

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM VA ILM-FAN VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
BOSHLANG'ICH TA'LIM INNOVATSIYALARI KAFEDRASI**

**“BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH: INTEGRATIV
YONDASHUVLAR VA AMALIY YECHIMLAR”
mavzusida respublika anjumani**

MATERIALLAR TO'PLAMI

2026-YIL 9-OKTABR

www.journal.namspi.uz

NAMANGAN 2026

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov

Mas‘ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor M.R.Qodirxonov

Mas‘ul muharrir o‘rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo‘limi boshlig‘i J.A.Yuldashev

T A H R I R H A Y ‘ A T I

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G‘.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrirlar: *R.Tursunov*

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko‘chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

“Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami NamDPI ilmiy-texnikaviy Kengashining 2026-yil 12-oktabrdagi 10-sonli yig‘ilishida ko‘rib chiqilib ilmiy to‘plam sifatida nashr etish uchun tavsiya etilgan (Bayonnoma №6).

Tezis va maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma‘lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

PEDAGOGIK PRAGMATIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Mamasoliyeva Shirinoy Sirojiddin qizi

“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY”

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23231461>

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida (bo'lajak o'qituvchilarda) sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini pedagogik pragmatik yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari tadqiq etilgan. Pedagogik pragmatizm tamoyillarining bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligidagi o'rni ochib berilib, dars ishlanmalarini tuzish, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish va pedagogik diagnostikada SI vositalarini qo'llashning bosqichma-bosqich metodikasi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik pragmatizm, bo'lajak o'qituvchi, sun'iy intellekt, kasbiy kompetensiya, metodika, prompt-injeneriya, ta'lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье исследованы теоретические и методические основы развития навыков использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) у студентов педагогических высших учебных заведений (будущих учителей) на основе педагогико-прагматического подхода. Раскрыта роль принципов педагогического прагматизма в профессиональной подготовке будущих учителей, а также разработана пошаговая методика применения инструментов ИИ при разработке планов уроков, персонализации образовательного процесса и проведении педагогической диагностики.

Ключевые слова: Педагогический прагматизм, будущий учитель, искусственный интеллект, профессиональная компетентность, методика, промт-инжиниринг, эффективность образования.

Abstract: This article explores the theoretical and methodological foundations for developing artificial intelligence (AI) technology utilization skills among students of pedagogical higher education institutions (future teachers) based on a pedagogical-pragmatic approach. The role of pedagogical pragmatism principles in the professional training of future teachers is revealed, and a step-by-step methodology for applying AI tools in lesson planning, personalization of the educational process, and pedagogical diagnostics is developed.

Keywords: Pedagogical pragmatism, future teacher, artificial intelligence, professional competence, methodology, prompt engineering, educational effectiveness.

Zamonaviy global raqamlashtirish sharoitida ta'lim tizimi tubdan o'zgarib bormoqda. Oliy ta'lim muassasalari oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — raqamli asr talablariga to'la javob beradigan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun'iy intellekt (SI) vositalarini o'z kasbiy faoliyatida erkin qo'llay oladigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdir. Xususan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularning metodik kompetensiyalari bilan birga raqamli savodxonligini ham uzviy rivojlantirish talab etiladi.

Ma'lumki, John Dewey va boshqa olimlar tomonidan asos solingan **pedagogik** pragmatik yondashuv ta'limni real hayotiy ehtiyojlar, amaliy harakatlar va shaxsiy tajriba bilan bog'laydi. Unga ko'ra, har qanday bilim amalda sinab ko'rilgandagina o'zining haqiqiy qiymatini

namoyon qiladi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarda sun'iy intellektdan foydalanish ko'nikmalarini pragmatik yondashuv asosida shakllantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

1. Pedagogik pragmatizm tamoyillarining SI muhitida namoyon bo'lishi

Pragmatik yondashuv ta'lim oluvchini passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylantiradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari (ChatGPT, Claude, Gemini, turli pedagogik generatorlar) ta'lim jarayoniga kirib kelishi bilan pragmatizm tamoyillari yangi mazmun kasb etmoqda:

- Amaliy harakat orqali o'rganish ("Learning by doing"): Bo'lajak o'qituvchi sun'iy intellekt nazariyasini yod olishi emas, balki uni o'quv dasturlarini tuzish, o'quvchilar uchun interaktiv topshiriqlar yaratish jarayonida amalda sinab ko'rishi kerak.

- Foydalilik va natijadorlik: SI vositalaridan foydalanish o'qituvchining kundalik mashaqqatli texnik ishlarini (masalan, hujjat yuritish, shablon dars rejalarini tuzish) qisqartirib, uning asosiy e'tiborini o'quvchi bilan bevosita muloqot qilish, pedagogik empatiya va ijodkorlikka yo'naltirishi lozim.

- Tanqidiy refleksiya: Pragmatik yondashuv talabaga SI bergan har qanday ma'lumotni ko'r-ko'rona qabul qilishga emas, balki uni o'zining shaxsiy tajribasi, metodik bilimlari va o'quvchilarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tanqidiy saralashga o'rgatadi.

2. Bo'lajak o'qituvchilarda SI ko'nikmalarini rivojlantirishning bosqichma-bosqich metodikasi

Pedagogika yo'nalishi talabalarida SI vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish uzluksiz va izchil jarayon bo'lib, uni quyidagi uchta asosiy bosqichda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

I bosqich: Motivatsion-axborotli (Tanishuv va kasbiy chegaralarni anglash)

- Maqsad: Talabalarda SI texnologiyalariga to'g'ri ilmiy-metodik yondashuvni shakllantirish.

- Mazmun: Talabalar ta'limda SI ning imkoniyatlari (tezkor ma'lumot izlash, g'oyalar generatsiyasi) va cheklovlari (gallyutsinatsiyalar, pedagogik empatiya yo'qligi, akademik halollik) bilan tanishadilar.

- Amaliy misol: O'qituvchi rahbarligida talabalar turli neyrotarmoqlarni sinab ko'radilar va ularning pedagogik matnlar yaratishdagi farqlarini tahlil qiladilar.

II bosqich: Operatsional-amaliy (Prompt-injeneriya va didaktik loyihalash)

- Maqsad: SI bilan samarali muloqot qilish (aniq buyruqlar yozish) va uni dars jarayoniga tatbiq etish malakasini hosil qilish.

- Mazmun: Talabalar pedagogik vazifalarga mos promptlar tuzishni o'rganadilar. Masalan: *"Blum taksonomiyasiga asoslanib, 7-sinf fizika fanidan 'Bosim' mavzusi uchun muammoli ta'lim elementlarini o'z ichiga olgan 45 daqiqalik dars ishlanmasini tuzib ber"* kabi aniq buyruqlar orqali ishlaydilar.

- Amaliy misol: Talaba SI yordamida o'zlashtirishi past bo'lgan o'quvchilar uchun differensial topshiriqlar va iqtidorli bolalar uchun olimpiada darajasidagi savollar bankini yaratadi.

III bosqich: Reflektiv-ijodiy (Pedagogik amaliyot va mustaqil tatbiq)

- Maqsad: Olingan ko'nikmalarni real maktab muhitida sinovdan o'tkazish va amaliy natijalarni baholash.

- Mazmun: Talaba maktabdagi pedagogik amaliyot davrida o'zi SI yordamida tayyorlagan didaktik materiallar, interaktiv o'yinlar yoki test sinovlarini darsda qo'llaydi. Darsdan so'ng uning samaradorligini tahlil qiladi (refleksiya qiladi).

- Amaliy misol: Amaliyotchi talaba o'tkazgan darsi bo'yicha o'quvchilarning fikrini va o'zlashtirish darajasini SI yordamida tahlil qilib, metodik xatolarini tuzatish bo'yicha tavsiyalar oladi.

3. Metodik ta'minot va samarali vositalar

Ta'lim jarayonining pragmatik samaradorligini oshirish uchun quyidagi interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. Keys-stadi (Pedagogik keyslar): Talabaga o'qitish jarayonida yuzaga keladigan real qiyin vaziyat (masalan, sinfdagi passivlik yoki tushunmovchilik) beriladi va undan chiqish uchun SI yordamida qanday innovatsion metodik yechim topish mumkinligi muhokama qilinadi.

2. Loyiha metodikasi (Project-based learning): Talabalar guruhlariga bo'linib, muayyan fan bo'yicha "SI yordamida o'qitish elektron platformasi yoki raqamli metodik qo'llanma" loyihasini ishlab chiqadilar.

3. Peer Review (O'zaro ekspertiza): Talabalar bir-birlarining SI yordamida tayyorlagan dars ishlanmalarini o'zaro tekshirib, ulardagi pedagogik xatolarni tanqidiy muhokama qiladilar.

Xulosa va tavsiyalar

Pedagogik pragmatik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda sun'iy intellektidan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Bu jarayon bo'lajak o'qituvchiga SI ni shunchaki avtomatlashtirilgan o'yinchoq yoki ko'chirish vositasi sifatida emas, balki o'quv jarayonini shaxsiylashtiruvchi, vaqtini tejovchi va ijodiy yondashuvni rag'batlantiruvchi ishonchli amaliy sherik sifatida qarashni o'rgatadi.

Amaliy tavsiyalar:

- Pedagogika oliy ta'lim muassasalarining o'quv rejasiga "Ta'limda sun'iy intellekt va raqamli didaktika" nomli maxsus maxsus kursni kiritish.

- Talabalarning pedagogik amaliyot kundaliklariga SI vositalaridan foydalangan holda dars samaradorligini oshirish natijalari bo'yicha tahliliy hisobot qismini qo'shish.

- Professor-o'qituvchilar uchun darslarda neyrotarmoqlardan foydalanish bo'yicha amaliy master-klasslar va uslubiy seminarlar muntazam tashkil etish.

Ushbu uslubiy yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy moslashuvchanligini oshirib, ularni zamonaviy maktab o'quvchilarining ehtiyojlariga to'la javob bera oladigan yuqori malakali mutaxassis qilib yetishtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T., 2020.
3. Saidov, A. (2025). Raqamli pedagogika va sun'iy intellekt texnologiyalari. – Toshkent.

METAKOGNITIV O‘QISH STRATEGIYALARINING MAZMUNI, TUZILMASI VA KOGNITIV O‘QISH STRATEGIYALARI BILAN O‘ZARO ALOQASI

Matrasulova Iroda Maksud qizi

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”

kafedrası o‘qituvchisi

gmail: xxxxxxx@gmail.com

Tel: +998 99 705 53 57

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23233576>

Annotatsiya: Maqolada metakognitiv o‘qish strategiyalarining mazmuni va tuzilmaviy tarkibi, shuningdek, ularning kognitiv o‘qish strategiyalari bilan o‘zaro aloqadorligi masalalari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘qishni tushunish jarayonida kognitiv va metakognitiv strategiyalarning nisbati va o‘zaro ta‘sirini nazariy jihatdan asoslash hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu strategiyalarni uzviy rivojlantirishning pedagogik zarurligini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan. Tahlil natijalari metakognitiv strategiyalarning kognitiv strategiyalarni boshqaruvchi va nazorat qiluvchi vazifani bajarishini, ularning birgalikda o‘quvchining mustaqil va ongli o‘quvchiga aylanishini ta‘minlashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: metakognitiv strategiya, kognitiv strategiya, o‘qishni tushunish, o‘z-o‘zini nazorat qilish, rejalashtirish, monitoring, baholash, deklarativ bilim, protsedural bilim, shartli bilim, boshlang‘ich ta‘lim, o‘quvchi faoliyati.

Аннотация: В статье раскрываются содержание и структурный состав метакогнитивных стратегий чтения, а также вопросы их взаимосвязи с когнитивными стратегиями чтения. Основная цель исследования теоретически обосновать соотношение и взаимодействие когнитивных и метакогнитивных стратегий в процессе понимания текста, а также показать педагогическую необходимость их взаимосвязанного развития у учащихся начальных классов. Методология исследования основана на анализе и обобщении психолого-педагогической литературы. Результаты анализа показывают, что метакогнитивные стратегии выполняют управляющую и контролирующую функцию по отношению к когнитивным стратегиям, а их совместное функционирование обеспечивает формирование самостоятельного и осознанного читателя.

Ключевые слова: метакогнитивная стратегия, когнитивная стратегия, понимание прочитанного, самоконтроль, планирование, мониторинг, оценивание, декларативное знание, процедурное знание, условное знание, начальное образование, деятельность учащегося.

Abstract: The article reveals the content and structural composition of metacognitive reading strategies, as well as issues of their interrelation with cognitive reading strategies. The main purpose of the study is to theoretically substantiate the relationship and interaction between cognitive and metacognitive strategies in the process of text comprehension, and to show the pedagogical necessity of their interconnected development in primary school pupils. The research methodology is based on the analysis and synthesis of psychological-pedagogical literature. The findings show that metacognitive strategies perform a regulatory and controlling

function in relation to cognitive strategies, and their joint functioning ensures the formation of an independent and conscious reader.

Keywords: metacognitive strategy, cognitive strategy, reading comprehension, self-monitoring, planning, monitoring, evaluation, declarative knowledge, procedural knowledge, conditional knowledge, primary education, learner activity.

Kirish. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘quvchilarda nafaqat texnik o‘qish ko‘nikmasini, balki matnni chuqur anglash va undan mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, PISA) natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning katta qismi matnni texnik jihatdan o‘qiy olsa-da, o‘qilgan matnni tahlil qilish, undagi asosiy g‘oyani ajratish va o‘z tushunishini nazorat qilishda qiyinchilik his qiladi. Bu holat o‘qish jarayonini nafaqat kognitiv, balki metakognitiv nuqtai nazardan ham tashkil etish zaruratini keltirib chiqaradi. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘iga muvofiq belgilangan ilmiy-texnik ustuvor yo‘nalishlar doirasida boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy kompetensiyalarni, jumladan, o‘qish savodxonligi va mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1]. Metakognitiv va kognitiv o‘qish strategiyalari tushunchalari psixologiya-pedagogika fanida J.Flavell va A.Braun tadqiqotlaridan boshlab keng o‘rganib kelinmoqda, biroq ularning boshlang‘ich sinf amaliyotiga tatbiq etilishi, ayniqsa ikkala strategiya turining o‘zaro aloqadorligi masalasi hanuzgacha metodik jihatdan yetarlicha ochib berilmagan [2]. Tadqiqotning maqsadi metakognitiv o‘qish strategiyalarining mazmuni va tuzilmasini ochib berish hamda ularning kognitiv o‘qish strategiyalari bilan o‘zaro aloqasini nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

Asosiy qism. Kognitiv strategiyalar – bu o‘quvchi tomonidan matnni bevosita anglash va qayta ishlash uchun qo‘llaniladigan aqliy amallar tizimi bo‘lib, ularga taxmin qilish, tayanch so‘zlarni ajratish, matnni qismlarga bo‘lish, asosiy va ikkinchi darajali ma‘lumotni farqlash, xulosa chiqarish va o‘qilganni o‘z so‘zi bilan qayta hikoya qilish kabi usullar kiradi. Bu strategiyalar bevosita matn mazmuni bilan ishlashga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchining “nima o‘qiyapman” va “matnda nima deyilgan” degan savollariga javob topishiga xizmat qiladi [3]. Metakognitiv strategiyalar esa kognitiv faoliyatning o‘zini boshqarish va nazorat qilishga qaratilgan yuqori darajadagi jarayon hisoblanadi. J.Flavellning klassik ta‘rifiga ko‘ra, metakognitsiya – bu shaxsning o‘z bilish jarayonlari haqidagi bilimi va shu jarayonlarni faol nazorat qilish faoliyatidir [4]. O‘qish jarayoniga tatbiqan bu strategiyalar o‘quvchining “qanday o‘qiyapman”, “tushunayapmanmi” va «tushunmasam nima qilishim kerak» degan savollarga javob berishga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘qishni rejalashtirish, jarayonni kuzatish (monitoring) va natijani baholash kabi uch asosiy komponentni o‘z ichiga oladi. Metakognitiv o‘qish strategiyalarining tuzilmasini ikki asosiy tarkibiy qism orqali tavsiflash mumkin: 1) metakognitiv bilim bu o‘z navbatida uch turga bo‘linadi: deklarativ bilim (o‘quvchining o‘zi, vazifa va strategiyalar haqidagi bilimi masalan, “men uzun matnlarni sekinroq o‘qiyman”), protsedural bilim (strategiyani qanday qo‘llashni bilish masalan, asosiy fikrni qanday ajratish kerakligini bilish) va shartli bilim (strategiyani qachon va nima uchun qo‘llash kerakligini bilish); 2) metakognitiv faoliyat (o‘z-o‘zini boshqarish) bunga o‘qishdan oldingi rejalashtirish

(maqsad qo‘yish, matn haqida oldindan taxmin qilish), o‘qish jarayonidagi monitoring (tushunish darajasini kuzatish, tushunmovchilikni sezish) va o‘qishdan keyingi baholash (qo‘yilgan maqsadga erishilganligini tekshirish, strategiyaning samaradorligini aniqlash) amallari kiradi [5].

Kognitiv va metakognitiv strategiyalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa ierarxik xarakterga ega: metakognitiv strategiyalar kognitiv strategiyalarni tanlash, qo‘llash vaqtini belgilash va ularning samaradorligini nazorat qilish orqali boshqaruvchi vazifani bajaradi. Boshqacha aytganda, kognitiv strategiya “vosita” bo‘lsa, metakognitiv strategiya shu vositadan “qachon, qanday va nima uchun” foydalanish kerakligini belgilovchi “boshqaruv tizimi” rolini o‘ynaydi. Masalan, o‘quvchi matndan asosiy fikrni ajratish (kognitiv strategiya) usulini bilishi mumkin, biroq aynan qaysi paragrafda bu usulni qo‘llash zarurligini va o‘zi haqiqatan tushunib o‘qiyotganini anglashi uchun metakognitiv nazorat talab etiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faqat kognitiv strategiyalarni o‘rgatish bilan cheklanish o‘quvchining strategiyalarni yangi, notanish matnlarga mustaqil ko‘chira olishini kafolatlamaydi; aynan metakognitiv nazorat mavjud bo‘lgandagina o‘rganilgan strategiya boshqa vaziyatlarga transfer qilinadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida metakognitiv o‘qish strategiyalarini rivojlantirish bir qator o‘ziga xos pedagogik yondashuvlarni talab qiladi, chunki bu yoshdagi bolalarda o‘z-o‘zini anglash va nazorat qilish qobiliyati hali shakllanish jarayonida bo‘ladi. Bunda o‘qituvchining “ovoz chiqarib fikrlash” (think-aloud) usuli, ya‘ni o‘zining matnni o‘qish jarayonidagi fikr yuritish yo‘lini o‘quvchilarga namoyish etishi, savol-javob orqali o‘z-o‘zini tekshirish ko‘nikmasini shakllantirish, hamda o‘qishdan oldin, o‘qish davomida va o‘qishdan keyin qo‘llaniladigan maxsus savollar tizimidan (masalan, “Bu matn nima haqida bo‘lishi mumkin?”, “Hozir o‘qiganimni tushunyapmanmi?”, “Matnning asosiy fikrini bir jumlada ayta olamanmi?”) foydalanish samarali natija beradi. Shu bilan birga, sun‘iy intellekt asosidagi adaptiv o‘qish platformalari o‘quvchining tushunish darajasini real vaqt rejimida aniqlash va unga mos savollar taqdim etish orqali metakognitiv monitoring jarayonini qo‘llab-quvvatlashi mumkin, biroq bunday texnologik vositalar faqat o‘qituvchi tomonidan tashkil etilgan pedagogik muhitni to‘ldiruvchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Xulosa. O‘tkazilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, kognitiv va metakognitiv o‘qish strategiyalari o‘qishni tushunish jarayonining ikki uzviy tarkibiy qismi bo‘lib, ular bir-birini almashtirmaydi, balki o‘zaro to‘ldiradi: kognitiv strategiyalar matn mazmunini qayta ishlash vositasi bo‘lsa, metakognitiv strategiyalar shu vositalardan ongli va maqsadga muvofiq foydalanishni ta‘minlovchi boshqaruv mexanizmi vazifasini bajaradi. Metakognitiv bilim (deklarativ, protsedural, shartli) va metakognitiv faoliyat (rejalashtirish, monitoring, baholash) tuzilmaviy jihatdan bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning har biri o‘quvchining mustaqil va ongli o‘quvchi sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi faqat kognitiv usullarni o‘rgatish bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchida o‘z-o‘zini nazorat qilish va baholash ko‘nikmalarini uzviy shakllantirishga ham qaratilishi lozim. Bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metakognitiv va kognitiv strategiyalarni uyg‘unlikda o‘rgatish metodikasiga tayyorlash, jumladan, zamonaviy raqamli va sun‘iy intellekt vositalaridan bu jarayonda oqilona foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb ilmiy-metodik vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

“Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

1. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘i. Xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi.
2. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34, №10. – P. 906-911.
3. Pressley M. Reading instruction that works: The case for balanced teaching. – New York: Guilford Press, 2000.
4. Brown A.L. Metacognitive development and reading // Theoretical issues in reading comprehension / Ed. by R.J. Spiro, B.C. Bruce, W.F. Brewer. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1980. – P. 453-481.
5. Boltayeva H. Boshlang‘ich sinfda o‘qish savodxonligini o‘rgatishning zamonaviy usullari // Ilim ham jamiyat. – 2025. – №1. – B. 24-27.

KICHIK MAKTAB YOSHIDA MANTIQIY TAFAKKURINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Toshtemirova Maftuna Karimovna

Denov tadbirkorlik hamda pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: maftunatoshtemirohamda161@gmail.com

Toshtemirova Yulduz Karim qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute

“Maktabgacha ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

Email: toshtemirovayulduz48@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23233613>

Annotatsiya. Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari yoritilgan. Unda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkurining o‘ziga xos jihatlari, amaliy tafakkurdan mantiqiy va tushunchaviy tafakkurga o‘tish jarayoni tahlil qilingan. L.S. Vigotskiy, P.Ya. Galperin, A.A. Lyublinskaya, L.F. Tixomirova va L.A. Karpenko kabi olimlarning tafakkur rivojlanishiga oid ilmiy qarashlari asosida mantiqiy tafakkurning shakllanish mexanizmlari ochib berilgan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda taqqoslash, tizimlashtirish, umumlashtirish, hukm yuritish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy operatsiyalarning rivojlanish xususiyatlari aniqlangan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni takomillashtirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, boshlang‘ich ta‘lim, tafakkur, mantiqiy tafakkur, tushunchaviy tafakkur, amaliy tafakkur, tafakkur operatsiyalari, taqqoslash, tizimlashtirish, umumlashtirish, hukm, xulosa chiqarish, aqliy harakatlar.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning tafakkuri maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuridan sifat jihatidan farq qiluvchi murakkab psixologik jarayon hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida bolaning bilish faoliyati, avvalo, bevosita idrok etish, ko‘rgazmali-obrazli tasavvurlar va amaliy harakatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Mazkur davrda bola atrof-muhitdagi predmet va hodisalarni ko‘proq ularning tashqi belgilari, shakli, rangi, hajmi, vazifasi hamda bevosita kuzatiladigan xususiyatlari asosida anglaydi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkuri ko‘pincha beixtiyor, vaziyatga bog‘liq va izchil bo‘lmagan xarakter kasb etadi. Ular fikr yuritish va xulosa chiqarish jarayonida, avvalo, o‘zlarini qiziqtirgan, hissiy jihatdan ta‘sir qilgan yoki e‘tiborini jalb etgan obyekt va hodisalarga murojaat qiladilar.

Kichik maktab yoshiga kelib, bolaning bilish faoliyatida sezilarli sifat o‘zgarishlari yuz beradi. Maktab ta‘limining tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan xarakteri o‘quvchidan o‘z fikrlash faoliyatini nazorat qilish, muayyan qoidalarga amal qilish, berilgan topshiriqning shartlarini tahlil qilish, muammoning asosiy jihatlarini ajratib olish va belgilangan natijaga erishish uchun

ma‘lum fikrlash operatsiyalaridan foydalanishni talab etadi. Shu jihatdan ta‘lim jarayoni bolaning tafakkurini faqat bilimlarni egallash vositasi sifatida emas, balki uni boshqariladigan, izchil va maqsadli aqliy faoliyatga aylantiruvchi muhim omil sifatida namoyon qiladi.

Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari muntazam ravishda muayyan o‘quv topshiriqlarini bajarish zarurati tufayli o‘z tafakkurini boshqarishni o‘rganadilar. Ular faqat qiziqarli yoki hissiy jihatdan jozibador bo‘lgan vaziyatlarda emas, balki o‘qituvchi tomonidan berilgan, ma‘lum darajada murakkab va maxsus aqliy zo‘riqishni talab qiladigan topshiriqlar ustida ham fikrlashga odatlanadilar. Bunda ixtiyoriy diqqat, xotira, idrok va tafakkurning o‘zaro aloqasi kuchayadi. O‘quvchi topshiriqni bajarish jarayonida uning maqsadini anglaydi, zarur axborotni ajratadi, mavjud bilimlarini faollashtiradi, muammoni hal etish usulini tanlaydi va olingan natijani tekshiradi.

6–7 yosh davrida tushunchaviy tafakkur hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, uning dastlabki asoslari mavjud bo‘ladi. Bola predmet va hodisalarni umumlashtirish, ularning muhim belgilarini ajratish, obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash va sodda sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunishga qodir bo‘la boshlaydi. Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida ushbu imkoniyatlar izchil ravishda rivojlantirilib, o‘quvchining konkret-obrazli fikrlashidan asta-sekin mavhum, tushunchaviy va mantiqiy fikrlashga o‘tishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Mazkur jarayon birdaniga sodir bo‘lmaydi. Kichik maktab yoshidagi bola uchun konkret predmetlar, rasmlar, sxemalar, modellar va amaliy harakatlar hanuzgacha muhim tayanch vazifasini bajaradi. Biroq vaqt o‘tishi bilan o‘quvchi predmetning tashqi belgilaridan ko‘ra uning muhim va umumiy xususiyatlariga e‘tibor qaratishni o‘rganadi. Natijada u konkret vaziyatdan tashqarida ham fikr yuritish, obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni tasavvur qilish va muayyan tushunchalar asosida xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bolalar tafakkuri va uning rivojlanishini, xususan, amaliy tafakkurdan mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayonini o‘rganish L.S. Vigotskiy ilmiy merosida muhim o‘rin egallaydi. Olim bolaning yuqori psixik funksiyalari rivojlanishida ijtimoiy muhit, ta‘lim va nutqning alohida ahamiyatga ega ekanligini asoslab bergan. Uning qarashlariga ko‘ra, bolaning tafakkuri rivojlanishi uning mavjud bilimlari hajmining ortishi bilangina chegaralanmaydi, balki fikrlash usullari, tushunchalar bilan ishlash imkoniyatlari va aqliy faoliyatni boshqarish mexanizmlarining o‘zgarishi bilan ham belgilanadi.

A.A. Lyublinskaya [13] va boshqa tadqiqotchilar tomonidan davom ettirilgan tadqiqotlar amaliy faoliyat mantiqiy tafakkurning rivojlanishi yuqori darajaga yetgan bosqichlarda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolishini ko‘rsatadi. Demak, tafakkurning rivojlanishi avvalgi shakllarning butunlay yo‘qolishi hisobiga emas, balki ularning yangi, yuqoriroq darajadagi aqliy faoliyat bilan integratsiyalashuvi orqali amalga oshadi. Amaliy harakatlar keyinchalik murakkab aqliy operatsiyalarni shakllantirish uchun tayanch vazifasini bajaradi.

Amaliy harakatning inson tafakkurining yuqori shakllari shakllanishidagi dastlabki bosqich sifatidagi rolini anglash asosida P.Ya. Galperin tomonidan **aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi** ishlab chiqilgan [5]. Mazkur nazariyada tashqi amaliy harakatning asta-sekin ichki aqliy harakatga aylanish mexanizmi izohlanadi. Dastlab bola muammoni hal qilish uchun tashqi, amaliy-predmetli harakatlardan foydalanadi. Bunda u predmetlarni joylashtiradi, taqqoslaydi, ajratadi, birlashtiradi yoki ularning o‘zaro munosabatlarini amaliy tarzda tekshiradi.

Keyingi bosqichda tashqi harakatlarning mazmuni bola ongida aks etadi va ularni tasavvur qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bola o‘z harakatlarini verbal shaklda ifodalay boshlaydi: avval ovoz chiqarib, keyinchalik ichki nutq vositasida. Natijada tashqi harakatlarning mazmuni tobora umumlashgan va qisqartirilgan shaklga ega bo‘lib boradi. Yakuniy bosqichda esa tashqi predmetli harakat ichki aqliy harakatga aylanadi. Mazkur jarayon boshlang‘ich ta‘lim sharoitida mantiqiy fikrlashning shakllanishi uchun muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi.

Bolaning tafakkuri rivojlanishning keyingi, yanada yuqori bosqichiga o‘tishi bilan uning dastlabki shakllari, xususan, amaliy va ko‘rgazmali-obrazli tafakkuri yo‘qolib ketmaydi. Aksincha, ularning tafakkur jarayonidagi funksiyalari qayta tashkil etiladi va murakkablashadi. Masalan, me‘mor, rassom, muhandis, dizayner yoki hunarmand faoliyatida yuqori darajadagi nazariy va mantiqiy tafakkur bilan bir qatorda real predmetlar, obrazlar, modellar va amaliy harakatlarga tayanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu holat tafakkurning turli shakllari bir-birini inkor etmasligini, balki inson faoliyatida o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

A.A. Lyublinskayaning fikricha, mantiqiy tafakkur, avvalo, fikrlash jarayonining o‘zidir. Amaliy faoliyatdan farqli ravishda, mantiqiy tafakkur asosan aqliy shaklda amalga oshiriladi. Inson muayyan vazifa doirasida fikr yuritishi, tahlil qilishi, zaruriy bog‘lanishlarni aqliy ravishda o‘rnatishi, tegishli qoidalar, usullar va harakatlarni tanlashi hamda qo‘llashi lozim. U turli munosabatlarni taqqoslashi, obyektlarni guruhlashi, o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashi hamda mazkur jarayonlar asosida tegishli xulosalarga kelishi kerak [13].

Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, mantiqiy tafakkurni faqatgina tayyor mantiqiy qoidalarni bilish sifatida emas, balki muayyan vaziyatni aqliy tahlil qilish, zarur bog‘lanishlarni aniqlash, fikrlar o‘rtasidagi izchillikni ta‘minlash va asoslangan xulosaga kelish imkonini beruvchi murakkab bilish jarayoni sifatida talqin qilish mumkin.

L.F. Tixomirova mantiqiy tafakkurni «mulohaza yuritish, nazariy tafakkur», ya‘ni til va til vositalariga asoslangan holda faoliyat yurituvchi tushunchalar hamda mantiqiy konstruksiyalardan foydalanish bilan tavsiflanadigan tafakkur sifatida izohlaydi. Ushbu ta‘rif boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchining nutqiy rivojlanishi bilan mantiqiy tafakkuri o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Chunki bola o‘z fikrini qanchalik aniq va izchil ifodalay

olsa, o‘z fikrlash jarayonini shunchalik samarali nazorat qilish va tushuntirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

L.A. Karpenko tomonidan ilgari surilgan yondashuvga ko‘ra, bolaning mantiqiy tafakkurini shakllantirish bilimlarning empirik darajasidan, ya‘ni ko‘rgazmali-amaliy tafakkurdan nazariy darajaga — mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayoni bilan tavsiflanadi [10]. Bunda alohida bilim va tasavvurlar o‘zaro bog‘langan tizimga birlashtiriladi. O‘quvchi alohida faktlarni yodlab olishdan ko‘ra, ular o‘rtasidagi umumiy va muhim bog‘lanishlarni tushunishga intila boshlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurning rivojlanishi bir qator o‘zaro bog‘liq tafakkur operatsiyalarining shakllanishi bilan tavsiflanadi. Jumladan, **tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, konkretlashtirish, abstraksiyalash, tasniflash, tizimlashtirish, analogiya asosida fikrlash, hukm yuritish va xulosa chiqarish** kabi operatsiyalar o‘quvchining mantiqiy fikrlash faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Tahlil jarayonida o‘quvchi murakkab obyekt yoki vaziyatni alohida qismlarga ajratadi va uning tarkibiy elementlarini aniqlaydi. Masalan, matematik masalani yechishda o‘quvchi masala shartini tahlil qilib, ma‘lum va noma‘lum kattaliklarni ajratadi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi. Sintez jarayonida esa alohida qismlar o‘zaro birlashtirilib, yaxlit tasavvur hosil qilinadi. Ushbu ikki operatsiyaning o‘zaro uyg‘unligi murakkab topshiriqlarni bajarish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Taqqoslash operatsiyasi kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar mantiqiy tafakkurining rivojlanishida alohida o‘rin tutadi. Bola ikki yoki undan ortiq predmet, hodisa, tushuncha yoki jarayonning o‘xshash va farqli belgilarini aniqlash orqali ularning o‘ziga xos xususiyatlarini anglaydi. Dastlab o‘quvchilar ko‘pincha bir yo‘nalishli taqqoslashga moyil bo‘ladilar, ya‘ni obyektlarning faqat o‘xshash yoki faqat farqli jihatlarini aniqlaydilar. Ta‘lim jarayonida maxsus mantiqiy topshiriqlar, savollar va muammoli vaziyatlar orqali taqqoslashning ikki tomonlama va ko‘p mezonli shakllarini rivojlantirish mumkin.

Umumlashtirish jarayonida bola alohida obyekt va hodisalarga xos bo‘lgan umumiy, muhim belgilarni ajratib, ular asosida kengroq tushuncha hosil qiladi. Masalan, turli xil daraxtlarni kuzatish orqali o‘quvchi ularning umumiy belgilarini aniqlab, «daraxt» tushunchasini shakllantiradi. Bunday jarayon bolaning konkret predmetlardan umumiy tushunchalarga o‘tish imkoniyatini kengaytiradi.

Tasniflash va tizimlashtirish ham mantiqiy tafakkurning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. O‘quvchi obyektlarni ma‘lum belgilariga ko‘ra guruhlariga ajratadi, guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi va ularni muayyan tartibda joylashtiradi. Ushbu operatsiyalar bolaning tartibli, izchil va tizimli fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda predmetlarni belgi, xususiyat, vazifa yoki boshqa mezonlar asosida guruhlashga oid topshiriqlar mantiqiy tafakkurni faollashtiradi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurida analogiya asosida fikrlash ham muhim o‘rin egallaydi. Bola ilgari o‘zlashtirgan bilim va munosabatlardan foydalanib, yangi vaziyatdagi o‘xshash munosabatlarni aniqlashga harakat qiladi. Analogik fikrlash o‘quvchiga yangi materialni mavjud bilimlar bilan bog‘lash, muammoli vaziyatni tezroq anglash va muammoni hal qilishning mumkin bo‘lgan yo‘llarini izlash imkonini beradi.

Hukm va xulosa chiqarish operatsiyalarining rivojlanishi esa bolaning mantiqiy tafakkuri shakllanganligining muhim belgilaridan biridir. O‘quvchi berilgan ma‘lumotlar asosida fikr bildiradi, ushbu fikrning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini asoslashga harakat qiladi va mavjud hukmlardan yangi xulosalar chiqaradi. Boshlang‘ich ta‘limning dastlabki bosqichlarida bunday xulosalar ko‘proq konkret predmetlar, rasmlar va amaliy vaziyatlarga tayansa, keyingi bosqichlarda o‘quvchi mavhum tushunchalar asosida ham xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lib boradi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar tafakkurining muhim xususiyatlaridan yana biri — **«qisqa tutashuv» (C1–C2)** orqali amalga oshadigan fikrlash jarayonidir. Bunda bola masalani yechish yoki xulosaga kelish jarayonida ayrim oraliq bosqichlarni chetlab o‘tishi mumkin. Bunday holat ba‘zan o‘quvchining fikrlash tezligi bilan bog‘liq bo‘lsa, ayrim hollarda muammoni yetarlicha chuqur tahlil qilmaslik natijasida yuzaga keladi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchini nafaqat to‘g‘ri javobga, balki ushbu javobga qanday fikrlash yo‘li orqali kelganini izohlashga ham o‘rgatish muhimdir.

O‘quvchining «Nima uchun?», «Qanday qilib?», «Buning sababi nimada?», «Agar shunday bo‘lsa, nima yuz beradi?», «Boshqa yo‘l bilan yechish mumkinmi?» kabi savollarga javob izlashga yo‘naltirilishi uning sabab-oqibat munosabatlarini anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday savollar o‘quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, mustaqil fikrlashga, dalillarni izlashga va o‘z xulosasini asoslashga undaydi.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishida nutqning o‘rni ham nihoyatda muhimdir. Fikrni og‘zaki yoki yozma ravishda ifodalash jarayonida bola o‘z mulohazalarini tartibga soladi, asosiy va ikkilamchi fikrlarni ajratadi, sabab va oqibatlarni izchil ifodalaydi. Shu bois boshlang‘ich ta‘limda mantiqiy topshiriqlarni bajarish bilan bir qatorda o‘quvchilardan o‘z fikrini izohlash, dalillash va xulosalashni talab qiluvchi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mantiqiy tafakkurning shakllanishi o‘quvchining mustaqil ta‘lim faoliyati bilan ham bevosita bog‘liq. Mustaqil ravishda savol qo‘yish, muammoni aniqlash, taxmin ilgari surish, dalillarni izlash, o‘z yechimini tekshirish va natijani baholash kabi harakatlar bolaning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda o‘quvchi nafaqat «nima bilaman?», balki «qanday fikrladim?», «qaysi usuldan foydalandim?», «nima uchun aynan shu usulni tanladim?» kabi savollar ustida ham mulohaza yurita boshlaydi.

Boshlang‘ich ta‘lim sharoitida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun o‘quv materialining mazmuni va metodlari o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Oddiydan murakkabga, konkretan mavhumga, amaliy harakatdan aqliy harakatga va ma‘lumdan noma‘lumga tamoyillari asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni bolaning tafakkur imkoniyatlarini izchil kengaytiradi. Shu bilan birga, o‘quv topshiriqlarining bir xil qolipda emas, balki turli vaziyatlarda, turli shakllarda va bir nechta yechimga ega bo‘lgan ko‘rinishlarda berilishi o‘quvchilarning moslashuvchan va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Ayniqsa, muammoli vaziyatlar, mantiqiy masalalar, taqqoslash va guruhlash topshiriqlari, ortiqcha elementni aniqlash, ketma-ketlikni davom ettirish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini topish, analogiyalarni aniqlash, sxema va modellar bilan ishlash, tasniflash hamda dalillashga yo‘naltirilgan mashqlar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun samarali vositalardan hisoblanadi.

Shuningdek, vizual modellash vositalaridan foydalanish ham mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Chunki model orqali o‘quvchi murakkab munosabatlarni soddalashtirilgan, ko‘rgazmali shaklda ifodalash, obyektlar o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rish, ularni taqqoslash va o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun abstrakt munosabatlarni sxema, jadval, grafik, belgi yoki boshqa vizual model orqali ifodalash ularni tushunishni osonlashtiradi. Bunda vizual model tayyor javobni beruvchi vosita emas, balki o‘quvchini mustaqil tahlil va xulosaga olib keluvchi kognitiv vosita sifatida qo‘llanilishi muhimdir.

7–10 yoshdagi bolalarda mantiqiy mulohaza yuritish, hukmlar bilan amallar bajarish, umumlashtirish va xulosalar chiqarish imkoniyatlari bosqichma-bosqich kengayib boradi. Biroq mazkur jarayon barcha bolalarda bir xil tezlikda kechmaydi. O‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlari, avvalgi ta‘lim tajribasi, nutqiy rivojlanish darajasi, o‘quv motivatsiyasi, bilishga bo‘lgan qiziqishi va oilaviy hamda ta‘limiy muhit kabi omillar tafakkur rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu sababli boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda individual va differensial yondashuvdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablik darajasida berish o‘rniga, ularning mavjud bilim va ko‘nikmalarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishiga, muvaffaqiyatni his etishiga va murakkabroq intellektual vazifalarni bajarishga tayyorlanishiga yordam beradi.

Mantiqiy tafakkurning rivojlanishida o‘qituvchining pedagogik pozitsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchiga tayyor javobni taqdim etuvchi emas, balki uni mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi, savollar orqali fikrlash jarayonini faollashtiruvchi va o‘quvchining o‘z xulosasini asoslashiga sharoit yaratuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bunday

pedagogik yondashuv o‘quvchining faqat predmetga oid bilimlarini emas, balki mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri rivojlanishini maktabgacha davrda shakllangan ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli tafakkur asosida yangi, yanada murakkab va tizimli fikrlash shakllarining tarkib topishi sifatida baholash mumkin. Bu jarayonda tafakkurning avvalgi shakllari o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, balki tushunchaviy va mantiqiy tafakkur bilan o‘zaro bog‘lanadi. Natijada o‘quvchi real predmet va hodisalarga tayangan holda fikr yuritishdan tashqari, asta-sekin mavhum tushunchalar, hukmlar va xulosalar bilan ham operatsiyalar bajara boshlaydi.

Yuqoridagi nazariy qarashlarni umumlashtirgan holda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuriga xos bo‘lgan quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. **Mantiqiy tafakkur operatsiyalarining tizimli rivojlanishi bilan tavsiflanadi.** Bunda tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, abstraksiyalash, konkretlashtirish, tasniflash va tizimlashtirish kabi operatsiyalar o‘zaro bog‘liq holda shakllanadi.
2. **Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda konkret-obrazli tafakkur muhim tayanch vazifasini bajaradi.** Mavhum va nazariy fikrlash rivojlanayotgan bo‘lsa-da, bola ko‘rgazmali materiallar, predmetlar, modellar va amaliy harakatlarga tayanishga ehtiyoj sezadi.
3. **Bir yo‘nalishli taqqoslash holati kuzatilishi mumkin.** O‘quvchi obyektlarning faqat o‘xshash yoki faqat farqli belgilariga e‘tibor qaratishi mumkin. Ta‘lim jarayonida ko‘p mezonli taqqoslashni tashkil etish orqali ushbu imkoniyatni kengaytirish mumkin.
4. **Fikrlash jarayonida oraliq bosqichlarni chetlab o‘tish holati kuzatiladi.** «Qisqa tutashuv» (C1–C2) shaklidagi fikrlashda o‘quvchi muammoning ayrim tarkibiy jihatlarini batafsil tahlil qilmasdan xulosaga kelishi mumkin. Shu sababli fikrlash jarayonini izohlash va asoslashga yo‘naltirilgan topshiriqlar muhimdir.
5. **Umumlashtirish va tasniflash qobiliyati bosqichma-bosqich rivojlanadi.** O‘quvchi dastlab tashqi va konkret belgilar asosida guruhlashni amalga oshirsa, keyinchalik muhim va umumiy belgilar asosida tasniflashga o‘tadi.
6. **Hukm va xulosalar bilan ishlash imkoniyati kengayadi.** 7–10 yosh oraliqida o‘quvchilar sodda mantiqiy mulohazalarni tushunish, ularni taqqoslash va berilgan ma‘lumotlar asosida xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirib boradilar.
7. **Nutq va mantiqiy tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik kuchayadi.** O‘quvchi o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda izchil ifodalash orqali fikrlash jarayonini tartibga soladi va nazorat qiladi.
8. **Mantiqiy tafakkurning rivojlanishi ta‘lim faoliyati bilan bevosita bog‘liq.** Tizimli, maqsadli va muammoli topshiriqlar o‘quvchini fikrlash faoliyatini boshqarishga, dalillarni izlashga va mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

9. **Mantiqiy tafakkur rivojida vizual va amaliy vositalar muhim tayanch bo‘lib xizmat qiladi.** Sxema, jadval, model, rasm va boshqa ko‘rgazmali vositalar murakkab munosabatlarni anglashni yengillashtiradi hamda konkret harakatlardan aqliy operatsiyalarga o‘tishni qo‘llab-quvvatlaydi.

10. **Mantiqiy tafakkur rivojlanishi individual xususiyatlarga ega.** O‘quvchilarning bilish faolligi, nutqiy rivojlanishi, ta‘lim tajribasi, motivatsiyasi va individual imkoniyatlari mazkur jarayonning sur‘ati va sifatiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Demak, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurning rivojlanishi murakkab, ko‘p bosqichli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u bolaning avvalgi ko‘rgazmali-amaliy tajribasini yangi tushunchaviy va mantiqiy fikrlash shakllari bilan birlashtirish asosida amalga oshadi. Ushbu jarayonning samaradorligi ta‘lim mazmunining mantiqiy tuzilishi, o‘quv topshiriqlarining murakkablik darajasi, o‘qituvchining pedagogik yondashuvi, o‘quvchining mustaqil fikrlash faoliyati va zamonaviy didaktik vositalardan oqilona foydalanish bilan chambarchas bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus metodik tizimni ishlab chiqish, unda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, modellashtirish, analogiya, hukm yuritish va xulosa chiqarishga oid topshiriqlarni izchil qo‘llash muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, o‘quvchining tayyor bilimni o‘zlashtirishidan ko‘ra, bilimni mustaqil ravishda izlash, qayta ishlash, tizimlashtirish va amaliy vaziyatlarda qo‘llashiga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar mantiqiy tafakkurning rivojlanishi uchun zarur shartlardan biri sifatida qoraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Алексеева, О. В. Логическая подготовка младших школьников при обучении математике [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. В. Алексеева ; Моск. гос. открытый пед. ун-т. – М., 2000. – 20 с.
2. Бабанский, Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности [Текст] / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
3. Гальперин, П. Я. К проблеме внимания [Текст] / П. Я. Гальперин // Хрестоматия по вниманию / под ред. А. И. Леонтьева [и др.]. – М., 1976. – С. 220–228.
4. Гальперин, П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий [Текст] / П. Я. Гальперин // Гальперин П. Я. Психология как объективная наука : избр. психол. тр. / П. Я. Гальперин ; Моск. психол.-социал. ин-т ; отв. ред. А. И. Подольский. – М. ; Воронеж, 1998. – С. 272–317.
5. Грицощенко, Е. С. Формирование умения самоконтроля у младших школьников в условиях внедрения федеральных государственных образовательных стандартов второго поколения [Текст] / Е. С. Грицощенко // Педагогическое образование в России. – 2013. – № 6. – С. 212–216.

6. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения [Текст] / В. В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
 7. Демидова, Т. Е. Формирование умений самоконтроля у младших школьников на уроках математики [Текст] / Т. Е. Демидова, И. Н. Чижевская // Начальная школа плюс До и После. – 2013. – № 10. – С. 10–15.
 8. Зимняя, И. А. Педагогическая психология [Текст] : учеб. для студентов вузов / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2009. – 384 с.
 9. Конопкин, О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности [Текст] / О. А. Конопкин. – М. : Ленанд, 2011. – 320 с.
 10. Краткий психологический словарь [Текст] / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
 11. Кузнецов, В. И. Контроль и самоконтроль – важные условия формирования вычислительных навыков [Текст] / В. И. Кузнецов // Начальная школа. – 1986. – № 2. – С. 36–39.
 12. Кулагина, И. Ю. Психология детей младшего школьного возраста [Текст] : учеб. и практикум для акад. бакалавриата / И. Ю. Кулагина. – М. : Юрайт, 2016. – 291 с.
- Люблинская, А. А. Овладение знаниями – одна из задач обучения младших школьников [Текст] / А. А. Люблинская // Начальная школа. – 1970. – № 5. – С. 19–22.

SAVOD O‘RGATISH JARAYONINING MAZMUNI, PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI VA UNDA SUN‘IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Matyakubova Yulduzxon Atabekovna

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”

kafedra o‘qituvchisi

gmail: matyakubova.yulduz2000@gmail.com

Tel: +99888 201 98 78

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238119>

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflarda savod o‘rgatish jarayonining mazmuni va pedagogik xususiyatlari, shuningdek, ushbu jarayonda sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanishning nazariy-amaliy imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi savod o‘rgatish bosqichida o‘quvchilarning individual bilim va nutqiy tayyorgarlik darajasidagi tafovutlarni hisobga olgan holda ta‘lim jarayonini differensiallashtirishda sun‘iy intellekt asosidagi diagnostika, differentsiatsiya va monitoring vositalarining o‘rnini asoslashdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan. Tahlil natijalari sun‘iy intellekt vositalarining bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini savod o‘rgatishga tayyorlash metodikasini takomillashtirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: savod o‘rgatish, o‘qish va yozish ko‘nikmalari, boshlang‘ich ta‘lim, pedagogik xususiyat, differensiallashtirish, individual yondashuv, sun‘iy intellekt, adaptiv ta‘lim tizimi, diagnostika, monitoring, ta‘lim texnologiyalari, o‘qituvchini tayyorlash.

Аннотация: В статье раскрываются содержание и педагогические особенности процесса обучения грамоте в начальных классах, а также теоретико-практические возможности использования средств искусственного интеллекта в этом процессе. Основная цель исследования обосновать роль средств искусственного интеллекта, основанных на диагностике, дифференциации и мониторинге, в дифференциации обучения с учётом индивидуальных различий учащихся в уровне знаний и речевой подготовки. Методология исследования основана на анализе и обобщении научно-педагогической литературы. Результаты анализа показывают значение средств искусственного интеллекта в совершенствовании методики подготовки будущих учителей начальных классов к обучению грамоте.

Ключевые слова: обучение грамоте, навыки чтения и письма, начальное образование, педагогическая особенность, дифференциация, индивидуальный подход, искусственный интеллект, адаптивная система обучения, диагностика, мониторинг, образовательные технологии, подготовка учителей.

Abstract: The article reveals the content and pedagogical features of the literacy teaching process in primary grades, as well as the theoretical and practical possibilities of using artificial intelligence tools within this process. The main purpose of the study is to substantiate the role of AI-based diagnostic, differentiation, and monitoring tools in differentiating instruction with regard to pupils' individual differences in knowledge and speech readiness. The research methodology is based on the analysis and synthesis of scientific-pedagogical literature. The

findings show the significance of AI tools in improving the methodology of preparing future primary school teachers for teaching literacy.

Keywords: literacy teaching, reading and writing skills, primary education, pedagogical feature, differentiation, individual approach, artificial intelligence, adaptive learning system, diagnostics, monitoring, educational technologies, teacher training.

Kirish. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida savod o‘rgatish jarayoni o‘quvchining butun keyingi ta‘lim faoliyati uchun poydevor vazifasini bajaradi. Bu bosqichda bola ovoz va harf, tovush va bo‘g‘in, so‘z va gap kabi tilning asosiy birliklarini anglab olishi, ularni o‘qish hamda yozish ko‘nikmalariga aylantirishi lozim. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘iga muvofiq belgilangan ilmiy-texnik ustuvor yo‘nalishlar doirasida boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish, jumladan, raqamli va sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1]. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, sinfdagi o‘quvchilarning savodxonlik darajasi bir xil emas: ba‘zi bolalar maktabgacha tayyorgarlik davridayoq harflarni tanigan bo‘lsa, boshqalari tovush-harf munosabatini birinchi marta maktabda o‘zlashtiradi. Shu bois savod o‘rgatish jarayonining mazmuni, pedagogik xususiyatlari va bu jarayonda sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini ilmiy tahlil qilish tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Tadqiqotning maqsadi savod o‘rgatish jarayonini tashkil etishning pedagogik jihatlarini ochib berish va bu jarayonda sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanishning metodik imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism. Savod o‘rgatish jarayoni odatda uchta o‘zaro bog‘liq bosqichni o‘z ichiga oladi: tayyorgarlik (fonetik-fonematik idrokni shakllantirish, tovushlarni ajratish va tahlil qilish), asosiy (harf-tovush munosabatlarini o‘zlashtirish, bo‘g‘in va so‘z o‘qish, yozuv elementlarini bajarish) hamda mustahkamlash (matn bilan ishlash, o‘qilganni tushunish va qayta hikoya qilish) bosqichlari. Har bir bosqichda o‘quvchining nutqiy tajribasi, lug‘at boyligi va idrok xususiyatlari e‘tiborga olinishi, mashqlar tizimi bosqichma-bosqichlik va izchillik tamoyillariga asoslanishi zarur [2]. Metodik adabiyotlarda savod o‘rgatishning yana bir muhim tarkibiy qismi sifatida analitik-sintetik usul ko‘rsatiladi: bunda o‘quvchi so‘zni tovushlarga ajratish (analiz) va tovushlardan so‘z tuzish (sintez) amallarini birga bajaradi, bu esa uning fonematik eshitish qobiliyatini va yozuv malakasini uzviy ravishda rivojlantiradi.

Savod o‘rgatishning pedagogik xususiyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: ko‘rgazmalilik va amaliy faoliyat ustuvorligi, o‘yin va o‘quv faoliyatining uyg‘unlashtirilishi, izchillik va tizimlilik, hamda eng muhimi individuallashtirilgan va differensiallashtirilgan yondashuv zarurati. O‘quvchilar orasidagi tayyorgarlik darajasi, diqqat barqarorligi va idrok sur‘atidagi tafovutlar bir xil metodika va bir xil sur‘atda ta‘lim berishni samarasiz qiladi. Shu sababli o‘qituvchidan har bir o‘quvchi guruhi yoki hattoki har bir bola uchun mos topshiriqlar tizimini loyihalashtirish, o‘zlashtirish darajasini muntazam kuzatib borish va zarur bo‘lganda yordam yoki qo‘shimcha mashqlar taqdim etish talab etiladi. Amalda esa bitta o‘qituvchi zimmasida 25-30 nafar o‘quvchi bo‘lgan sharoitda bunday individual yondashuvni to‘liq amalga oshirish katta metodik va vaqt resursini talab qiladi. Bundan tashqari, savod o‘rgatish jarayonida motivatsion omil ham muhim ahamiyatga ega: o‘quvchining o‘qish-yozishga bo‘lgan qiziqishi va ijobiy munosabati shakllanmasa, hatto metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil

etilgan mashg‘ulotlar ham kutilgan natijani bermaydi. Shuning uchun o‘qituvchi nafaqat kognitiv, balki emotsional-irodaviy jihatlarni ham hisobga olishi lozim.

Sun‘iy intellekt texnologiyalarining ta‘lim sohasiga kirib kelishi savod o‘rgatish jarayonidagi individuallashtirish muammosini yangicha yechishga imkon bermoqda. Adaptiv ta‘lim tizimlari o‘quvchining ovoqli o‘qishi, yozma ishlari yoki test topshiriqlariga bergan javoblari asosida uning fonetik-fonematik va grafik ko‘nikmalar darajasini avtomatik tarzda aniqlab (diagnostika), shu asosda unga mos qiyinlik darajasidagi mashqlarni tanlab beradi (differentsiatsiya), so‘ngra o‘zlashtirish dinamikasini vaqt bo‘yicha kuzatib boradi (monitoring) [3]. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, ovoqli yordamchilar va nutqni tanish texnologiyalari o‘quvchining talaffuzi va o‘qish sur‘atini real vaqt rejimida baholab, individual tavsiyalar berish imkonini beradi [4].

Savod o‘rgatish jarayonida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan sun‘iy intellekt vositalarini funksional imkoniyatlari va didaktik vazifalariga ko‘ra shartli ravishda bir necha guruhga ajratish mumkin. Jumladan, adaptiv o‘quv platformalari o‘quvchining joriy bilim va ko‘nikmalari darajasini aniqlab, unga mos ravishda harf, bo‘g‘in hamda so‘zlarni o‘qishga oid mashqlarni avtomatik tanlash imkonini beradi. Nutqni tanish va ovoqli baholash tizimlari esa o‘quvchining talaffuzi, o‘qish sur‘ati va ravonligini tahlil qilish, yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlash hamda tegishli teskari aloqani taqdim etishga xizmat qiladi. Shuningdek, virtual yordamchi va suhbat-botlar o‘quvchi bilan interfaol muloqotni tashkil etish orqali uning so‘z boyligini kengaytirish, og‘zaki nutqini rivojlantirish va o‘qish jarayoniga qiziqishini oshirish imkonini yaratadi. O‘quv analitikasi tizimlari esa alohida o‘quvchi yoki butun sinfning o‘zlashtirish dinamikasini tahlil qilib, natijalar asosida turli hisobotlarni shakllantiradi hamda o‘qituvchiga ta‘lim jarayonini individuallashtirish va pedagogik qarorlar qabul qilishda yordam beradi [6]. Mazkur tasnif sun‘iy intellekt vositalarining imkoniyatlarini tizimli ravishda anglash, ularni savod o‘rgatishning muayyan metodik vazifalariga muvofiq tanlash va ta‘lim jarayoniga maqsadli integratsiya qilish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xorijiy tajribaga nazar tashlansa, bir qator davlatlarda sun‘iy intellekt texnologiyalarini boshlang‘ich ta‘limga bosqichma-bosqich joriy etish siyosati amalga oshirilmoqda. Xususan, Xitoy Xalq Respublikasi Ta‘lim vazirligi boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘quvchilarni sun‘iy intellekt bilan tanishtirish va texnologiyani amaliy qo‘llashga o‘rgatishni tizimli tarzda o‘quv dasturlariga kiritish tavsiyasini ishlab chiqqan, bu esa o‘quvchilarning erta yoshdanoq raqamli va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday tajriba sun‘iy intellektni nafaqat yordamchi vosita, balki savodxonlikning zamonaviy tarkibiy qismi sifatida ham ko‘rish tendensiyasini tasdiqlaydi.

Sun‘iy intellekt vositalarini savod o‘rgatish jarayoniga samarali joriy etish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga rioya qilishni taqozo etadi: birinchidan, o‘qituvchining sun‘iy intellekt savodxonligi va vositadan foydalanish bo‘yicha metodik tayyorgarligi ta‘minlanishi; ikkinchidan, vosita tomonidan berilgan tavsiyalar mexanik ravishda emas, balki o‘qituvchining pedagogik xulosasi bilan uyg‘unlikda qo‘llanilishi; uchinchidan, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ekran vaqti va yuklama me‘yorlariga rioya qilinishi; to‘rtinchidan, o‘quvchilarning shaxsiy ma‘lumotlari xavfsizligi va maxfiyligini ta‘minlovchi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarning mavjudligi [4]. Ushbu shartlarga rioya qilinmasa, texnologiya o‘zining pedagogik salohiyatini to‘liq namoyon eta olmaydi, aksincha, o‘qituvchi mas‘uliyatini

kamaytirib, bolaning mustaqil fikrlash va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga to‘siq bo‘lishi ham mumkin.

Sun‘iy intellekt vositalarini qo‘llashning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, ularni joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf va cheklovlarni ham e‘tiborga olish zarur. Jumladan: maktablarning texnik infratuzilma va internet ta‘minoti bo‘yicha notekis rivojlanganligi tizimni barcha hududlarda bir xil samaradorlik bilan joriy etishga to‘sqinlik qilishi mumkin; ekrandan foydalanish vaqtining ortishi bolaning ko‘rish va jismoniy faolligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin; sun‘iy intellekt tomonidan berilgan natijalarga haddan tashqari ishonish o‘qituvchining kasbiy-pedagogik nazoratini susaytirishi mumkin. Shu bois sun‘iy intellekt vositalari an‘anaviy pedagogik metodikani almashtiruvchi emas, balki uni to‘ldiruvchi va kuchaytiruvchi yordamchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Yuqorida keltirilgan tahlil asosida savod o‘rgatish jarayonida sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanishning bosqichma-bosqich modelini ishlab chiqish mumkin. Mazkur model, avvalo, boshlang‘ich diagnostika bosqichidan boshlanib, unda o‘quv yili boshida har bir o‘quvchining fonetik-fonematik hamda grafik tayyorgarlik darajasi aniqlanadi. Diagnostika natijalari asosida o‘quvchilarning individual ta‘limiy ehtiyojlari va tayyorgarlik darajasi belgilanib, keyingi bosqichda differensial topshiriqlar tizimi shakllantiriladi. Bunda aniqlangan tayyorgarlik darajasiga mos ravishda uch-to‘rt bosqichdan iborat topshiriqlar banki tuzilib, o‘quvchilarga ularning individual imkoniyatlari va o‘zlashtirish sur‘atiga muvofiq mashqlar tavsiya etiladi. Keyingi bosqichda joriy monitoring amalga oshirilib, har bir mashg‘ulotdan so‘ng o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari to‘planadi, tahlil qilinadi va ta‘lim jarayonidagi o‘zgarishlar aniqlanadi. Monitoring natijalariga tayangan holda pedagogik korreksiya bosqichi tashkil etilib, o‘qituvchi sun‘iy intellekt tomonidan taqdim etilgan tavsiyalarni o‘zining kasbiy tajribasi, pedagogik kuzatuvlari va o‘quvchilarning individual xususiyatlari bilan uyg‘unlashtirgan holda keyingi mashg‘ulot strategiyasini belgilaydi. Shu jihatdan mazkur model diagnostika, differensiatsiya, monitoring va pedagogik korreksiya bosqichlarining uzviyligi asosida savod o‘rgatish jarayonini individuallashtirish va uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu modelni bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash dasturlariga metodik asos sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, savod o‘rgatish jarayonining mazmuni va pedagogik xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mazkur bosqichda individual va differensial yondashuvni ta‘minlash o‘quvchilarda barqaror o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Sun‘iy intellekt asosidagi diagnostika, differensiatsiya va monitoring vositalari ushbu vazifalarni samarali hal etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq ularning ta‘lim jarayonidagi samaradorligi, avvalo, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mazkur texnologiyalardan pedagogik maqsadga muvofiq, metodik jihatdan asoslangan va mas‘uliyatli foydalanishga tayyorlik darajasiga bog‘liq. Tahlil natijalari asosida taklif etilgan to‘rt bosqichli diagnostika, differensiatsiya, monitoring va pedagogik korreksiya model savod o‘rgatish jarayonini individual ta‘lim ehtiyojlari asosida tashkil etishning amaliy-metodik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, sun‘iy intellekt o‘qituvchining pedagogik mas‘uliyati, kasbiy tajribasi va mustaqil mulohazasini to‘liq almashtirmasligi, balki ularni qo‘llab-quvvatlovchi va to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llanilishi lozim. Shu sababli bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini sun‘iy intellekt vositalaridan

foydalanish asosida savod o‘rgatish jarayonini differensiallashtirishga tayyorlash metodikasini ishlab chiqish hamda uni pedagogika oliy ta‘lim muassasalari o‘quv dasturlariga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘i. Xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi.
2. Boltayeva H. Boshlang‘ich sinfda o‘qish savodxonligini o‘rgatishning zamonaviy usullari // Ilim ham jamiyat. – 2025. – №1. – B. 24-27.
3. Russell S.J., Norvig P. Sun‘iy intellekt: zamonaviy yondashuv. – Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1995. – B. 3.
4. Terzopoulos G., Satratzemi M. Voice Assistants and Artificial Intelligence in Education // Proceedings of the 9th Balkan Conference on Informatics (BCI‘19). – 2019. – P. 1-6. DOI: 10.1145/3351556.3351588.
5. UNESCO. AI and education: Guidance for policy-makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. <https://zenodo.org/records/17332965>

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АДАПТИВНОГО ПОДХОДА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ОБУЧЕНИЮ ЛЕВОРУКИХ УЧАЩИХСЯ ПИСЬМУ

Эгамбердиева Юлдузхон Ниезмат кизи

Ургенчский государственный педагогический институт,
преподаватель кафедры «Методика начального образования»

Тел.: +998 87 450 27 06

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238194>

Аннотация: В статье раскрываются педагогические особенности процесса обучения письму леворуких учащихся и научно-теоретические основы применения адаптивного подхода в этом процессе. Основная цель исследования состоит в раскрытии педагогических возможностей адаптивного подхода в подготовке будущих учителей начальных классов к обучению леворуких учащихся письму и в научном обосновании содержания соответствующей профессиональной подготовки. Методология исследования основана на анализе и обобщении научной литературы в области педагогики и возрастной физиологии. Результаты анализа показывают необходимость гармоничного развития у будущего учителя трёх взаимосвязанных компонентов адаптивного подхода: теоретических знаний, практических умений и методической гибкости в работе с леворукими учащимися.

Ключевые слова: леворукость, письмо левой рукой, адаптивный подход, индивидуализация, навыки письма, будущий учитель, профессиональная подготовка, начальное образование, педагогическое условие, дифференцированное обучение.

Annotatsiya: Maqolada chapaqay o‘quvchilarni yozuvga o‘rgatish jarayonining o‘ziga xos pedagogik xususiyatlari va bu jarayonda adaptiv yondashuvni qo‘llashning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi adaptiv yondashuvning bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarini chapaqay o‘quvchilarni yozuvga o‘rgatishga tayyorlashdagi pedagogik imkoniyatlarini ochib berish va bu boradagi kasbiy tayyorgarlik mazmunini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi pedagogika va yosh fiziologiyasi sohasidagi ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan. Tahlil natijalari bo‘lajak o‘qituvchini chapaqay o‘quvchilar bilan ishlashga tayyorlashda adaptiv yondashuvning nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va metodik moslashuvchanlik kabi uch tarkibiy qismini uyg‘un rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: chapaqaylik, chap qo‘l bilan yozish, adaptiv yondashuv, individuallashtirish, yozuv ko‘nikmalari, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, boshlang‘ich ta‘lim, pedagogik shart-sharoit, differensial ta‘lim.

Abstract: The article reveals the pedagogical features of the process of teaching writing to left-handed pupils and the scientific-theoretical foundations of applying an adaptive approach within this process. The main purpose of the study is to reveal the pedagogical possibilities of the adaptive approach in preparing future primary school teachers to teach writing to left-handed pupils and to scientifically substantiate the content of the corresponding professional training. The research methodology is based on the analysis and synthesis of scientific literature in the fields of pedagogy and developmental physiology. The findings show the necessity of

harmoniously developing three interrelated components of the adaptive approach in a future teacher: theoretical knowledge, practical skills, and methodological flexibility in working with left-handed pupils.

Keywords: left-handedness, writing with the left hand, adaptive approach, individualization, writing skills, future teacher, professional training, primary education, pedagogical condition, differentiated instruction.

Введение. Явление леворукости среди детей представляет собой устойчивую и естественную нейropsychологическую особенность, встречающуюся в любом классе, однако в практике начальной школы к леворуким учащимся зачастую применяется традиционная методика, рассчитанная на детей, пишущих правой рукой, что может привести к замедленному и неправильному формированию у них навыков письма. Практика показывает, что многие молодые учителя, столкнувшись с леворуким учеником, пытаются переучить его на правую руку либо, напротив, оставляют без какой-либо специальной поддержки, вследствие чего ребёнок испытывает трудности, неудобство и даже неуверенность в себе при письме [3]. В рамках научно-технических приоритетных направлений, утверждённых приказом № 11 Министерства высшего образования, науки и инноваций от 16 января 2026 года, особую актуальность приобретают вопросы обеспечения качества начального образования и повышения потенциала педагогических кадров, что обуславливает необходимость внедрения в подготовку будущих учителей адаптивных педагогических подходов, учитывающих индивидуальные особенности каждого учащегося [1]. В связи с этим научный анализ педагогических возможностей адаптивного подхода в подготовке будущих учителей начальных классов к обучению леворуких учащихся письму приобретает важное теоретическое и практическое значение. Цель исследования состоит в раскрытии данных возможностей и в научном обосновании научно-методических направлений подготовки будущего учителя к соответствующей профессиональной деятельности.

Основная часть. Леворукость представляет собой природную особенность, связанную с функциональной асимметрией полушарий головного мозга, вследствие которой при ведущей роли левой руки пространственное восприятие, координация движений и процесс письма у ребёнка протекают своеобразно. В процессе письма леворукий учащийся сталкивается с рядом объективных трудностей. Из-за того что пишущая рука закрывает уже написанный текст, ребёнок не может хорошо видеть свою запись, вследствие чего ему трудно контролировать ровное расположение букв. При письме левой рукой направление движения противоположно направлению при письме правой рукой, что приводит к таким ошибкам, как зеркальное написание букв и неверный выбор угла их наклона. Кроме того, у леворуких детей нередко наблюдаются неправильный захват ручки, неверное расположение тетради и рассогласование движений руки и глаза во время письма [4].

Перечисленные выше особенности требуют особой педагогической организации процесса обучения письму леворуких учащихся. Такая организация должна основываться не на принудительном переучивании ребёнка на правую руку, а на приспособлении образовательной среды и методики к его природным особенностям. Именно с этой точки

зрения особое значение приобретает адаптивный подход. Адаптивный подход трактуется как непрерывный педагогический процесс, направленный на первоначальное выявление индивидуальных особенностей учащегося, а затем на приспособление всех составляющих образовательного процесса образовательной среды, учебных материалов, системы упражнений и действий учителя к этим особенностям. Применительно к леворуким учащимся данный подход включает своевременное определение ведущей руки, правильный выбор места посадки и направления освещения, отдельное обучение технике удержания ручки, показ направления написания букв и угла их наклона с учётом удобства ребёнка, а также построение системы индивидуальных упражнений, соответствующей темпу его усвоения [3; 6].

Подготовку будущего учителя начальных классов к такой деятельности следует рассматривать как отдельное направление его профессионального становления. Во-первых, у студента необходимо сформировать научно обоснованные теоретические знания о нейропсихологической и педагогической природе леворукости, поскольку именно эти знания избавляют учителя от ошибочных стереотипов, в том числе от восприятия леворукости как недостатка или дефекта, подлежащего исправлению. Во-вторых, студенту необходимо в ходе практики приобрести опыт непосредственной работы с леворуким учащимся, наблюдения за процессом его письма и оказания соответствующей индивидуальной помощи, что обеспечивает превращение теоретических знаний в практическое умение. В-третьих, у учителя должна быть развита методическая гибкость, то есть способность творчески перерабатывать имеющиеся методические рекомендации применительно к каждому конкретному учащемуся и находить подходящее индивидуальное решение, поскольку и сами леворукие учащиеся отличаются друг от друга, и применение к ним единого «рецепта» невозможно.

Внедрение адаптивного подхода в подготовку будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях может осуществляться по нескольким направлениям. В содержание дисциплин педагогики и возрастной физиологии необходимо включить отдельные темы, посвящённые леворукости, в ходе учебной и педагогической практики студентам следует давать специальные задания по работе с леворукими учащимися, а в методических пособиях представлять чёткие и научно обоснованные рекомендации по обучению леворуких учащихся письму [2; 5]. Такой подход служит формированию у студента не только умения работать с леворуким учеником, но и в целом дифференцированного педагогического мышления, учитывающего индивидуальные особенности каждого учащегося. Кроме того, современные цифровые средства, в частности приложения для отслеживания движений при письме и интерактивные упражнения, могут помочь учителю наблюдать за динамикой письма учащегося и подбирать соответствующие дополнительные упражнения, однако подобные средства не способны заменить личное наблюдение и педагогическое суждение учителя, а могут служить лишь дополняющим инструментом.

Таблица 1. Структурные компоненты профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов на основе адаптивного подхода

Компонент	Содержание	Формы реализации
-----------	------------	------------------

Теоретические знания	Научные представления о нейropsychологической педагогической природе леворукости, закономерностях функциональной асимметрии	Включение специальных итем в содержание дисциплин педагогики и возрастной физиологии, лекционные и семинарские занятия
Практическое умение	Определение ведущей руки, обучение технике удержания ручки, правильная организация места посадки и направления освещения	Непосредственная работа с леворуким учащимся в ходе педагогической практики, выполнение специальных заданий
Методическая гибкость	Способность творчески перерабатывать имеющиеся методические рекомендации с учётом особенностей каждого учащегося и находить индивидуальное решение	Представление чётких рекомендаций в методических пособиях, разработка системы индивидуальных упражнений

Как показано в таблице 1, три структурных компонента, формируемые у будущего учителя, тесно взаимосвязаны между собой, и при отсутствии внимания к любому из них становится невозможным полноценное осуществление адаптивного подхода к леворукому учащемуся.

Закключение. Проведённый анализ показывает, что обучение леворуких учащихся письму представляет собой процесс, требующий особого педагогического внимания и специального методического подхода, применение которого с учётом природных особенностей учащегося позволяет эффективно и своевременно сформировать у него навыки письма. Подготовка будущего учителя начальных классов к такой деятельности должна основываться на гармоничном развитии теоретических знаний, практического умения и методической гибкости, поскольку именно совместное формирование этих трёх компонентов позволяет учителю обеспечить индивидуальный и научно обоснованный подход к каждому леворукому учащемуся. В связи с этим включение в учебные программы высших педагогических учебных заведений специального содержания и практических заданий по работе с леворукими учащимися, а также совершенствование соответствующего методического обеспечения остаётся актуальной научно-методической задачей.

Список использованной литературы:

1. Приказ № 11 Министерства высшего образования, науки и инноваций от 16 января 2026 года. План научных и научно-технических мероприятий, проводимых на международном и республиканском уровне.
2. Qo‘ldoshev R.A., Subhonova S.U. Chapaqay o‘quvchilar bilan ishlash va yozuvga o‘rgatish jarayonida foydalaniladigan innovatsion texnologiyalar (1-sinf misolida) // Nauchnyy impuls. – 2020. – №4(100), 2-qism. – B. 1336-1338.
3. Qo‘ldoshev R.A. Chapaqay bolalarni maktabga qanday tayyorlash kerak // Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. – Buxoro, 2020. – №3. – B. 145-147.

4. Avezmurodovich O.R. Difficulties in learning to write and read left-handed children // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – Vol. 8, №8. – P. 40-45.

5. Safarova N.O., Jumayeva H.G. Savod o‘rgatish davrida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv malakalarini shakllantirish. – Buxoro: BuxDU nashri, 2021.

Foydalanilgan internet manbalar:

6. Qo‘ldoshev R.A. Left-handed children and the learning process // EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). – 2020. – Vol. 5, Issue 10. – P. 277-281. URL: <https://eprajournals.com>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING GRAFIK MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHDA XATOLARNI DIAGNOSTIKA QILISH VA KORREKSIYALASHNING INTERAKTIV TEXNOLOGIK MODEL

Yusufzoda Shabnami Yunus

Urganch davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrası mudiri,

p.f.f.d. (PhD), v.b.professor

Gmail. shabnamyusufzoda@gmail.com

Tel: +99891 401 05 07

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238261>

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv jarayonidagi grafik xatolarning mohiyati, sabablari va turlari tahlil qilingan. Maqsad grafik xatolarni interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida diagnostika qilish va korreksiyalash modelini ishlab chiqish. Metodologiya ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirishga asoslangan. Natija sifatida boshlang‘ich diagnostika, xatolarni turkumlash, individual korreksion mashqlar va monitoringdan iborat to‘rt bosqichli tsiklik model taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: grafik malaka, grafik xato, diagnostika, korreksiya, interaktiv ta‘lim texnologiyalari, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, yozuv ko‘nikmasi, individuallashtirish, monitoring.

Аннотация: В статье проанализированы сущность, причины и виды графических ошибок в письме учащихся начальных классов. Цель разработать модель диагностики и коррекции графических ошибок на основе интерактивных образовательных технологий. Методология основана на анализе научно-методической литературы. Предложена четырёхэтапная циклическая модель: первичная диагностика, классификация ошибок, индивидуализированные коррекционные упражнения и мониторинг.

Ключевые слова: графический навык, графическая ошибка, диагностика, коррекция, интерактивные образовательные технологии, учащиеся начальных классов, навык письма, индивидуализация, мониторинг.

Abstract: The article analyses the nature, causes, and types of graphic errors in the writing of primary school pupils. The aim is to develop a model for diagnosing and correcting graphic errors based on interactive educational technologies. The methodology relies on analysis of scientific literature. A four-stage cyclical model is proposed: initial diagnostics, error classification, individualized corrective exercises, and monitoring.

Keywords: graphic skill, graphic error, diagnostics, correction, interactive educational technologies, primary school pupils, writing skill, individualization, monitoring.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutq faoliyati sifatiga qo'yiladigan talablar tobora oshib bormoqda, bu esa grafik malakani nafaqat husnixat ko'nikmasi, balki o'quvchining butun ta'lim faoliyati muvaffaqiyatini belgilovchi bazaviy kompetensiya sifatida qarashni taqozo etadi. Yuqori natijalarga erishgan ta'lim tizimlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchining yozuv va grafik ko'nikmalarini erta bosqichda

diagnostika qilish alohida metodik e‘tibor markazida turadi, bunda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish diagnostikaning obyektivligi va tezkorligini ta‘minlovchi muhim omilga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik malakalarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida takomillashtirish zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mazkur maqolada ushbu yo‘nalishning tor, ammo amaliy jihatdan muhim bir qismi grafik xatolarni diagnostika qilish va korreksiyalash masalasi ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich sinf davri bolada yozuv faoliyatining tub asoslari shakllanadigan bosqich bo‘lib, aynan shu davrda grafik malaka, ya‘ni harflarni to‘g‘ri shaklda, barqaror nishab burchagi va o‘lchamda, satrga mos joylashtirib yoza olish ko‘nikmasi tarkib topadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining muayyan qismida yozuv jarayonida turg‘un grafik xatolar harflarning noto‘g‘ri shaklda yozilishi, ularning oyna aksida tasvirlanishi, harf va so‘zlar orasidagi oraliqqa rioya qilinmasligi, satrdan chetga chiqish kabi kamchiliklar kuzatiladi. Bunday xatolar o‘z vaqtida aniqlanmasa va tuzatilmasa, o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlaridagi yozma nutq faoliyatiga hamda o‘zini o‘quv jarayonida qulay his qilishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

An‘anaviy amaliyotda o‘qituvchi grafik xatolarni, odatda, o‘quvchi daftarini ko‘zdan kechirish orqali va ancha kech bosqichda aniqlaydi, bu esa korreksiya ishining o‘z vaqtida boshlanishiga to‘sqinlik qiladi hamda diagnostikaning sub‘ektivligini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy informatika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga integratsiyalashuvi ta‘lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, shuningdek, interaktiv va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini yaratmoqda [5]. Ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda grafik xatolarni erta va aniq diagnostika qilish, ularni individuallashtirilgan tarzda korreksiyalashga xizmat qiluvchi texnologik modelni ilmiy asoslash nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik malakalarini rivojlantirishda uchraydigan xatolarni interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosida diagnostika qilish va korreksiyalashga qaratilgan texnologik modelni ishlab chiqish hamda uning bosqichlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

1. Grafik malaka va grafik xatoning pedagogik mohiyati. Yozuvga o‘rgatish jarayonining birinchi va zaruriy tarkibiy qismi grafik malaka hosil qilishdir. R.Qo‘ldoshev va D.Karimovanning ta‘kidlashicha, grafik malaka, birinchi navbatda, qo‘l-harakat malakasi bo‘lib, yozuv jarayonida nutqning tovush birligi grafik belgiga, ya‘ni harfga aylantiriladi, bu esa yozuvga ongli faoliyat tusini beradi [3]. Mualliflar grafik malakani shakllantirishni bosqichma-bosqich jarayon sifatida ko‘rsatadilar: dastlab o‘quvchi turli shakllar andozasi ustidan chizadi, yozuv qurolini to‘g‘ri tutishni, qiya elementlar chizishni, oraliq masofani chamalashni o‘rganadi; so‘ngra harf elementlarini, ustki va ostki ilmoqli chiziqlarni yozishga o‘tadi; nihoyat, bosh va kichik harflarni, harf birikmalarini hamda so‘zlarni bir maromda, bog‘lab yoza olish ko‘nikmasi shakllantiriladi [3]. Shu bilan birga, R.Qo‘ldoshevning boshqa tadqiqotida ta‘kidlanishicha, o‘quvchilarning grafik va kalligrafik qobiliyatlarini shakllantirish alohida metodologik yondashuvni talab qiladi, chunki bu qobiliyatlar nafaqat qo‘l-harakat, balki idrokiy va irodaviy jarayonlar bilan ham uzviy bog‘liqdir [2].

Grafik xato – o‘quvchining yozuv jarayonida harf shaklini, o‘lchamini, nishab burchagini yoxud joylashuvini barqaror tarzda me‘yordan chetga chiqarib yozishidir. Bunday xatolar qatoriga harflarning shakl yoki tovush jihatidan o‘xshash harflarga almashtirilishi, ortiqcha

unsur qo‘shib yozilishi yoki zarur unurning tushirib qoldirilishi, harflarning oyna aksida tasvirlanishi, so‘zlarning noo‘rin qo‘shib yoki ajratib yozilishi kiradi [4]. Bunday xatolarning bir qismi maxsus pedagogik-logopedik yordamni talab qilsa-da, katta qismi mayda motorikaning yetarlicha shakllanmaganligi, yozuv texnikasi qoidalariga rioya qilinmasligi kabi pedagogik-uslubiy sabablarga ko‘ra yuzaga keladi [3; 4]. Demak, grafik xatolarni bartaraf etish, avvalo, xato tabiatini motorik, idrokiy yoxud uslubiy sabablarga ko‘ra yuzaga kelayotganini aniq tashxislashdan boshlanishi lozim.

2. Grafik xatolarni diagnostika qilishning mezon va usullari. Grafik xatolarni diagnostika qilish o‘quvchining yozma ishlarini tizimli tahlil qilish, uning yozuv texnikasi va qo‘l harakatlaridagi barqaror og‘ishlarni aniqlash hamda ularning sabablarini izohlashga qaratilgan pedagogik faoliyatdir. An‘anaviy diagnostikada bu jarayon, odatda, o‘qituvchining daftarlarni tekshirishi, xatolarning takrorlanish chastotasini kuzatishi hamda o‘quvchi bilan individual suhbat orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuvning asosiy kamchiligi uning sub‘ektivligi, ko‘p vaqt talab qilishi hamda xatoning aynan qaysi bosqichda harakatni rejalashtirish, uni bajarish yoxud o‘z-o‘zini nazorat qilish bosqichida yuzaga kelayotganini aniq ko‘rsata olmasligidir.

Diagnostikaning ilmiy asoslangan mezonlari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin: harf shaklining andozaga mosligi, nishab burchagi va balandligining barqarorligi, satr chizig‘iga rioya qilish darajasi, harflar hamda so‘zlar orasidagi oraliqning bir xilligi va yozuv tezligining barqarorligi [3; 4]. Ushbu mezonlar asosidagi tizimli kuzatuv o‘qituvchiga xatoning tasodifiymi yoki barqarormi ekanligini, shuningdek uning qaysi turkumga tegishli ekanligini aniqlash imkonini beradi. Informatika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib borishi esa mazkur diagnostikani yanada tizimli va individuallashtirilgan tarzda tashkil etish imkoniyatini kengaytirmoqda [5]. Zamonaviy interaktiv vositalar o‘qituvchining kuzatuvini almashtirmaydi, biroq unga qo‘shimcha, tizimlashtirilgan ma‘lumot taqdim etish orqali diagnostikaning aniqligi va tezkorligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Interaktiv ta‘lim texnologiyalari asosidagi diagnostika-korreksiya modeli. O‘tkazilgan tahlil asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik xatolarini diagnostika qilish va korreksiyalashga qaratilgan to‘rt bosqichli interaktiv texnologik model taklif etiladi (1-jadval). Model quyidagi izchil bosqichlarni o‘z ichiga oladi: birinchi bosqichda o‘quvchining yozma ishlari yig‘iladi va o‘qituvchi tomonidan, shuningdek interaktiv ta‘lim dasturlari yordamida boshlang‘ich diagnostika o‘tkaziladi; ikkinchi bosqichda aniqlangan og‘ishlar ularning kelib chiqish sababiga ko‘ra motorik, idrokiy va uslubiy turkumlarga ajratiladi; uchinchi bosqichda har bir turkumga mos individuallashtirilgan interfaol mashqlar tizimi multimedia mashqlar, interaktiv taxta topshiriqlari, o‘yin elementli vazifalar taklif etiladi; to‘rtinchi bosqichda esa o‘quvchi natijalari muntazam kuzatiladi va zarur hollarda mashqlar tizimi qayta ko‘riladi.

Modelning o‘ziga xosligi shundaki, u chiziqli emas, balki tsiklik xarakterga ega: monitoring bosqichida olingan natijalar keyingi diagnostika uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, bu esa o‘qituvchiga o‘quvchining grafik malaka rivojlanish dinamikasini uzluksiz kuzatish imkonini beradi. Informatika va axborot texnologiyalarining o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi, jumladan interaktiv va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash imkoniyati, aynan uchinchi bosqichda individuallashtirilgan mashqlar tizimini yaratishda alohida

ahamiyat kasb etadi, chunki bu texnologiyalar har bir o‘quvchining o‘ziga xos xato turkumiga mos topshiriqlarni tanlash va ularni qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi [5].

1-jadval. Grafik xatolarni diagnostika qilish va korreksiyalashning interaktiv texnologik modeli

Bosqich	Mazmuni	Interaktiv vositalar	Kutilgan natija
I. Boshlang‘ich diagnostika	O‘quvchi yozma ishlarini yig‘ish, harf shakli, nishab burchagi, oraliq va satrga rioyati qilish darajasini tahlil qilish	O‘qituvchi kuzatuv, interaktiv ta‘lim dasturlari, elektron topshiriqlar	Har bir o‘quvchining dastlabki grafik holati aniqlanadi
II. Xatolarni turkumlash	Aniqlangan og‘ishlarni kelib chiqish sababiga ko‘ra motorik, idrokiy va uslubiy turkumlarga ajratish	Diagnostik jadval va mezonlar, o‘qituvchi tahlili	Xatoning kelib chiqish sababi aniq belgilanadi
III. Individuallashtirilgan korreksiya	Har bir turkumga mos interfaol mashqlar va topshiriqlar orqali mashq qildirish	Interaktiv taxta, multimedia mashqlar, o‘yin, elementli topshiriqlar	To‘g‘ri grafik ko‘nikma bosqichma-bosqich mustahkamlanadi
IV. Monitoring	Natijalarni muntazam kuzatish, dinamikani baholash va mashqlar tizimini yangilash	Elektron hisobot, progress-jadvallari	Grafik malaka barqaror va izchil shakllanadi

1-jadvalda ko‘rsatilganidek, modelning har bir bosqichi o‘zidan oldingi bosqich natijasiga tayanadi va navbatdagi bosqich uchun zamin yaratadi, bu esa diagnostika va korreksiya ishini yaxlit, uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

4. Modelni ta‘lim amaliyotiga tatbiq etish shartlari. Modelni amaliyotga tatbiq etish uchun quyidagi shartlarga rioya qilish zarur: o‘qituvchilarda tegishli raqamli-metodik kompetensiyalarni shakllantirish; sinf xonalarini zarur texnik-dasturiy vositalar bilan jihozlash; har bir xato turkumiga mos interfaol mashqlar bankini ishlab chiqish. Interaktiv vositalar faqat qo‘shimcha, kuzatuvni to‘ldiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi va o‘qituvchining pedagogik xulosasini almashtira olmaydi.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida grafik malakani rivojlantirishda uchraydigan xatolarni o‘z vaqtida diagnostika qilish, ularni sabablariga ko‘ra turkumlash hamda individuallashtirilgan tarzda korreksiyalash zamonaviy ta‘lim sifatini ta‘minlashning muhim shartidir. Taklif etilgan to‘rt bosqichli boshlang‘ich diagnostika, xatolarni turkumlash, individuallashtirilgan korreksiya va monitoringdan iborat tsiklik model o‘qituvchiga har bir o‘quvchining grafik xatolarini ilmiy asoslangan tarzda

aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi. Kelgusida ushbu modelni amaliy sinovdan o‘tkazish va samaradorligini miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida baholash dolzarb ilmiy-metodik vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi 11-sonli buyrug‘i. Xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi.
2. Qo‘ldoshev R. Maktab o‘quvchilarining grafik va kalligrafik qobiliyatlarini shakllantirishning metodologik asoslari // Markaz nauchnykh publikatsiy (buxdu.uz). — 2022. — T. 22. — №22.
3. Qo‘ldoshev R.A., Karimova D.B. “Yozuv daftari” asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining chiroyli yozish ko‘nikmasini shakllantirish usullari (1-sinf misolida) // Xalqaro ilmiy jurnal “Nauchnyy impuls”. — 2020. — №4(100), 2-qism. — B. 1312–1317.
4. Дисграфия у младших школьников: причины, симптомы, коррекция [Elektron resurs] // Pedsovet.org. — URL: <https://pedsovet.org/article/vse-o-disgrafii-u-mladsih-skolnikov>
5. Kayumova N.A., Mannonova M.D. Boshlang‘ich ta‘limda informatika va axborot texnologiyalarining o‘rni, ahamiyati va tamoyillari [Elektron resurs] // CyberLeninka. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-ta-limda-informatika-va-axborot-texnologiyalarining-o-rni-ahamiyati-va-tamoyillari>
6. Azimov Y.Y., Yusufzoda Sh.Y. Husnixat o‘qitish texnologiyasi. Darslik. — Buxoro: Fan va ta‘lim, 2022. — 68 b.
7. Безруких М.М. Возрастная физиология: развитие ребёнка и готовность к обучению. — Москва: Академия, 2013. — 416 с.

ALIFBO TARIXIGA ASOSLANGAN ANIMATSION-GAMIFIKATSION SAVOD O‘RGATISH RESURSLARINI SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA LOYIHALASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Yo‘ldosheva Sadoqat Xamid qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 13.00.02 Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi doktranti

sadoqatyoldasheva132@gmail.com

tel: (99893) 408-18-28

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238322>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida savod o‘rgatish samaradorligini oshirishda alifbo harflarining tarixiy-madaniy kelib chiqishini zamonaviy raqamli texnologiyalar, animatsiya, gamifikatsiya va sun‘iy intellekt imkoniyatlari bilan integratsiyalash masalasi yoritiladi. Alifbo nafaqat tovush va belgilar tizimi, balki insoniyatning yozuv, tafakkur va madaniy taraqqiyoti bilan bog‘liq tarixiy hodisa sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan, harflarning kelib chiqishi va shakllanish tarixi asosida yaratilgan animatsion-gamifikatsion ta‘lim resurslari o‘quvchilarda harf-tovush munosabatlarini ongli o‘zlashtirish, vizual xotirani rivojlantirish, o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish hamda tarixiy-madaniy tasavvurlarni shakllantirish imkonini beradi. Maqolada sun‘iy intellekt yordamida o‘quvchining yosh, individual va kognitiv xususiyatlariga moslashtirilgan raqamli topshiriqlarni yaratish, animatsion syujetlarni ishlab chiqish, o‘yin elementlarini tanlash va ta‘limiy natijalarni tahlil qilish imkoniyatlari asoslanadi. Shuningdek, alifbo tarixiga asoslangan raqamli savod o‘rgatish resurslarini loyihalashning pedagogik-metodik modeli va uning asosiy komponentlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, savod o‘rgatish, alifbo tarixi, sun‘iy intellekt, raqamli ta‘lim, animatsiya, gamifikatsiya, ta‘limiy resurs, harf-tovush munosabati, raqamli pedagogika, o‘quv motivatsiyasi.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы интеграции историко-культурного происхождения букв алфавита с современными цифровыми технологиями, анимацией, геймификацией и возможностями искусственного интеллекта в целях повышения эффективности обучения грамоте в начальной школе. Обосновываются возможности развития осознанного усвоения учащимися взаимосвязи буквы и звука, фонематического восприятия, зрительной памяти и учебной мотивации посредством проектирования анимационно-геймификационных образовательных ресурсов на основе истории алфавита. Рассматриваются методические возможности использования искусственного интеллекта для создания цифровых заданий, интерактивных сюжетов и адаптивных учебных материалов с учетом индивидуальных образовательных потребностей учащихся. Освещаются методические основы интеграции истории алфавита, дидактического содержания, анимационных и игровых элементов в единый цифровой образовательный ресурс, а также предлагаются рекомендации по совершенствованию процесса обучения грамоте в начальных классах.

Ключевые слова: начальное образование, обучение грамоте, история алфавита, искусственный интеллект, цифровое образование, анимация, геймификация,

образовательный ресурс, взаимосвязь буквы и звука, фонематическое восприятие, учебная мотивация, цифровая педагогика.

Abstract. This article examines the integration of the historical and cultural origins of alphabet letters with modern digital technologies, animation, gamification, and artificial intelligence to improve the effectiveness of literacy instruction in primary education. It substantiates the potential of animation-gamification educational resources based on the history of the alphabet to promote pupils' conscious understanding of letter-sound relationships, phonemic awareness, visual memory, and learning motivation. The article also explores the methodological potential of artificial intelligence for creating digital tasks, interactive narratives, and adaptive learning materials tailored to pupils' individual educational needs. Particular attention is given to the methodological foundations of integrating alphabet history, didactic content, animation, and game-based elements into a unified digital educational resource. Recommendations for improving literacy instruction in primary grades through the effective use of artificial intelligence and digital technologies are also proposed.

Keywords: primary education, literacy instruction, history of the alphabet, artificial intelligence, digital education, animation, gamification, educational resource, letter-sound relationship, phonemic awareness, learning motivation, digital pedagogy.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning ta‘lim jarayoniga jadal kirib kelishi boshlang‘ich ta‘lim metodikasida ham yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Ayniqsa, sun‘iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi o‘qituvchiga o‘quv materiallarini yaratish, ularni o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish, interaktiv topshiriqlar ishlab chiqish, ta‘lim jarayonini monitoring qilish va o‘quvchilarning faoliyatini tahlil etishda yangi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Bunday sharoitda savod o‘rgatish jarayonini faqat darslik, yozuv daftari va an‘anaviy ko‘rgazmali vositalar bilan chegaralab qo‘yish zamonaviy bolaning axborotni qabul qilish xususiyatlariga to‘liq mos kelmaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun harf va tovushni o‘rganish jarayoni ko‘rish, eshitish, harakat, syujet, o‘yin va emotsional taassurot bilan birgalikda tashkil etilganda yanada samarali kechadi.

Asosiy qism. Savod o‘rgatish jarayonining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchida harf va tovush o‘rtasidagi munosabatni anglash, tovushni ajratish, harfni tanish, uni to‘g‘ri talaffuz qilish, yozish va bo‘g‘in hamda so‘z tarkibida qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Biroq ushbu jarayonni faqat mexanik takrorlash asosida tashkil etish ayrim o‘quvchilarda qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli harfni o‘rganishni ma‘lum bir tarixiy voqea, obraz, hikoya, animatsion qahramon yoki o‘yinli vaziyat bilan bog‘lash o‘quv materialining mazmunan boyishiga xizmat qiladi. Masalan, o‘quvchiga ma‘lum bir harfning hozirgi shakli birdaniga paydo bo‘lmaganligi, uning tarixiy taraqqiyot davomida turli ko‘rinishlarga ega bo‘lganligi sodda va bolaga tushunarli animatsion syujet orqali namoyish etilishi mumkin. Bunda tarixiy ma‘lumot murakkab ilmiy shaklda emas, balki didaktik ertak, qisqa animatsiya, qahramonning sayohati yoki o‘yin topshirig‘i shaklida taqdim etiladi.

Alifbo tarixidan foydalanishning muhim jihati shundaki, bola harfni shunchaki grafik belgi sifatida emas, balki ma‘lum tarixiy va madaniy jarayonning natijasi sifatida qabul qila boshlaydi. Yozuv tizimlarining rivojlanishi, qadimgi belgilar, piktografik ifodalar, qadimgi yozuv shakllari, fonetik yozuvning shakllanishi va alifbolarning takomillashuvi haqida yoshga

moslashtirilgan materiallar o‘quvchilarning bilish faoliyatini kengaytiradi. Shu bilan birga, o‘zbek yozuvining tarixiy rivojlanishi bilan bog‘liq ma‘lumotlarni ham ehtiyotkorlik bilan, yosh xususiyatlariga mos ravishda taqdim etish orqali o‘quvchilarda milliy yozuv madaniyatiga hurmatni shakllantirish mumkin.

Alifbo tarixiga asoslangan animatsion-gamifikatsion savod o‘rgatish resurslarini loyihalashda sun‘iy intellektdan foydalanish ushbu metodikani yanada takomillashtirish imkonini beradi. Sun‘iy intellekt asosida o‘qituvchi ma‘lum bir harfga oid ta‘limiy syujetni ishlab chiqishi, unga mos qahramonlar yaratishi, turli murakkablik darajasidagi savol va topshiriqlarni shakllantirishi, ovoqli izohlar va dialoglarni tayyorlashi hamda o‘quv materiallarini turli formatlarda taqdim etishi mumkin. Bunda sun‘iy intellekt o‘qituvchining o‘rnini egallovchi vosita emas, balki pedagogik maqsadga muvofiq raqamli ta‘lim resurslarini yaratishni qo‘llab-quvvatlovchi texnologik vosita sifatida qaralishi lozim.

Mazkur yondashuvda animatsiya va gamifikatsiya o‘zaro uyg‘unlashtiriladi. Animatsiya harfning tarixiy shakli, tovush xususiyati yoki fonetik vazifasini vizual obraz orqali tushuntirishga xizmat qilsa, gamifikatsiya o‘quvchini faol harakatga undaydi. Masalan, “Harfning vaqt mashinasidagi sayohati” nomli animatsion syujetda o‘quvchi ma‘lum bir harfning tarixiy shakllarini ketma-ket kuzatadi. Har bir bosqichda u harfni tanishi, mos tovushni aniqlashi, harf qatnashgan so‘zni topishi yoki tovushning so‘zdagi o‘rnini belgilashi kerak bo‘ladi. To‘g‘ri bajarilgan topshiriq natijasida o‘quvchi keyingi bosqichga o‘tadi. Shu tariqa tarixiy mazmun, animatsion syujet va didaktik o‘yin bir butun ta‘limiy mexanizmni hosil qiladi.

Gamifikatsiya elementlaridan foydalanishda o‘yin ta‘limning maqsadiga bo‘ysundirilishi muhim. Ball, daraja, belgi, mukofot, virtual qahramon, topshiriqlar zanjiri, vaqtli vazifa, “sirli sandiq”, “harflar xazinasi”, “yozuvchilar shahri”, “Harf muzeyi” kabi elementlar o‘quvchining qiziqishini oshirishi mumkin. Biroq gamifikatsiya faqat o‘yin-kulgi vositasi bo‘lib qolmasligi, har bir o‘yin elementi muayyan didaktik vazifani bajarishi zarur. Masalan, harfni to‘g‘ri aniqlash – bilimni nazorat qilish, tovushni eshitib topish – fonematik idrokni rivojlantirish, harfni so‘z tarkibidan topish – analiz ko‘nikmasini shakllantirish, harfni yozish – grafik malakani rivojlantirish vazifasini bajarishi mumkin.

Sun‘iy intellektning muhim imkoniyatlaridan biri ta‘lim mazmunini individuallashtirishdir. Bir sinfdagi barcha o‘quvchilar bir xil tezlikda harf va tovushlarni o‘zlashtirmaydi. Ayrim o‘quvchi harfni tez tanishi mumkin, boshqa o‘quvchi esa uni tovush bilan bog‘lashda qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezadi. Shu sababli raqamli resursda topshiriqlarning bir nechta darajasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Boshlang‘ich darajada o‘quvchi harfni tanish va nomlashga, keyingi darajada tovushni ajratish va harf bilan bog‘lashga, undan yuqori darajada esa harfni bo‘g‘in va so‘z tarkibida qo‘llashga yo‘naltiriladi. Sun‘iy intellekt asosidagi adaptiv mexanizm o‘quvchining bajarish natijalariga qarab keyingi topshiriq murakkabligini moslashtirish imkonini beradi.

Bunday resurslarni loyihalash metodikasining asosini “tarixiy mazmun – didaktik syujet – animatsion tasvir – o‘yin mexanizmi – adaptiv topshiriq – baholash” ketma-ketligi tashkil etishi mumkin. Dastlab o‘rganiladigan harfning tarixiy va lingvistik mazmuni aniqlanadi. Keyinchalik ushbu mazmun boshlang‘ich sinf o‘quvchisining yosh va psixologik xususiyatlariga mos didaktik syujetga aylantiriladi. Syujet asosida animatsion obraz va

harakatlar ishlab chiqiladi. Keyingi bosqichda o‘quvchining faol ishtirokini ta‘minlovchi gamifikatsion mexanizmlar tanlanadi. Shundan so‘ng individual o‘zlashtirish darajasiga mos topshiriqlar tizimi ishlab chiqiladi va yakunda o‘quvchining natijalari baholanadi.

Mazkur modelda o‘qituvchining roli alohida ahamiyatga ega. Sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan material bevosita ta‘lim jarayoniga kiritilishidan oldin pedagog tomonidan metodik, lingvistik, yoshga moslik, tarixiy aniqlik va pedagogik xavfsizlik nuqtayi nazaridan tekshirilishi kerak. Chunki sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan har qanday axborot avtomatik ravishda ilmiy jihatdan to‘g‘ri deb qabul qilinmasligi lozim. Ayniqsa, alifbo va yozuv tarixiga oid materiallarda tarixiy faktlarning aniqligi, harflarning kelib chiqishiga doir ilmiy qarashlarning to‘g‘ri talqin qilinishi muhimdir.

Animatsion-gamifikatsion resurslardan foydalanish o‘quvchilarning nafaqat savodxonlik ko‘nikmalariga, balki bir qator umumiy kompetensiyalariga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. O‘quvchi topshiriqni mustaqil bajarish orqali muammoni hal qilish, tanlov qilish, xatoni aniqlash va qayta urinib ko‘rish ko‘nikmalarini egallaydi. Raqamli muhitdagi interaktiv topshiriqlar esa o‘quvchining diqqatini boshqarish, vizual axborotni qayta ishlash va mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tarixiy mazmunning kiritilishi esa savod o‘rgatish jarayonini madaniy-ma‘rifiy mazmun bilan boyitadi.

Mazkur metodikaning yana bir muhim jihati – o‘quvchini passiv axborot qabul qiluvchidan faol ta‘lim ishtirokchisiga aylantirishdir. An‘anaviy yondashuvda o‘qituvchi harfni ko‘rsatadi, uning nomini aytadi va o‘quvchi takrorlaydi. Animatsion-gamifikatsion yondashuvda esa o‘quvchi harfni “izlaydi”, uni tarixiy obrazlar orasidan topadi, tovushini eshitadi, so‘z tarkibidan ajratadi, o‘yin topshirig‘ini bajaradi va natijada yangi bilimga faol ravishda ega bo‘ladi. Bu jarayonda o‘quvchi uchun “men harfni yod oldim” emas, balki “men harfni topdim, uning tovushini aniqladim va undan foydalandim” degan faol kognitiv tajriba shakllanadi.

Savod o‘rgatish resurslarini loyihalashda “Harf muzeyi”, “Alifbo vaqt mashinasi”, “Yo‘qolgan harfni top”, “Harfning tarixiy sayohati”, “Sehrli tovushlar shahri”, “Alifbo xazinasi” kabi didaktik o‘yin syujetlaridan foydalanish mumkin. Masalan, “Harf muzeyi”da o‘quvchi har bir harfning tarixiy rivojlanish bosqichlari bilan tanishadi va har bir bosqichdan o‘tish uchun fonetik topshiriqni bajaradi. “Yo‘qolgan harfni top” o‘yinida esa so‘z tarkibidagi tushirib qoldirilgan harfni aniqlash talab etiladi. “Alifbo vaqt mashinasi”da o‘quvchi harfning turli tarixiy ko‘rinishlarini kuzatib, zamonaviy shaklini aniqlaydi. Bunday syujetlar savod o‘rgatish materialini oddiy mashqlar yig‘indisidan yaxlit raqamli ta‘lim tajribasiga aylantiradi.

Taklif etilayotgan metodikani amaliyotga joriy etish uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish ham zarur. O‘qituvchi sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish bilan bir qatorda, pedagogik maqsadni to‘g‘ri belgilash, prompt asosida ta‘limiy material yaratish, yaratilgan kontentni tekshirish, animatsion va gamifikatsion elementlarni tanlash, o‘quvchi natijalarini tahlil qilish hamda raqamli xavfsizlik talablariga rioya qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Shunday qilib, zamonaviy o‘qituvchi uchun raqamli vositani bilishning o‘zi yetarli emas, undan metodik jihatdan maqsadli foydalanish kompetensiyasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Alifbo tarixiga asoslangan animatsion-gamifikatsion savod o‘rgatish resurslarini sun‘iy intellekt asosida loyihalash metodikasi boshlang‘ich ta‘limning mazmunini tarixiy, madaniy va

texnologik komponentlar bilan boyitishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda sun‘iy intellekt texnologik imkoniyatlarni, animatsiya vizual va emotsional ta‘sirni, gamifikatsiya esa motivatsion mexanizmlarni ta‘minlaydi. Alifbo tarixi esa ushbu komponentlarni yagona mazmuniy asosga birlashtiradi. Natijada o‘quvchi harf va tovushlarni o‘zlashtirish bilan birga yozuvning insoniyat taraqqiyotidagi o‘rnini yoshiga mos darajada anglay boshlaydi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta‘limda savod o‘rgatish jarayonini zamonaviylashtirishda sun‘iy intellekt, animatsiya va gamifikatsiyani alifbo tarixiy materiali bilan integratsiyalash istiqbolli metodik yo‘nalishlardan biridir. Bunday yondashuv o‘quv materialini vizuallashtirish, o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash, individual ta‘lim ehtiyojlarini hisobga olish va o‘zlashtirish natijalarini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Eng muhimi, raqamli texnologiyalardan foydalanish maqsad emas, balki savod o‘rgatishning pedagogik samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida qaralishi kerak. Shu asosda ishlab chiqilgan animatsion-gamifikatsion resurslar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining harf-tovush munosabatlarini o‘zlashtirishiga, fonematik idroki va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishga, shuningdek, tarixiy-madaniy bilimlarini kengaytirishga xizmat qilishi mumkin. Kelgusida mazkur metodika asosida tajriba-sinov ishlari tashkil etish, o‘quvchilarning an‘anaviy va raqamli savod o‘rgatish sharoitidagi natijalarini qiyosiy tahlil qilish hamda sun‘iy intellekt yordamida adaptiv savod o‘rgatish platformasining metodik modelini ishlab chiqish ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarning muhim istiqboli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarova. R Savod o‘rgatish darslari: O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: Tafakkur, 2012. – 144 b.
2. S.X.Yo‘ldosheva. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali ijtimoiy - gumanitar fanlarni o‘qitish: muammolar va innovatsion yechimlar” [Boshlang‘ich sinflarda savod o‘rgatish jarayonini jahon ta‘lim andozalari asosida tashkil etish orqali ta‘lim sifatini oshirish]: Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025 y.
3. S.X.Yo‘ldosheva. Ta‘lim va tarbiyada jadidchilik harakati namoyandalarining o‘rni [Effectiveness of introducing innovative technologies in the process of literacy teaching in primary education]: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025-y.
4. Shodiyev F, Yuldasheva S. Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements In Volume 1, Issue 07 July 2025. “Ways to develop the skills of future primary school teachers in using digital pedagogical technologies”.
5. S.X.Yo‘ldosheva. *Mahmud Kashgarli International Scientific Journal*. 2026 / Volume: 4 Issue: 1 / 89-91. “Ilkoku sınıflarında okuma-yazma öğretimini etkileşimli yöntemler temelinde etkili bir şekilde organize etme”
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
8. Piaget, J. (1970). *Science of Education and the Psychology of the Child*. New York: Viking Press.
9. UNESCO. (2021). *The Digital Learning Divide: Implications for Education Equity and Inclusion*. Paris: UNESCO Publishing.

10. OECD. (2019). PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. Paris: OECD Publishing

OLIV TA‘LIM TASHKILOTLARINING BOSHQARUV TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA IMPLEMENTATSIYALASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

HAKIMOV FIRUZ NORBOY O‘G‘LI

*Nizomiy nomidagi O‘zMPU Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi kafedrasida katta o‘qituvchisi,
p.f.f.d (PhD) firuzbek.hakimov1994@gmail.com*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238396>

Annotatsiya. Oliy ta‘lim tashkilotlarining boshqaruv tizimini raqamlashtirishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Raqamli boshqaruvni samarali joriy etishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari, implementatsiyalash mexanizmlari, monitoring va baholash mezonlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: oliy ta‘lim, boshqaruv tizimi, raqamlashtirish, raqamli boshqaruv, implementatsiya, pedagogik shart-sharoitlar, monitoring, baholash, boshqaruv samaradorligi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Освещены теоретико-методологические основы цифровизации системы управления организациями высшего образования. Обоснованы организационно-педагогические условия эффективного внедрения цифрового управления, механизмы имплементации, а также критерии мониторинга и оценки.

Ключевые слова: высшее образование, система управления, цифровизация, цифровое управление, имплементация, педагогические условия, мониторинг, оценка, эффективность управления.

IMPROVING IMPLEMENTATION MECHANISMS IN THE PROCESS OF DIGITALIZATION OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF HIGHER EDUCATION ORGANIZATIONS

Abstract. The theoretical and methodological foundations of digitalizing the management system of higher education organizations are highlighted. The organizational and pedagogical conditions for the effective implementation of digital management, implementation mechanisms, and monitoring and evaluation criteria are substantiated.

Keywords: higher education, management system, digitalization, digital management, implementation, pedagogical conditions, monitoring, evaluation, management efficiency.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta‘lim tizimida boshqaruv jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish, boshqaruv qarorlarining tezkorligi, shaffofligi va samaradorligini ta‘minlash muhim vazifalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta‘lim tashkilotlarining faoliyatini an‘anaviy boshqaruv usullari bilan cheklab qolmasdan, ma‘lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish, monitoring qilish, boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va ularning ijrosini nazorat qilishni yagona raqamli muhit asosida

tashkil etish zarurati ortib bormoqda. Shu jihatdan oliy ta‘lim tashkilotlarining boshqaruv tizimini raqamlashtirish jarayonida zamonaviy implementatsiyalash mexanizmlarini takomillashtirish ta‘lim boshqaruvining institutsional samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik va tashkiliy omil hisoblanadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 3-iyuldagi PQ-200-son “Ma‘muriy islohotlar doirasida oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori[1]da oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar sohasida boshqaruvni takomillashtirishning muhim huquqiy asoslaridan biridir. 2026-yilda tasdiqlangan “Oliy ta‘limning davlat ta‘lim standarti. Oliy ta‘lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori” ham oliy ta‘lim tizimining zamonaviy tashkiliy va boshqaruv talablariga mos rivojlanishini belgilovchi hujjatlardan biridir.

O‘zbekistonda oliy ta‘lim tizimini raqamli transformatsiya qilish va boshqaruv samaradorligini oshirish bo‘yicha qator normativ-huquqiy asoslar shakllantirilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni[2]da oliy ta‘limni modernizatsiya qilish, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish hamda ilg‘or ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta‘lim tashkilotlarining boshqaruv tizimini raqamlashtirish jarayonining nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish, raqamli boshqaruv vositalarini ta‘lim tashkiloti faoliyatiga samarali joriy etishning pedagogik va tashkiliy mexanizmlarini ishlab chiqish hamda ularni implementatsiyalash asosida boshqaruv jarayonlarining samaradorligi, tezkorligi va shaffofligini oshirishdan iborat.

Oliy ta‘lim tashkilotlarida strategik qarorlarni implementatsiya qilishning pedagogik asoslarini aniqlash, mazkur jarayonning mazmuni va tarkibiy komponentlarini ilmiy jihatdan asoslash, samarali pedagogik shart-sharoitlarni belgilash hamda ularni ta‘lim jarayoniga joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

✓ Oliy ta‘lim tashkilotlari boshqaruv tizimini raqamlashtirishning nazariy-metodologik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, raqamli transformatsiyaning boshqaruv jarayonlariga ta‘sirini aniqlash hamda samarali raqamli boshqaruv yondashuvlarini asoslash.

✓ Oliy ta‘lim tashkilotlarida boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirishni amaliyotga tatbiq etishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va implementatsiyalash mexanizmlarini aniqlash, ularning mazmuni, tarkibiy komponentlari hamda o‘zaro funksional bog‘liqligini ilmiy asoslash.

✓ Takomillashtirilgan implementatsiyalash mexanizmlarining oliy ta‘lim tashkilotlari boshqaruv faoliyati samaradorligiga ta‘sirini tajriba-sinov asosida aniqlash, olingan natijalarni mezon va ko‘rsatkichlar asosida baholash hamda amaliyotga joriy etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijasida oliy ta‘lim tashkilotlari boshqaruv tizimini raqamlashtirishning nazariy-metodologik asoslari takomillashtirilib, raqamli transformatsiyaning boshqaruv jarayonlariga ta‘sirini ta‘minlovchi samarali boshqaruv yondashuvlari ilmiy asoslandi, boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirishni amaliyotga joriy etishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari aniqlashtirilib, implementatsiyalash mexanizmlarining tarkibiy tuzilmasi va

funksional imkoniyatlari takomillashtirildi, shuningdek, mazkur mexanizmlarning samaradorligini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari ishlab chiqilib, ularning oliy ta‘lim tashkilotlari boshqaruv faoliyatiga ta‘siri tajriba-sinov asosida asoslandi hamda amaliyotga joriy etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqotning o‘rganganlik darajasi. Oliy ta‘lim tashkilotlarida strategik boshqaruv, strategik qarorlarni qabul qilish va ularni amaliyotga joriy etish masalalari O‘zbekiston tadqiqotchilaridan A.A. Abduqodirov, N.A. Muslimov, O‘.Q. Tolipov, B.X. Xodjayev va xorijiy tadqiqotchilardan I. Ansoff, H. Mintzberg, P. Drucker, M. Fullan, J. Kotter va boshqalarning ilmiy izlanishlarida turli jihatdan tadqiq etilgan.

Xulosa Oliy ta‘lim tashkilotlarining boshqaruv tizimini raqamlashtirish boshqaruv jarayonlarining tezkorligi, shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijasida raqamli boshqaruvni samarali joriy etishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari aniqlanib, implementatsiyalash mexanizmlarini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari belgilandi. Raqamli texnologiyalar asosida monitoring, tahlil, baholash va qayta aloqa jarayonlarini tizimli tashkil etish boshqaruv qarorlarining sifatini oshirish imkonini berishi asoslandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 3-iyuldagi PQ-200-son “Ma‘muriy islohotlar doirasida oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni”[2].
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘limning davlat ta‘lim standarti. Oliy ta‘lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatori. – Toshkent, 2026.
4. Bryson, J. M. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations. – San Francisco: Jossey-Bass, 2018.
5. Khakimov, F. (2024). METHODS OF DEVELOPING CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *Confrencea*, 5, 89-92.
6. Hakimov, F. N., & Ahmadova, G. N. (2025). THE CURRENT ROLE AND IMPORTANCE OF DISTANCE EDUCATION IN BEGINNER CLASSES. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 95-98.
7. Hayitov, A., & Yusupova, I. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 1262-1267.
8. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Hayitov A.I.

Nizomiy nomidagi O‘zMPU

Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi

kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD.

Tel: (93) 585-13-30

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238473>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish dolzarbligini asoslash masalasi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kasb, kasbiy tayyorgarlik, kompetenlik, kasbiy-pedagogik kompetenlik, amaliy tajriba, mustaqillik, ijodkorlik.

Annotation: this article covers the issue of substantiating the relevance of the development of professional and pedagogical competence of teachers of the future primary class.

Keywords: profession, professional training, competence, professional and pedagogical competence, practical experience, independence, creativity.

Аннотация: В данной статье освещается вопрос обоснования актуальности развития профессионально-педагогической компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: профессия, профессиональная подготовка, компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, практический опыт, самостоятельность, креативность.

Oliy ta‘lim tizimida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish va mustaqil ta‘lim samaradorligini oshirish maqsadida kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv jarayonini qayta loyihalash, davlat ta‘lim standartlari hamda o‘quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida modernizatsiya qilish, kredit-modul tizimi doirasida talabalar mustaqil ta‘limi ulushini kengaytirish, individual ta‘lim trayektoriyalarini shakllantirish, raqamli ta‘lim muhitini rivojlantirish, elektron platformalar va masofaviy ta‘lim vositalarini joriy etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini ta‘lim jarayoni bilan integratsiyalash hamda amaliyotga yo‘naltirilgan pedagogik tayyorgarlikni kuchaytirish bo‘yicha kompleks va tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta‘lim tizimi mazmun va metodik jihatdan tub o‘zgarishlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Zamonaviy ta‘lim paradigmasi o‘qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv, refleksiv tahlil va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning kasbiy-pedagogik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Mustaqil ta‘lim esa mazkur jarayonda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki mustaqil ta‘lim o‘qituvchining o‘z bilimini rejalashtirish, tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantiradi. U pedagogning nazariy tayyorgarligini amaliy

faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashini shakllantirish, shuningdek, reflektiv va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta‘lim sohasidagi munosabatlar “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun bilan tartibga solinib, qonunning 9-moddasida boshlang‘ich ta‘lim haqida so‘z yuritiladi. Unga ko‘ra umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to‘ladigan yilda qabul qilinishi hamda boshlang‘ich ta‘lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta‘limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilganligi belgilab berilgan[6].

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining 3-bobida Xalq ta‘limi tizimining asosiy maqsad va rivojlanish yo‘nalishlari belgilab berilgan. Ushbu ustuvor yo‘nalishlar doirasida pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarini ta‘limning kredit tizimiga bosqichma-bosqich o‘tkazish, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya, metodika kabi fanlarga alohida e‘tibor qaratgan holda, o‘quv materiallarini va pedagogik baholashni ishlab chiqish orqali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish; ta‘lim berishning zamonaviy nazariyalarini o‘zlashtirish, pedagogik psixologiyani tushunish, ta‘lim berishga kompetentli hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko‘zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko‘rib chiqish; bo‘lajak pedagoglar uchun pedagogik faoliyatga moyillik va ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini beruvchi metodlarni ishlab chiqish; kichik yoshdan o‘quvchilarda o‘qishga sog‘lom, kuchli va ta‘sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o‘shishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish; zamonaviy darsliklar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish; rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribasini o‘rgangan holda umumta‘lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida zo‘ravonlikni (buling) oldini olishga qaratilgan dasturlarni joriy etish; xalq ta‘limi tizimini innovatsion rivojlantirishning kelajak modelini shakllantirishga, mamlakatning intellektual va texnologik salohiyatini ko‘tarishga yordam beruvchi uzoq muddatli ssenariy asosida strategik rejalashtirish tizimini yaratish[2] kabi ustuvor vazifalarning ilgari surilganligi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarni tayyorlashning kasbiy-metodik jihatlarini takomillashtirish, o‘quv jarayoni mazmunini yaxlitlash va o‘zaro aloqadorliklaridan unumli foydalangan holda reflektiv fikrlash imoniyatlarining sifat ko‘rsatkichlarini oshirish, xususan, ta‘lim jarayoni ishtirokchilarining o‘zini kasbiy jihatdan har tomonlama rivojlantirishga oid kompetensiyalarni rivojlantirish orqali bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash tizimini takomillashtirishning zarurligini taqozo etadi.

Sohaga oid adabiyotlar va ilmiy tadqiqotlarda “kasbiy-pedagogik kompetentlik” tushunchasi keng yoritilganiga qaramay, kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida kompetensiyaning mazmuni va tarkibiy tuzilmasi yetarlicha aniq ifodalanmagan. Boris Ananyev ma‘lum bir faoliyat sohasida yuqori samarali faoliyatni kasbiy kompetensiyaning namoyon bo‘lishi, ya‘ni shaxsning o‘z bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarini amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish darajasi sifatida izohlaydi [40, 69].

O‘.Q.Tolipov kasbiy tayyorgarlik mazmuniga quyidagicha to‘xtalib o‘tadi: “kasbiy tayyorgarlik mutaxassisning butun faoliyati davomida ma‘naviy-axloqiy hamda kasbiy

sifatlarining yanada takomillashishi, kasbiy kompetentlikning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini ifodalaydi”[48, 73-80].

60110400 – Boshlang‘ich ta‘lim bakalavriat ta‘lim yo‘nalishining malaka talablariga muvofiq, bitiruvchilar egallashi lozim bo‘lgan umumiy madaniy, pedagogik tajriba va fanga oid kompetensiyalar belgilab qo‘yilgan. Ushbu talablar tadqiqotimizda bo‘lajak mutaxassisning kasbiy-pedagogik tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblangan kasbiy kompetensiya turlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida markaziy ahamiyatga ega.

Quyida mavzuyimizning asosiy kategoriyalarini ketma-ketlikda ta‘riflarini va mazmuni berib o‘tamiz.

Kasb (lotincha: professio – rasmiy ko‘rsatilgan mashg‘ulot, ixtisoslik) – kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg‘uloti turi; muayyan ish turini malakali bajarishga imkon beradigan bilim, mahorat, tajribani talab etadi. Kasblar ichida mehnat faoliyatining eng tor sohasi bilan ajralib turadigan ixtisoslar bor (masalan, vrachlik kasbida xirurg, oftalmolog, dermatolog va boshqa). Kasb, odatda, shaxsning asosiy tirikchilik manbai hisoblanadi.

N.A.Muslimovning fikricha, inglizcha “competence” tushunchasining lug‘aviy ma‘nosi “qobiliyat” demakdir, biroq, kompetensiya atamasi bilim, ko‘nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi[91]. Kompetentlik talaba tomonidan alohida bilim va malakalarni egallash emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va amaliy harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi.

Kasbiy kompetensiya — bu shaxsning o‘zining kasbiy faoliyatini samarali va sifatli bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar va tajriba to‘plami.

Kasbiy kompetentlikning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

Bilim – kasb bilan bog‘liq bo‘lgan nazariy bilimlar va tushunchalar.

Ko‘nikmalar – bilimlarni amaliyotda qo‘llash, masalan, texnik ko‘nikmalar, muloqot qilish ko‘nikmalari, jamoada ishlash ko‘nikmalari va boshqalar.

Malaka – kasbga oid amaliy faoliyatdan olingan tajriba.

Kasbiy pedagogik faoliyatni amalga oshirishga tayyorgarlik, shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy harakatlarini o‘quvchilarning imkoniyatlari va individual xususiyatlari bilan bog‘lash, amaliy pedagogik faoliyatda o‘z harakatlarining oqibatlarini bashorat qila olish ko‘nikmalarini shakllantirishni ham anglatib, ushbu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida refleksiv kompetentlik tushunchasining mazmuniga to‘xtalib o‘tishni joiz deb hisoblaymiz.

A.K. Markova esa kasbiy kompetensiyani pedagogik kontekstda ishlovchi shaxsning professional faoliyatga tayyorgarligi sifatida ko‘radi hamda bu tushunchani o‘qitish jarayoni bilan bog‘laydi.

V.A. Adolf pedagogik kompetentlikni o‘qituvchining pedagogik faoliyatni mustaqil va ijodiy tashkil eta olishiga imkon beruvchi kasbiy bilim, malaka va tajribalar tizimi deb qaraydi.

Har ikki olim qarashlarida kasbiy-pedagogik kompetentlikning asosini bilim, amaliy tajriba, mustaqillik va ijodkorlikning pedagogik faoliyatda namoyon bo‘lishi tashkil etadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, zamonaviy ta‘lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlash, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil

qaror qabul qilishga tayyorlash muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, mustaqil ta‘lim imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mustaqil ta‘lim topshiriqlarini kasbiy-pedagogik kompetentlik komponentlariga yo‘naltirish hamda ularni izchil amalga oshirishning pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-apreldagi 5712-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi 637-son Qonuni. – T., 23.09.2020.
3. “Kasb”, O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (K-harfi). Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006-yillar.
4. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Дис. ... д-ра пед. наук. – Тошкент, 2007. – 315 Б. – 30 бет.
5. Hayitov, A., & Yusupova, I. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 1262-1267.
6. Hayitov, A., & Azizova, S. (2023). Using the pedagogical creation of abdulla avlani in forming the moral qualities of primary class students. *European International Journal of Pedagogics*, 3(02), 8-13.
7. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA SUN‘IY INTELLEKT VOSITALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Ibragimova Guli Xolmamatovana

Samarqand viloyati Jonboy tumani 24-sonli DMTT direktori

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238565>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda sun‘iy intellekt vositalarining didaktik imkoniyatlari, ularning ta‘lim jarayonidagi o‘rni va pedagogik samaradorligi yoritiladi. Sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, kreativ va tanqidiy fikrlashi hamda pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish asosida individual ta‘lim topshiriqlarini ishlab chiqish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, didaktik materiallar yaratish va talabalarning refleksiv faoliyatini tashkil etishning afzalliklari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak tarbiyachilar, kasbiy kompetentlik, sun‘iy intellekt, didaktik imkoniyatlar, raqamli texnologiyalar, maktabgacha ta‘lim, pedagogik jarayon, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, pedagogik kompetensiya.

Аннотация. В статье освещаются дидактические возможности средств искусственного интеллекта в развитии профессиональной компетентности будущих воспитателей, их роль в образовательном процессе и педагогическая эффективность. Анализируются возможности использования технологий искусственного интеллекта для развития профессиональных знаний, практических навыков, креативного и критического мышления, а также компетенций принятия педагогических решений у будущих воспитателей. Кроме того, рассматриваются преимущества разработки индивидуальных учебных заданий, моделирования педагогических ситуаций, создания дидактических материалов и организации рефлексивной деятельности студентов на основе использования средств искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: будущие воспитатели, профессиональная компетентность, искусственный интеллект, дидактические возможности, цифровые технологии, дошкольное образование, педагогический процесс, креативное мышление, критическое мышление, педагогическая компетентность.

Abstract. This article highlights the didactic potential of artificial intelligence tools in developing the professional competence of future preschool teachers, their role in the educational process, and their pedagogical effectiveness. The study analyzes the opportunities provided by artificial intelligence technologies for developing future preschool teachers' professional knowledge, practical skills, creative and critical thinking, as well as pedagogical decision-making competencies. In addition, the article examines the advantages of developing individualized learning tasks, modeling pedagogical situations, creating didactic materials, and organizing students' reflective activities through the use of artificial intelligence tools in the educational process.

Keywords: future preschool teachers, professional competence, artificial intelligence, didactic potential, digital technologies, preschool education, educational process, creative thinking, critical thinking, pedagogical competence.

Kirish. Mamlakatimizda maktabgacha ta‘lim tizimini takomillashtirish, pedagog kadrlarni zamonaviy talablar asosida tayyorlash hamda ta‘lim jarayoniga innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori[1]da maktabgacha ta‘lim sifatini oshirish, ta‘lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish hamda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-son qarori[2] bilan tasdiqlangan “Maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning davlat standarti”da ta‘lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlantiruvchi ta‘lim muhitini yaratish talablari belgilab berilgan.

Ta‘lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni ta‘lim jarayoniga joriy etish va pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilgan. Ushbu yondashuvlar ta‘lim jarayonida innovatsion va raqamli vositalardan samarali foydalanish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish pedagogning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa bo‘lajak tarbiyachilarni zamonaviy raqamli vositalar, jumladan, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan pedagogik maqsadlarda foydalanishga tayyorlash zaruratini yuzaga keltiradi[3].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining mazkur qarorida sun‘iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish va ularni ijtimoiy sohalarga keng joriy etishning ustuvor yo‘nalishlari belgilangan. Strategiyada sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha aholining bilim va ko‘nikmalarini oshirish hamda kadrlar salohiyatini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qayd etilgan. Bu esa ta‘lim tizimida sun‘iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Mazkur yondashuv bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda sun‘iy intellektning didaktik imkoniyatlaridan foydalanish uchun muhim metodologik asos bo‘ladi.[4].

Mazkur me‘yoriy-huquqiy hujjatlar bo‘lajak tarbiyachilarni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlash, ularning kasbiy va raqamli kompetentligini rivojlantirish hamda sun‘iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Sun‘iy intellekt texnologiyalari o‘quv jarayonini individuallashtirish, didaktik materiallarni yaratish, ta‘lim mazmunini boyitish, mustaqil ta‘limni qo‘llab-quvvatlash va pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishda keng imkoniyatlarga ega.

Shu bois bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda sun‘iy intellekt vositalarining didaktik imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslash, ularni kasbiy tayyorgarlik jarayoniga samarali integratsiyalash hamda pedagogik faoliyatda oqilona qo‘llash metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda sun‘iy intellekt vositalarining didaktik imkoniyatlarini nazariy-metodik jihatdan asoslash, mazkur imkoniyatlardan samarali foydalanishga yo‘naltirilgan pedagogik model va metodikani ishlab chiqish hamda uning samaradorligini tajriba-sinov asosida aniqlashdan iborat.

Kasbiy kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishini ta‘minlaydigan integrallashgan sifat bo‘lib, u nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, malaka, kasbiy qadriyatlar, pedagogik mahorat va shaxsiy fazilatlarining o‘zaro uyg‘unligini ifodalaydi. Bo‘lajak tarbiyachilar uchun kasbiy kompetentlik maktabgacha ta‘lim-tarbiya jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim berish, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash hamda yuzaga keladigan pedagogik muammolarni mustaqil va ijodiy hal etish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Sun‘iy intellekt vositalari aynan ushbu kompetentlikni rivojlantirishda muhim didaktik imkoniyatlarni yaratadi. Xususan, ular bo‘lajak tarbiyachilarga mashg‘ulot ishlanmalari, texnologik xaritalar, didaktik materiallar, ta‘limiy o‘yinlar va baholash vositalarini tezkor ishlab chiqish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish hamda o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Natijada talabalar nafaqat o‘z faniga oid bilimlarini mustahkamlaydi, balki zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni amaliy faoliyatda samarali qo‘llash ko‘nikmalarini ham egallaydi. Shu nuqtai nazardan, sun‘iy intellekt vositalaridan maqsadli va metodik jihatdan asoslangan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning muhim omillaridan biri bo‘lib, ularning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish, innovatsion fikrlashini rivojlantirish hamda kelajakdagi pedagogik faoliyatga puxta tayyorlanishini ta‘minlaydi.

Kasbiy kompetentlik – shaxsning muayyan kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, malaka, kasbiy qadriyatlar, shaxsiy sifatlar va tajribalarni kompleks tarzda egallashi hamda ularni turli pedagogik vaziyatlarda mustaqil, mas‘uliyatli va ijodiy qo‘llay olish qobiliyatidir.

Asosiy metod va usullar. Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi sun‘iy intellekt vositalaridan pedagogik maqsadlarda foydalanish, ta‘lim mazmunini individuallashtirish, amaliy pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, mustaqil fikrlash va refleksiv faoliyatni rivojlantirishga asoslanadi. Mazkur metodika **motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli va refleksiv-baholash bosqichlari** asosida tashkil etilib, har bir bosqichda sun‘iy intellekt vositalarining tegishli didaktik imkoniyatlaridan foydalanishni nazarda tutadi.

Motivatsion bosqichda bo‘lajak tarbiyachilarda sun‘iy intellektning maktabgacha ta‘limdagi imkoniyatlari, kasbiy faoliyatni yengillashtirishdagi ahamiyati va undan mas‘uliyatli foydalanishga nisbatan ijobiy motivatsiya shakllantiriladi. Bunda muammoli savollar, pedagogik vaziyatlar, videomateriallar va sun‘iy intellekt yordamida yaratilgan topshiriqlardan foydalaniladi.

Kognitiv bosqichda talabalarga sun‘iy intellekt vositalari, ularning pedagogik imkoniyatlari, axborotni izlash va tahlil qilish, ta‘limiy materiallar yaratish, bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos topshiriqlar ishlab chiqish usullari o‘rgatiladi. Talabalar sun‘iy intellekt tomonidan taqdim etilgan ma‘lumotlarni tanqidiy tahlil qilish, tekshirish va pedagogik nuqtayi nazardan baholashga yo‘naltiriladi.

Amaliy-faoliyatli bosqichda bo‘lajak tarbiyachilar sun‘iy intellekt vositalari yordamida mashg‘ulot ishlanmalari, didaktik o‘yinlar, rivojlantiruvchi topshiriqlar, savol-javoblar, pedagogik vaziyatlar va individual ta‘lim topshiriqlarini ishlab chiqadilar. Bunda “AI

yordamida mashg‘ulot loyihalash”, “Pedagogik vaziyatni tahlil qilish”, “AI yaratgan materialni takomillashtirish”, “Individual topshiriq yaratish” kabi metodlardan foydalaniladi.

Refleksiv-baholash bosqichida talabalarning sun‘iy intellektdan foydalanish samaradorligi, mustaqil pedagogik qaror qabul qilish qobiliyati, tanqidiy va kreativ fikrlashi hamda kasbiy kompetentligining shakllanganlik darajasi baholanadi. Bunda o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash, elektron portfolio, refleksiv kundalik va diagnostik topshiriqlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Metodikani amaliy jihatdan quyidagi usullar bilan boyitish mumkin:

1. “AI-pedagog” metodi — talaba sun‘iy intellekt yordamida muayyan pedagogik muammoning yechimini ishlab chiqadi va uning pedagogik jihatdan to‘g‘riligini asoslaydi.

2. “AI tanqidchisi” metodi — sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan ta‘limiy materialdagi xato, nomuvofiqlik va pedagogik kamchiliklarni aniqlash hamda tuzatish.

3. “Pedagogik vaziyat – AI yechimi” metodi — real maktabgacha ta‘lim vaziyati berilib, talaba AI yordamida bir nechta yechim ishlab chiqadi va eng maqbul pedagogik yechimni tanlaydi.

4. “Prompt-konstruktor” metodi — bo‘lajak tarbiyachilarga aniq va pedagogik jihatdan maqsadga yo‘naltirilgan so‘rovlar (promptlar) tuzishni o‘rgatish orqali AI bilan samarali ishlash kompetensiyasini shakllantirish.

5. “AI bilan hamkorlikda ijod qilish” metodi — didaktik o‘yin, ertak, mashg‘ulot ssenariysi yoki rivojlantiruvchi topshiriqni avval talabaning o‘zi ishlab chiqishi, keyin AI yordamida takomillashtirishi.

6. “Ikki variant” metodi — bir pedagogik topshiriqning talaba tomonidan mustaqil va AI yordamida yaratilgan ikki varianti taqqoslanib, ularning afzallik va kamchiliklari aniqlanadi.

7. “Refleksiv tahlil” usuli — har bir AI asosidagi topshiriqdan so‘ng talaba “Nimani o‘rgandim?”, “AI menga nimada yordam berdi?”, “Qaysi qarorni mustaqil qabul qildim?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qiladi.

8. “Raqamli portfolio” usuli — talabaning AI yordamida yaratgan mashg‘ulot ishlanmalari, didaktik materiallari, pedagogik vaziyat yechimlari va refleksiv tahlillari elektron portfolio shaklida jamlanadi.

Metodikaning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, sun‘iy intellekt bo‘lajak tarbiyachining o‘rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki uning mustaqil fikrlashi, pedagogik qaror qabul qilishi, kreativligi, axborot bilan ishlashi va kasbiy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida qo‘llanadi

Po‘latova P.Mning pedagogik qarashlarida ta‘lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, t‘lim-tarbiya jarayonini pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish va samarali metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish individual yondashuv va ta‘lim samaradorligini ta‘minlashning yangi didaktik imkoniyatlarini yaratadi[5].

Bo‘lajak tarbiyachining kasbiy kompetentligi esa maktabgacha ta‘lim-tarbiya jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali ta‘lim berish, innovatsion hamda raqamli

texnologiyalardan, jumladan sun‘iy intellekt vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish, shuningdek, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan muammolarni mustaqil hal etish va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni ifodalovchi integrallashgan kasbiy sifatlar majmuidir.

Xulosa qilib aytganda, sun‘iy intellekt vositalaridan maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun keng didaktik imkoniyatlarni yaratadi. Xususan, AI vositalari ta‘lim jarayonini individuallashtirish, talabalarning mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, didaktik materiallar yaratish hamda o‘z faoliyatini refleksiv baholash imkonini beradi. Shu asosda ishlab chiqilgan metodika bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy bilim, amaliy ko‘nikma, raqamli kompetensiya, kreativlik va pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatlarini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvda sun‘iy intellekt tarbiyachining o‘rnini bosuvchi emas, balki uning kasbiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi va takomillashtiruvchi didaktik vosita sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-son qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-maydagi “Ta‘lim-tarbiya jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5117-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi “Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-358-son qarori.
5. Po‘latova P.M. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2019.
6. Khakimov, F. (2024). METHODS OF DEVELOPING CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS. Conference, 5, 89-92.
7. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020.

TALABALAR MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-RESURS MARKAZI PEDAGOGIK IMKONIYATLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASIGA OID ILG‘OR XORIJIY TAJRIBA TAHLILI

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Tel: +998 94 230 79 09

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244338>

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning mediakompetentligini rivojlantirishda oliy ta‘lim muassasalari axborot-resurs markazlarining pedagogik imkoniyatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish masalasi ko‘rib chiqilgan. AQSH, Buyuk Britaniya, Finlyandiya va Janubiy Koreyaning media va axborot savodxonligini rivojlantirish borasidagi ilg‘or tajribasi tahlil qilinib, xorijiy metodik yondashuvlarni milliy ta‘lim tizimiga moslashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mediakompetentlik, axborot-resurs markazi, media savodxonlik, axborot savodxonligi, pedagogik imkoniyat, xorijiy tajriba, raqamli ta‘lim muhiti, talabalar.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос повышения эффективности использования педагогических возможностей информационно-ресурсных центров вузов в развитии медиакompetентности студентов. Проанализирован передовой опыт США, Великобритании, Финляндии и Южной Кореи в области медиа- и информационной грамотности, а также выработаны рекомендации по адаптации зарубежных методических подходов к национальной системе образования.

Ключевые слова: медиакompetентность, информационно-ресурсный центр, медиаграмотность, информационная грамотность, педагогическая возможность, зарубежный опыт, цифровая образовательная среда, студенты.

Abstract: This article examines ways to increase the effectiveness of the pedagogical potential of higher education information-resource centers in developing students' media competence. Advanced practices of the USA, the United Kingdom, Finland, and South Korea in media and information literacy are analyzed, and recommendations for adapting foreign methodological approaches to the national education system are proposed.

Keywords: media competence, information-resource center, media literacy, information literacy, pedagogical potential, foreign experience, digital learning environment, students.

Kirish. Zamonaviy raqamli jamiyatda axborot oqimining kengayishi talabalardan nafaqat axborotni topish, balki uni tanqidiy tahlil qilish, baholash va samarali ishlata olish ko‘nikmalarini talab etmoqda. Bu borada oliy ta‘lim muassasalarining axborot-resurs markazlari nafaqat kitob va elektron manbalarni saqlash maskani sifatida, balki talabalarning mediakompetentligini shakllantiruvchi to‘liq huquqli pedagogik institut sifatida yangi mazmun kasb etmoqda. Biroq amaliyot ko‘rsatishicha, ko‘pchilik axborot-resurs markazlari hozircha faqat resurs taqdim etuvchi tashkilot sifatida faoliyat yuritib, ularning pedagogik-metodik salohiyatidan to‘liq foydalanilmayapti. Shu sababli talabalar mediakompetentligini

rivojlantirishda axborot-resurs markazlari pedagogik imkoniyatlarining samaradorligini oshirish metodikasini xorijiy ilg‘or tajriba asosida tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda raqamli transformatsiya bo‘yicha oliy ta‘lim tizimi talabalarning mediakompetligini rivojlantirish ta‘lim sifatini ta‘minlovchi muhim sifatdan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Axborot resurslarning jadallashuvi, elektron resurslarning keng jamoatchilik, ijtimoiy tarmoqlarning ta‘lim jarayoniga faol kirish kelishuvi talabdan dasturiy ta‘minotni ishlab chiqarish, balki ishonchligini tanqidiy foyda, turli manbalarni o‘zaro hisoblash, media mazmunini axborot qilish, dan etik va mas‘uliyatli energiya talab va mustaqil media mahsulot ishlab chiqarishni boshqarish.

Ilg‘or tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy akademik yoki resurs markazi an‘anaviy axborot kutubxonalarini saqlash, tizimlashtirish va foydalanuvchiga taqdim etish ishlab chiqarishi bilan cheklanib qolmaydi. U ning ta‘lim olishi, tadqiqotchilik faoliyati, axborot bilan talab bilan va muhitda samarali aloqa qilish uchun pedagogik muhitni shakllantirishni mustaqil ta‘limiy markaz sifatida qaralmoqda. AQSH akademik kutubxonalarida shakllangan ACRLning Information Literacy Framework modeli talabaning axborotni strategik izlash, manbaning ishonchliligi va kontekstini amalga oshirish, axborotning yaratilish jarayonini anglash, tadqiqotlar natijalarini va axborotdan mas‘uliyatli yuklash kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish borasidagi xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qilish va axborot-resurs markazlari faoliyatini takomillashtirishga oid metodik takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism. Xalqaro tajribada mediakompetentlikni rivojlantirish axborot savodxonligi (information literacy) tushunchasi bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. AQSH Kollej va tadqiqot kutubxonalari assotsiatsiyasi (ACRL) tomonidan ishlab chiqilgan “Oliy ta‘lim uchun axborot savodxonligi asoslari” (Framework for Information Literacy for Higher Education) hujjati universitet kutubxonalari va axborot-resurs markazlariga talabalarni axborot manbalarini tanqidiy baholashga o‘rgatish bo‘yicha aniq metodik yo‘nalishlarni taqdim etadi [1]. Ushbu tizimda axborot-resurs markazi xodimlari “teaching librarian” maqomida ishtirok etib, o‘quv dasturlariga integratsiyalashgan mediasavodxonlik mashg‘ulotlarini olib boradilar.

UNESKOning “O‘qituvchilar uchun media va axborot savodxonligi” dasturi media va axborot resurs markazlarini “community learning hub” sifatida talqin qiladi, ya‘ni bunday markazlar nafaqat talabalar, balki professor-o‘qituvchilar uchun ham mediasavodxonlik bo‘yicha uzluksiz malaka oshirish maydoniga aylanadi [2]. Bu yondashuvning muhim jihati markaz faoliyatini alohida fan sifatida emas, balki barcha yo‘nalishlardagi fanlarga integratsiyalashgan holda tashkil etishdir.

Finlyandiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, media savodxonlikni rivojlantirish milliy ta‘lim strategiyasining ajralmas qismi sifatida belgilangan bo‘lib, maktab va universitet kutubxonalari media pedagoglari bilan hamkorlikda loyihaviy va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etadi [3]. Bunda axborot-resurs markazlari talabalarga raqamli kontentni yaratish, media manbalarni tekshirish (fakt-cheking) va axborot xavfsizligi bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar beruvchi ustaxona (workshop) formatidan foydalanadi.

Janubiy Koreyada axborot-resurs markazlari zamonaviy raqamli texnologiyalar sun‘iy intellekt asosidagi tavsiya tizimlari, virtual va kengaytirilgan reallik vositalari yordamida talabalarga individuallashtirilgan media ta‘lim resurslarini taqdim etadi, bu esa markazning

pedagogik faolligini sezilarli darajada oshiradi [4]. Buyuk Britaniya universitetlarida esa axborot-resurs markazlari “Digital Capabilities” dasturlari doirasida talabalarning raqamli va media kompetentligini bosqichma-bosqich rivojlantiruvchi modulli tizimni joriy etgan [1].

Keltirilgan xorijiy tajribalarni umumlashtirib, quyidagi metodik yo‘nalishlarni ajratish mumkin: birinchidan, axborot-resurs markazi faoliyatini o‘quv dasturlariga integratsiyalash; ikkinchidan, markaz xodimlarini pedagogik-metodik jihatdan tayyorlash; uchinchidan, amaliy mashg‘ulot va loyihaviy ish formatlaridan foydalanish; to‘rtinchidan, raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt vositalarini joriy etish; beshinchidan, mediasavodxonlikni fanlararo integratsiya asosida shakllantirish. Ushbu yo‘nalishlarni milliy ta‘lim tizimi sharoitiga moslashtirish talabalar mediakompetentligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Axborot-resurs markazlarining (ARM) ta‘lim-tarbiya jarayonidagi pedagogik imkoniyatlari talabalar va o‘qituvchilarga zamonaviy axborot muhitida sifatli ta‘lim olish, kasbiy va ilmiy salohiyatni yuksaltirish uchun keng sharoitlar yaratadi. Pedagogik imkoniyatlari va vazifalari quyidagilardan iborat.

Mustaqil ta‘limni tashkil etish: Talabalarning darsdan tashqari vaqtda mustaqil ravishda bilim olishi, ilmiy izlanishlar olib borishi va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda zarur adabiyotlar bilan ta‘minlaydi.

Axborot va media kompetentlikni oshirish: Talabalar mediakompetentligini rivojlantirishda axborot-resurs markazidan foydalanish jarayoni orqali yoshlarning zamonaviy raqamli axborot manbalari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish: O‘quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishga yordam beradi.

Ma‘rifiy va madaniy muhit: Kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish maqsadida turli ma‘rifiy tadbirlar, kitobsevarlar davrasi va ilmiy uchrashuvlarni tashkil etadi.

Resurs bazasining boyligi: Milliy va xorijiy bosma, elektron darsliklar, monografiyalar hamda ilmiy jurnallardan foydalanish imkoniyatini taqdim etadi.

Xulosa. Axborot-resurs markazi (ARM) shunchaki kitob saqlanadigan joy emas, balki zamonaviy ta‘limning pedagogik mexanizmi va strategik markazidir. Uning asosiy pedagogik ahamiyati quyidagilardan iborat: talabalarda mustaqil bilim olish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi, yoshlarning raqamli dunyoda to‘g‘ri va xavfsiz axborot izlash, ya‘ni mediakompetentlik mahoratini oshiradi, o‘qituvchi va talabalar uchun innovatsion axborot muhitini yaratib, ta‘lim sifatini yangi bosqichga ko‘taradi. ARM – mustaqil fikrlaydigan, axborot texnologiyalarini puxta egallagan va intellektual salohiyatli zamonaviy mutaxassislarni tarbiyalashda eng muhim pedagogik poydevor hisoblanadi.

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, axborot-resurs markazlarining pedagogik imkoniyatlarini to‘liq ishga solish talabalar mediakompetentligini rivojlantirishning muhim omilidir. Milliy ta‘lim tizimida bunday markazlarni shunchaki axborot ta‘minoti maskani emas, balki mediasavodxonlik bo‘yicha metodik-amaliy markazga aylantirish, xodimlarni pedagogik jihatdan tayyorlash, o‘quv dasturlariga integratsiyalash hamda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish orqali ularning samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Association of College and Research Libraries (ACRL). Framework for Information Literacy for Higher Education. – Chicago: ALA, 2016.

2. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO Publishing, 2011.
3. Finnish National Agency for Education. Media Literacy in Finland: National Media Education Policy. – Helsinki, 2019.
4. To‘xtayev N. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: “Fan va innovatsiya” nashriyoti, 2022. – B. 111.
5. Rahmonov D. Ilmiy ish yozish va rasmiylashtirish qoidalari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019. – B. 206.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI AVLOD DARSЛИKLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Ortiqmatova Iqboloy Abdumalik qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy Umarjonovna

E-mail: ortiqmatovaiqboloy@gmail.com

Tel: +998 95 321 64 04

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244404>

Annotatsiya: Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘lim tizimiga joriy etilayotgan Milliy o‘quv dasturi asosidagi yangi avlod darsliklarining yaratilish jarayoni, ularning ilgari amalda bo‘lgan darsliklardan farqli tomonlari va ta‘lim amaliyotida yuzaga kelayotgan dolzarb muammolar tahlil qilingan. Tadqiqot maqsadi — yangi avlod darsliklarining mazmuniy, metodik va amaliy jihatlarini o‘rganish hamda ularni takomillashtirish bo‘yicha asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda me‘yoriy-huquqiy hujjatlar tahlili, ilmiy-pedagogik adabiyotlar sharhi va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijada, darsliklarning mazmuniy chuqurligi, mahalliy va xorijiy tajribaning uyg‘unlashtirilishi ijobiy holat sifatida baholangan, biroq o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi, hududlar o‘rtasidagi moddiy-texnik ta‘minot tafovuti va ayrim darslik mavzularining yosh xususiyatlariga to‘liq mos kelmasligi kabi muammolar aniqlandi. Xulosa qismida ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, yangi avlod darsliklari, Milliy o‘quv dasturi, kompetensiyaviy yondashuv, ta‘lim sifati, darslik muammolari, pedagogik innovatsiya, o‘quv-metodik ta‘minot, ta‘lim islohoti.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс создания учебников нового поколения, внедряемых в систему начального образования на основе Национальной учебной программы, их отличия от ранее действовавших учебников, а также актуальные проблемы, возникающие в образовательной практике. Цель исследования — изучить содержательные, методические и практические аспекты учебников нового поколения и разработать обоснованные рекомендации по их совершенствованию. В исследовании использованы методы анализа нормативно-правовых документов, обзора научно-педагогической литературы и сравнительного анализа. В результате положительно оценены содержательная глубина учебников и сочетание отечественного и зарубежного опыта, однако выявлены такие проблемы, как недостаточная методическая подготовка учителей, различия в материально-техническом обеспечении между регионами и несоответствие отдельных тем возрастным особенностям учащихся. В заключении даны практические предложения по устранению указанных проблем.

Ключевые слова: начальное образование, учебники нового поколения, Национальная учебная программа, компетентностный подход, качество образования, проблемы учебников, педагогическая инновация, учебно-методическое обеспечение, реформа образования.

Abstract: This article analyzes the process of developing new-generation textbooks introduced into the primary education system on the basis of the National Curriculum, their differences from previously used textbooks, and the pressing problems arising in educational practice. The purpose of the research is to study the content-related, methodological, and practical aspects of new-generation textbooks and to develop evidence-based recommendations for their improvement. The study employed analysis of legal and regulatory documents, a review of scientific-pedagogical literature, and comparative analysis. The findings show that the depth of content and the combination of national and foreign experience are positive aspects, while problems such as insufficient methodological preparedness of teachers, disparities in material and technical provision between regions, and the mismatch of certain textbook topics with age-related characteristics were identified. The conclusion offers practical proposals for addressing these problems.

Keywords: primary education, new-generation textbooks, National Curriculum, competence-based approach, quality of education, textbook problems, pedagogical innovation, educational-methodological support, education reform.

Ta‘lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri, shubhasiz, darslikdir. Darslik nafaqat bilim manbai, balki o‘quvchining fikrlash tarzini, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini va dunyoqarashini shakllantiruvchi asosiy vositadir. Shu bois so‘nggi yillarda O‘zbekistonda boshlang‘ich ta‘lim mazmunini yangilash borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu boradagi ishlar O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni [1], Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi [2] hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni [3] asosida tizimli tarzda olib borilmoqda.

Ushbu me‘yoriy hujjatlar asosida ishlab chiqilgan Milliy o‘quv dasturi doirasida boshlang‘ich sinflar uchun yangi avlod darsliklari yaratildi. Ularning dastlabki sinovi 2022–2023-o‘quv yilida Namangan va Sirdaryo viloyatlarining 918 ta maktabida “Ona tili va o‘qish savodxonligi” hamda “Matematika” fanlari bo‘yicha o‘tkazilgan bo‘lsa [4], 2023/2024-o‘quv yilidan boshlab respublikaning barcha boshlang‘ich sinflarida ushbu darsliklar asosida ta‘lim jarayoni tashkil etila boshlandi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, islohot yangi bo‘lgani sabab amaliyotda ko‘plab bahsli va hal etilishi lozim bo‘lgan masalalar yuzaga kelmoqda, ularni ilmiy asosda o‘rganish va tizimlashtirish zarurati mavjud.

Tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich ta‘limdagi yangi avlod darsliklarining ijobiy jihatlari va ularni qo‘llash jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni ilmiy tahlil qilish hamda ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Milliy o‘quv dasturi AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) va Xalq ta‘limi vazirligi huzuridagi tegishli tuzilmalar hamkorligida ishlab chiqilgan bo‘lib [4], unda boshlang‘ich sinf o‘quvchisi egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar aniq belgilangan. Ilgari amalda bo‘lgan “Ona tili” va “O‘qish” fanlari endilikda yagona “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fani sifatida birlashtirilib, unda grammatik qoidalarni yodlashdan ko‘ra nutqiy faoliyat — tinglab tushunish, gapirish, o‘qib tushunish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida urg‘u berilgan [5].

Yangi avlod darsliklarida tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash va kommunikatsiya ko‘nikmalarini uyg‘unlashtirgan zamonaviy 4K modeli tamoyillaridan foydalanilgan [5]. Bu model o‘quvchini nazariy bilimlarni yodlab olishga emas, balki olingan bilimni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishga yo‘naltiradi. Shuningdek, darsliklar tuzilishida Finlandiya, AQSh va Turkiya kabi mamlakatlarning ilg‘or ta‘lim tajribasi ham hisobga olingan bo‘lib [5], bu jahon andozalariga yaqinlashish imkonini bermoqda.

Islohotning yangi bosqichida bir qator muammolar ham kuzatilmoqda. Birinchidan, jamoatchilik va ota-onalar orasida darsliklarning ayrim mavzulari murakkabligi, ba‘zi mashqlarning yosh xususiyatlariga to‘liq mos kelmasligi yuzasidan e‘tirozlar bildirilmoqda, bu masala Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi rahbariyati tomonidan ham tan olingan va tuzatish ishlari davom etayotgani ma‘lum qilingan [7]. Ikkinchidan, ko‘pgina boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, ayniqsa uzoq tajribaga ega pedagoglar, yangi metodikaga — o‘quvchi faolligiga asoslangan, loyihaviy va interfaol topshiriqlar bilan ishlashga to‘liq metodik jihatdan tayyor emasligi kuzatilmoqda. Uchinchidan, poytaxt va yirik shaharlardagi maktablar bilan chekka tumanlardagi maktablar o‘rtasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta‘minlanganlik darajasida sezilarli tafovut mavjud, bu esa darsliklarga ilova qilingan raqamli va interaktiv resurslardan barcha o‘quvchilarning birdek foydalanishiga to‘sqinlik qilmoqda. To‘rtinchidan, ba‘zi hollarda darslik matni bilan unga ilova qilingan mashq daftari mazmuni o‘rtasida nomuvofiqlik kuzatilishi ham amaliyotchi o‘qituvchilar tomonidan qayd etilmoqda [5].

Yuqorida keltirilgan muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlar amaliyotga tatbiq etilishi maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz: birinchidan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun yangi darsliklarning metodikasi bo‘yicha muntazam va amaliyotga yo‘naltirilgan malaka oshirish kurslari hamda ustoz–shogird tizimini kengaytirish; ikkinchidan, har o‘quv yili yakunida o‘qituvchilar va ota-onalarning fikr-mulohazalarini yig‘ish va tahlil qilishga asoslangan doimiy monitoring mexanizmini joriy etish, shu orqali darsliklarni bosqichma-bosqich takomillashtirib borish; uchinchidan, chekka va qishloq hududlaridagi maktablarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari bilan ta‘minlashga alohida davlat mablag‘larini yo‘naltirish; to‘rtinchidan, darslik va mashq daftarlarini nashrga tayyorlashda mazmuniy muvofiqlikni ta‘minlash uchun mualliflar guruhi va amaliyotchi o‘qituvchilar ishtirokidagi ekspertiza bosqichini majburiy tarzda kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan yangi avlod darsliklari boshlang‘ich ta‘lim mazmunini zamon talablariga moslashtirish yo‘lidagi muhim qadam bo‘lib, ular o‘quvchida kompetensiyaviy yondashuv asosida bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, islohotning dastlabki bosqichida yuzaga kelgan metodik, moddiy-texnik va mazmuniy muammolarni izchil va tizimli ravishda bartaraf etib borish zarur. Bunda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini muntazam oshirish, jamoatchilik fikrini hisobga olish va hududlar o‘rtasidagi tengsizlikni bartaraf etish ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Faqat shu tarzda yangi avlod darsliklari o‘z vazifasini to‘laqonli bajarib, sifatli va barqaror boshlang‘ich ta‘lim tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020-yildagi O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni. “2022–2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”.
4. Ochildiyeva M., Parpiyev O. Boshlang‘ich ta‘lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar // Qo‘qon davlat pedagogika instituti ilmiy xabarnomasi. – B. 640–644.
5. Xayitboyeva M.B., Muhammadjonova O.F. Yangi avlod darsliklarida 4K modelini joriy etilishining o‘ziga xos xususiyatlari // Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024.
6. To‘xtayev N. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: “Fan va innovatsiya” nashriyoti, 2022. – B. 111.
7. Shomirzayeva D. Yangi avlod darsliklari: jamoatchilikni qiziqtirayotgan savollar, xatolar va yaxshi natijalarga umid – vazir o‘rinbosari bilan ochiq suhbat // Kun.uz, 17.11.2023-yil. URL: <https://kun.uz/news/2023/11/17>

BOSHLANG‘ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA “DESIGN THINKING” (DIZAYN TAFAKKURI) YONDASHUVINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Rahmataliyeva Sohiba Hoshim qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi

2-bosqich magistranti

E-mail: sokhiba98@gmail.com

Tel: +998 95 095 24 23

Ilmiy rahbar: Matkarimov Abdurahim Muhammadjonovich

NamDPI Intellektual fanlar va axborot texnologiyalari kafedrası mudiri dots.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244456>

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida dizayn tafakkuri (Design Thinking) yondashuvining nazariy asoslari, metodologik tamoyillari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu yondashuvning o‘quvchilarda ijodkorlik, muammoli vaziyatlarni hal qilish va innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: dizayn tafakkuri, boshlang‘ich ta‘lim, texnologiya darslari, kreativlik, innovatsiya, muammoli ta‘lim, g‘oya, prototip, kompetensiya.

Аннотация: в данной статье проанализированы теоретические основы, методологические принципы и педагогические возможности применения подхода дизайн-мышления (Design Thinking) при организации уроков технологии в начальных классах. Освещены возможности развития у учащихся творческого и критического мышления, навыков самостоятельного анализа проблемных ситуаций и разработки эффективных решений, а также формирования инновационных идей посредством интеграции дизайн-мышления в образовательный процесс. Кроме того, с точки зрения особенностей начального образования рассмотрены такие этапы данного подхода, как эмпатия, определение проблемы, генерация идей, создание прототипа и его тестирование. Обосновано, что использование дизайн-мышления является эффективным средством активизации практической деятельности учащихся на уроках технологии, поддержки их самостоятельного мышления и развития ключевых компетенций.

Ключевые слова: дизайн-мышление, начальное образование, уроки технологии, креативность, творчество, инновация, проблемное обучение, эмпатия, генерация идей, прототипирование, критическое мышление, компетентность.

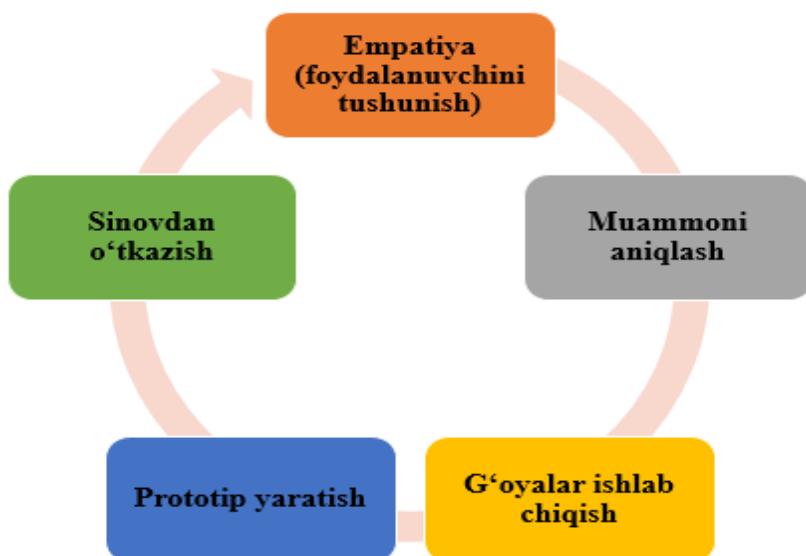
Abstract: this article analyzes the theoretical foundations, methodological principles, and pedagogical potential of applying the Design Thinking approach in technology lessons at the primary school level. It highlights the opportunities provided by integrating Design Thinking into the educational process to develop students' creative and critical thinking, their ability to independently analyze problem situations and develop effective solutions, as well as their skills in generating innovative ideas. In addition, the main stages of the approach, including empathy, problem definition, idea generation, prototyping, and testing, are examined in accordance with the specific characteristics of primary education. The study substantiates that the use of Design Thinking serves as an effective means of enhancing students' practical activities in technology

lessons, supporting independent thinking, and developing key competencies.

Keywords: Design Thinking, primary education, technology lessons, creativity, innovation, problem-based learning, empathy, idea generation, prototyping, critical thinking, competence.

Zamonaviy ta‘lim tizimi o‘quvchilardan nafaqat nazariy bilimlarni egallashni, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday yondashuvlardan biri — dizayn tafakkuri (Design Thinking) bo‘lib, u o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Dizayn tafakkuri — bu muammolarni inson ehtiyojlariga yo‘naltirilgan holda hal qilishga qaratilgan ijodiy jarayondir. Ushbu yondashuv dastlab dizayn sohasida shakllangan bo‘lsa-da, bugungi kunda u ta‘lim, biznes va ijtimoiy sohalarda keng qo‘llanilmoqda.

Dizayn-tafakkur insonning intuitiv his qilish, nafaqat funktsional, balki hissiy tarkibiy qismga ega bo‘lgan g‘oyalarni yaratish, ularni so‘zi yoki belgilari bilan ifoda etish qobiliyatiga asoslangan. O‘tgan asrning 50-60 yillarida paydo bo‘lgan mazkur yondashuvning ilk nazariy ishlanmasi sifatida Gerbert Saymon (Herbert Simon) tomonidan “The Sciences of the Artificial” (“Sun‘iylik ilmi”) kitobi tilga olinadi, “dizayn-tafakkur” atamasidan ilk marta foydalanish Edvard Arnold (Jon. E. Arnold) monografiyasida kuzatilgan. Uning ta‘kidlashicha, dizayn fikrlash ijodkorlik va texnologiyaning sinergik kombinatsiyasiga asoslanadi, bu birinchi navbatda odamlarning ehtiyojlariga qaratilgan. Keyinchalik Gerbert Aleksandr Simon «dizayn tafakkuri» texnologiyasini mavjud sharoitlarni kerakli sharoitlarga aylantirish imkonini beruvchi maxsus fikrlash usuli deb hisobladi. Zamonaviy olimlar, xususan, V. Paleeva dizayn fikrlash texnologiyasini «iste‘molchilarning real muammolarini hal qilishning innovatsion jarayoni». V. Ivanova esa dizayn fikrlash texnologiyasini turli muammolarni hal qilishga yordam beradi, xususan, yangi mahsulotlar (xizmatlar, ish turlari) yoki yangi biznes yaratish, mavjudlarini takomillashtirish bilan bog‘liq[1, 142-b]. Dizayn tafakkuri quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1-rasm. Dizayn tafakkuri bosqichlari.

Mazkur bosqichlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlab, ularni mustaqil fikrlashga undaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida dizayn tafakkurini shakllantirish nazariy tushuntirishdan ko‘ra ko‘proq amaliy faoliyat orqali samarali amalga oshiriladi. Bu yoshdagi bolalar uchun muhim jihat — muammoni ko‘rish, uni his qilish va o‘z qo‘llari bilan yechim topishga harakat qilishdir.

Dizayn tafakkurini shakllantirish uchun dars jarayoni bosqichma-bosqich tashkil etiladi:

- avvalo, o‘quvchilarda empatiya (boshqalarni tushunish) rivojlantiriladi. Masalan, o‘qituvchi savol beradi: “Agar kichik ukangiz qalamlarini yo‘qotib qo‘yayotgan bo‘lsa, unga qanday yordam berish mumkin?” Bu orqali bolalar muammoni inson nuqtai nazaridan ko‘rishni o‘rganadi.

- keyin muammo aniqlashtiriladi, o‘quvchilar birgalikda shunday xulosaga keladi: “Qalamlar tartibsiz saqlanmoqda, shuning uchun yo‘qolmoqda.”

- shundan so‘ng g‘oyalar ishlab chiqish bosqichi boshlanadi. Bu yerda bolalarga erkin fikrlash imkoniyati beriladi: kimdir qalamdon yasashni taklif qiladi, boshqasi esa osib qo‘yiladigan cho‘ntak qilishni aytadi. Muhimi — hech qanday g‘oya rad etilmaydi.

- keyingi bosqich — prototip yaratish. O‘quvchilar karton, qog‘oz, plastik idishlar kabi oddiy materiallardan foydalanib o‘z g‘oyalarini amalda bajaradi. Bu jarayonda ular nafaqat fikrlaydi, balki yaratadi. Oxirida sinov va baholash amalga oshiriladi. Har bir o‘quvchi o‘z mahsulotini sinab ko‘radi: qalamlar sig‘ayaptimi, qulaymi, mustahkammi? Agar kamchilik bo‘lsa, uni tuzatishga harakat qiladi. Bu kabi mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlashni, muammoni hal qilishni, ijodiy yondashishni, jamoada ishlashni tabiiy ravishda o‘zlashtiradi. Muhimi, o‘qituvchi tayyor javob bermaydi, balki yo‘naltiruvchi rolni bajaradi. Shunda bola o‘zini “yaratuvchi” sifatida his qiladi va bu dizayn tafakkurining eng muhim natijasidir. Empatiya bosqichi pedagogning o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilganlik darajasini oshirsa, muammoni aniqlash bosqichi pedagogik vaziyatni chuqur tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. G‘oya yaratish bosqichi divergent fikrlashni faollashtirib, stereotip metodlardan chiqish imkonini beradi. Prototiplash va test jarayonlari esa nazariy g‘oyalarni amaliy sinovdan o‘tkazish orqali reflektiv kompetensiyani mustahkamlaydi[2, 426-b].

Maqolada asosiy ilmiy g‘oya sifatida “Design Thinking — mahsulot yaratish emas, kompetensiya shakllantirish texnologiyasi” degan fikrni ilgari surishimiz mumkin, ya‘ni, texnologiya darsining maqsadi faqat chiroyli buyum yasash emas. Muhimi, bola: muammoni ko‘radi → savol beradi → yechim izlaydi → g‘oya yaratadi → tajriba qiladi → xatodan o‘rganadi → mahsulotini takomillashtiradi[3].

Bu yondashuvni boshlang‘ich ta‘limdagi kompetensiyaviy yondashuv bilan bog‘lash juda yaxshi natija beradi. Yuqoridagi fikrlarni jamlagan holda boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida quyidagi “Design Thinking modeli”dan dars jarayonlarida foydalanishimiz mumkin.

<u>Bosqich</u>	<u>O‘quvchi faoliyati</u>	<u>O‘qituvchi faoliyati</u>	<u>Natija</u>
<u>Empatiya</u>	<u>Kuzatadi.</u> <u>savol beradi</u>	<u>Yo‘naltiradi</u>	<u>Ehtiyoj aniqlanadi</u>
<u>Muammoni aniqlash</u>	<u>Muammoni ifodalaydi</u>	<u>Savollar beradi</u>	<u>Muammo belgilanadi</u>
<u>G‘oya</u>	<u>Yechimlar taklif qiladi</u>	<u>Rag‘batlantiradi</u>	<u>G‘oyalar banki</u>
<u>Prototip</u>	<u>Model yaratadi</u>	<u>Maslahat beradi</u>	<u>Dastlabki mahsulot</u>
<u>Test</u>	<u>Sinaydi</u> <u>va baholaydi</u>	<u>Fikr-mulohaza beradi</u>	<u>Takomillashtirilgan mahsulot</u>

1-jadval. Design Thinking modeli

Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida Design Thinkingning pedagogik samarasi asosida o‘quvchilarda shakllanadigan quyidagi ko‘nikmalarni ajratib ko‘rsatish mumkin: ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, muloqot, jamoada ishlash, mustaqil qaror qabul qilish, tadqiqotchilik, innovatsion fikrlash va amaliy kompetensiya.

Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida dizayn tafakkurini qo‘llash quyidagi metodologik tamoyillarga asoslanadi:

1. Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim - har bir o‘quvchining qiziqishlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlarini hisobga olish muhimdir.
2. Faol o‘qitish usullari - dars jarayonida o‘yin, loyiha, muammoli vaziyatlar kabi interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi.
3. Hamkorlikda o‘rganish - o‘quvchilar guruhlarida ishlash orqali o‘zaro fikr almashadi, bu esa ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.
4. Tajribaga asoslangan o‘qitish - nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish dizayn tafakkurining muhim jihatlaridan biridir[4].

Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida dizayn tafakkurini qo‘llash quyidagi natijalarga olib keladi:

- o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi rivojlanadi;
- muammolarni hal qilish ko‘nikmalari shakllanadi;
- amaliy faoliyatga qiziqish ortadi;
- mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi.

Masalan, oddiy buyum (qalamdon, o‘yinchoq, maket) yaratish jarayonida o‘quvchilar muammoni aniqlashdan tortib, tayyor mahsulotni sinovdan o‘tkazishgacha bo‘lgan bosqichlarni bajaradilar. Dizayn tafakkuri o‘quvchilarda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- kreativlik va innovatsion fikrlash;
- tanqidiy tahlil qilish;
- jamoada ishlash;

- kommunikativ ko‘nikmalar.

Bu esa o‘quvchilarning kelajakda raqobatbardosh shaxs bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida dizayn tafakkuri yondashuvini joriy etish ta‘lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. Ushbu yondashuv o‘quvchilarni faollikka undaydi, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi va real hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydi. Shuning uchun dizayn tafakkurini ta‘lim jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mamadaminova M. Ta‘lim sohasida dizayn-tafakkur texnologiyalarini qo‘llashning pedagogik-psixologik xususiyatlari, Образование и инновационные исследования - 2024 год № 6, b 142.
2. Abduraxmonova N. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda “design thinking” texnologiyasidan foydalanish, Ilm vaqti – Science time ilmiy jurnali April 2026 yil № 4 son, b 426.
3. Kalendarova Z. K. Integratsiya negizida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION, (2024).1(2), b 195.
4. Sharipova, D., Khodiyeva, D. M. Shirinov Natural science and its teaching methods. Textbook. (2018).T.:«Barkamol fayz media.

**BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA IQTISODIY KOMPETENSIYALARNI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA METODIK ASOSLARI (YAPON TARBIYA
METODIKASI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI MISOLIDA)**

Raximjonova Xilola Raximjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Inisituti

Magistr: Tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: raximjonovaxilola@gmail.com

Tel: +998 50 506-03-08

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244502>

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarida iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik va metodik jihatlari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Yaponiya tarbiya metodikasi (xususan, Tokkatsu) va o‘qish savodxonligi darslarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda tejamkorlik, resurslarni to‘g‘ri taqsimlash, moliyaviy savodxonlik va iqtisodiy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolada ushbu jarayonning amaliy mexanizmlari va samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, iqtisodiy kompetensiya, yapon tarbiya metodikasi, o‘qish savodxonligi, moliyaviy savodxonlik, pedagogik texnologiya, integratsiya, metodika.

Аннотация: в статье освещаются педагогические и методические аспекты формирования экономических компетенций у учащихся начальных классов. Основная цель исследования — разработка путей формирования у учащихся навыков бережливости, правильного распределения ресурсов, финансовой грамотности и экономического мышления посредством интеграции японской методики воспитания и уроков читательской грамотности. В статье анализируются практические механизмы и эффективность данного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, экономическая компетенция, японская методика воспитания, читательская грамотность, финансовая грамотность, педагогическая технология, интеграция, методика.

Abstract: the article highlights the pedagogical and methodological aspects of forming economic competencies in primary school students. The main purpose of the research is to develop ways to form students' skills of thrift, proper resource allocation, financial literacy and economic thinking through the integration of Japanese education methodology and reading literacy lessons. The article analyzes the practical mechanisms and effectiveness of this process.

Keywords: primary education, economic competence, Japanese education methodology, reading literacy, financial literacy, pedagogical technology, integration, methodology.

Kirish

Bugungi kunda jahon ta‘lim tizimida o‘quvchilarni nafaqat akademik bilimlar bilan qurollantirish, balki ularni hayotga tayyorlash, amaliy ko‘nikmalar bilan ta‘minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirish o‘quvchilarning kelajakdagi moliyaviy mustaqilligi va resurslarni to‘g‘ri boshqarish qobiliyati uchun muhim poydevor hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy tafakkurni rivojlantirishda Yaponiya tarbiya metodikasi va o‘qish savodxonligi darslari imkoniyatlarini birlashtirib, samarali pedagogik-metodik tizimni taklif etishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga an‘anaviy yondashuvlardan farqli o‘laroq, yaponlarning “Tokkatsu” (maxsus faoliyat) tizimi va PISA xalqaro baholash dasturi asosidagi o‘qish savodxonligi ko‘nikmalarini integratsiyalashgan holda qo‘llash metodikasi ishlab chiqilgan.

Asosiy qism

Iqtisodiy kompetensiya – bu shunchaki pulni hisoblash emas, balki vaqtni, mehnatni, tabiiy resurslarni tejash, ehtiyoj va imkoniyatlarni to‘g‘ri taqqoslash, jamoa bo‘lib ishlashda umumiy resurslarni taqsimlay olish kabi keng qamrovli tushunchadir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu tushunchalarni o‘yin, hikoya va amaliy mashg‘ulotlar orqali yetkazish maqsadga muvofiqdir.

Yaponiya tarbiya metodikasi, xususan, “Tokkatsu” o‘quvchilarda jamoa oldidagi mas‘uliyat, o‘zaro yordam, maktab mulkini asrash (o-soji an‘anasi) va vaqtni to‘g‘ri taqsimlash kabi fazilatlarini tarbiyalaydi. Bu fazilatlar bevosita iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari hisoblanadi. Masalan, sinfda navbatchilik jarayonida o‘quvchilar suv, elektr va o‘quv qurollarini tejashni o‘rganadilar. Bu esa kelajakda byudjetni rejalashtirish ko‘nikmasining dastlabki ko‘rinishi bo‘ladi.

Yaponiyaning barkamol shaxsni tarbiyalash modeli – Tokkatsu ko‘p yillik tarixga ega bo‘lib, u nafaqat akademik bilimlarni, balki bolaning hissiy, ijtimoiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. R. Tsuneyoshi va boshqalarning ta‘kidlashicha, Tokkatsu doirasidagi kundalik amaliyotlar – sinfni tozalash (o-soji), tushlik tarqatish, navbatchilik va guruhli muhokamalar – o‘quvchilarda jamoa oldidagi mas‘uliyat, resurslarni tejash, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va o‘zaro yordam ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu fazilatlar boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarida iqtisodiy kompetensiyaning dastlabki poydevori hisoblanadi. Shuningdek, kitobdagi “Tokkatsu as the core of career education” bo‘limi iqtisodiy tarbiyaning uzluksizligini ta‘minlashda, “Japanese essay writing for life education” bo‘limi esa matn bilan ishlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali iqtisodiy tushunchalarni anglashga xizmat qilishini ko‘rsatadi [2].

Boshlang‘ich sinflarda navbatchilik va sinf yig‘ilishlari orqali o‘quvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va umumiy resurslardan oqilona foydalanish ko‘nikmalari shakllanadi. C. Levis ta‘kidlaganidek: “Barcha bolalar kunlik navbatchilik asosida liderlikni o‘z zimmasiga oladilar. Bu shuni kafolatlaydiki, sinfni tinchlantirishga harakat qilayotgan ikki navbatchi ham vaqt kelib siz bo‘lishingiz mumkin. Bolalar o‘zlari yashaydigan maqsad va qoidalarni shakllantirishda ishtirok etadilar, shaxsiy va sinfiy yaxshilanish maqsadlarini belgilaydilar, so‘ngra o‘z yutuqlarini tahlil qiladilar. Intizom o‘qituvchi tomonidan baholashdan ko‘ra o‘z-o‘zini baholashga, kattalar nazoratidan ko‘ra o‘z-o‘zini boshqarishga urg‘u beradi. Kuniga ikki marta o‘tkaziladigan qisqa va haftalik uzoqroq sinf yig‘ilishlari o‘quvchilar tomonidan boshqarilib, sinfda va o‘yin maydonchasida yuzaga keladigan muammolarni ko‘tarish va hal qilish uchun forum yaratadi” [1].

Ushbu manba mazkur tadqiqot uchun nazariy-metodik asos bo‘la oladi. Unda Yaponiyaning “Tokkatsu” (tokubetsu katsudo – maxsus faoliyat) tizimi orqali bolaning aqliy,

ma‘naviy va jismoniy jihatdan uyg‘un rivojlanishi, xususan, avtonomiya, mansublik va kompetentlik kabi psixologik ehtiyojlarni qondirish yo‘llari yoritilgan. Navbatchilik (o-soji), sinf yig‘ilishlari, guruhli muhokamalar va o‘z-o‘zini baholash amaliyotlari o‘quvchilarda mas‘uliyat, hamkorlik, vaqtni boshqarish va umumiy resurslardan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu fazilatlar esa bevosita iqtisodiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari – tejamkorlik, resurslarni taqsimlash, byudjetni rejalashtirish va moliyaviy qarorlar qabul qilishning dastlabki poydevori hisoblanadi.

“Yaponiya ta‘lim tizimida Tokkatsu doirasidagi tozalash va tushlik tarqatish kabi kundalik amaliyotlar o‘quvchilarda resurslarni tejash, jamoa mulkiga mas‘uliyat va mehnat taqsimoti ko‘nikmalarini shakllantiradi” [2]. Bu ko‘nikmalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy kompetensiyaning dastlabki asosi bo‘lib xizmat qiladi.

O‘qish savodxonligi darslari iqtisodiy tushunchalarni anglash uchun intellektual asos yaratadi. O‘quvchilar matnni o‘qibgina qolmay, undagi ma‘lumotlarni tahlil qilish, raqamlar va faktlarni taqqoslash, sabab-natija munosabatlarini aniqlash va xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy tafakkurni shakllantirishda badiiy matnlarning o‘rni beqiyos. Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Telebola” hikoyasi shunday didaktik materiallardan biri sifatida e‘tiborga molik [3]. Hikoyada qahramon Omonboyning televizorga bo‘lgan cheksiz ishtiyoqi, uy vazifalarini mensimasligi va natijada yuzaga kelgan fojiaiy-kulgili holat tasvirlanadi. Ushbu asarni o‘qish savodxonligi va iqtisodiy kompetensiya nuqtai nazaridan tahlil qilish orqali o‘quvchilarda bir qator muhim hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish mumkin.

O‘quvchilar matnni o‘qish jarayonida sabab-natija munosabatlarini aniqlashni o‘rganadilar: *Omonboy nega dars tayyorlamadi? Nega uy hayvonlarini boqmad? Nega televizor buzildi?* Bu savollar orqali o‘quvchi matn mazmunini chuqur anglaydi, qahramonning xatti-harakatlarini tanqidiy baholaydi va o‘z xulosalarini shakllantiradi. Darslikdagi “Hikoyaning davomini qanday faraz qilib muhokama qilish mumkin?” kabi topshiriqlar o‘quvchining ijodiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Shuningdek, “ashqol-dashqol”, “chalkancha”, “javdiramoq” kabi yangi so‘zlar bilan ishlash lug‘at boyligini oshiradi.

Hikoya bolalarga iqtisodiy tushunchalarni hayotiy misolda yetkazadi. Omonboyning eng katta xatosi – vaqt resursini noto‘g‘ri taqsimlashi. U televizor ko‘rishga berilib, o‘qish, uy ishlari va hayvonlarni boqish kabi muhim mas‘uliyatlarni bajarmadi. Bu iqtisodiyotdagi “imkoniyat xarajati” (opportunity cost) tushunchasining sodda ko‘rinishidir: ***bir soat televizor ko‘rish evaziga u bir soatlik foydali mehnatni yo‘qotdi.*** Shuningdek, ***u televizorni mustaqil tuzatishga urinib, moddiy resursga zarar yetkazdi.*** Bu esa resurslardan oqilona foydalanish, ularni asrash va ehtiyojni to‘g‘ri baholash ko‘nikmalari yetishmasligini ko‘rsatadi.

Yaponiyaning “Tokkatsu” tizimida bolalar maktabda navbatchilik qilish, sinfni tozalash, tushlik tarqatish orqali jamoa oldidagi mas‘uliyatni o‘rganadilar. Omonboy esa o‘z mas‘uliyatidan qochib, faqat o‘z huzur-halovatini o‘yladi. Demak, uning xatti-harakati iqtisodiy va ijtimoiy kompetensiyalar yetishmovchiligining yorqin misolidir. Agar bu hikoya Tokkatsu tamoyillari asosida tahlil qilinsa, o‘quvchilar “Vaqt – bu boylik”, “Mas‘uliyat – bu jamoa oldidagi burch” kabi qadriyatlarni anglab yetadilar.

“Telebola” hikoyasi shunchaki qiziqarli sarguzasht emas, balki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligi va iqtisodiy kompetensiyalarni integratsiyalashgan holda

rivojlantirishning samarali vositasidir. Matnni tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar nafaqat o‘qish ko‘nikmalarini mustahkamlaydilar, balki vaqtni boshqarish, resurslarni tejash, mas‘uliyatni his qilish kabi hayotiy muhim iqtisodiy fazilatlarini o‘zlashtiradilar. Bu esa zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir. Yaponiya tarbiya metodikasi va o‘qish savodxonligi darslarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda nafaqat moliyaviy savodxonlik, balki mas‘uliyat, tejamkorlik va jamoada ishlash ko‘nikmalari ham shakllantiriladi. Ta‘lim jarayonida bunday yondashuvni keng qo‘llash uchun o‘qituvchilar maxsus metodik qo‘llanmalar va interaktiv o‘yinlar bilan qurollantirilishi lozim. Kelgusida ushbu metodikani amaliyotga joriy etish va uning samaradorligini ilmiy-tadqiqot ishlari orqali o‘lchash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lewis, C. The Japanese Educational Model of Holistic Education / C. Lewis // Tokkatsu: Japanese Whole Child Education. – 2012. – URL: <https://www.p.u-tokyo.ac.jp/~tsunelab/tokkatsu/edwc/> (murojaat qilingan sana: 16.09.2026).
2. Tsuneyoshi, R. K., Sugita, H., Kusanagi, K., & Takahashi, F. (eds.). Tokkatsu: The Japanese Educational Model of Holistic Education. – New Jersey: World Scientific, 2019. – ISBN 978-981-323-266-2. – URL: https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?FIId=loc_2019013759
3. Aydarova, U. B. O‘qish savodxonligi : 4-sinf : IV qism : umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun darslik / U. B. Aydarova, N. K. Azizova. – Toshkent : Novda Edutainment, 2023. – 65–69-betlar.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY MEZONLARI VA KRITERIAL BAHOLASH TIZIMI

Ergasheva Sarvinoz,

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

https://t.me/Ergasheva_2708

Ilmiy maslahatchi: Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244538>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar bilimini baholashning zamonaviy mezonlari va kriterial baholash tizimining o‘ziga xos xususiyatlari, ahamiyati hamda amaliyotga tatbiq etish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi an‘anaviy baholashdan kriterial baholashga o‘tishning pedagogik-psixologik jihatlarini o‘rganishdan iborat. Maqolada davlat ta‘lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlari, xususan, Prezident farmonlari va Qonun hujjatlarida belgilangan vazifalar tahlil qilinadi. Metodologik asos sifatida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil va ilg‘or pedagogik tajribalarni umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aniq mezonlarga asoslangan baholash o‘quvchilarning mustaqil baholash ko‘nikmasini shakllantiradi, ta‘lim sifatini oshiradi va o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: baholash, kriterial baholash, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy mezonlar, formativ baholash, ta‘lim sifati, Prezident farmoni, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, motivatsiya.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar o‘quv jarayonining barcha bosqichlarini, xususan, bilimlarni baholash tizimini ham zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim – o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi va bilim olishga bo‘lgan qiziqishining poydevori qo‘yiladigan eng muhim bosqichdir. Mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatining ustuvorligi qonun hujjatlarida o‘z ifodasini topgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da: “Ta‘lim oluvchilarning bilimini baholashning zamonaviy usullarini joriy etish, xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS) talablariga mos keladigan kriterial baholash tizimini yaratish” [1] vazifasi belgilangan. Bu esa boshlang‘ich sinflardan boshlab baholashning yangi mezonlariga o‘tish zaruratini ko‘rsatadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunining 11-moddasida: “Ta‘lim oluvchilarning bilimini baholash ta‘lim standartlari va o‘quv rejalariga muvofiq, shuningdek, xalqaro baholash dasturlari talablarini inobatga olgan holda amalga oshiriladi” [2], deb qat‘iy belgilab qo‘yilgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘lim sohasidagi islohotlar yuzasidan o‘tkazilgan yig‘ilishlarda, xususan, 2023-yil 23-avgustdagi videoselektor yig‘ilishida baholash tizimi haqida shunday fikr bildirgan: “Endi farzandlarimizning bilimini baholashda ularning yodlab olganini emas, balki mustaqil fikrlashini, olgan bilimlarini amalda qo‘llay olishini baholashimiz zarur”

[3]. Bu fikr kriterial baholash tizimining asosiy mohiyatini – o‘quvchining real kompetensiyalarini o‘lchashni to‘liq ifodalaydi.

Asosiy qism

Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar bilimini baholashning zamonaviy mezonlari davlat ta‘lim standartlarida belgilangan o‘quv natijalariga to‘liq mos kelishi lozim. Kriterial baholash tizimining eng muhim tamoyillaridan biri – o‘quvchilarga baholash mezonlarini oldindan tushuntirish va ularni o‘zini mustaqil baholashga o‘rgatishdir. Bu borada xalqaro miqyosda o‘tkazilgan yirik tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, “aniq mezonlar asosida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish ularning o‘quv jarayonini mustaqil boshqarish qobiliyatini va o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini sezilarli darajada oshiradi” [4; 74].

Boshlang‘ich ta‘lim nuqtayi nazaridan olib qaralganda, bu jarayon o‘quvchining shunchaki baho olish uchun emas, balki bilim olish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishiga xizmat qiladi. O‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan baholash mezonlari (rubrikalar) asosida o‘quvchi o‘z ishidagi xatolarni mustaqil topa olsa, bu uning ichki motivatsiyasini oshiradi va ta‘lim sifatini yaxshilaydi. Demak, kriterial baholash tizimi boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltiruvchi samarali pedagogik vositadir.

Kriterial baholash tizimining asosiy mohiyati shundan iboratki, bunda o‘quvchi boshqa o‘quvchilar bilan emas, balki oldindan belgilangan aniq mezonlar (standartlar) bilan qiyoslanadi. Bu esa har bir o‘quvchining o‘z salohiyatini obyektiv baholash imkonini beradi.

Zamonaviy ta‘limda baholash mezonlari an‘anaviy nazorat funksiyasidan voz kechib, o‘quv jarayonini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy baholash mezonlari o‘quvchilarga o‘z bilimlarini qanday oshirish mumkinligini ko‘rsatuvchi yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qiladi [5, 6]. Xususan, Sadler ta‘kidlaganidek, “kriterial baholashning asosiy sharti – o‘quvchilarga baholash mezonlari oldindan ma‘lum qilinishi va ular o‘z ishlarini shu mezonlar asosida mustaqil baholay olishi kerak” [7]. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas‘uliyat va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

1-jadval. An‘anaviy va kriterial baholashning qiyosiy tahlili

	An‘anaviy baholash	
	<i>O‘quvchilarni saralash, nazorat qilish</i>	<i>O‘quv jarayonini yaxshilash, rivojlantirish</i>
<i>O‘lchov birligi</i>		
	<i>Boshqa o‘quvchilar bilan</i>	
	<i>Baho qo‘yish bilan cheklanadi</i>	<i>Aniq yo‘naltiruvchi izoh beriladi</i>
<i>O‘quvchi roli</i>		<i>Faol (o‘zini baholaydi)</i>
		<i>O‘rganish imkoniyati</i>

Kriterial baholash tizimi o‘z ichiga formativ (o‘quv jarayonida bilim olish uchun baholash) va summativ (ma‘lum bosqich yakunida bilimni baholash) turlarini oladi. Boshlang‘ich sinflarda formativ baholash o‘ta muhim bo‘lib, u o‘qituvchiga dars jarayonida o‘quvchilarning qayerda xatoga yo‘l qo‘yayotganini aniqlash va darhol yordam berish imkonini beradi.

2-jadval. Boshlang‘ich ta‘limda baholash turlari va ularning xususiyatlari

	O‘tkazilish vaqti		
	O‘quv yili boshida		Boshlang‘ich ma‘lumot
		O‘quv jarayonini kuzatish, yordam berish	Og‘zaki/yo‘zma fikr-mulohaza
		O‘zlashtirish darajasini	
O‘z-o‘zini baholash			O‘zini o‘zi baholash varag‘i

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning og‘zaki nutqini baholash uchun quyidagi mezonlar qo‘llaniladi.

3-jadval. Og‘zaki nutqni baholash rubrikasi (1–4-sinflar uchun)

		2 ball (O‘rta)	
	So‘zlarni to‘g‘ri, aniq talaffuz qiladi	Ayrim so‘zlarda xatolik bor	Ko‘p so‘zlarni noto‘g‘ri talaffuz qiladi
	Fikrini to‘liq, izchil ifodalaydi		
So‘z boyligi		Cheklangan so‘zlar bilan ifodalaydi	Juda kam so‘z ishlatadi
Grammatik to‘g‘rilik	Gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzadi		Ko‘p grammatik xatolar qiladi
	Ravon, to‘xtamasdan	Ba‘zi joylarda to‘xtab qoladi	Tez-tez to‘xtab, qiynaladi

Jami: 12–15 ball — “A‘lo”; 8–11 ball — “Yaxshi”; 5–7 ball — “Qoniqarli”.

Ona tili darslarida yo‘zma ishlarni (diktant, insho, bayon) baholash uchun quyidagi mezonlar qo‘llaniladi.

4-jadval. Yo‘zma ishlarni baholash rubrikasi (3–4-sinflar)

	Xatosiz yoki 1–2 xato	3–5 xato	6 va undan ko‘p xato
	To‘g‘ri qo‘llaydi		Ko‘p xatolar
Mazmun to‘liqligi	Mavzuni to‘liq yoritadi		
Qo‘lyozma		O‘qish mumkin	O‘qish qiyin

Jami: 12–15 ball — “A‘lo”; 8–11 ball — “Yaxshi”; 5–7 ball — “Qoniqarli”.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘z-o‘zini baholashni o‘rgatish kriterial baholashning muhim qismidir. Quyida 3-sinf o‘quvchisi uchun namunaviy o‘z-o‘zini baholash varaqasi keltirilgan.

5-jadval. O‘quvchi uchun o‘z-o‘zini baholash varaqasi

			Yo‘q
	☐	☐	☐
O‘qish mezonlariga rioya qildimmi?	☐	☐	☐
	☐	☐	☐
O‘rtog‘imga yordam bera oldimmi?	☐	☐	☐

	☐	☐	☐
--	--------------------------	--------------------------	--------------------------

Ushbu varaqa o‘quvchiga o‘z bilimini mustaqil baholashga, o‘qituvchiga esa har bir o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini tez aniqlashga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda kriterial baholash tizimini joriy etish ta‘lim sifatini oshirishning samarali yo‘llaridan biridir. U o‘quvchilarni stressdan xalos qiladi, ularning ichki motivatsiyasini oshiradi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltiradi. Davlatimiz rahbarining farmonlari va Qonun hujjatlarida belgilangan ustuvor vazifalar ushbu tizimni joriy etishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kriterial baholash bo‘yicha uzluksiz malaka oshirish kurslari bilan qamrab olish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 23-avgustdagi ta‘lim sohasidagi videoselektor yig‘ilishidagi ma‘ruzasi. – “Xalq so‘zi” gazetasi, 2023-yil 24-avgust.
4. Panadero, E., Jonsson, A. & Botella, J. (2017). Effects of self-assessment on self-regulated learning and self-efficacy: Four meta-analyses. Educational Research Review, 22(1), 74–98. Elsevier Ltd. Retrieved September 16, 2026 from <https://www.learntechlib.org/p/204417/>.
5. Wiliam, D. What is assessment for learning? [Text] / D. Wiliam // Studies in Educational Evaluation. – 2011. – Vol. 37, Issue 1. – P. 3–14. – DOI: 10.1016/j.stueduc.2011.03.001. <https://doi.org/10.1016/J.STUEDUC.2011.03.001>
6. Black, P. Developing the theory of formative assessment [Text] / P. Black, D. Wiliam // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. – 2009. – Vol. 21, Issue 1. – P. 5–31. – DOI: 10.1007/s11092-008-9068-5. https://www.researchgate.net/publication/225590759_Developing_the_theory_of_formative_assessment
7. Sadler, D. R. Interpretations of criteria-based assessment and grading in higher education [Text] / D. R. Sadler // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2005. – Vol. 30, Issue 2. – P. 175–194. – DOI: 10.1080/0260293042000264262. https://www.researchgate.net/publication/29455969_Interpretations_of_criteria-based_assessment_and_grading_in_higher_education

BOLALAR TARBIYASIDA MUSIQIY TA‘LIM-TARBIYANING AHAMIYATI

Axmedov Baxodirxon Sayfiddinovich,
Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti
e-mail: bahodirxonaxmedov184@gmail.com

Tel: +99891-349-70-30

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23244751>

Annotatsiya: Musiqa mashg‘ulotlarida bola hayotni, tevarak-atrofni musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bog‘chada musiqiy tarbiya ishlari badiiy adabiyot va tasviriy san‘at bilan uzviy ravishda bog‘langan holda amalga oshiriladi. Turli metodlardan foydalanib o‘tkaziladigan har bir musiqa mashg‘uloti kichkintoylarda badiiy-estetik zavq uyg‘otadi, ularning his-tuyg‘ularini shakllantiradi, ijodiy fikrlash qobiliyati va nutqini o‘stiradi. Bundan tashqari musiqiy o‘yinlar va raqslar bolalarda ritm tuyg‘usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini shakllantirib, qomatning to‘g‘ri o‘sishiga yordam beradi. Bu bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: badiiy-estetik zavq, tovushlarining baland-pastligi, musiqiy o‘quv va qobiliyat, tembr o‘quvi, ritm tuyg‘usi, qo‘shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, musiqa savodi, bolalar musiqa cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish.

Аннотация: На уроках музыки ребенок воспринимает жизнь и окружающую среду через музыкальные образы. В детском саду музыкальное образование осуществляется неразрывно в сочетании с литературой и изобразительным искусством. Каждый урок музыки, проводимый с использованием различных методик, пробуждает в детях художественное и эстетическое удовольствие, формирует их эмоции, развивает творческое мышление и речь. Кроме того, музыкальные игры и танцы помогают детям развивать чувство ритма, ловкость и подвижность, а также способствуют правильному развитию фигуры. Это имеет большое значение для умственного и физического развития ребенка

Ключевые слова: художественное и эстетическое удовольствие, высота звука, музыкальное образование и способности, обучение тембру, чувство ритма, пение, слушание музыки, исполнение музыкальных и ритмических произведений, музыкальная грамотность, аккомпанемент детям на музыкальных инструментах.

Abstract: In music lessons, the child perceives life and the environment through musical images. In kindergarten, musical education is carried out inextricably linked with literature and fine arts. Each musical lesson, conducted using various methods, awakens artistic and aesthetic pleasure in children, forms their emotions, develops creative thinking and speech. In addition, musical games and dances help children develop a sense of rhythm, agility and mobility skills, and contribute to the correct growth of the figure. This is of great importance in the mental and physical development of the child.

Keywords: artistic and aesthetic pleasure, pitch, musical education and ability, timbre education, sense of rhythm, singing, listening to music, performing musical and rhythmic movements, musical literacy, children's accompaniment on musical instruments.

Bolalar bog‘chalarida musiqa mashg‘ulotlarini o‘tkazishdan ko‘zda tutilgan asosiy maqsad, kichkintoylar qalbida nafosatga mehr uyg‘otish, ularni barkamol inson qilib tarbiyalab,

voyaga yetkazishdir. Mashg‘ulotlar jarayomda bolalarda milliy musiqa ohanglari yordamida zaruriy bilim va ko‘nikmalar tarkib toptiriladi. Bu mashg‘ulotlardagi har bir faoliyat turi bolalarning musiqiy didini rivojlantiradi. Musiqiy mashg‘ulotlar oldiga qo‘yilgan har qanday maqsad va vazifalarni amalga oshirish, musiqa rahbarining pedagogik tayyorgarligiga bog‘liq.

Kirish: Musiqa ta‘limini shartli ravishda ikki bosqichga bo‘lish mumkin.

Birinchisi, tayyorlov bosqichi. Bundan ko‘zlanadigan asosiy maqsad – bolalarning musiqa o‘quvini o‘stirishdir. Shu vaqt mobaynida bolalar musiqa tovushlarining baland-pastligi va cho‘zimi kabi o‘ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o‘rganishlari va nota yozuvini o‘rganishga tayyorlanishlari kerak. Ikkinchi bosqichda nota savodi, ya‘ni bevosita musiqa tovushlarining grafik usulda ifodalanishi – nota yozuvini o‘rganishga kirishiladi.

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida musiqa ta‘limi va tarbiyasining asosiy maqsadi bog‘cha yoshidan boshlab bolalarning dunyoqarashini shakllantirish hamda musiqiy didini o‘stirib, bolalarga musiqani o‘rgatish jarayonida unda hayot o‘z aksini topishini anglatishdir. Shuni qayd etish lozimki, musiqa mashg‘ulotlari oldiga qo‘yilgan pedagogik maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun, avvalo, bolalarning musiqiy o‘quvi va qobiliyatlarini muntazam ravishda o‘stirib borish lozim. Kichkintoylarning musiqiy o‘quv va qobiliyatlari quyidagi faohyatlardan iborat:

- musiqiy o‘quvi (musiqiy tovushlar baland-pastligini his etish qobiliyati);
- tembr o‘quvi (musiqiy tovushlarni bir-biridan farq qilish);
- ritm tuyg‘usi (musiqaga mos harakat bajarish, qadam tashlab, chapak chalib musiqani xotirada saqlab, his etish va ifodalash).

Bolalarning musiqiy qobiliyatlari musiqiy mashg‘ulotlarning barcha elementlarini amalga oshirish jarayonida muntazam ravishda rivojlanib boradi.

Bolalar bog‘chalarida olib boriladigan musiqa ta‘lim-tarbiyasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- ❖ kichkintoylarni musiqaga bo‘lgan qiziqishlarini o‘stirish;
- ❖ musiqiy asarlar bilan tanishtirish jarayonida bolalarda emotsional his-tuyg‘ularni hosil qilish yo‘li bilan ularning musiqa haqidagi tasavurlarini boyitish;
- ❖ bolalarni musiqa tinglash, qo‘shiq kuylash, musiqa ostida ritmik harakatlarni bajarish, bolalar cholg‘u asboblari bilan jo‘r bo‘lish faoliyatlari yordamida ijodiy qobiliyatlarini shakllantirib borish;
- ❖ bolalar ovozi asrab tarbiyalash, qo‘shiqlarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodali kuylashga o‘rgatish va odatlantirish;
- ❖ musiqiy asarlardan zavq olishni, shu asosda musiqiy did va badiiy fikr yuritishni rivojlantirish;
- ❖ musiqa mashg‘ulotlari jarayonida musiqiy asardagi badiiy obrazlarni o‘yin va raqs shaklida ifoda etishga o‘rgatish;
- ❖ musiqa mashg‘ulotlarida bolalarni milliy qadriyatlarimiz bilan tanishtirish, milliy cholg‘u sozlarimiz jo‘rligida milliy musiqiy-ritmik harakatlarni bajarishga o‘rgatish;
- ❖ musiqa mashg‘ulotlari mazmunini bog‘cha hayoti bilan bog‘lash, bog‘chada o‘tkaziladigan tadbirlarda o‘rganilgan kuy va qo‘shiqlar bilan ishtirok etish. Turli ertaliklar, konsertlar tashkil etish.

Musiqqa mashg‘ulotlarida bola hayotni, tevarak-atrofnı musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bog‘chada musiqiy tarbiya ishlari badiiy adabiyot va tasviriy san‘at bilan uzviy ravishda bog‘langan holda amalga oshiriladi. Turli metodlardan foydalanib o‘tkaziladigan har bir musiqqa mashg‘uloti kichkintoylarda badiiy-estetik zavq uyg‘otadi, ularning his-tuyg‘ularini shakllantiradi, ijodiy fikrlash qobiliyati va nutqini o‘stiradi. Bundan tashqari musiqiy o‘yinlar va raqslar bolalarda ritm tuyg‘usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini shakllantirib, qomatning to‘g‘ri o‘shishiga yordam beradi. Bu bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida olib boriladigan barcha musiqiy ta‘limiy, tarbiyaviy ishlari yosh avlodda olijanob fazilatlarini bog‘cha yoshidan shakllantirishda nafosat tarbiyasining tarkibiy qismi bo‘lib hisoblanadi.

Asosiy qism: Musiqiy mashg‘ulotlar bog‘chada o‘tiladigan boshqa mashg‘ulotlardan ancha farq qiladi va o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar quyidagilardan iborat:

- ✓ musiqqa mashg‘ulotlari musiqqa savodi va ijrochilikka doir bir necha faoliyat turlaridan(qo‘shiq kuylash, musiqqa tinglash, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, musiqqa savodi, bolalar musiqqa cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish) tashkil topadi;
- ✓ bu mashg‘ulotlar boshqa mashg‘ulotlardan o‘zining ifoda vositalari, ya‘ni «till» bilan farq qiladi. Tasviriy san‘at ranglar bilan, adabiyot so‘z bilan, musiqqa esa tovushlar orqali vujudga keladigan ohanglar vositasida insonga ta‘sir etadi;
- ✓ musiqqa mashg‘ulotlari bolalarning ruhiyatiga, emotsiyasiga faol ta‘sir ko‘rsatib, ularni quvontiradi, ijodiy kechinmalar hosil qilib, ma‘naviy ozuqa beradi;
- ✓ musiqqa mashg‘ulotlari jismoniy tarbiya, rasm, odobnoma, atrofimizdagi olam kabi mashg‘ulotlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Musiqiy mashg‘ulotlarni olib borishda musiqqa rahbari kichkintoylarning yoshi va qiziqishlarini e‘tiborga olishi lozim. Mashg‘ulotning tuzilishi o‘quv materiallarining mazmunidan kelib chiqishi kerak. Bunda asarlarning ta‘limiy, tarbiyaviy ahamiyati, badiiy saviyasi, bolalar yoshiga mosligining hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqqa mashg‘ulotlarining tuzilishi quyidagi faoliyat turlaridan iborat:

1. Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish.
2. Musiqqa tinglash.
3. Musiqqa savodi.
4. Qo‘shiq kuylash.
5. Bolalar musiqqa cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish.

Endi har bir faoliyat turiga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz:

➤ **Musiqiy-ritmik harakatlar.** Milliy ruhni o‘zida aks ettirgan xalq qo‘shiqlari, laparlari bolalarning olamni badiiy his etislariga, zavqlanishlariga yordam beradi. Musiqiy obrazlarga muvofiq turli xarakterdagi harakat va raqslarni, turli obrazlarni tasvirlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ritmik harakatlar musiqiy qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirishda juda muhimdir. Musiqiy-ritmik harakatlar bolalar runiyatiga musiqiy asarning mazimmi va kayfiyatini singdiradi, bu bolalarning jismonan sog‘lom bo‘lishlariga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi;

➤ **Musiqqa tinglash** — har bir bolaning musiqqa tinglash madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bola, avvalo, musiqani idrok etib, so‘ngra unga mos harakatlarni bajaradi;

➤ **Musiqqa savodi.** Musiqqa mashg‘ulotlarida bolalar qo‘shiq kuylash, musiqqa tinglash bilan birga qo‘shiqlar, musiqiy asarlarning tuzilishi, tempi, xarakteri, ladi, kuyi, ritmi, tovush balandligini ham ongli ravishda anglashlari lozim. Bu ularning aqliy salohiyati, musiqiy o‘quvi, xotirasi, nutqi, ongi va bilimini oshiradi;

➤ **Qo‘shiq kuylash.** Qo‘shiq kuylash jarayonida bolalarning nutqi, musiqiy o‘quvi, musiqiy qobiliyati, xotirasi rivojlanadi. Jamoa bo‘lib qo‘shiq kuylash bolalarni do‘stlikka chorlaydi, ularning o‘zaro hurmat, tabiatga va Ona-Vatanga muhabbat kabi tuyg‘ularini tarbiyalaydi;

➤ **Bolalar musiqiy cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish.** Musiqqa mashg‘ulotlarida eng qiziqarli, barcha bolalar sevib qatnashadigan faoliyat turidir. Bolalar musiqqa cholg‘u asboblari orqali jonli ijro har qanday bolani o‘ziga jalb etadi. Ularning musiqqa bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshiradi, ritm tuyg‘usi, musiqiy o‘quvi, xotirasini mustahkamlaydi. Kichkintoylarda ajablanish, zavqlanish, hayratlanish, quvonish kabi ruhiy holatlarni vujudga keltiradi.

Musiqqa mashg‘ulotlari guruhlarida quyidagi vaqt oralig‘ida olib boriladi.

- ✓ kichik guruhda - 15—20;
- ✓ o‘rta guruhda — 20—25;
- ✓ katta guruhda — 25—30;
- ✓ tayyorlov guruhida — 30 -35 daqiqa davomida olib boriladi.

Bu mashg‘ulotlar o‘quv mazmunidan kelib chiqib, dastur asosida tuzilishi lozim. Bunda musiqiy asarlarning badiiy mazmuni, bolalar yoshiga mosligi, ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanilganligi hisobga olinadi.

Musiqqa o‘z tabiatiga ko‘ra insonlar hayotini, ularning turli voqealarga nisbatan munosabati va ichki kechinmalarini xilma-xil tovush bo‘yoqlari orqali badiiy obrazlar vositasida tasvirlaydi. Musiqqa bolalar hissiyotiga kuchli ta‘sir eta olish bilan birga ularni nafosat olamiga olib kiradi.

Buning uchun musiqqa rahbari, avvalo, bolalami sevishi, bolalar fiziologiyasi, adabiyot, ona till fanlari hamda o‘z kasbiga oid musiqqa o‘qitish metodikasi, fortepiano, vokal darsligi, musiqqa nazariyasi, solfedjio, ritmika, dirijyorlik kabi fanlarni puxta bilishi lozim.

Musiqqa rahbarining bog‘cha hayotidagi o‘rni beqiyosdir. U o‘z kasbiga mehr qo‘ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega inson bo‘lmog‘i lozim.

Bolaning uch yoshidan yetti yoshgacha bo‘lgan davrini maktabgacha davri deb hisoblaymiz. Tajribalardan ma‘lumki, bolalarda ushbu davrda paydo bo‘ladigan taassurotlar izi umrbod saqlanib qoladi. Bu bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o‘shish va dunyoni bilish, atrof-muhitga o‘z munosabatini bildirish istagi kuchayib boradigan davrdir. Shu sababli tarbiyachi va ota-onalar bolalami har tomonlama yetuk bo‘lib o‘shishlariga jiddiy e‘tibor berishlari kerak.

Musiqqa rahbari tomomdan yaxshi tashkil etilgan musiqiy tarbiya bolalami barkamol inson bo‘lib yetishishlariga ijobiy ta‘sir etadi. Bu ishda bolalar bog‘chasi pedagogik jamoasining ishtiroki va faolligi juda muhimdir. Musiqqa mashg‘ulotlarini gigiyenik talablarga javob beradigan darajada olib borish musiqqa rahbarining asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Bayram ertaliklari bolalami badiiy tarbiyalash shakllaridan biridir. Musiqqa rahbari bu ishga ijodiy yondashib to‘g‘ri tashkil qilgan bayram va bayram shaklidagi tadbirlar (o‘yin-kulgi soatlari, konsertlar, sayillar, sport bayramlari, nafosat soatlari, ko‘ngilochar o‘yinlar, bayram

ertaliklari) bolalami kichik yoshidan boshlab ma'naviy ozuqa olishga, tasavurlarini boyitishga xizmat qiladi.

Musiqah rahbari zamon bilan hamnafas qadam tashlashi lozim. U zamonaviy texnik vositalardan foydalana olishi, ko'rgazmali qurollar tayyorlashi bilan birga DTS dasturiga muvofiq milliy musiqamiz, qadriyatlarimiz, cholg'u sozlarimiz tarixi, mumtoz kuylarimiz, o'zbek xalq musiqasining mahalliy uslublari — terma, lapar, yalla, alia singari asarlarini mukammal o'rganib, kichkintoylarning yoshidan kelib chiqqan holda tushuntiradigan, qiziqitira oladigan, olijanob, mehnatkash inson bo'lishi kerak. Shuningdek, uning yangi pedagogik texnologiyalarni musiqa mashg'ulotlariga tatbiq etib, zamon bilan hamnafas qadam tashlamog'i ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bog'chalarda tarbiya topayotgan bolalarning estetik tarbiyasida musiqaning o'rni juda katta ahamiyatga ega. Musiqa o'z tabiatiga ko'ra estetik tarbiyaning asosidir. Musiqa va san'atning ijtimoiy hayotda tutgan beqiyos o'rni qadimlardan ma'lum. U inson dunyoga kelishi bilan ona allasidan boshlab, to umrining oxirigacha quvonchli va tashvishli kunlarida hamroxi bo'ladi. Ayni bir paytda musiqa insonni tarbiyalaydi, yaxshilikka undaydi, ozod va obod hayot uchun yashashga o'rgatadi.

Gap musiqa san'ati haqida ketar ekan, uning inson his-tuyg'usiga, kayfiyatiga katta ta'sir etishi – insonga estetik sifatning qay darajada jamlanganligiga bog'liq bo'ladi.

Jon bolam, jonim bolam,

Ko'zi cho'lponim bolam, alla.

Uylarda o'chdi chiroq,

Yumgin ko'zing alla...

Shu ohang orqali millatning ma'naviyati va ruhiyati shakllanishi bilan birga asta-sekin bolada estetik his-tuyg'ular ham yuksalib boradi, ushbu qo'shiqni agar bog'cha bolalariga ham eshittiradigan bo'lsak, uyquga ketish oldidagi shirin entikishlari bilan birga noladagi sehrli ohangga tebranib, shu paytda o'z onajonlariga bo'lgan mehrlari ortadi. Onalarining ularga ana shu allani yana ko'p marta aytirish istagi paydo bo'ladi va allaga o'zlari bilamagan holda jo'r bo'ladilar...

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiya topayotgan bolalar o'rtasidagi estetik tarbiyani birgina musiqa o'qituvchisi hal eta olmaydi, buning uchun ota-ona ham javobgardir. Bog'chadan tashqari vaqtda farzandining nimalar bilan shug'ullanayotganligi, qanday musiqalarni tinglayotganligi, kimlarga yoki nimalarga taqlid qilayotganligiga e'tibor berish ularning vazifalaridir.

Agarda biz noto'g'ri musiqa o'rgatsak bizdan xafa bo'lishlari o'rinli, biroq uydagi muhitda yuqorida ta'kidlagan, xorij musiqalariga qiziqish kuchaysa, beo'xshov harakatlarni o'rganib borsa bizning harakatlarimiz zoe ketadi.

Xulosa: Bugungi kunda har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti musiqa rahbarlarining vazifalari bola yoshlar orasidan eng iqtidorlilarini tanlab ularning san'atini ro'yobga chiqarish, shuning barobarida o'zlashtirishi bo'sh bolalar bilan alohida milliy mashg'ulotlar tashkil etishdan iborat bo'lishi zarur. Bolalarni ayniqsa milliy an'analar vositasida ma'naviy estetik tarbiyalash maqsadida o'tkazilgan tadbirlar bir qator omillarga e'tibor berishni talab etadi. Ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

-Tarbiyalashga xos shakl, usul va vositalarning milliy xarakteri; bog‘chada o‘tadigan musiqiy tadbirlar jarayonida erkinlikka erishish, insonparvarlashtirish va mahoratga e‘tibor berish;

-O‘rganilayotgan kuy-qo‘shiqlarni taqqoslash orqali farqlash, xulosa chiqarish;

-O‘zlashtirishdagi turli qiyinchiliklarni bartaraf etishga intilish ijrochilik va musiqiy ijodini faolligi;

Bog‘cha yoshidagi bolalarda musiqiy layoqat va ularni aniqlash mezonlari bolalarning musiqiy asarlarini ongli idrok qilish layoqati, asarlardagi sur‘at va usul o‘zgarishlarini farqlash layoqati, sof kuylash va diqqat bilan tinglash layoqati, asarlarni tushuntirishdagi bahslarda faol etish, taxlil qilish va shaxsiy munosabat bildirish layoqati, musiqiy ong va tafakkur darajasini rivojlantirish orqali ham ularda estetik tarbiyani kamol toptirish mumkin. Samarali metodika va uzluksiz maktabgacha ta‘lim natijasida esa bu sifatlarni ham tez orada rivojlantirish mumkinligi tajribada isbotlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Namozova D.T., Nosirov D.T. Maktabgacha ta‘lim mussasalarida musiqiy ta‘lim metodlari (o‘quv uslubiy qo‘llanma) Qo‘qon 2006 y
2. Soipova D. Maktabgacha tarbiya mussasalarida musiqa o‘qitish metodikasi (o‘quv metodik qo‘llanma) Toshkent 2009 y
3. Musiqa o‘qitish metodikasi. Maktab repertuari / *Darslik* / B.S.Axmedov, B.B.Shokirxanov, E.M.Tajiboyev, J.D.Gaziyev, Sh.Z.Abduraimov. – Namangan: "Sunrise-pro" nashriyoti, 2026. – 360 b.
4. Sayfiddinovich, A. B. (2025). Dirijorlik fani haqida. *Research Focus*, 4(Special Issue 3), 222-233.
5. Ahmedov, B. S. (2026). Umumta‘lim maktablari musiqa darslarida musiqa tinglash jarayonining metodik asoslari. *Science and Education*, 182-187.
6. Axmedov, B. S. (2026). Xorijiy mamlakatlarda musiqa ta‘limi tizimi. *Science and Education*, 7(4), 294-299.
7. Akhmedov, B. (2026). THE ROLE OF MUSIC IN THE FORMATION OF PERSONALITY. In *International Conference on Social Sciences & Humanities* (Vol. 2, No. 2, pp. 72-76).
8. Akhmedov, B. (2026). TECHNICAL AND EXPRESSIVE ASPECTS OF THE CONDUCTING APPARATUS. In *International Conference on Social Sciences & Humanities* (Vol. 2, No. 2, pp. 68-71).
9. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 126-128.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

Abdumajidova Munosib

Namangan davlat pedagogika institute

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi magistranti

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23245112>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda dars jarayonini tashkil etish usullari hamda ularning ta‘lim sifatiga ta‘siri ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, mantiqiy fikrlash, interfaol metodlar, ta‘lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, ko‘rgazmali-obrazli fikrlash.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘lim tizimida tub islohotlar va ko‘plab yangiliklar amalga oshirilmoqda. Xususan, milliy o‘quv dasturi asosida darsliklar mazmuni va shakli yangilanib, zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv joriy etilmoqda. Dars jarayonlarida raqamli texnologiyalar, multimediali ilovalar hamda o‘quvchini dars markaziga qo‘yuvchi subyekt-subyekt munosabatlari keng yo‘lga qo‘yilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim sohasidagi davlat siyosatiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni hamda "O‘zbekiston — 2030" strategiyasida boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta‘lim sifatini tubdan oshirish, o‘quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Mazkur me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ta‘lim tizimida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqaruvchi zamonaviy pedagogik va interfaol texnologiyalarni amaliyotga keng tatbiq etish uchun mustahkam huquqiy va metodik zamin yaratib bermoqda.

Zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki ularda mustaqil va mantiqiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Boshlang‘ich sinf yoshi bola shaxsiyatining va intellektual poydevorining shakllanishida eng muhim va mas‘uliyatli bosqich hisoblanadi. Shu sababli, ushbu davrda qo‘llaniladigan ta‘lim usullari bolaning kelgusi o‘zlashtirish darajasiga va mantiqiy dunyoqarashiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Mantiqiy fikrlash — bu shaxsning axborotlarni tahlil qilish, sabab va oqibat o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash, solishtirish, umumlashtirish hamda to‘g‘ri, asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega, chunki bu yoshda bolaning intellektual va fikrlash poydevori shakllanadi. U o‘quvchiga matnlarni teranroq tushunish, matematik topshiriqlarni tez va to‘g‘ri yechish hamda kundalik hayotdagi muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Ko‘nikma — bu insonning egallagan bilimlari va amaliy tajribalari asosida ma‘lum bir harakat yoki faoliyatni o‘z-o‘zidan, aniq va samarali bajara olish darajasidir. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida mantiqiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish o‘quvchiga egallangan nazariy bilimlarni (masalan, arifmetik amallar, grammatik qoidalar yoki tabiat hodisalari haqidagi tushunchalarni) amaliy va noaniq vaziyatlarda erkin qo‘llash imkonini beradi. Bola mantiqiy ko‘nikmalarni egallagach, o‘quv topshiriqlarini mexanik ravishda yodlamay, balki ularning mahiyatini anglagan holda mustaqil yechim topishga o‘rganadi.

Interfaol metodlar — bu ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro bir-biri bilan faol muloqoti, hamkorligi va fikr almashinuviga asoslangan ta‘lim usullaridir. Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlarning ahamiyati shundaki, ular darsning zerikarli bo‘lishining oldini oladi, bolalarning diqqatini jamlaydi, jamoada ishlash, o‘z fikrini erkin va mantiqan asoslab berish hamda ijodkorlik ko‘nikmalarini jadal shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish murakkab va bosqichma-bosqich kechadigan pedagogik jarayondir. 6–10 yoshli bolalarda asosan ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli fikrlash ustunlik qiladi. Mantiqiy-tushunchaviy fikrlashga o‘tish jarayonini tezlashtirish hamda uni samarali tashkil etishda interfaol metodlar muhim o‘rin tutadi.

Ta‘lim jarayonida interfaol usullarni pedagogik-psixologik jihatdan to‘g‘ri va maqsadli qo‘llash quyidagi aniq natijalarni beradi:

- 1. “Aqliy hujum” (Brainstorming) metodi:** O‘quvchilarga ochiq va muammoli savollar berish orqali ularni doqotilgan qoliplardan chiqishga undaydi. Bu metod bola tafakkurida muammoning bir necha xil yechimi bo‘lishi mumkin degan mantiqiy tasavvurni shakllantiradi hamda erkin va dovyurak fikrlash muhitini yaratadi.
- 2. “Venn diagrammasi” interfaol usuli:** Ikki yoki undan ortiq predmet va tushunchalarni solishtirish uchun eng qulay pedagogik instrument hisoblanadi. Masalan, boshlang‘ich sinf ona tili yoki o‘qish darslarida ertak qahramonlarini, matematikada esa geometrik shakllarni taqqoslash orqali o‘quvchi obyektlarning umumiy va farqli belgilarini ajratishni, analitik va mantiqiy tahlil qilishni o‘rganadi.
- 3. “Muammoli vaziyat” (Problem-based learning) texnologiyasi:** O‘quvchiga tayyor javob yoki tayyor formulani berishdan vos kechib, uni qiyinroq vaziyatga ro‘para qilishga asoslanadi. O‘quvchi o‘zi bilgan bilimlar zanjirini ulash va mantiqiy mulohaza yuritish orqali to‘g‘ri xulosani o‘zi kashf etadi. Bu esa bilimlarning mustahkam va chuqur bo‘lishini ta‘minlaydi.
- 4. Didaktik va mantiqiy o‘yinlar texnologiyasi:** Rebuslar, krossvordlar, mantiqiy topishmoqlar hamda kichik syujetli rolli o‘yinlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga juda mos tushadi. O‘yin shaklidagi mantiqiy topshiriqlar bolada diqqatni uzoq vaqt bir joyga jamlash, tezkor va asosli qaror qabul qilish hamda mantiqiy sintez qilish ko‘nikmalarini o‘yin orqali tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Eksperimental darslar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy darslarga qaraganda interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning darsdagi faolligi hamda mantiqiy xulosalar chiqarish darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida interfaol metodlardan tizimli va to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishning samarali omilidir. Bu nafaqat

bilim olish jarayonini qiziqarli va dinamik qiladi, balki o‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, mulohaza yuritish hamda o‘z fikrini erkin va asosli bayon etish ko‘nikmalarini mustahkam poydevor sifatida shakllantiradi.

O‘tkazilgan tahlillar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish faqatgina alohida mantiqiy topshiriqlar berish bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayon barcha fanlar (ona tili, matematika, tabiiy fanlar va b.) integratsiyasida interfaol metodlar orqali doimiy hamda tizimli ravishda olib borilishi zarur. Interfaol metodlar o‘quvchilarda “bilim olishni o‘rganish” (learn to learn) kompetensiyasini shakllantirib, ularni kelgusida o‘rta va oily ta‘lim bosqichlarida murakkab axborotlarni mustaqil tahlil qilishga tayyorlaydi. Shuningdek, dars jarayonida o‘qituvchining yo‘naltiruvchi (fasilitatorlik) rolida bo‘lishi va o‘quvchilarning muloqot hamda munozarada erkin ishtirok etishi ularning ijtimoiy-mantiqiy moslashuvini ham ta‘minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste‘dod, 2015.
3. Ziyomuhamedov B. Pedagogik mahorat va integratsiyalashgan ta‘lim. – T.: Fan, 2020.
4. Mavlonova R. va boshq. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. – T.: O‘qituvchi, 2018.
5. Yo‘ldoshev J.G‘., Hasanov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2004.
6. Nishonova Z.T. Mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari. – T.: Fan, 2010.

RAQAMLI TA‘LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduvoxidova Shaxnoza Ahmadjon qizi
Namangan Davlat pedagogika instituti
Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi magistratura talabasi
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23245216>

Annotatsiya: Maqolada raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Raqamli kompetensiyaning o‘qituvchi kasbiy faoliyatidagi o‘rni, pedagogik shart-sharoitlar, zamonaviy ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish va kasbiy rivojlanish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta‘lim, boshlang‘ich ta‘lim, kasbiy kompetensiya, raqamli kompetensiya, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, raqamli pedagogika, ta‘lim texnologiyalari.

Аннотация: В статье анализируются педагогические основы развития профессиональной компетентности учителя начальных классов в условиях цифрового образования. Раскрывается роль цифровой компетентности, современных образовательных технологий, цифровой образовательной среды и непрерывного профессионального развития педагога в современной начальной школе.

Ключевые слова: цифровое образование, начальное образование, профессиональная компетентность, цифровая компетентность, учитель начальных классов, цифровая педагогика, образовательные технологии.

Annotation: The article analyzes the pedagogical foundations of developing primary school teachers' professional competence in digital education. It examines the role of digital competence, modern educational technologies, digital learning environments, and continuous professional development in improving teachers' professional activities.

Keywords: digital education, primary education, professional competence, digital competence, primary school teacher, digital pedagogy, educational technologies.

Kirish. Bugungi kunda ta‘lim tizimida kechayotgan raqamli transformatsiya pedagogik faoliyatning mazmuni, shakllari va vositalarini tubdan o‘zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalarning ta‘lim jarayoniga jadal kirib kelishi o‘qituvchidan nafaqat zamonaviy texnik vositalardan foydalanish ko‘nikmasini, balki ularni pedagogik maqsadga muvofiq tanlash, ta‘lim mazmuni bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish qobiliyatini ham talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ushbu masala alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchisining bilish faoliyati, dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va ta‘limga munosabati aynan shu bosqichda shakllanadi. Shuning uchun raqamli ta‘lim vositalaridan samarali foydalanish o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liqdir.

Raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi an‘anaviy pedagogik bilim va ko‘nikmalar doirasidan kengayib, raqamli muhitda ta‘limni loyihalashtirish, tashkil etish, baholash va takomillashtirish qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchi elektron ta‘lim resurslari, interaktiv platformalar, multimedia vositalari, virtual ta‘lim muhitlari hamda boshqa raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bir qatorda, ularning didaktik imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay olishi zarur. Bunda texnologiyaning mavjudligi emas, balki undan ta‘limiy natijaga erishish uchun qanday metodik asosda foydalanilayotgani muhim hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta‘limning o‘ziga xosligi o‘qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik moslashuvchanlikni talab qiladi. Kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun raqamli vositalar qiziqish va faollikni oshiruvchi omil bo‘lishi bilan birga, noto‘g‘ri yoki me‘yorida ortiq qo‘llanganda ta‘lim jarayonining mazmuniy samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi raqamli texnologiyani pedagogik vazifa, o‘quv maqsadi, o‘quvchining yosh va psixologik xususiyatlari hamda kutilayotgan ta‘limiy natijalar bilan bog‘lay olishi lozim. Bu esa kasbiy kompetensiyaning tarkibida raqamli, pedagogik, metodik va kommunikativ komponentlarning o‘zaro integratsiyasini taqozo etadi.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, o‘qituvchining raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalasi faqat texnik ko‘nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi. U o‘qituvchining kasbiy tafakkuri, pedagogik dizayn qobiliyati, raqamli muhitda muloqot olib borishi, ta‘lim resurslarini tanqidiy baholashi va o‘z pedagogik faoliyatini refleksiv tahlil qilishi bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni kompleks pedagogik jarayon sifatida ko‘rib chiqish zarur.

Tadqiqotning maqsadi raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish hamda uning samarali rivojlanishiga xizmat qiluvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlarni aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun kasbiy kompetensiyaning mazmun-mohiyatini ochib berish, raqamli kompetensiyaning uning tarkibidagi o‘rnini aniqlash, zamonaviy raqamli ta‘lim muhitining o‘qituvchi faoliyatiga ta‘sirini tahlil qilish va kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini umumlashtirish vazifalari belgilandi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini raqamli ta‘limning zamonaviy talablari bilan bog‘liq holda kompleks yondashuv asosida talqin etish bilan belgilanadi. Amaliy jihatdan esa tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash, amaldagi pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tashkil etish va raqamli ta‘lim muhitini takomillashtirish jarayonida foydalanilishi mumkin.

Asosiy qism. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi zamonaviy ta‘lim jarayonida pedagogning o‘z kasbiy vazifalarini mustaqil, samarali va ijodiy bajarishini ta‘minlovchi bilim, ko‘nikma, malaka, qadriyat va shaxsiy sifatlarning yaxlit tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Raqamli ta‘lim muhitining kengayishi natijasida ushbu kompetensiyaning mazmuni ham o‘zgarib, o‘qituvchidan raqamli vositalarni bilishdan ko‘ra ularni ta‘lim maqsadlari bilan pedagogik jihatdan uyg‘unlashtirish qobiliyatini talab qilmoqda. Shu jihatdan kasbiy kompetensiyani faqat muayyan fan bo‘yicha bilim yoki metodik mahorat bilan chegaralash raqamli ta‘limning real ehtiyojlarini to‘liq aks ettirmaydi.

Boshlang‘ich ta‘limda pedagogik kompetensiyaning ahamiyati ayniqsa yuqori bo‘lib, o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim mazmunini sodda, tushunarli va qiziqarli shaklda tashkil etishi kerak. Raqamli muhit esa ushbu faoliyatga

qo‘shimcha imkoniyatlar bilan birga yangi kasbiy talablarni ham olib kiradi. Xususan, o‘qituvchi raqamli resurslarni izlash, saralash, baholash, moslashtirish va ulardan darsning muayyan bosqichida maqsadli foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur. Raqamli kompetensiya shu ma’noda kasbiy kompetensiyaning alohida va ajralmas komponentiga aylanmoqda. Tadqiqotchilar o‘qituvchining raqamli kompetensiyasini texnologiyadan foydalanishning texnik jihatlarini bilangina emas, balki pedagogik amaliyot, kommunikatsiya va ta‘lim dizayni bilan bog‘liq kompleks qobiliyatlar majmui sifatida ko‘rsatadilar [4:2456].

Raqamli kompetensiyaning mazmunini chuqurroq anglash uchun raqamli savodxonlik va raqamli kompetensiya tushunchalarini farqlash muhim. Raqamli savodxonlik ko‘proq texnologik vositalardan foydalanishning boshlang‘ich bilim va ko‘nikmalarini ifodalasa, raqamli kompetensiya mazkur vositalardan muayyan pedagogik vazifani hal qilish uchun ongli va samarali foydalanishni nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘qituvchi raqamli texnologiyani shunchaki darsga kirituvchi emas, balki uning didaktik imkoniyatlarini tahlil qiluvchi va ta‘lim natijasiga yo‘naltiruvchi subyekt sifatida qaralishi kerak. Falloon tomonidan ishlab chiqilgan o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi konsepsiyasida ham raqamli kompetensiya texnologik bilimlardan tashqari pedagogik amaliyot va professional faoliyat bilan uzviy bog‘langan kompleks tuzilma sifatida talqin qilinadi [2:2450].

Raqamli muhitda o‘qituvchining kasbiy faoliyati uning o‘z pedagogik identitetini qayta ko‘rib chiqishini ham talab etadi. O‘qituvchi raqamli vositalardan foydalanish jarayonida yangi kommunikativ usullarni o‘zlashtiradi, ta‘lim jarayonini loyihalashning moslashuvchan shakllaridan foydalanadi va o‘qituvchining faol ishtirokini ta‘minlashga intiladi. Raqamli muhitni pedagogik jihatdan loyihalash o‘qituvchining texnologik imkoniyatlarni ta‘lim mazmuni va o‘qituvchi ehtiyojlari bilan birlashtirish qobiliyatiga bog‘liq. Bunday yondashuv o‘qituvchining raqamli identitetini rivojlantirish bilan ham bevosita aloqador bo‘lib, pedagogik faoliyatning zamonaviy shakllarini shakllantirishga xizmat qiladi [3:96].

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini raqamli sharoitda rivojlantirish, demak, texnologik ko‘nikmalarni mexanik ravishda shakllantirish emas, balki pedagogik bilim, metodik mahorat, raqamli vositalardan foydalanish va refleksiv faoliyatni yagona tizimga birlashtirish jarayonidir. Raqamli davrda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining pedagogik kompetensiyasini kuchaytirish aynan shu integrativ yondashuvni talab qiladi [1:911].

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish samaradorligi, avvalo, o‘qituvchi faoliyat yuritadigan pedagogik muhitning mazmuni va tashkil etilishiga bog‘liq. Raqamli ta‘lim sharoitida bunday muhit o‘qituvchining texnologiyadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, uning mustaqil izlanishi, tajriba almashishi va kasbiy faoliyatini refleksiv baholashiga sharoit yaratishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik shart-sharoitlarni raqamli infratuzilma, metodik qo‘llab-quvvatlash, uzluksiz kasbiy rivojlanish va amaliy faoliyatning o‘zaro bog‘langan tizimi sifatida qarash mumkin.

Birinchi muhim shart-sharoit — o‘qituvchining raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadga muvofiq tanlash va qo‘llash imkoniyatini ta‘minlaydigan raqamli ta‘lim muhitini shakllantirishdir. Bunda elektron darslik, multimedia materiallari, interaktiv topshiriqlar, ta‘lim platformalari va virtual muhitlar o‘quv jarayonining maqsadi bilan uyg‘unlashtirilishi kerak. Raqamli vositaning ko‘pligi ta‘lim sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi; uning samarasi

o‘qituvchi tomonidan qanday didaktik vazifa uchun va qanday metod asosida qo‘llanayotganiga bog‘liq. Zamonaviy raqamli pedagogik amaliyot uchun zarur kompetensiyalar tarkibiga texnologik vositalardan foydalanish bilan bir qatorda, ularni ta‘lim jarayonining mazmuni va pedagogik strategiyalari bilan integratsiyalash qobiliyati ham kiradi [6:507].

Ikkinchi shart-sharoit o‘qituvchining amaliy raqamli faoliyatini muntazam rivojlantirish bilan bog‘liq. Nazariy bilimning o‘zi kasbiy kompetensiyaning barqaror shakllanishini kafolatlamaydi. O‘qituvchi real pedagogik vaziyatlarda raqamli topshiriqlar yaratish, o‘quvchilarning faoliyatini kuzatish, natijalarni tahlil qilish va ta‘lim jarayonini qayta loyihalash orqali zarur tajribani egallaydi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda raqamli vositalarning yosh xususiyatlariga mosligi, foydalanish qulayligi va didaktik samaradorligini baholash muhimdir.

Virtual reallik texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib kelishi ham o‘qituvchining yangi pedagogik imkoniyatlarni o‘zlashtirishini talab qiladi. Virtual reallik asosidagi texnologiyalar o‘quv materialini vizuallashtirish, tajribaviy faoliyatni modellash va o‘quvchining darsdagi faolligini oshirish uchun qo‘llanishi mumkin. Biroq bunday vositalardan foydalanish o‘qituvchidan texnologik imkoniyatni pedagogik maqsad bilan bog‘lash, dars ssenariysini oldindan loyihalash va o‘quvchi faoliyatini nazorat qilish ko‘nikmalarini talab etadi [5:229].

Uchinchi muhim shart-sharoit — pedagogning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta‘minlashdir. Yangilanayotgan ta‘lim tizimi sharoitida bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining professional kompetensiyasi fan mazmunini bilish bilangina belgilanmay, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish, ta‘lim jarayonini loyihalash va o‘z kasbiy faoliyatini takomillashtirish qobiliyatlari bilan ham tavsiflanadi [7:32]. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash va malakasini oshirish dasturlarida raqamli pedagogika bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar ulushini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagi jihatlarni umumlashtirganda, raqamli ta‘lim sharoitida kasbiy kompetensiyaning rivojlanishini izchil pedagogik jarayon sifatida ifodalash mumkin: raqamli muhit - pedagogik bilim - raqamli kompetensiya - metodik integratsiya - amaliy faoliyat - refleksiya - kasbiy kompetensiya. Mazkur ketma-ketlik texnologiyani ta‘limning maqsadi emas, balki pedagogik natijaga erishish vositasi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining raqamli kompetensiyasini rivojlantirishning asosiy mezonini texnologiyalar soni emas, balki ularning ta‘lim mazmuni, o‘quvchi ehtiyojlari va pedagogik maqsadlar bilan qanchalik samarali uyg‘unlashtirilganligidir.

Xulosa. Raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta‘lim tizimining muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Raqamli texnologiyalarning ta‘lim jarayoniga keng joriy etilishi o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirmoqda. Endilikda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat o‘quv fanlari mazmunini chuqur bilishi va an‘anaviy metodlardan samarali foydalanishi, balki raqamli ta‘lim vositalarini pedagogik maqsadlar asosida tanlashi, ta‘lim jarayoniga integratsiyalashi va ularning samaradorligini baholashi ham zarur. Shu jihatdan kasbiy kompetensiya pedagogik, metodik, kommunikativ, raqamli va refleksiv qobiliyatlarning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli kompetensiya boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantiruvchi muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Biroq raqamli kompetensiyani faqat kompyuter, internet, elektron platformalar yoki multimedia vositalaridan foydalanish ko‘nikmasi bilan cheklab bo‘lmaydi. U raqamli resurslarni tanqidiy baholash, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, raqamli ta‘lim mazmunini ishlab chiqish, o‘quv faoliyatini tashkil etish va ta‘lim natijalarini tahlil qilish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Demak, o‘qituvchining raqamli tayyorgarligi uning umumiy pedagogik mahorati bilan uzviy bog‘liq holda shakllanishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlarni ta‘minlash talab etiladi. Jumladan, zamonaviy raqamli ta‘lim muhitini yaratish, o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish, amaliy raqamli faoliyatni kuchaytirish, metodik ko‘mak ko‘rsatish va pedagogik refleksiyani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida raqamli pedagogika bo‘yicha nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Bunday yondashuv pedagogning raqamli vositalardan mustaqil va maqsadli foydalanish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanishda boshlang‘ich ta‘limning yoshga oid xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Interaktiv platformalar, multimedia, elektron darsliklar va virtual reallik vositalari o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, murakkab tushunchalarni vizuallashtirish va ta‘lim jarayonini individuallashtirish imkonini berishi mumkin. Shu bilan birga, ularning qo‘llanilishi pedagogik maqsad, o‘quv mazmuni va o‘quvchilarning psixologik ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Texnologiyadan foydalanishning samaradorligi uning yangiligi bilan emas, balki ta‘limiy vazifani hal qilishdagi amaliy qiymati bilan belgilanadi.

Umuman olganda, raqamli ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz, tizimli va integrativ jarayon sifatida qaralishi lozim. Mazkur jarayonda raqamli muhit, pedagogik bilim, metodik mahorat, amaliy faoliyat va refleksiya o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi. Shu sababli oliy pedagogik ta‘lim muassasalari, umumta‘lim maktablari va malaka oshirish tizimida o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy dasturlarni takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning raqamli muhitda samarali ta‘lim olishini ta‘minlash va zamonaviy pedagog shaxsini shakllantirish uchun muhim pedagogik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahyar, A., Herlambang, Y. T. Strengthening pedagogical competence of elementary teachers in the digital era // *Curricula: Journal of Curriculum Development*. – 2025. – Vol. 4, No. 1. – P. 909–924.
2. Асылбаева, Ж., Нуржанова, С. Формирование профессиональных навыков будущих педагогов начальных классов на основе цифрового образования // *Вестник Кокшетауского университета имени Ш. Уалиханова. Серия Педагогические науки*. – 2025. – № 1. – С. 60–71.

3. Engeness, I. Developing teachers' digital identity: towards the pedagogic design principles of digital environments to enhance students' learning in the 21st century // European Journal of Teacher Education. – 2021. – Vol. 44, No. 1. – P. 96–114.
4. Falloon, G. From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework // Educational Technology Research and Development. – 2020. – Vol. 68, No. 5. – P. 2449–2472.
5. Иванов, Д. В., Власова, В. К. Практика развития креативности будущего учителя начальных классов в современной цифровой образовательной среде с помощью технологии виртуальной реальности // Педагогика. Вопросы теории и практики. – 2023. – Т. 8, № 3. – С. 229–236.
6. Kiryakova, G., Kozhuharova, D. The Digital Competences Necessary for the Successful Pedagogical Practice of Teachers in the Digital Age // Education Sciences. – 2024. – Vol. 14, No. 5. – P. 507.
7. Suguraliyeva, A., Bakhtiyarova, G., Abil, A., Kapina, E., Taganova, A. Professional competence of future primary school teachers in the context of an updated educational system // Journal of Teaching and Learning. – 2026. – Vol. 20, No. 1. – P. 32–47.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNI AMALGA OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR

Rahmonaliyeva Noila Yigitali qizi.

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti.

Ta'lim tarbiya nazariyasich(Boshlang‘ich ta'lim')

Email: rahmonaliyevanoila98@gmail.com

Tel: +998 88 553 22 53

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23245884>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim jaraynida differensial yondashuvni qo‘llashning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari, mavjud muammolar, ularni keltirib chiqaruvchi omillar hamda ularni bartaraf etishning samarali yo‘llari yoritilgan. Yana individual yondashuv ham keltirilgan. Har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari, bilim darajasi va o‘rganish sur‘atini inobatga olish orqali ta‘lim sifatini oshirish imkoniyatlari tahlil etilgan. Tadqiqotda shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim konsepsiyasi, differensial topshiriqlar tizimi, individual o‘qitish strategiyalari va pedagogning kasbiy kompetensiyasi o‘rtasidagi o‘zar bog‘liqlik ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, maqolada dars jaraynida differensial yondashuvni joriy etishning metodik usullari, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda va ijdiy qobiliyatini rivojlantirishda ushbu yondashuvlarning ro‘li amaliy misollar asosida ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta‘llim, differensial ta‘lim, strategiya, inklyuziv, kreativ, diagnostika, o‘quvchi, texnologiya, individuallashtirilgan ta‘lim, pedagogik kompetensiya, ta‘lim samaradorligi, innovatsion metod, differensial topshiriqlar, ijodiy rivojlanish.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы, практические механизмы, существующие проблемы, факторы, их обуславливающие, и эффективные пути их устранения в процессе начального образования. Представлен индивидуальный подход. Проанализированы возможности повышения качества образования за счет учета личностных возможностей, уровня знаний и темпа обучения каждого учащегося. В исследовании научно обоснована взаимосвязь концепции личностно-ориентированного образования, системы дифференцированных заданий, индивидуальных стратегий обучения и профессиональной компетентности учителя. На практических примерах показаны методические приемы внедрения дифференцированного подхода в учебный процесс, его роль в повышении мотивации учащихся и развитии их творческих способностей.

Ключевые слова: Начальное образование, дифференцированное обучение, стратегия, инклюзивный, творческий, диагностический, ученик, технология, индивидуализированное обучение, педагогическая компетентность, эффективность обучения, инновационный метод, дифференцированные задания, творческое развитие.

Abstract. This article discusses the theoretical foundations, practical mechanisms, existing problems, factors causing them, and effective ways to eliminate them in the process of primary education. An individual approach is also presented. The possibilities of improving the quality of education by taking into account the personal capabilities, level of knowledge, and learning pace of each student are analyzed. The study scientifically highlights the interrelationship

between the concept of person-centered education, the system of differentiated tasks, individual teaching strategies, and the professional competence of the teacher. The article also demonstrates methodological methods for introducing a differentiated approach in the teaching process, the role of these approaches in increasing students' motivation and developing their creative abilities, based on practical examples.

Keywords: primary education, differentiated approach, individualized education, person-centered teaching, pedagogical competence, student activity, educational effectiveness, innovative methods, differentiated tasks, creative development.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida ta‘lim jarayonining zamonaviy talablarga mos tashkil etilishi O‘zbekistonning ustuvor maqsadlaridan biridir. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi ta‘lim tizimining poydevori sifatida o‘quvchilarda dastlabki bilimlar, ko‘nikmalar, malakalar, fanga oid hamda tayanch kompetensiyalar shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda ta‘lim jarayonida natijaga erishish uchun ko‘proq ikki yondashuv ya‘ni **differensial va individual yondashuvlardan** boshlang‘ich ta‘limda eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf davrida ta‘lim jarayoni faqatgina bilim berish bilangina cheklanib qolmay, balki o‘quvchining shaxsiy sifatleri, mustaqil tafakkuri ijodiy salohiyati hamda jamiyatdag faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli bu bosqichda o‘qituvchi har bir bolaning individual imkoniyatlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda yondashsa, ta‘lim natijalari yanada samarali bo‘ladi. Ushbu maqolada esa boshlang‘ich ta‘limda differensial va individuallashtirilgan yondashuvning mazmun-mohiyati, ularning ta‘limdag o‘rni, qo‘llash usullari hamda bu jarayonda pedagogning vazifalari atroflicha yoritib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA SHARHLARI

Differensial yondashuv (lotincha differentia - farq, tafovut) o‘quvchilarning individual farqlarini inobatga olgan holda ta‘lim jarayonini tashkil etish tamoyilidiro. Pedagogikada bu yondashuvning mohiyati — o‘quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati, o‘rganish sur‘ati, motivatsiyasi, qiziqishi, o‘rganish sur‘ati va individual ehtiyojlarini hisobga olib o‘qitishni tashkil etish usulidir. Ya‘ni bir sinfda bir xil dars berib qo‘ymay, har bir bolaga u uchun eng mos topshiriq, metod, ko‘mak va baholash beriladi. Ta‘lim jarayonida differensial va individuallashtirilgan yondashuvlarni qo‘llash bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim siyosatida ustuvor yo‘nalishlardan biri deb belgilangan. Qarorda o‘quvchilarning individual qobiliyati va ehtiyojiga mos ta‘lim tashkil etish, baholash tizimini takomillashtirish vazifasi qo‘yilgan bo‘lib, bu differensial baholash va tanlov topshiriqlari metodlariga asos bo‘ladi[1]. Ushbu yondashuvning ilmiy asoslari psixologiya, didaktika, pedagogika kabi fanlar bilan uzviy bog‘liqdir. Bu o‘quvchilarni qabul qilish darajasi, qobiliyati va qiziqishini aniqlashda shuningdek, turli metodlari va vositalarini farqlashga tayanadi.

Shu qatorda yurtimizdagi olimlar Sh. Sharipov, A. Qodiriy, U. Nishonov, A. Avloniy, H. H. Yo‘ldashev, N. Saidahmedov, M. Karimova kabi olimlarimiz o‘z asarlarida ta‘lim jarayonida o‘quvchi shaxsiga kuchliroq qarash, ularni barcha imkoniyatlarini ochish kerakligini aytib o‘tadilar. N. Saidahmedov ta‘limni individuallashtirishni “o‘quvchi shaxsining o‘ziga xos fikrlash, ijodiy yondashuv va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan jarayon” deya aytib o‘tadi[2].

H.H.Yo‘ldoshev ham differensial yondashuvni ta‘lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholaydi va o‘qituvchi oldiga har bir o‘quvchining tayyorgarlik darajasiga mos pedagogik strategiyalarni tanlash vazifasini qo‘yadi[3].

Shu bilan birga, A.Avloniy ta‘limda “insonning tabiiy iste‘dodi va ijtimoiy hayotga moslashuvini uyg‘un rivojlantirish” g‘oyasini ilgari surib, bu fikr differensial yondashuvning ma‘naviy-pedagogik ildizlarini ko‘rsatib beradi[4].

Hozirgi zamon o‘zbek pedagogikasida differensial yondashuvni ta‘lim jarayoniga samarali tatbiq etish masalasi kompetensiyaviy yondashuv asosida uyg‘unlashtirilgan holda talqin etilmoqda. Bunda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi subyekt sifatida emas, balki o‘quvchi shaxsining individual rivojlanishini boshqaruvchi yo‘naltiruvchi hamda qo‘llab-quvvatlovchi yetakchi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bunda ta‘lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlari, psixologik tiplari, bilish uslublari, qiziqishlari hamda ijtimoiy muhit omillari hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu jihatlar differensial yondashuvni ta‘lim jarayonida samarali qo‘llash imkonini beradi. Shu ma‘noda, differensial yondashuvning ilmiy asoslari o‘zbek pedagogik tafakkurida ham chuqur ildiz otgan bo‘lib, u nafaqat o‘qitish metodikasini takomillashtirishga, ba‘lki ta‘lim jarayonini insonparvarlik, shaxsga yo‘naltirilgan hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun zarur pedagogik sharoitlar yaratiladi. Mazkur yondashuv ta‘lim jarayonida o‘quvchi shaxsini markaziy o‘ringa qo‘yish orqali uning ijodiy salohiyati va refleksiv fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga hamda barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Differensial yondashuvning ilmiy asoslarini shakllantirishda MDH olimlari L.S. Vygotskiy, P.Ya. Galperin, A.N Leontyevlarning faoliyat nazariyasi shuningdek xorijiy olim J. Piagetning kognitiv rivojlanish haqidagi qarashlar muhim nazariy maanba sifatida e‘tirof etiladi[5]. Mazkur olimlar ta‘lim jarayonida bola shaxsining rivojlanishi ijtimoiy muhit, faoliyat hamda muloqot jarayonlari bilan uzviy bog‘liq ekanligin ilmiy asoslab berganlar. Ularning ta‘kidlashicha, aynan ushbu omillar o‘quvchining bilish faoliyati, tafakkuri va shaxsiy kamolotida hal qiluvchi ro‘l o‘ynaydi.

Ta‘lim jarayonida differensial yondashuv bir qator shakllar orqali amalga oshiriladi, ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

1. Gorizontal differensiallashtirish – o‘quvchilarni qiziqish yoki tayyorgarlik darajasi bo‘yicha guruhlash; bu shakl bir sinf ichida parallel guruhlar tashkil etish imkonini beradi.

2. Vertikal differensiallashtirish – o‘quvchilarning individual rivojlanish bosqichlariga mos ta‘lim materialini tanlash, ya‘ni har bir o‘quvchiga uning imkoniyatlari va bilim darajasi bo‘yicha murakkablik darajasini belgilash.

3. Moslashuvchan (fleksibil differensiallashtirish - dars jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarning faol ishtirokini kuzatib, yondashuv va vazifalarni dinamik tarzda o‘zgartiradi.

Shu shakllar orqali o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchi shaxsining individual rivojlanishini boshqaruvchi yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi sifatida faol namoyon bo‘ladi. Shuningdek, ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning psixologik tiplari, bilish uslublari va ijtimoiy muhit omillari hisobga olinadi. Shu tariqa, differensial yondashuv nafaqat o‘qitish metodikasini, balki ta‘limni insonparvarlik ruhida tashkil etish g‘oyasini ham mustahkamlaydi.

Individuallashtirilgan yondashuv — bu har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini, bilim olish uslublarini, qobiliyatlarini va ehtiyojlarini hisobga olgan holda o‘qitishni tashkil etish jarayonidir. Bunda o‘qituvchi har bir bola uchun alohida ta‘lim yo‘nalishi yoki topshiriq turi belgilaydi.

- Individuallashtirishning afzalliklari:
- O‘quvchining o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqaradi;
- Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi;
- O‘quvchida o‘ziga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi;
- Ta‘lim motivatsiyasini oshiradi va muvaffaqiyatsizlik holatlarini kamaytiradi;

Yuqoridagi keltirilgan fikrlarda psixologik qulay muhit yaratadi, bu esa ijobiy o‘qish natijalariga olib keladi. Masalan, bir o‘quvchi og‘zaki izoh orqali yaxshi o‘zlashtirsa, boshqasi vizual materiallar (rasmlar, sxemalar, videolar) orqali yaxshiroq tushunadi. Shu sababli o‘qituvchi darsda turli o‘qitish usullarini uyg‘unlashtirgan holda, har bir bola uchun samarali o‘quv yo‘lini topishi zarur.

Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda dars jarayonida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Natijada ta‘lim jarayoni samaradorligi oshib o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari bosqichma-bosqich takomillashib boradi. Differensial va individuallashtirilgan yondashuvlar ta‘lim jarayonida bir-birini o‘zaro to‘ldiruvchi muhim pedagogik tamoyillardir. Differensial yondashuv o‘quvchilarni ularning bilim saviyasi qobiliyati va tayyorgarlik darajasiga ko‘ra guruhlariga ajratgan holda o‘qitishni nazarda tutsa individuallashtirish ushbu jarayonni har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari va ehtiyojlari asosida yanada chuqurlashtiradi. Masalan, o‘qituvchi sinfdagi o‘quvchilarni uch quruhga ajratishi mumkin:

- yuqori tayyorgarlikka ega o‘quvchilar
- o‘rtacha tayyorgarlikdagi o‘quvchilar
- qo‘shimcha yordamga muhtoj o‘quvchilar.

Har bir guruh uchun mos darajadagi topshiriqlar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, har bir o‘quvchiga shaxsiy fikr bildirish, mustaqil izlanish olib borish hamda ijodiy yondashish imkoniyat yaratiladi. Natijada o‘quvchilarda o‘z sur‘atida rivojlanish, ijtimoiy faollik va o‘zini anglash jarayonlari yanada faollashadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

O‘qituvchi har bir o‘quvchining o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini muntazam kuzatib borishi va unga mos ravishda rag‘batlantirish usullarini tanlay olishi zarur. Bunday yondashuv o‘quvchi shaxsida “men muvaffaqiyatga erishaman” degan ishonchni shakllantiradi hamda uning o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatini kuchaytiradi. Individuallashtirilgan yondashuvni amalga oshirish jarayonida o‘qituvchi diagnostik tahlil usullaridan ham samarali foydalanadi. Ya‘ni o‘quvchining bilim darajasi, o‘rganish tezligi, ijodiy fikrlash qobiliyati va mustaqillik darajasi muntazam ravishda tahlil qilinadi. Ushbu tahlillar asosida o‘qituvchi dars jarayonini moslashtirib boradi, o‘quvchining kuchli tomonlarini mustahkamlaydi va sust jihatlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratadi. Shuningdek, o‘qituvchining ro‘li o‘quvchilarda ijobiy motivatsiyani shakllantirishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Har bir bola o‘zini qadrlangan va tushunilgan deb his qiladigan muhitda yanada faolroq bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchi

pedagogik jarayonda empatiya, bag‘rikenglik sabrlilik va tenglik tamoyillarini asosiy qadriyatlar sifatida qo‘llashi lozim. Zamonaviy o‘qituvchi, ayniqsa differensial yondashuv sharoitida an‘anaviy “o‘qituvchi-o‘quvchi” modelidan “hamkor-yo‘ldosh” modeliga o‘tishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchining faol ishtirokini, tanqidiy fikrlashini mustaqil qaror qabul qilishini va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Bundan tashqari, o‘qituvchi o‘z kasbiy kompetensiyasini doimiy ravishda oshirib borishi, ta‘limdagi yangiliklarni o‘rganishi, ilg‘or tajribalarni tahlil qilish hamda innovatsion metodlardan samarali foydalanishi zarur. Bu jarayonlar o‘qituvchining professional o‘sishiga bevosita xizmat qiladi.

Amaliy misollar va metodik yondashuv. Boshlang‘ich ta‘limda differensial va individuallashtirilgan yondashuvni samarali amalga oshirishda quyidagi metodlar alohida ahamiyat kasb etadi:

“Darajalangan topshiriqlar metodi” – o‘quvchilarga bir xil mavzu doirasida, ammo turli murakkablik darajasidagi topshiriqlar taqdim etiladi. Masalan, “Tabiatdagi suv aylanishi” mavzusi asosida

- 1-darajali o‘quvchi rasm chizadi,
- 2-darajali o‘quvchi qisqa matn yozadi,
- 3-darajali o‘quvchi esa izohli hikoya tuzadi.

Bu metod o‘quvchilarning bilim darajasiga mos faoliyatni tashkil etishga xizmat qiladi.

“Tanlov topshiriqlari metodi” – o‘quvchilarga topshiriq turini mustaqil tanlash imkoniyati beriladi (ijodiy ish, test, loyiha va boshqalar). Ushbu metod o‘quvchilarning qiziqishi va ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

“Individuallashtirilgan portfel metodi” – o‘quvchining o‘quv yutuqlari, mustaqil ishlari va ijodiy loyihalari jamlanmasi asosida uning rivojlanish dinamikasi tizimli ravishda kuzatib boriladi. Bu metod o‘quvchining shaxsiy o‘sishini baholashda muhim ahamiyatga ega.

“Differensial baholash tizimi” – bunda o‘quvchi nafaqat yakuniy natijaga qarab, balki ta‘lim jarayonidagi faolligi, sa‘y-harakatlari va intilishlari asosida ham baholanadi va rag‘batlantiriladi. Bu esa barcha o‘quvchilarda muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasini oshiradi.

O‘qituvchining roli va kompetensiyasi. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida differensia va individuallashtirilgan yondashuvlarni samarali joriy etish, eng avvalo o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik mahorati hamda yuksak insoniy fazilatlariga bevosita bog‘liqdir. Chunki o‘qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi ularning shaxsiy va intellektual rivojlanishiga yo‘naltiruvchi murabbiy hamda yo‘l ko‘rsatuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisining ro‘li o‘quvchini faqat tayyor bilimlar bilan ta‘minlash bilangina cheklanmaydi. U, avvalo, o‘quvchining individual qobiliyatlarini aniqlash, unga mos metod va strategiyalarni tanlash hamda ta‘lim jarayonida shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash orgali ta‘lim jarayonining faol dizayneri sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining psixologik holati, bilish faoliyati va ijtimoiy muhitini chuqur tahlil qilib, unga mos yondashuvni tanlab olishi zarur. O‘qituvchi har bir o‘quvchining o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini muntazam kuzatib borishi va unga mos ravishda rag‘batlantirish usullarini tanlay olishi zarur. Bunday yondashuv o‘quvchi shaxsida “men muvaffaqiyatga erishaman” degan ishonchni shakllantiradi hamda uning o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatini

kuchaytiradi. Individuallashtirilgan yondashuvni amalga oshirish jarayonida o‘qituvchi diagnostik tahlil usullaridan ham samarali foydalanadi. Ya‘ni o‘quvchining bilim darajasi, o‘rganish tezligi, ijodiy fikrlash qobiliyati va mustaqillik darajasi muntazam ravishda tahlil qilinadi. Ushbu tahlillar asosida o‘qituvchi dars jarayonini moslashtirib boradi o‘quvchining kuchli tomonlarini mustahkamlaydi va sust jihatlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratadi. Shuningdek, o‘qituvchining ro‘li o‘quvchilarda ijobiy motivatsiyani shakllantirishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Har bir bola o‘zini qadrlangan va tushunilgan deb his qiladigan muhitda yanada faolroq bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchi pedagogik jarayonda empatiya, bag‘rikenglik sabrlik va tenglik tamoyillarini asosiy qadriyatlar sifatida qo‘llashi lozim. Zamonaviy o‘qituvchi, ayniqsa differensial yondashuv sharoitida an‘anaviy “o‘qituvchi-o‘quvchi” modelidan “hamkor-yo‘ldosh” modeliga o‘tishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchining faol ishtirokini, tanqidiy fikrlashini mustaqil qaror qabul qilishini va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Bundan tashqari, o‘qituvchi o‘z kasbiy kompetensiyasini doimiy ravishda oshirib borishi, ta‘limdagi yangiliklarni o‘rganishi, ilg‘or tajribalarni tahlil qilish hamda innovatsion metodlardan samarali foydalanishi zarur. Bu jarayonlar o‘qituvchining professional o‘sishiga bevosita xizmat qiladi.

XULOSA

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida differensial va individuallashtirilgan yondashuvlarni qo‘llash shunchaki zamonaviy talab emas, balki har bir o‘quvchining tabiiy salohiyatini to‘laqonli ro‘yobga chiqarishning muhim pedagogik shartidir. Mazkur yondashuvlar o‘quvchilarning individual rivojlanishini ta‘minlash bilan birga o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mahoratini yanada takomillashtiradi, ta‘lim jarayonining insonparvarlik, adolatlilik va samaradorlik darajasini oshiradi. Shunday ekan, har bir o‘qituvchi o‘z pedagogik amaliyotida differensial hamda individuallashtirilgan yondashuvlarni izchil va tizimli tarzda qo‘llagan taqdirda, boshlang‘ich ta‘limda yuqori natijalarga erishish, innovatsion fikrlovchi, faol, mustaqil va mas‘uliyatli shaxslarni tarbiyalash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori. – Toshkent, 2019.
2. Saidahmedov N. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
3. Yo‘ldoshev H.H. *Ta‘lim samaradorligini oshirishning pedagogik asoslari*. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
5. Lev Vygotsky. *Pedagogik psixologiya*. – Moskva: Pedagogika, 1991.
6. Jean Piaget. *The Psychology of Intelligence*. – London: Routledge, 2001.
7. Karimova M. *Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi*. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
8. Nishonov U. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
9. Sharipov Sh. *Ta‘limda innovatsion yondashuvlar*. – Toshkent: Universitet, 2021.
10. Qodiriy A. *Pedagogik fikrlar va ta‘lim masalalari*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2016.
11. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida” gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

“Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining umumiy o‘rta ta‘lim davlat ta‘lim standartlariga oid qarorlari. – Toshkent, 2021.

AXBOROT MAKONI VA RAQAMLI MADANIYAT: INTERNET, IJTIMOIIY TARMOQLAR VA ULARNING YOSHLAR ONGIGA TA’SIRI

Akramova Mahliyo Dilmurod qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazaryasi va
metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi
1-kurs magistranti

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23246000>

Annotatsiya. Ushbu maqola globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda axborot makoni va raqamli madaniyatning yoshlar ongiga ta’siri masalalariga bag‘ishlangan. Unda internet, ijtimoiy tarmoqlar kabi raqamli platformalarning yoshlar hayotidagi o‘rni, ularning ta‘lim, muloqot va dunyoqarashini shakllantirishdagi imkoniyatlari hamda salbiy ta’sirlari atroflicha tahlil qilinadi. Maqolada raqamli madaniyatning ijobiy va salbiy jihatlari, jumladan, axborotni iste’mol qilish, xulq-atvor normalari, shaxsiy daxlsizlik va psixologik holatga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axborot makoni, raqamli madaniyat, internet, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar ongi, raqamli savodxonlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, kiberxavfsizlik, psixologik ta’sir.

Barchamizga ma’lumki, XXI asr insoniyat tarixida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning misli ko‘rilmagan rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu o‘zgarishlar global axborot makonining shakllanishiga olib keldi, u yerda ma’lumotlar cheksiz hajmda va soniyalar ichida tarqalmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar bu makonning asosiy harakatlantiruvchi kuchlari bo‘lib, ular odamlarning turmush tarzini, muloqot usullarini, bilim olish jarayonlarini va hatto fikrlash tarzini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ayniqsa, yosh avlod – "raqamli tub aholi" (digital natives) bu o‘zgarishlarning markazida bo‘lib, ularning dunyoqarashi, qadriyatlar va xulq-atvori raqamli madaniyat ta’siri ostida shakllanmoqda.

Global axborot makoni — bu butun dunyo bo‘ylab tarqalgan, turli axborot resurslari, texnologik tizimlar va kommunikatsiya kanallarini o‘z ichiga olgan yagona tizimdir. Uning shakllanishi insoniyatga ma’lumot almashish, bilim olish va global muammolarga yechim topishda yangi imkoniyatlar ochib berdi. Bu makonning asosiy xususiyatlari: Cheksiz axborot oqimi: Ma’lumotlarning miqdori eksponensial ravishda o‘sib bormoqda, bu esa "axborot shovqini"ga olib keladi. Tezkorlik: Ma’lumotlar deyarli real vaqt rejimida tarqaladi. Global miqyos: Geografik chegaralar ahamiyatini yo‘qotadi. Ochiqlik: Har qanday foydalanuvchi ma’lumotga kirishi va uni tarqatishi mumkin. Raqamli madaniyat esa ushbu global axborot makonida shakllanib, insonlarning texnologiyalar bilan o‘zaro munosabati, ulardan foydalanish odatlari, axloq normalari va qadriyatlar tizimini o‘z ichiga oladi. Yosh avlod, ayniqsa Z avlodi va Alfa avlodi, aynan shu raqamli muhitda ulg‘ayganligi sababli, ular uchun bu madaniyat tabiiy hisoblanadi. Ular axborotni tez qabul qiladi, bir necha vazifani bir vaqtda bajarishga moyil (multitasking) va doimiy aloqada bo‘lishni afzal ko‘radi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarga ta‘lim, muloqot va shaxsiy rivojlanishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun, o‘quv adabiyotlari, ilmiy maqolalar, videodarslar, onlayn kurslar (MOOCs) orqali yoshlar istalgan bilimni o‘zlashtirishi mumkin. Ta‘limiy o‘yinlar, simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar yoshlarning o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Turli mamlakatlardan do‘stlar topish, madaniyatlarni o‘rganish, chet tillarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini yaratadi. Qiziqishlarga ko‘ra guruhlar, hamjamiyatlar tuzish, o‘zaro fikr almashish va hamkorlik qilish, ijtimoiy muammolarga e‘tibor qaratish, volontyorlik harakatlarida qatnashish, o‘z fikrini bildirish orqali fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, ma‘lumotlarni izlash, saralash va ulardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda, internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi xavflarni ham o‘zida mujassam etgan. Virtual olamga haddan tashqari bog‘lanib qolish natijasida real hayotdan uzilish, ijtimoiy ko‘nikmalarning pasayishi, o‘qish yoki ish samaradorligining keskin tushib ketishi. Bu uyqusizlik, diqqatni jamlash qobiliyatining buzilishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlardagi "mukammal" hayotlarni ko‘rib, yoshlar o‘zlarini boshqalar bilan solishtirishga moyil bo‘lishadi. Bu esa o‘zini past baholash, xavotir va depressiya holatlariga olib kelishi mumkin.

Anonimlikdan foydalanib yoshlarning bir-birlarini haqorat qilishi, tazyiq o‘tkazishi ularning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazadi va hatto o‘z joniga qasd qilish holatlariga olib kelishi mumkin.

Ataylab tarqatiladigan noto‘g‘ri ma‘lumotlar, “fake new”lar yoshlarning dunyoqarashini buzib, noto‘g‘ri xulosalar chiqarishiga sabab bo‘ladi. Ekstremistik, radikal diniy oqimlar, terrorchilik tashkilotlari ijtimoiy tarmoqlardan yoshlarni o‘z saflariga jalb qilish, ularning ongini zaharlash uchun faol foydalanadilar. Milliy an‘ana va qadriyatlarga zid, yengil-yelpi hayot tarzini targ‘ib qiluvchi, axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar yoshlarning ma‘naviy asoslariga putur yetkazadi.

Yuqorida qayd etilgan tahdidlarga qarshi turish va axborot makonidan samarali foydalanish uchun yoshlarda sog‘lom raqamli madaniyatni va axborot immunitetini shakllantirish zarur. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi.

Maktab va oliy ta‘lim muassasalarida raqamli savodxonlik, media savodxonlik, axborot xavfsizligi bo‘yicha maxsus darslar, treninglar va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish. Bu yoshlarga axborotni tanqidiy baholash, ishonchli manbalarni aniqlash, yolg‘on ma‘lumotlarni farqlash va raqamli etiket qoidalariga rioya etishni o‘rgatadi. Ota-onalar o‘z farzandlarining internetdagi faoliyatini nazorat qilishlari, ular bilan ochiq muloqot o‘rnatishlari, xavflar haqida tushuntirish ishlari olib borishlari va raqamli asboblardan oqilona foydalanish bo‘yicha shaxsiy namuna ko‘rsatishlari kerak.

Yoshlarni olingan ma‘lumotlarga shubha bilan qarashga, ularning manbasini, maqsadini va to‘g‘riligini tekshirishga o‘rgatish, turli mavzular bo‘yicha munozaralar tashkil etish, bu yoshlarning o‘z fikrini asoslash, boshqalarning nuqtai nazarini tinglash va to‘g‘ri xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Yoshlarga milliy an‘analari, urf-odatlar, buyuk ajdodlari merosini chuqur o‘rgatish orqali ularning o‘zlikni anglash tuyg‘usini, Vatanparvarlik ruhini kuchaytirish. Bu ularni buzg‘unchi g‘oyalardan himoya qiluvchi asosiy immunitet vazifasini o‘taydi. Yaxshilik, adolat, halollik,

mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirish, bu esa onlayn muloqotda ham madaniyatli bo‘lishga undaydi

Xulosa qilib aytganda axborot makoni va raqamli madaniyat yoshlarning ta‘lim olishi, muloqot qilishi va dunyoqarashini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanish bilim olish, zarur axborotni tez topish, fikr almashish va ijodiy imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi. Biroq raqamli muhitdan me‘yoridan ortiq foydalanish, ishonchsiz axborotga berilish va axborot xavfsizligi qoidalariga e‘tiborsizlik turli salbiy oqibatlariga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois yoshlar orasida raqamli savodxonlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash va kiberxavfsizlik ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir. Bunda oila, maktab va oliy ta‘lim muassasalarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni milliy qadriyatlar, insoniy fazilatlar va mas‘uliyatli raqamli xulq-atvor ruhida tarbiyalash orqali axborot makonining imkoniyatlaridan samarali foydalanadigan, ongli va media savodxon avlodni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov I. A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining asosiy mezon bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to‘g‘risida"gi qonuni. – Toshkent, 2004.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni.
5. G‘oziyev E. G‘. Yosh davri psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.
6. Usmonov N. va boshq. Axborot xavfsizligi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2016.
7. Xasanov O. M. Axborot asrida yoshlar tarbiyasining dolzarb masalalari. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2019.
8. Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. – Basic Books.
9. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. – On the Horizon, 9(5),1-6.
10. Turdiyeva R. O. Raqamli jamiyatda yoshlar media savodxonligining ahamiyati. – “Jamiyat va boshqaruv” ilmiy-amaliy jurnal, 2022, №3.
11. Zohidov A. Kiberxavfsizlik va yoshlar: tahdidlar va yechimlar. – “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy jurnali, 2021, №4.

SUN‘IY INTELLEKT YORDAMIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Nasriddinova Diyora Ilhomjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ta‘lim tarbiya nazariyasi (Boshlang‘ich ta‘lim)
mutaxassisligi 1-kurs magistranti tel: (93)-534-37-27

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255885>

Annotatsiya. Tezisdan boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitishda sun‘iy intellektning pedagogik va metodik imkoniyatlari hamda samaradorligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: sun‘iy intellekt, boshlang‘ich ta‘lim, matematika, raqamli texnologiyalar, individual ta‘lim, raqamli kompetensiya, matematik tafakkur, pedagogik texnologiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Насриддинова Диёра Ильхамжоновна,

магистрант 1 курса специальности «Теория и методика образования и воспитания (начальное образование)» Наманганского государственного педагогического института.

Аннотация. В тезисе рассмотрены педагогические возможности применения искусственного интеллекта для эффективного обучения математике в начальных классах.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, математика, цифровые технологии, индивидуальное обучение, цифровая компетентность, математическое мышление, педагогическая технология.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING MATHEMATICS IN PRIMARY GRADES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Nasriddinova Diyora Ilhomjon qizi,

1st-year Master’s student in the specialty “Theory and Methodology of Education and Upbringing (Primary Education)” at Namangan State Pedagogical Institute.

Abstract. This thesis examines pedagogical opportunities for applying artificial intelligence to mathematics teaching in primary schools.

Keywords: artificial intelligence, primary education, mathematics, digital technologies, individualized learning, digital competence, mathematical thinking, pedagogical technology.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta‘lim jarayonini tashkil etishning yangi shakl va metodlarini izlashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta‘limga kirib kelishi o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan AI Competency

Framework for Teachers hujjatida o‘qituvchilarning sun‘iy intellektdan foydalanish kompetensiyalari, jumladan, AI pedagogikasi, AI vositalaridan foydalanish, etik tamoyillar va kasbiy rivojlanish masalalari alohida ko‘rsatilgan. **AI (Artificial Intelligence)-o‘zbekchada Sun‘iy intellekt (SI) degani.** Oddiy qilib aytganda, **AI-kompyuter yoki dasturlarga insonning ayrim aqliy faoliyatlarini bajarishga imkon beruvchi texnologiyalar majmuasi.**

Masalan, AI: ma‘lumotlarni tahlil qiladi, inson bilan suhbatlashadi, tillarni tarjima qiladi, rasm va videolarni taniydi yoki yaratadi, nutqni matnga aylantiradi, ma‘lumotlar asosida bashorat qiladi, o‘quvchiga individual topshiriqlar berishi mumkin.

Boshlang‘ich ta‘limda matematika fanini o‘qitish o‘quvchilarda hisoblash ko‘nikmalari bilan bir qatorda mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va matematik nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli sun‘iy intellektni matematika darslariga joriy etishdan asosiy maqsad o‘qituvchini almashtirish emas, balki uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish va o‘quvchining individual ta‘lim ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlashdan iborat bo‘lishi lozim. UNESCO ham generativ sun‘iy intellektdan foydalanishda inson markazli yondashuv, pedagogik maqsadga muvofiqlik, xavfsizlik va mas‘uliyat tamoyillarini ta‘kidlaydi.

Asosiy qism

Boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirishda sun‘iy intellektdan foydalanish bir necha yo‘nalishda amalga oshirilishi mumkin. Birinchi navbatda, sun‘iy intellektda o‘quvchilarning bilim darajasiga mos differensial va individual topshiriqlar tayyorlashda o‘qituvchiga yordam beradi[1].

Masalan, bir xil matematik mavzu bo‘yicha o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar uchun sodda, o‘rta va murakkab darajadagi topshiriqlar ishlab chiqilishi mumkin. Bunda o‘quvchining mavjud bilimlari va keyingi rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olish imkoniyati kengayadi[2].

Ikkinchi muhim yo‘nalish-matematik masalalarni tushuntirish va yechish jarayonini individuallashtirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun masalaning faqat javobini olish emas, balki uni yechish ketma-ketligini anglash muhimdir. Shu sababli SI vositalaridan tayyor javobni taqdim etish uchun emas, balki masalaning shartini tushuntirish, ma‘lum va noma‘lum kattaliklarni ajratish, yechish strategiyasini bosqichma-bosqich ko‘rsatish va o‘quvchini mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirishda foydalanish maqsadga muvofiq.

Masalan, “Ikki bosqichli masalalarni yechish” mavzusida o‘qituvchi sun‘iy intellect(SI) yordamida turli mazmundagi masalalar yaratishi mumkin. O‘quvchi masalani mustaqil tahlil qiladi, yechim rejasini tuzadi va hisoblashlarni bajaradi. Shundan so‘ng SI vositasi yordamida o‘quvchining yechimi tahlil qilinib, xato qilingan bosqichni aniqlashga yordam beruvchi savollar berilishi mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchini tayyor javobni yod olishdan ko‘ra, matematik fikrlashga yo‘naltiradi[3,4].

Uchinchi yo‘nalish-o‘quv materiallarini yaratish va darsni loyihalashtirish. O‘qituvchi sun‘iy intellekt yordamida matematik tushunchalarni mustahkamlash uchun testlar, mantiqiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, didaktik o‘yinlar va takrorlash mashqlarini ishlab chiqishi mumkin. Biroq SI tomonidan yaratilgan materiallar o‘qituvchi tomonidan tekshirilishi zarur. Chunki sun‘iy intellekt tomonidan berilgan javob yoki matematik izoh har doim ham to‘g‘ri bo‘larmaydi[3].

To‘rtinchi yo‘nalish -o‘quvchilar bilimini baholash va diagnostika qilish. Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha o‘zlashtirish darajasi haqida ma‘lumotlar to‘planib, qaysi mavzularda qiyinchilik mavjudligi aniqlanishi mumkin. Masalan, o‘quvchi qo‘shish va ayirish amallarini yaxshi bajarsa, lekin matnli masalalarni yechishda qiyinchilikka duch kelsa, keyingi mashg‘ulotlarda aynan shu ko‘nikmani rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni ko‘paytirish mumkin[4].

Beshinchi yo‘nalish-o‘quvchilarning matematik va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish. Sun‘iy intellekt bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar berilgan javobni shunchaki qabul qilish emas, balki uni tekshirish, savol berish, taqqoslash va xulosa chiqarishga o‘rganishlari kerak. UNESCOning o‘quvchilar uchun AI kompetensiyalari doirasida ham sun‘iy intellektdan mas‘uliyatli foydalanish, tanqidiy fikrlash va AI natijalarini baholashga e‘tibor qaratilgan. Shu bilan birga, boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanish pedagogik nazorat asosida tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda texnologiyadan foydalanish maqsadi, mazmuni va davomiyligi aniq belgilanishi kerak. UNESCO generativ AI bilan bog‘liq ta‘lim jarayonlarida ma‘lumotlar maxfiyligi, xavfsizlik, yoshga moslik va inson markazli yondashuvni muhim shartlar sifatida ko‘rsatadi.

Shuningdek, sun‘iy intellekt o‘qituvchining kasbiy faoliyatini to‘liq almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki pedagogik yordamchi texnologiya sifatida qaralishi kerak. O‘qituvchi darsning maqsadini belgilaydi, o‘quvchilarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini hisobga oladi, SI tomonidan yaratilgan materiallarning mazmunini tekshiradi va yakuniy pedagogik qarorni qabul qiladi. UNESCOning 2024-yilgi o‘qituvchilar uchun AI kompetensiyalari konsepsiyasida ham AI yordamida darsni loyihalash, o‘qitish va baholashda pedagogik maqsadga muvofiqlikni baholash zarurligi qayd etilgan[5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sun‘iy intellekt texnologiyalaridan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanish boshlang‘ich sinflarda matematika ta‘limi samaradorligini oshirish imkonini beradi. SI yordamida o‘quv topshiriqlarini individuallashtirish, bilimlarni diagnostika qilish, masalalarni bosqichma-bosqich tushuntirish va tezkor teskari aloqa tashkil etish mumkin. Bunda o‘qituvchi boshqaruvchi, SI esa ta‘limni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1]. I.N.Tillabayev Matematika o‘qitish metodikasi, darslik, Namangan. 2026y. 460b.
- [2]. Tillabayev I.N. Fizikada topologiyaning ahamiyati: kvant maydon nazariyasi va kosmologiya misolida, NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2025-12-son, 111-113b.
- [3]. Miao, F., Shiohira, K., Lao, N. AI Competency Framework for Students. UNESCO, 2024.
- [4]. Miao, F., Cukurova, M. AI Competency Framework for Teachers. UNESCO, 2024.
- [5]. Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO, 2023.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GEOMETRIK MATERIALNI O'ZLASHTIRISHDAGI KOGNITIV XATOLARNI ANIQLASHNING INTEGRATIV VOSITASI

Davlatova Munisa Aminovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, o‘qituvchi

[*munisadavlatova275@gmail.com*](mailto:munisadavlatova275@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23253905>

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining geometrik savodxonligini shakllantirishda uchraydigan tipik kognitiv xatolarni aniqlashga qaratilgan integrativ diagnostik instrument taqdim etiladi. Instrument matematika, informatika va ona tili fanlarining integratsiyasi tamoyiliga tayangan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, olti yo‘nalish — tekis va hajmli shakllarni farqlash, geometrik shaklni turli burchakda (holatda) tanish, shaklni xususiyati bo‘yicha aniqlash, geometrik jismning xususiyatlarini amaliy ko‘rsatish, yuza tushunchasini anglash va sirtni fazoviy qayta qurish qobiliyati — bo‘yicha o‘quvchi bilimini tekshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: geometrik savodxonlik, boshlang‘ich ta‘lim, fanlararo integratsiya, kognitiv xato, diagnostik instrument, fazoviy tasavvur.

Zamonaviy ta‘lim tizimida matematik savodxonlikning tarkibiy qismi sifatida geometrik savodxonlikka bo‘lgan e‘tibor tobora ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Milliy o‘quv dasturida ham o‘quvchilarning mantiqiy va fazoviy fikrlashini rivojlantirish ustuvor vazifa qilib belgilangan [1]. Biroq xalqaro baholash dasturlari (TIMSS, PISA) natijalari o‘quvchilarning fazoviy-geometrik masalalarni yechishdagi ko‘nikmalari boshqa matematik yo‘nalishlarga nisbatan sustroq shakllanayotganini ko‘rsatmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi bolaning tafakkuri konkret-obrazli fikrlashdan mavhum-mantiqiy fikrlashga o‘tish davri bo‘lganligi sababli, aynan shu davrda geometrik tushunchalarning to‘g‘ri shakllanishi keyingi matematik ta‘limning muvaffaqiyatini belgilaydi. Mazkur tezisning maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida uchraydigan tipik kognitiv xatolarni aniq va tizimli tarzda diagnostika qiluvchi, fanlararo integratsiya tamoyiliga asoslangan vosita ishlab chiqish tajribasini taqdim etishdir.

P. van Hielening geometrik tafakkur rivojlanishi bosqichlari nazariyasiga [7] ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aksariyati vizual bosqichda bo‘lib, shaklni faqat tashqi ko‘rinishi bo‘yicha tanib oladi, uning ichki xususiyatlarini tahlil qila olmaydi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, bu holat quyidagi uchta tizimli kognitiv xatoni yuzaga keltirishi mahalliy tadqiqotlarda ham o‘z tasdig‘ini topgan [2, 3]: - birinchidan, tekis (2D) va hajmli (3D) shakllarni o‘zaro adashtirish;

- ikkinchidan, geometrik shaklni faqat standart (prototipik) holatda tanish, boshqa burchakda ko‘rsatilganda tanimaslik;

- uchinchidan, geometrik atama va formulalarni mexanik yodlab olish, ularning mohiyatini tushunmaslik.

R. Mayerning multimedia ta‘limda kognitiv nazariyasi [5] hamda J. Swellerning kognitiv yuklama nazariyasiga [6] ko‘ra, bunday xatolarning sababi ko‘p hollarda o‘quv jarayonining faqat bitta (vizual) sensor kanaliga asoslanganligi va materialning statik, harakatsiz shaklda

taqdim etilishida yotadi. Insonning ko‘p qirrali intellekt sohalarini [4] faollashtirish bu to‘siqlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Ushbu nazariy asosga tayangan holda, tadqiqot doirasida oltita blokdan iborat diagnostik topshiriqlar to‘plami ishlab chiqildi: A-blok (2D/3D shakllarni farqlash), B1-blok (kvadratni 45 gradusga aylantirilgan holatda tanish — "romb effekti"), B2-blok (to‘g‘ri burchakli uchburchakni uning xususiyati bo‘yicha, holatidan qat‘i nazar, aniqlash), V-blok (geometrik jism xususiyatlarini amaliy ko‘rsatish orqali aniqlash), G1-blok (yuza tushunchasini formulaga tayanmasdan, katakchalarni sanash orqali tushunish darajasini o‘lchash) va G2-blok (kub yoyilmasini tanlash orqali sirtini fazoviy qayta qurish qobiliyatini aniqlash). Instrumentning o‘ziga xosligi shundaki, u matematik mazmunni informatika (raqamli/vizual taqdimot mantig‘i) va ona tili (bolaning o‘z fikrini og‘zaki asoslashi) faoliyati bilan uyg‘unlashtirgan holda qo‘llaniladi, bu esa uni fanlararo integratsiya tamoyiliga mos diagnostik vositaga aylantiradi.

Xulosa. Ishlab chiqilgan integrativ diagnostik instrument boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining geometrik savodxonligidagi kamchiliklarni aniq, tizimli va fanlararo integratsiya tamoyiliga mos tarzda aniqlash imkonini beradi. Instrument natijalari kelgusida multimodal-integratsiyalashgan o‘qitish metodikasining samaradorligini baholash uchun boshlang‘ich (bazaviy) ko‘rsatkich sifatida xizmat qiladi. Instrumentni keng amaliyotga tatbiq etish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga o‘quvchilardagi tipik xatolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni maqsadli pedagogik ta‘sir orqali bartaraf etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda “Xalq ta‘limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 822-son qarori (Boshlang‘ich ta‘limning Milliy o‘quv dasturi konseptual asoslari).
2. Ergasheva G.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kognitiv faoliyatini shakllantirish (matematika darslarida): Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand, 2023. – 88 b.
3. Gofurova M.A., Abdusalomova M.Sh. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali usullari // Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali. – 2024. – №4. – b. 112-116.
4. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. — New York: Basic Books, 1983. — 440 p.
5. Mayer R.E. Multimedia Learning. — 3rd ed. — Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2021. — 274 p.
6. Sweller J., Ayres P., Kalyuga S. Cognitive Load Theory. — New York: Springer, 2011. — 290 p.
7. Van Hiele P.M. Structure and Insight: A Theory of Mathematics Education. — New York: Academic Press, 1986. — 174 p.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI AVLOD DARSliklari: MUAMMO VA YECHIMLAR

Murodullayeva Nasiba

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 108BTJ -guruh talabasi

e-mail: murodulloevanasiba1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23253956>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida foydalanilayotgan yangi avlod darsliklarining mazmun-mohiyati, pedagogik imkoniyatlari, afzalliklari va amaliyotda uchrayotgan ayrim muammolari tahlil qilingan. Yangi avlod darsliklarining an‘anaviy darsliklardan farqli jihatlari, xususan, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchining mustaqil fikrlashi, ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, fanlararo integratsiya, amaliy topshiriqlar hamda 4K modeli asosida ishlash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, darsliklardan samarali foydalanishda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra tashkil etish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются содержание, педагогические возможности, преимущества и некоторые проблемы, возникающие на практике при использовании учебников нового поколения в системе начального образования. Выделены различия между учебниками нового поколения и традиционными учебниками, в частности, компетентностный подход, развитие самостоятельного мышления учащихся, творческого и критического мышления, междисциплинарная интеграция, практические задания и возможность работы по модели 4К. Также рассматриваются вопросы методической подготовки учителя к эффективному использованию учебников с учетом индивидуальных особенностей учащихся, использования цифровых технологий и организации заданий по уровню сложности.

Abstract. This article analyzes the content, pedagogical capabilities, advantages, and some problems encountered in practice of new-generation textbooks used in the primary education system. The differences between new-generation textbooks and traditional textbooks are highlighted, in particular, the competency-based approach, the development of students' independent thinking, creative and critical thinking, interdisciplinary integration, practical tasks, and the possibility of working on the 4K model. Also, the issues of the teacher's methodological preparation for the effective use of textbooks, taking into account the individual characteristics of students, the use of digital technologies, and the organization of tasks according to the level of complexity are considered.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, yangi avlod darsliklari, darslik, kompetensiyaviy yondashuv, 4K modeli, integratsiya, kreativ fikrlash, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi kompetensiyasi.

Ключевые слова: начальное образование, учебники нового поколения, учебник, компетентностный подход, модель 4К, интеграция, творческое мышление, критическое

мышление, коммуникация, сотрудничество, цифровые технологии, компетентность учителя.

Keywords: primary education, new generation textbooks, textbook, competency-based approach, 4K model, integration, creative thinking, critical thinking, communication, collaboration, digital technologies, teacher competence.

Kirish

Bugungi kunda ta‘lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar o‘quv jarayonining mazmuni va vositalarini ham yangilashni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchiga faqat bilim berish emas, balki uning mustaqil fikrlashi, muloqot qilishi, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi va olgan bilimlarini kundalik hayotda qo‘llay olishini ta‘minlash muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, yangi avlod darsliklarini yaratish va ta‘lim jarayoniga joriy etish zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. 2024-yilda chop etilgan tadqiqotlarda Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan yangi avlod darsliklarining kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligi, tinglab tushunish, o‘qib tushunish va yozma nutqni rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etilgan [1]. Yangi avlod darsliklarining asosiy maqsadi o‘quvchini tayyor ma‘lumotni yodlab oluvchi emas, balki bilimni izlaydigan, tahlil qiladigan, taqqoslaydigan va undan amaliy faoliyatda foydalana oladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Yangi avlod darsliklarining o‘ziga xos xususiyatlari darslik ta‘lim jarayonining asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Uning mazmuni o‘quv dasturi, davlat ta‘lim talablari va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Yangi avlod darsliklari an‘anaviy darsliklardan bir qator jihatlar bilan farqlanadi. Ularda nazariy ma‘lumotlar bilan bir qatorda amaliy, ijodiy, muammoli va mantiqiy topshiriqlarga katta e‘tibor beriladi. O‘quvchi mavzuni o‘zlashtirish jarayonida kuzatish, savol berish, fikr bildirish, guruhda ishlash, taqqoslash va xulosa chiqarishga yo‘naltiriladi. Yangi darsliklarda kompetensiyaviy yondashuv muhim o‘rin egallaydi. Bunda o‘quvchining olgan bilimni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi asosiy natija sifatida qaraladi. Shuningdek, yangi avlod darsliklarida 4K modeli — kommunikatsiya, kollaboratsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga e‘tibor kuchaymoqda. Tadqiqotlarda ushbu yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish bilan bog‘langan. [2] Yangi avlod darsliklarining eng muhim afzalliklaridan biri o‘quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishidir. Masalan, o‘quvchidan tayyor javobni aytish emas, balki berilgan vaziyatni tahlil qilish, o‘z fikrini asoslash yoki muammoning bir nechta yechimini taklif qilish talab etiladi. Bunday topshiriqlar bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, guruhli va juftlikda bajariladigan topshiriqlar o‘quvchilarda hamkorlik qilish va muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi. Yana bir muhim jihat — fanlararo integratsiyaning kuchaytirilishidir. Yangi avlod darsliklarida bir mavzuni turli fanlar bilan bog‘lash imkoniyati mavjud. Masalan, ona tili darsida berilgan matn tabiatshunoslik, matematika yoki tarbiya fanlari bilan bog‘lanishi mumkin. Integratsiyaviy yondashuv o‘quvchida alohida-alohida bilimlardan ko‘ra yaxlit tasavvurni shakllantirishga yordam beradi. 2025-yildagi tadqiqotlarda yangi avlod darsliklaridagi integratsiyaviy yondashuv o‘quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi ta‘kidlangan. [3] Yangi avlod darsliklari zamonaviy

talablarga javob berishiga qaramay, ulardan foydalanish jarayonida ayrim muammolar ham uchramoqda.

Birinchi muammo — o‘qituvchilarning yangi darsliklar bilan ishlash metodikasini to‘liq o‘zlashtirish masalasidir. Yangi darslik o‘qituvchidan an‘anaviy tushuntirish usulidan tashqari, interfaol metodlar, muammoli ta‘lim, guruhli ish va individual yondashuvdan foydalanishni talab qiladi. 2025-yilda chop etilgan tadqiqotda ham bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini yangi avlod darsliklari bilan ishlash metodikasiga tayyorlash masalasi alohida o‘rganilgan. Unda darslik bilan samarali ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligi ko‘rsatilgan. [4]

Ikkinchi muammo — o‘quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatlaridagi farqlardir. Bir sinfdagi barcha o‘quvchilar mavzuni bir xil tezlikda o‘zlashtirmaydi. Ayrim o‘quvchilar uchun topshiriqlar juda oson, boshqalari uchun esa murakkab bo‘lishi mumkin.

Uchinchi muammo — ayrim topshiriqlarning hayotiy vaziyatlar bilan yetarlicha bog‘lanmasligi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi mavzuni yaxshi o‘zlashtirishi uchun o‘rganayotgan bilimining kundalik hayotdagi ahamiyatini tushunishi kerak. Raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining barcha ta‘lim muassasalarida bir xil emasligidir. Raqamli resurslardan foydalanish uchun texnik vositalar, internet imkoniyati va o‘qituvchining raqamli savodxonligi talab etiladi. Darsliklarning mazmunini muntazam takomillashtirib borish zarurati. Ta‘lim mazmuni va metodlari rivojlanib borar ekan, darsliklar ham amaliy tajriba va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida yangilanib borishi kerak. Birinchi navbatda, o‘qituvchilarning yangi avlod darsliklari bilan ishlash bo‘yicha metodik tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Buning uchun malaka oshirish kurslari, amaliy seminarlar, mahorat darslari va metodik treninglarni muntazam tashkil etish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, topshiriqlarni differensial yondashuv asosida tashkil etish kerak. Bunda bir mavzu bo‘yicha oddiy, o‘rta va murakkab darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqish orqali o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish mumkin. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar sonini ko‘paytirish lozim. Masalan, matematika darsida faqat misol yechish bilan cheklanmay, kundalik xarid, vaqtni hisoblash, masofani aniqlash kabi vaziyatlardan foydalanish mumkin. Yangi darsliklarni raqamli resurslar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Audio, video, elektron topshiriqlar va interaktiv mashqlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, o‘qituvchilarning amaliy tajribasini darsliklarni takomillashtirish jarayoniga jalb etish zarur. Chunki darslikning real ta‘lim jarayonidagi samaradorligi eng avvalo uni amalda qo‘llayotgan o‘qituvchilar tomonidan aniq baholanishi mumkin. 2025-yilgi tadqiqotlarda ham boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi innovatsion yondashuvlari va raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalari yangi avlod darsliklaridan samarali foydalanish bilan bog‘langan. [5]

Boshlang‘ich ta‘limda darslik o‘quvchining mustaqil faoliyatini tashkil etishga xizmat qilishi kerak. Buning uchun topshiriqlar o‘quvchini izlanishga undashi lozim. Masalan, “Matndan javobni toping” turidagi topshiriq bilan bir qatorda “Sizningcha, qahramon nima uchun bunday qarorga keldi?”, “Boshqa qanday yechim taklif qilgan bo‘lardingiz?” kabi ochiq savollarni berish o‘quvchining fikrlash faoliyatini kuchaytiradi. Ijodiy topshiriqlar ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi rasm asosida hikoya tuzishi, berilgan voqeani davom ettirishi, kichik loyiha yaratishi yoki o‘z fikrini yozma ravishda ifodalashi mumkin. 2024-yilda e‘lon qilingan tadqiqotlarda ham yangi avlod darsliklari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining

ijodkorligini rivojlantirish, 4K modeli va integratsiyalashgan ta‘limdan foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. [6]O‘qituvchining roli yangi avlod darsliklarining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bog‘liq. Darslikdagi topshiriqni shunchaki bajartirish emas, balki uning o‘quvchini qanday kompetensiyaga olib borishini anglash muhimdir.

O‘qituvchi darslikdan foydalanishda quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

1. O‘quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlash.
2. Topshiriqlarni o‘quvchilarning bilim darajasiga moslashtirish.
3. Juftlik va guruhli ishlarni tashkil etish.
4. O‘quvchini mustaqil fikrlashga undash.
5. O‘quvchilarning fikrini tinglash va rag‘batlantirish..
6. Raqamli vositalardan maqsadli foydalanish.
7. Dars yakunida o‘quvchining o‘z faoliyatini baholashiga imkon yaratish.

Demak, yangi avlod darsligi o‘qituvchining o‘rnini bosmaydi. Aksincha, u o‘qituvchining pedagogik faoliyatini zamonaviy tashkil etishga yordam beruvchi vosita vazifasini bajaradi. Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar shunday talqin qilgan Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklarining joriy etilishi ta‘lim mazmunini zamonaviylashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bunday darsliklar o‘quvchining nafaqat bilim olishi, balki mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muloqot qilishi, hamkorlikda ishlashi va o‘z bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishiga xizmat qiladi. Yangi avlod darsliklarining samaradorligi birgina darslik mazmuniga emas, balki o‘qituvchining metodik mahorati, ta‘lim muhiti, o‘quvchining individual xususiyatlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasiga ham bog‘liq. Shu sababli kelgusida yangi avlod darsliklarini takomillashtirishda o‘qituvchilarning amaliy tajribasi, o‘quvchilarning fikr-mulohazalari va zamonaviy pedagogik tadqiqotlar natijalaridan foydalanish muhimdir. Darsliklarda hayotiy, muammoli va ijodiy topshiriqlarni ko‘paytirish, differensial yondashuvni kuchaytirish, fanlararo integratsiyani takomillashtirish hamda raqamli resurslardan samarali foydalanish boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Demak, yangi avlod darsligi — faqat bilim beruvchi manba emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga, izlanishga va hayotga tayyorlashga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova J. Boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklarida integratsiyaviy yondashuvning ahamiyati. — Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 2025.
2. Eshmaxmatova M. Umumiy o‘rta ta‘lim tizimida yangi avlod darsliklarini yaratish jarayonlarini boshqarish mexanizmini takomillashtirish. — Tadqiqotlar.uz, 2024.
3. Kosimova G. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining yangi avlod darsliklaridan foydalanish kompetensiyasi. — Maktabgacha va maktab ta‘limi jurnali, 2025.
4. Xayitboyeva M. B. Yangi avlod darsliklarida 4K modelini joriy etishning o‘ziga xos xususiyatlari. — Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2024.
5. Xurramova M. A. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy yondashuvlarning asoslari. — Modern Science and Research, 2024.
6. Xushvaqtova M. Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy yondashuvlar. — Modern Science and Research, 2025.

“Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

7. Yo‘ldosheva N. U. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish savodxonligi fanining ahamiyati. — Pedagoga, 2024.

INNOVATSION TA‘LIM MUHITIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Rejabboyeva Muharram Odiljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254013>

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion ta‘lim muhitida bo‘lajak boshlang‘ich sinif o‘qituvchilarining metodik kompetentligini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Zamonaviy ta‘lim jarayonida boshlang‘ich sinif o‘qituvchisidan nafaqat fan asoslarini puxta bilish, balki ta‘lim metodlarini to‘g‘ri tanlash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, raqamli va interfaol vositalardan samarali foydalanish, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda mustaqil metodik qarorlar qabul qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lish talab etiladi. Maqolada metodik kompetentlikning mazmuni, tarkibiy komponentlari va uni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, muammoli ta‘lim, loyiha texnologiyasi, hamkorlikda o‘qitish, “case-study”, mikroo‘qitish, refleksiv yondashuv va raqamli ta‘lim vositalaridan foydalanish asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik kompetentligini rivojlantirish modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion ta‘lim, boshlang‘ich ta‘lim, bo‘lajak o‘qituvchi, metodik kompetentlik, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, raqamli ta‘lim, kasbiy kompetensiya, refleksiya.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of developing the methodological competence of future primary school teachers in an innovative educational environment. In modern education, primary school teachers are expected not only to possess solid subject knowledge but also to be able to select appropriate teaching methods, analyze pedagogical situations, effectively use digital and interactive tools, take into account students’ individual characteristics, and make independent methodological decisions. The article analyzes the content and structural components of methodological competence and explores the potential of innovative pedagogical technologies for its development. Particular attention is paid to problem-based learning, project-based learning, case study, microteaching, reflective approaches, collaborative learning, and digital educational technologies. A model for developing the methodological competence of future primary school teachers is proposed based on a systematic combination of theoretical training, practical activities, pedagogical situation modeling, independent methodological work, reflection, assessment, and correction. The study emphasizes the importance of creating an educational environment that promotes students’ professional independence, creativity, methodological decision-making skills, and continuous professional development.

Keywords: innovative education, primary education, future teacher, methodological competence, pedagogical technology, interactive methods, digital education, professional competence, reflective approach, teaching methodology.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования методической компетентности будущих учителей начальных классов в условиях инновационной образовательной среды. В современном образовательном

процессе от учителя начальных классов требуется не только глубокое владение предметными знаниями, но и способность правильно выбирать методы обучения, анализировать педагогические ситуации, эффективно использовать цифровые и интерактивные средства, учитывать индивидуальные особенности учащихся и принимать самостоятельные методические решения. В статье раскрываются содержание и структурные компоненты методической компетентности, а также анализируются возможности инновационных педагогических технологий в ее формировании. Особое внимание уделяется проблемному обучению, проектной технологии, технологии «case-study», микропреподаванию, рефлексивному подходу, обучению в сотрудничестве и цифровым образовательным технологиям. Предлагается модель формирования методической компетентности будущих учителей начальных классов, основанная на системном сочетании теоретической подготовки, практической деятельности, моделирования педагогических ситуаций, самостоятельной методической работы, рефлексии, оценивания и коррекции. Подчеркивается важность создания образовательной среды, способствующей развитию профессиональной самостоятельности, творческого потенциала, навыков принятия методических решений и непрерывного профессионального развития будущего учителя.

Ключевые слова: инновационное образование, начальное образование, будущий учитель, методическая компетентность, педагогическая технология, интерактивные методы, цифровое образование, профессиональная компетентность, рефлексивный подход, методика обучения.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarning ham yangilanishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichi o‘quvchining keyingi ta‘lim faoliyati, mustaqil fikrlashi, kommunikativ qobiliyatlari va bilishga bo‘lgan munosabati shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini tayyorlash jarayonida uning metodik kompetentligini rivojlantirish alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Metodik kompetentlik o‘qituvchining ta‘lim maqsadlarini belgilash, mazmunni tanlash, darsni loyihalashtirish, pedagogik metod va vositalarni maqsadga muvofiq qo‘llash, ta‘lim natijalarini baholash hamda o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi[1]. Mazkur kompetentlik tayyor bilimlar majmui emas, balki nazariy bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyati sifatida namoyon bo‘ladi.

Innovatsion ta‘lim muhiti esa bo‘ljak o‘qituvchining ushbu kompetentligini rivojlantirish uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yaratadi. Bunday muhitda talaba ta‘lim jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki mustaqil izlanadigan, loyihalashtiradigan, muammolarni hal qiladigan va o‘z faoliyatini refleksiv baholaydigan subyekt sifatida ishtirok etadi.

Metodik kompetentlikni o‘qituvchining kasbiy kompetentligining muhim tarkibiy qismi sifatida qarash mumkin. U pedagogning muayyan fan yoki fanlar majmuasini o‘qitish metodikasini egallashi, pedagogik texnologiyalarni tanlay olishi va ularni konkret ta‘lim sharoitiga moslashtira olishi bilan tavsiflanadi[6].

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik kompetentligini quyidagi tarkibiy qismlar asosida ifodalash mumkin:

1. Motivatsion komponent – pedagogik faoliyatga qiziqish, kasbiy rivojlanishga intilish, yangiliklarni o‘zlashtirishga tayyorlik.
2. Kognitiv komponent – boshlang‘ich ta‘lim metodikasi, pedagogika, psixologiya va fanlarni o‘qitish metodlariga oid bilimlarning mavjudligi.
3. Amaliy-faoliyat komponenti – darsni rejalashtirish, metod va vositalarni tanlash, pedagogik vaziyatlarni hal qilish hamda ta‘lim jarayonini tashkil etish qobiliyati.
4. Kommunikativ komponent – o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali pedagogik muloqot o‘rnatish.
5. Refleksiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, pedagogik tajribani baholash va keyingi faoliyatni takomillashtirish[7].

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi bo‘lajak o‘qituvchining metodik kompetentligini yaxlit tizim sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Innovatsion ta‘lim muhiti ta‘lim oluvchining mustaqilligi, ijodkorligi va faol ishtirokini ta‘minlaydigan pedagogik shart-sharoitlar majmuasidir. Ushbu muhitda an‘anaviy ma‘ruza va reproduktiv topshiriqlar bilan bir qatorda interfaol, muammoli, loyihaviy va raqamli texnologiyalardan foydalaniladi[3].

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligini shakllantirishda innovatsion ta‘lim muhitining quyidagi imkoniyatlari muhim:

- nazariy bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlar bilan bog‘lash;
- talabalarni mustaqil metodik qaror qabul qilishga o‘rgatish;
- turli pedagogik texnologiyalarni sinab ko‘rish imkonini yaratish;
- raqamli ta‘lim resurslaridan foydalanish ko‘nikmasini rivojlantirish;
- hamkorlik va kasbiy muloqotni kuchaytirish;
- o‘z faoliyatini baholash va refleksiya qilishga sharoit yaratish.

Shu nuqtai nazardan, oliy pedagogik ta‘lim jarayonida talabaning “metodik bilimlarni bilishi” dan “metodik faoliyatni mustaqil tashkil eta olishi” ga o‘tishini ta‘minlash muhim vazifa hisoblanadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirishda bir qator innovatsion texnologiyalardan foydalanish mumkin.

Muammoli ta‘lim texnologiyasi. Muammoli ta‘lim talabalarga tayyor metodik yechimni berish o‘rniga muayyan pedagogik muammoni mustaqil tahlil qilish va yechim ishlab chiqish imkonini beradi.

Masalan, talabaga quyidagi vaziyat berilishi mumkin: “2-sinf o‘quvchilarining bir qismi o‘qish topshiriqlarini tez bajarmoqda, boshqa qismi esa topshiriqni bajarishda qiynalmoqda. O‘qituvchi qanday metod va differensial topshiriqlardan foydalanishi mumkin?”

Talabalar vaziyatni tahlil qilib, muammoning sabablarini aniqlaydi, bir nechta metodik yechimlarni taklif qiladi va o‘z variantlarini asoslaydi. Natijada ularda pedagogik vaziyatni tahlil qilish va metodik qaror qabul qilish kompetensiyasi rivojlanadi.

“Case-study” texnologiyasi. “Case-study” texnologiyasi real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishga asoslanadi. Boshlang‘ich ta‘limda uchraydigan muammoli vaziyatlar asosida tuzilgan keyslar talabalarni kasbiy faoliyatga yaqinlashtiradi.

Keys topshiriqlari o‘quvchilarning motivatsiyasi, sinfni boshqarish, differensial ta‘lim, ota-onalar bilan hamkorlik, baholash yoki individual yondashuv kabi masalalarni qamrab olishi mumkin.

Loyiha texnologiyasi. Loyiha texnologiyasi bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil metodik faoliyatini tashkil etishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Talabalar, masalan, “Boshlang‘ich sinflarda o‘qishga qiziqishni oshirish usullari”, “Matematika darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanish”, “Boshlang‘ich ta‘limda raqamli resurslardan foydalanish” kabi loyihalarni ishlab chiqishi mumkin.

Loyiha yakunida talaba nafaqat nazariy ma‘lumotlarni o‘zlashtiradi, balki dars ishlanmasi, didaktik material, baholash mezonlari yoki raqamli topshiriqlar to‘plamini yaratadi.

Mikroo‘qitish texnologiyasi. Mikroo‘qitish bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy metodik ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Talaba qisqa vaqt davomida darsning muayyan qismini tashkil etadi. Boshqa talabalar o‘quvchi rolida ishtirok etadi.

Mashg‘ulotdan so‘ng quyidagi mezonlar asosida tahlil amalga oshiriladi:

- dars maqsadining aniqligi;
- metod tanlovining maqsadga muvofiqligi;
- savol berish texnikasi;
- o‘quvchilarni faollashtirish;
- vaqtni boshqarish;
- baholash usullaridan foydalanish;
- pedagogik muloqot;
- refleksiya.

Bunday yondashuv talabaning o‘z pedagogik faoliyatini ko‘rish, tahlil qilish va takomillashtirishiga yordam beradi.

Raqamli ta‘lim texnologiyalari. Zamonaviy o‘qituvchi raqamli ta‘lim resurslaridan metodik maqsadda foydalana olishi kerak. Shu sababli bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini elektron taqdimotlar, interaktiv topshiriqlar, virtual doskalar, onlayn testlar va multimedia materiallarini pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llashga o‘rgatish zarur.

Bunda asosiy e‘tibor texnologiyaning o‘ziga emas, uning didaktik maqsadga mosligiga qaratilishi lozim. Ya‘ni raqamli vosita darsni shunchaki “zamonaviy” ko‘rsatish uchun emas, balki o‘quvchining bilish faoliyatini yaxshilash uchun qo‘llanilishi kerak.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligini shakllantirishni quyidagi ketma-ketlik asosida tashkil etish mumkin:

Diagnostika → Motivatsiya → Nazariy tayyorgarlik → Amaliy mashg‘ulot → Pedagogik vaziyatlarni modellashtirish → Mustaqil metodik faoliyat → Refleksiya → Baholash → Korreksiya.

Mazkur modelda dastlab talabaning mavjud metodik bilim va ko‘nikmalari aniqlanadi. Keyingi bosqichda kasbiy motivatsiya kuchaytiriladi. Nazariy bilimlar amaliy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtiriladi. Pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, mikroo‘qitish va loyiha faoliyati orqali amaliy kompetensiyalar shakllantiriladi.

Yakuniy bosqichda talaba o‘z faoliyatini tahlil qiladi va aniqlangan kamchiliklar asosida individual rivojlanish yo‘nalishini belgilaydi.

Metodik kompetentlikni baholashda faqat nazariy bilimlarni aniqlash yetarli emas. Baholash ko‘p komponentli xarakterga ega bo‘lishi lozim.

1-jadval

Metodik kompetentlikni baholash mezonlari

		O‘rta daraja	Boshlang‘ich daraja
	Bilimlarni tizimli va amaliy qo‘llaydi		larni qo‘llashda
	Maqsad, metod va natijalarni uyg‘unlashtiradi		
	Vaziyatga mos innovatsion metodni tanlaydi		
	Raqamli vositalarni didaktik maqsadda samarali qo‘llaydi		
	Faoliyatini chuqur tahlil qilib, takomillashtirish yo‘lini belgilaydi		O‘z faoliyatini tahlil

Bunday mezonlar talabani metodik kompetentligini dinamik ravishda kuzatish va individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan pedagogik tayyorgarlik jarayoni bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik faoliyatini nazariy bilimlardan amaliy faoliyatga yo‘naltirish imkonini beradi[8].

Xususan, muammoli ta‘lim va “case-study” pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirsa, loyiha texnologiyasi mustaqil metodik mahsulot yaratish ko‘nikmasini shakllantiradi. Mikroo‘qitish esa o‘qituvchilik faoliyatini amaliy modellashtirish va refleksiv tahlil qilish uchun sharoit yaratadi.

Innovatsion ta‘lim muhitining yana bir muhim jihat – talabani individual ta‘lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyatidir. Har bir talabani metodik tayyorgarlik darajasi turlicha bo‘lgani sababli topshiriqlarni murakkablik darajasi, mazmuni va bajarish usuliga ko‘ra differensiallashtirish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, metodik kompetentlikni shakllantirishda pedagogik amaliyot bilan oliy ta‘lim muassasasidagi nazariy tayyorgarlikning uzviyligini ta‘minlash zarur. Talaba universitetda o‘zlashtirgan metodik bilimlarini maktab amaliyotida sinab ko‘rishi, amaliyotdagi muammolarni esa universitetdagi mashg‘ulotlarda qayta tahlil qilishi samarali kasbiy rivojlanish mexanizmini yuzaga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion ta‘lim muhitida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligini shakllantirish zamonaviy pedagogik kadrlar tayyorlashning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Metodik kompetentlikni shakllantirish jarayonida talabani nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, mustaqil metodik qaror qabul qilish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini maqsadga muvofiq tanlash va o‘z faoliyatini refleksiv baholashiga alohida e‘tibor qaratish lozim.

Muammoli ta‘lim, “case-study”, loyiha texnologiyasi, mikroo‘qitish, hamkorlikda o‘qitish va raqamli ta‘lim vositalaridan tizimli foydalanish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligini amaliy jihatdan boyitadi. Bunda innovatsion texnologiyalarni alohida-alohida qo‘llashdan ko‘ra, ularni yagona pedagogik model doirasida maqsadli va izchil qo‘llash muhimdir.

Shunday qilib, innovatsion ta‘lim muhiti bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-metodik rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, tajriba va refleksiv faoliyatni yagona tizimga birlashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: o‘quv qo‘llanma.** – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, **2006. – 160 b.**
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M.H. **Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari: o‘quv qo‘llanma.** – Toshkent: Fan, **2006. – 261 b.**
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. **Ta‘limda innovatsion texnologiyalar.** – Toshkent: Iste‘dod, **2008. – 180 b.**
4. Полат Е.С. (ред.). **Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие.** – 4-е изд., стер. – Москва: Академия, **2009. – 272 с.**
5. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. **Педагогика.** – Москва: Академия, **2013.**
6. Ходжаев Б.Х. **Умумий педагогика назарияси ва амалиёти.** – Тошкент: Sano-standart, **2017.**
7. Шчур В., Гарачук Т. **Methodological competence of the future primary school teacher: essence and structure.** – *Problems of Modern Teacher Training*, **2022**, №1. DOI: 10.31499/2307-4914.1.2022.258485.
8. Ибрагимова Ш.А. **Инновационный подход к развитию методической компетентности будущих учителей начальных классов.** – *Образование и инновационные исследования: международный научно-методический журнал*, **2022.**
9. Ибрагимова Ш. **Формирование методической компетенции у будущих учителей начальных школ как педагогическая проблема.** – *Учитель*, **2022**
10. Omonova D.N. **Professional Training of Future Primary School Teachers in Working with New Generation Textbooks.** – *Modern Science and Research*, **2024.** DOI: 10.5281/zenodo.13856588.
11. Olimova N.I. **Technology for the Development of Methodological Competencies of Future Teachers of Primary Education on the Basis of Pedagogical Cooperation.** – *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, **2025**, Vol. 46, pp. 14–16. DOI: 10.62480/jpip.2025.vol46.pp14-16.
12. Doniyorova L.X. **Improving the Methodological Competence of Future Primary School Teachers through a Creative Approach.** – *World Bulletin of Education and Learning*, **2025**, Vol. 1, No. 02, pp. 56-61.
13. Эргашева Н.Д. **Innovative Technologies of Forming Methodological Competences of Future Primary Education Teachers through Pedagogical Cooperation.**

“Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

– *Partner Conferences of the International Scientific Journal Research Focus*, **2026**. DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/987.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM JARAYONIDA SUN‘IY INTELEKT VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Sotiboldiyeva Zulayho Murodjon qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti

„Ta‘lim tarbiya nazariyasi va metodikasi“ (Boshlang‘ich ta‘lim)

yo‘nalishi 1-kurs magistranti

E-mail: zulayhosotiboldiyeva@gmail.com

[Tel:+99850-370-98-18](tel:+99850-370-98-18)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254127>

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt va zamonaviy texnologiyalardan samarali va maqsadli foydalanish masalalari yoritilgan. Texnologiyaning rivojlanish bosqichlari. Zamonaviy texnologiyalardan ta‘lim jarayonida qanday ishlatish haqida o‘quvchilarda ko‘nikma hosil qilish. Sun‘iy intellekt platformalari haqida ma‘lumot. An‘anaviy ta‘lim va sun‘iy intellektidan birgalikda foydalanish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Sun‘iy intellekt, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy texnologiyalar, raqamli ta‘lim, ta‘lim platformalari, interaktiv ta‘lim, masofaviy ta‘lim, an‘anaviy ta‘lim, raqamli texnologiyalar, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari, ta‘lim jarayoni, ta‘limiy o‘yinlar.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы правильного и эффективного использования искусственного интеллекта и современных технологий в начальном образовании. Освещаются основные этапы развития технологий, а также цели и способы использования современных технологий в образовательном процессе. Особое внимание уделяется формированию у учащихся навыков правильного и осознанного использования современных технологий. Представлена информация о платформах искусственного интеллекта и образовательных платформах. Также рассматриваются вопросы совместного использования традиционного образования и искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, современные технологии, цифровое образование, образовательные платформы, интерактивное обучение, дистанционное обучение, традиционное образование, цифровые технологии, знания и навыки учащихся, образовательный процесс, образовательные игры.

Abstract: The article examines the proper and effective use of artificial intelligence and modern technologies in primary education. It discusses the main stages of technological development, as well as the purposes and methods of using modern technologies in the educational process. Particular attention is paid to developing students' skills in using modern technologies correctly and consciously. The article provides information about artificial intelligence platforms and educational platforms. It also discusses the integration of traditional education and artificial intelligence in the educational process.

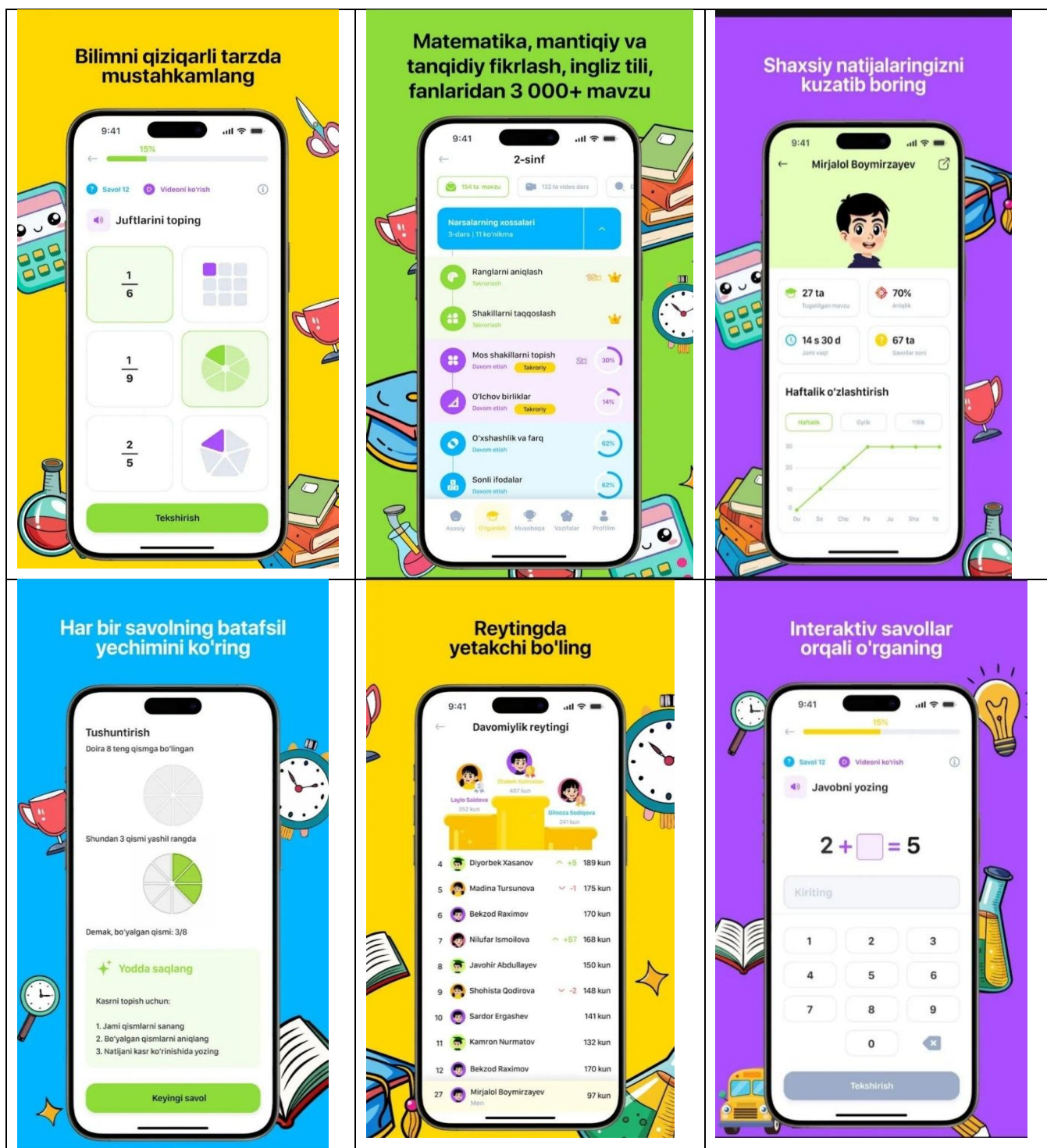
Keywords: artificial intelligence, primary education, modern technologies, digital education, educational platforms, interactive learning, distance learning, traditional education, digital technologies, students' knowledge and skills, educational process, educational games.

Kirish: O‘zbekistonda sun‘iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilyapti. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son

„Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori mamlakatda sun‘iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish va turli sohalarga joriy etishning muhim huquqiy asoslaridan biridir. Mazkur qarorda sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va zarur infratuzilmani shakllantirish bo‘yicha vazifalar belgilangan. Bu esa ta‘lim jarayonida, jumladan boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta‘lim-o‘quvchilarga maktabdagi dastlabki bosqichda asosiy bilim, ko‘nikma va malakalarni beradigan ta‘lim bosqichi hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga o‘qish, yozish, hisoblash, fikrlash va atrof-muhitni anglash bilan bog‘liq dastlabki bilimlar beriladi. Yurtimizda ta‘lim sohasida juda ko‘p yangiliklar qilinyapti. Ta‘limda o‘quvchilarni yanada bilimli bo‘lishi uchun yangi o‘quv dasturlar, yangi foydali metodlar, sun‘iy intellekt va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish usullari ishlab chiqilyapti. Ayniqsa, sun‘iy intellekt, zamonaviy raqamli texnologiyalarining paydo bo‘lishi o‘quv jarayoni yanada qiziqarli yanada natijali bo‘lishiga hissa qo‘shyapti.

Asosiy qism: Sun‘iy intellekt- kompyuter tizimlarining inson aqliy faoliyatiga xos ayrim vazifalarni bajarish imkonini beruvchi texnologiyalar majmuasidir. Sun‘iy intellekt ma‘lumotlarni o‘qishi, savollarga xohlagan vaqt javob berishi, tushunilishi qiyin bo‘lgan mavzularni qiziqarli tarzda o‘rgatish xususiyatiga ega bo‘lgan eng kerakli vositalardandir. Sun‘iy intellekt o‘quvchilarga individual ta‘lim olish imkonini beruvchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Boshlang‘ich sinflarda sun‘iy intellektdan turli fanlarni o‘qitishda foydalanish mumkin. Masalan, ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida matnlar asosida savollar yaratish, yangi so‘zlarning ma‘nosini tushuntirish va ijodiy topshiriqlar tayyorlash, mavzuga oid videodarslar ko‘rsatish mumkin. Matematika darslarida esa o‘quvchilarning bilim darajasiga mos misol-masalalar va mantiqiy topshiriqlar yaratishda sun‘iy intellektdan foydalanish mumkin. Hozirgi davrda ta‘lim sifatini oshirish uchun ko‘plab, har xil o‘qituvchi platformalar yaratilyapti. Masalan: boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan matematika bo‘yicha tez va oson o‘rganishlari uchun yaratilgan „Ziyoli.uz“, „Educaplay platformasida yaratilgan interaktiv ta‘limiy o‘yin-Froggy Jumps: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilar uchun-tabiiy fanlardan qiziqarli test“, „Wordwall-tezroq yangi darslarni yarating“, „Qalan.uz“ platformalari shular jumlasidandir.

Ziyoli.uz sun‘iy intellekt va moslashtirilgan ta‘lim imkoniyatlaridan foydalanadigan raqamli ta‘lim platformasi hisoblanadi. Bu platforma 1-sinfdan 11-sinfgacha bo‘lgan o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan. Platformada sun‘iy intellekt yordamida o‘quvchining qanday o‘zlashtirishi har kun qancha vaqt shug‘ullanishi aniqlanadi va sun‘iy intellekt yordamida baholab boriladi. Bu platformada o‘quvchilar matematika, tanqidiy va mantiqiy fikrlash, xotolar ustida qiziqarli tarzda ishlab o‘zlarini rivojlantirishlari mumkin. Bu platformadan matematika darslarida foydalanish mumkin. Eng yaxshi tomoni o‘quvchilar uyda vaqtda ham bu platforma orqali mustaqil shug‘ullanishlari mumkin.

Educaplay platformasida yaratilgan interaktiv ta‘limiy o‘yin-Froggy Jumps: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilar uchun-tabiiy fanlardan qiziqarli test va o‘yinlar majmuasi hisoblanib, o‘quvchilar savolga to‘g‘ri javob berib, qurbaqani oldinga harakatlantirishga asoslangan o‘yin. Savollar o‘simliklar va ularning hayoti, bargning vazifasi, daraxt va suv, yirtqich hayvonlar, tuxum qo‘yuvchi hayvonlar, sut emizuvchilar, yer va tabiat, quyosh va fasllar, havo, suv va tirik tabiat kabi mavzularni qamrab oladi. O‘yin orqali o‘quvchilar kuchli qiziqish bilan bu mavzularni tez va samarali o‘zlashtirib olishadi.

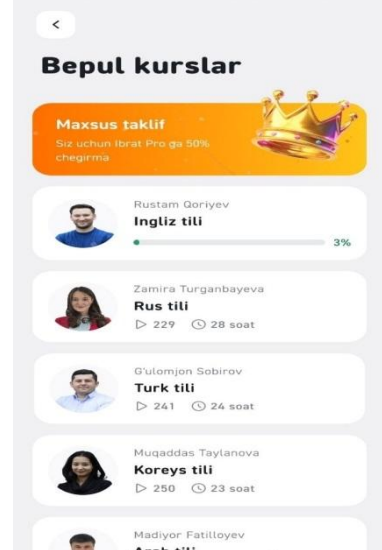
Masalan: daraxtlar suv bo‘lmasa nima bo‘ladi?

- a) barglari kattalashadi;
- b) quriy boshlaydi;
- c) o‘sishi tezlashadi.

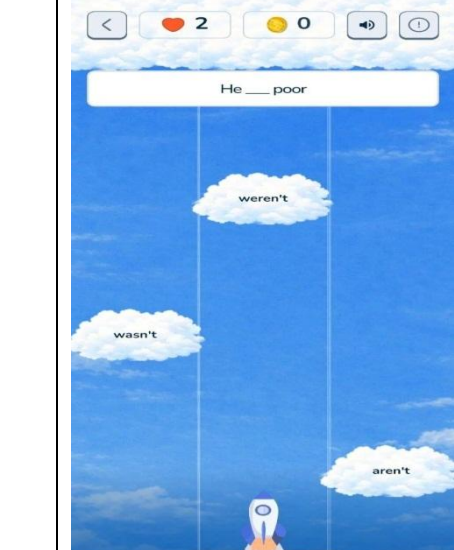
O‘quvchi belgilangan vaqtda tog‘ri variantni tanlab bosadi va qurbaqasi oldingga yuradi. Oldinga yurgan qurbaqani ko‘rgan o‘quvchi esa qiziqib o‘yinni yana davom ettiradi. Bu o‘yin orqali bilim oladi ham savollarga tezkorlik bilan javob berish ko‘nikmasini oshirib boradi. Bu platformadan ta‘limda tabiiy fanlarni o‘qitishda foydalaniladi.

The screenshot shows three panels of a game interface. Each panel has a question at the top and a grid of 12 circular buttons below. The first panel asks 'Daraxtlar suv bo'lmasa nima bo'ladi?' (What happens if trees don't get water?). The second panel asks 'Yerda havo qatlami bo'lmasa, eng birinchi yo'qoladigan narsa nima?' (If there were no air layers on Earth, what would be the first thing to disappear?). The third panel asks the same question as the first. The buttons contain various options, and a frog character is visible at the bottom of each panel.

The screenshot shows the 'Bepul kurslar' (Free Courses) section. It features a 'Maxsus taklif' (Special Offer) banner for a 50% discount on the 'Ibrat Pro' course. Below the banner, there is a list of courses with instructor photos and names: Rustam Qoriyev (English), Zamira Turganbayeva (Russian), Gulomjon Sobirov (Turkish), Muqaddas Taylanova (Korean), and Madiyor Fatilloev (Arabic).

The screenshot shows the 'Alifbo | Kirish' (Alphabet | Introduction) section. It features a rocket launch animation with the text 'He ___ poor' and 'weren't', 'wasn't', and 'aren't'. Below the animation, there is a table for the alphabet.

ALPHABET	
Yozilishi	O'qilishi
A a	[ei]
B b	[bi:]
C c	[si:]

Below the table, there is a 'Keyingi' (Next) button.

Ta‘lim sohasida talabalar, o‘quvchilari uchun „Ibrat Farzandlari“ platformasi ham alohida o‘ringa ega. Bu platforma orqali o‘quvchilar bemaolol uydan chiqmagan holda xohlagan chet tillarini o‘rganishlari uchun yaxshi imkoniyatlar beradi. Bu platformada har bir bosqich nazorat orqali bosqichma bosqich o‘zlashtirishni talab etadi. Har bir mavzu videodars orqali o‘quvchiga tushuntiriladi, mavzu yuzasidan mashqlar va mavzu yuzasidan mashqlar berib

imtihon qilib boriladi. 1-bosqichni yaxshi o‘zlashtirgan, test savollariga to‘g‘ri javob berib, yaxshi ball to‘plagan o‘quvchigina keyingi bosqichga otkaziladi. 1-bosqichdan o‘tmagan o‘quvchi 2,3-bosqichlarga o‘tkazilmaydi. Undan tashqari har bir mavzu uchun mustahkamlash uchun qiziqarli o‘yinlar ham mavjud.

Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy texnologiyadan foydalanish deganda elektron darsliklar va multimedia materiallari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mavzuni ko‘rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali o‘zlashtirishiga yordam beradi. Masalan: ona tili darsida yangi so‘zlarni rasmlar, audio va videolar yordamida tushuntirish, matematika darsida esa misollarni interaktiv mashqlar orqali bajarish, o‘qish darsida esa biror bir hikoyani audio orqali tinglash yoki voqealar tasvirlangan videoni ko‘rish orqali o‘quvchilarning yangi mavzuni ancha yaxshiroq tushunishlariga va eslab qolishlariga yordam beradi. Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellekt platformalaridan foydalanish o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etishga yordam beradi.

Zamonaviy ta‘limda sun‘iy intellektdan to‘g‘ri foydalanish haqida adabiyotlar juda ko‘p. Bulardan Behruzbek Mutalovning „Ta‘lim jarayonini optimallashtirishda sun‘iy intellekt va kompyuter dasturlarining ahamiyati“ nomli kitobida sun‘iy intellektdan foydalanish zamonaviy ta‘limning asosiy tarkibiy qisimlariga aylanib ulgurganligi, ular nafaqat texnologik, metodik, didaktik va falsafiy jihatdan yangicha yondashuvlarni shakllantiradi. Bunday yondashuvlar raqamli avlod vakillari bo‘lgan o‘quvchilarni ehtiyojlariga mos keluvchi, ijodiy, interaktiv va ilg‘or ta‘lim tizimini barpo etish uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishi aytib o‘tilgan.

Sun‘iy intellekt nafaqat maktab o‘quvchilari balki talabalar ta‘limida ham o‘z o‘rniga ega. Masalan: masofaviy ta‘lim talabalarni yashash joyidan turib ham o‘qish imkoniyatini yaratdi. Bu haqida Otaboyeva Feruza Toxirovna, Ergashev Jasurbek Abduraubovichning kitoblarida masofaviy ta‘lim afzalliklari haqida alohida ta‘kidlab o‘tilgan. Masofaviy texnologiyalardan foydalanib tashkil etilgan darslar talabalarning uydan chiqmay ta‘lim olish imkoniyatini yaratdi. Chekka qishloqlarda yashovchi, katta shaharlarga borib o‘qish imkoniyati bo‘lmagan talabalar uchun o‘qish va ta‘lim olishga yo‘l ochdi. O‘qish va ishini birga qo‘shib olgan pedagoglar esa ishdan ajralmagan holda ta‘lim olish imkoniga ega bo‘layotganliklari haqida alohida ta‘kidlab o‘tilgan.

Xulosa qilib aytganda, sun‘iy intellektdan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida to‘g‘ri foydalanish ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ta‘limda an‘anaviy darslar bilan birgalikda sun‘iy intellekt darslarini ham birgalikda foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini va o‘zlashtirishini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellekt va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish albatta o‘qituvchiga ham o‘quvchiga ham manfaatli bo‘ladi, chunki oddiy zerikarli metodlardan ko‘ra hozirgi talabga javob beruvchi qiziqarli dars o‘quvchilar uchun qiziq va samarali bo‘ladi. Demak, raqamli texnologiyalar an‘anaviy ta‘limni to‘liq almashtirish vositasi emas, balki uni rivojlantiruvchi samarali pedagogik vosita sifatida qarashimiz lozim. O‘qituvchi raqamli vositalarni darsning maqsadi va mazmuniga mos ravishda tanlab, kerakli vaqtda ulardan metodik jihatdan to‘g‘ri foydalanganiganimizdayoq yuqori pedagogik natijaga erishishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev.Sh.Rasmiy manba Lex.uz-PQ-358-son qaror.
2. Bekqulov.J.Sh.,I.Ibragimov „Sun‘iy intellekt asoslari“. 2019.
3. Olimjonova D. „Sun‘iy texnologiyalar asosida bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarini tayyorlash“.O‘zbekiston tadqiqotchilari.
4. Abdumutalov Behruzбек.M. „Ta‘lim jarayonini optimallashtirishda sun‘iy intellekt va kompyuter dasturlarining ahamiyati.Namangan 2025.
5. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
6. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
7. Akbaraliyevna M. D. A library culture in the world //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 6. – С. 1351-1354.
8. Акбаралиевна, Муминова Дилафро'з. «Библиотека — это высокая добродетель». Европейский журнал инноваций в неформальном образовании 2.5 (2022): 42-45.
9. Otaboyeva Feruza Toxirovna, Ergashev Jasurbek Abduraubovich.
„Boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalari“.Toshkent Innovatsiya-ziyo 2024.

O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELINI YARATISH

Mamadjanova Mavluda Nizomiddin qizi

NamDPI magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254186>

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablari sharoitida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishning pedagogik modeli nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi. O‘qish savodxonligi zamonaviy ta‘lim jarayonida faqat matnni o‘qish va uning mazmunini qayta hikoyalash bilan chegaralanmay, o‘qilgan axborotni anglash, muhim ma‘lumotni ajratish, xulosa chiqarish, turli fikrlarni o‘zaro bog‘lash, matn mazmunini baholash, dalillar asosida munosabat bildirish va olingan axborotni yangi vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatlarini qamrab oluvchi kompleks kompetensiya sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda hududiy ta‘lim muhiti, o‘quvchilarning individual xususiyatlari, matn bilan ishlashning zamonaviy metodlari, differensial yondashuv, diagnostik va refleksiv baholash mexanizmlarini o‘zaro uyg‘unlashtiruvchi pedagogik model taklif etiladi. Modelning mazmuni o‘quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi subyekt emas, balki matnni mustaqil anglaydigan, savol qo‘yadigan, dalil izlaydigan, fikr yuritadigan va o‘z xulosasini asoslaydigan faol ta‘lim subyekti sifatida shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, pedagogik model, o‘qib tushunish, matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, funksional savodxonlik, kompetensiya, PIRLS, PISA, diagnostika, refleksiya, differensial ta‘lim.

KIRISH

Bugungi ta‘lim tizimida o‘quvchining bilimni tayyor holda egallashi emas, balki uni mustaqil ravishda izlab topishi, o‘qilgan ma‘lumotni tushunishi, tahlil qilishi, turli manbalardan olingan axborotni qiyoslashi va undan amaliy vaziyatlarda foydalana olishi tobora muhimlashib bormoqda. Bunday kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy vositalaridan biri o‘qish savodxonligidir. PIRLS 2026 baholash konsepsiyasida o‘qish savodxonligi «jamiyat tomonidan talab qilinadigan va/yoki shaxs tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati» sifatida ta‘riflanadi [PIRLS 2026 Assessment Frameworks, 2024]. O‘quvchi turli matnlardan ma‘no qura oladi, o‘qish orqali o‘rganadi, maktab va kundalik hayotdagi o‘quvchilar jamoalarida ishtirok etadi hamda shaxsiy zavq uchun o‘qiydi [o‘sha manba]. Demak, o‘qish savodxonligi oddiy texnik o‘qish malakasidan yuqori turuvchi intellektual faoliyat shaklidir.

O‘quvchining matnni o‘qishi va uni anglash jarayonida bir necha aqliy kechimlar bir vaqtning o‘zida amalga oshadi. O‘quvchi matndan bevosita berilgan ma‘lumotni topadi, bir nechta fikrni o‘zaro bog‘laydi, sabab va oqibat munosabatlarini aniqlaydi, matnda ochiq ifodalanmagan xulosalarni chiqaradi, muallifning pozitsiyasini anglaydi va zarur hollarda matnning ishonchliligi yoki mazmuniy qiymatini baholaydi. PIRLS 2026 baholash konsepsiyasida o‘qib tushunishning to‘rtta asosiy jarayoni: aniq ifodalangan ma‘lumotni topish, sodda xulosalar chiqarish, g‘oya va axborotni talqin qilish hamda uyg‘unlashtirish, matn mazmuni va shaklini baholash hamda tanqidiy tahlil qilish sifatida belgilanadi [PIRLS 2026

Reading Assessment Framework]. Shu jihatdan o‘qish savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat ham aynan mazkur jarayonlarni bosqichma-bosqich shakllantirishga yo‘naltirilishi lozim.

O‘zbekistonda mazkur masalaga bo‘lgan e‘tibor xalqaro baholash dasturlari bilan bog‘liq metodik ishlarning kuchayib borayotganida ham namoyon bo‘lmoqda. 2026-yil yanvar oyida Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti hamda Ta‘limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi hamkorligida «O‘qish savodxonligini baholash va rivojlantirish» mavzusida maxsus treninglar tashkil etilgan [Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, 06.01.2026]. Unda o‘qib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish, PIRLS materiallaridan ta‘lim jarayonida foydalanish va xalqaro tadqiqotlarning ilmiy-amaliy yondashuvlarini pedagogik amaliyotga tatbiq etish masalalari muhokama qilingan. 2026-yil ma‘lumotlariga ko‘ra, tumandagi ayrim umumta‘lim maktablarida zamonaviy pedagogik tajribalarni sinovdan o‘tkazish ishlari olib borilmoqda. Jumladan, Yaponiya ta‘lim tajribasiga asoslangan «Lesson Study» yondashuvi O‘zbekiston umumta‘lim maktablarida sinovdan o‘tkazilmoqda [International Journal of Educational Sciences, 2024]. Mazkur tadqiqotda Urganch tumanidagi 5-umumta‘lim maktabi va Toshkent shahri Yashnobod tumanidagi 30-umumta‘lim maktabida matematika va ingliz tili darslarida «Lesson Study» metodining samaradorligi o‘rganilgan [o‘sha manba]. Bu tajribalar o‘quvchilarda mustaqillik, tartib-intizom va jamoaviy faoliyat kabi sifatlarni rivojlantirishga qaratilganligi qayd etilgan.

Ishlab chiqilayotgan pedagogik modelning konseptual asosi «o‘quvchi – matn – savol – tahlil – muloqot – xulosa – refleksiya» izchilligiga tayanadi. Mazkur tizimda o‘quvchi pedagogik ta‘sirning passiv obyekti emas, balki o‘z o‘quv faoliyatini tashkil etuvchi faol subyekt sifatida qaraladi. O‘qituvchi esa tayyor javobni beruvchi emas, balki o‘quvchini matn bilan mustaqil ishlashga yo‘naltiruvchi pedagogik tashkilotchi vazifasini bajaradi. Bunday yondashuv konstruktivistik ta‘lim tamoyillariga hamohang bo‘lib, bilimni tayyor shaklda berishdan ko‘ra o‘quvchining uni faol faoliyat jarayonida o‘zlashtirishiga imkon beradi.

Pedagogik modelning dastlabki va muhim tarkibiy qismi diagnostik bosqichdan iborat. O‘qish savodxonligini rivojlantirishdan avval o‘quvchining mavjud tayyorgarlik darajasini aniqlash lozim. Bunda o‘quvchining matnni o‘qish tezligi bilan bir qatorda matn mazmunini anglash darajasi, asosiy fikrni ajratishi, dalil topishi, xulosa chiqarishi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashi va o‘z fikrini matn asosida asoslay olishi kuzatiladi. Mazkur yondashuv o‘quvchining qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlash imkonini beradi. Masalan, ayrim o‘quvchi matndan aniq ma‘lumotni topa olsa-da, yashirin mazmunni anglashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin; boshqa o‘quvchi esa matn mazmunini yaxshi tushunsa-da, o‘z fikrini dalillar bilan asoslashda qiynalishi mumkin. Shuning uchun o‘qish savodxonligini yagona ko‘rsatkich bilan baholash pedagogik jihatdan yetarli emas.

Diagnostik natijalar asosida o‘quvchilar bilan individual va differensial ishlash mexanizmi ishlab chiqiladi. Bir xil yoshdagi o‘quvchilarning o‘qish tajribasi, lug‘at boyligi, oilaviy kitobxonlik muhiti, fikrlash tezligi va matnni qabul qilish imkoniyatlari bir xil bo‘lmaydi. Shu sababli bir xil matn asosida turli murakkablikdagi topshiriqlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Masalan, bir guruh o‘quvchilarga matndan bevosita ma‘lumot topish topshirig‘i berilsa, ikkinchi guruhga matnning ikki qismidagi ma‘lumotni birlashtirish, uchinchi

guruhga esa muallif fikrini baholash yoki muqobil xulosa ishlab chiqish topshirig‘i berilishi mumkin. Bunday differensial yondashuv o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish bilan birga ularning keyingi bosqichga bosqichma-bosqich ko‘tarilishini ta‘minlaydi.

Modelning mazmuniy komponentida matn tanlash alohida ahamiyatga ega. O‘qish savodxonligini rivojlantirish uchun faqat badiiy asarlardan foydalanish yetarli emas. Badiiy matnlar bilan bir qatorda ilmiy-ommabop, axborotiy, publitsistik, amaliy va multimodal matnlar ham ta‘lim jarayoniga kiritilishi kerak. PIRLS 2026 baholash doirasida matnlar ikki asosiy turga bo‘linadi: adabiy matnlar (hikoya, roman parchasi) va axborot matnlari (maqola, biografiya, xat, elektron pochta, veb-sayt, multimodal format) [PIRLS 2026 Assessment Frameworks, 2024]. Shu sababli o‘quvchi e‘lon, jadval, xarita, yo‘riqnoma, qisqa maqola, diagramma, internet sahifasi, ilmiy-ommabop matn va badiiy parcha bilan ishlashni o‘rganishi zarur.

Mazkur talabni hududiy materiallardan foydalanish orqali yanada samarali amalga oshirish mumkin. Masalan, Joylarning tabiiy muhiti, mineral suv manbalari, tarixiy obidalari, mahalla hayoti, hunarmandchilik, bog‘dorchilik, ekologik masalalar, hududdagi kasb va mehnat faoliyatiga oid ma‘lumotlar asosida qisqa o‘quv matnlarini yaratish mumkin. Bunday matnlar o‘quvchi uchun tanish muhitga tayanishi sababli uning avvalgi bilimlarini faollashtiradi. Eng muhimi, o‘quvchi o‘qish jarayonida «matndagi ma‘lumot mening hayotim va atrof-muhitim bilan qanday bog‘liq?» degan savolga javob izlay boshlaydi. Natijada o‘qish abstrakt o‘quv vazifasidan hayotiy tajriba bilan bog‘langan faoliyatga aylanadi.

O‘qish savodxonligini rivojlantirishda savol-topshiriqlar tizimi modelning eng faol mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi. Oddiy reproduktiv savollar o‘quvchidan matndagi tayyor axborotni qaytarishni talab qiladi. Bunday savollar zarur bo‘lsa-da, ular o‘qish savodxonligining yuqori darajadagi komponentlarini shakllantirish uchun yetarli emas. Shu sababli «Nima uchun?», «Qanday dalil asosida?», «Muallif bu fikrni qanday ifodalagan?», «Matndagi qaysi ma‘lumot sizning xulosangizni tasdiqlaydi?», «Ikki fikr o‘rtasidagi bog‘liqlik nimada?», «Muallifning fikriga boshqa qanday nuqtayi nazardan qarash mumkin?» kabi savollar tizimli ravishda qo‘llanishi lozim. Bunday topshiriqlar o‘quvchini javobni shunchaki aytishga emas, balki javobining asosini ko‘rsatishga o‘rgatadi.

Matn bilan ishlashning samarali usullaridan biri «o‘qishdan oldin – o‘qish jarayonida – o‘qishdan keyin» tamoyilini izchil qo‘llashdir. O‘qishdan oldingi bosqichda o‘quvchining mavzu yuzasidan mavjud bilimlari aniqlanadi, sarlavha va tayanch so‘zlar asosida taxminlar ilgari suriladi hamda o‘qish maqsadi belgilanadi. O‘qish jarayonida o‘quvchi muhim ma‘lumotlarni ajratadi, savollarga javob izlaydi, tushunarsiz birliklarni aniqlaydi, sabab-oqibat munosabatlarini kuzatadi. O‘qishdan keyingi bosqichda esa matn umumlashtiriladi, xulosalar chiqariladi, muallif pozitsiyasi baholanadi va o‘qilgan material boshqa bilim yoki hayotiy vaziyat bilan bog‘lanadi. Bu jarayon o‘qishni oddiy dekodlashdan mazmun yaratish faoliyatiga aylantiradi.

PIRLS 2026 konsepsiyasida ham o‘quvchining matnni tushunishida metakognitiv jarayonlar, ya‘ni o‘z tushunishini kuzatish va zarur hollarda o‘qish strategiyasini o‘zgartira olish qobiliyati muhim omil sifatida ko‘rsatiladi [PIRLS 2026 Reading Assessment Framework]. Shu nuqtayi nazardan Chortoq maktablarida o‘quvchiga «Men matnni tushundimmi?», «Qaysi qism menga qiyin bo‘ldi?», «Javobimni qaysi dalil bilan asoslay olaman?», «Yana qanday

ma‘lumot kerak?» kabi refleksiv savollarni berish foydalidir. Bunday savollar o‘quvchini o‘zining bilish faoliyatini anglashga o‘rgatadi va asta-sekin mustaqil o‘quv strategiyasini shakllantiradi.

Modelda kommunikativ faoliyatga ham alohida o‘rin beriladi. Matnni o‘qib tushungan o‘quvchi o‘z fikrini og‘zaki yoki yozma ravishda ifodalay olishi kerak. Shu sababli juftlikda ishlash, kichik guruhlarda munozara, dalil almashish, matn asosida savol tuzish, muallif pozitsiyasini himoya qilish yoki unga qarshi dalil keltirish kabi faoliyat turlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda asosiy mezon o‘quvchining ko‘p gapirishi emas, fikrini matnga tayangan holda asoslay olishidir. O‘qilgan material asosida qisqa yozma xulosa, dalillangan javob, jadval, konseptual xarita yoki muammoli savolga yozma munosabat yaratish ham o‘qish savodxonligini mustahkamlaydi.

O‘qish savodxonligini rivojlantirish modelida ota-ona bilan hamkorlik ham muhim omil hisoblanadi. PIRLS 2026ning kontekstual modeli o‘quvchining o‘qish rivojida maktab va uy muhitini birgalikda o‘rganishga e‘tibor qaratadi [PIRLS 2026 Contextual Framework]. Shuning uchun o‘quvchining o‘qish faoliyatini faqat dars vaqtida tashkil etish bilan cheklanmaslik kerak. Uy sharoitida ota-ona bilan birgalikda qisqa matn o‘qish, o‘qilgan material haqida suhbatlashish, matn yuzasidan farzandning shaxsiy fikrini so‘rash va javobini dalil bilan asoslashga undash o‘qish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda ota-onaning asosiy vazifasi bolaning o‘rniga javob berish emas, balki uni fikrlashga undovchi savollarni qo‘yishdan iborat bo‘lishi kerak.

Raqamli ta‘lim resurslaridan foydalanish ham modelning zamonaviy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bugungi o‘quvchi bosma matn bilan bir qatorda elektron matn, internet sahifasi, jadval, grafik, video va boshqa axborot shakllari bilan ham ishlaydi. PIRLS 2026 to‘liq raqamli formatda o‘tkazilishi rejalashtirilgan bo‘lib, bu o‘quvchilarning raqamli muhitda matnlarni qayta ishlash, ajratish, tushunish va baholash qobiliyatlarini o‘rganishni talab qiladi [PIRLS 2026 Assessment Frameworks, 2024]. Shu bois maktablarda raqamli matnlar asosida topshiriqlar ishlab chiqishda o‘quvchini faqat axborotni topishga emas, balki manbaning ishonchligini tekshirish va turli ma‘lumotlarni qiyoslashga ham o‘rgatish zarur.

Pedagogik modelning natijaviy komponenti muntazam monitoring va mezonli baholash orqali aniqlanadi. O‘quvchining o‘qish savodxonligi rivojini faqat yakuniy nazorat bilan o‘lchash maqsadga muvofiq emas. Dastlabki diagnostika, oraliq kuzatuv va yakuniy baholash natijalari o‘zaro qiyoslanishi lozim. Baholash mezonlari sifatida matndan kerakli axborotni topish, asosiy g‘oyani aniqlash, xulosa chiqarish, axborotni integratsiya qilish, dalildan foydalanish, matn mazmunini baholash, muallif pozitsiyasini anglash va shaxsiy fikrni asoslash kabi ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin. Bunday mezonlar o‘qituvchiga o‘quvchining faqat natijasini emas, balki qaysi ko‘nikma rivojlanayotganini ham ko‘rish imkonini beradi.

Modelning samaradorligini oshirish uchun o‘qituvchining metodik kompetensiyasi ham parallel ravishda rivojlantirilishi zarur. 2026-yilda O‘zbekistonda PIRLS doirasida o‘qish savodxonligini rivojlantirishga bag‘ishlangan maxsus treninglarning tashkil etilgani o‘qituvchilarni zamonaviy o‘qib tushunish metodlari bilan ta‘minlashga e‘tibor kuchayganini ko‘rsatadi [Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, 06.01.2026]. Shu asosda joylarda o‘qituvchilar uchun matn tanlash, savol-topshiriqlar tuzish, differensial topshiriqlar ishlab

chiqish, ochiq savollarni baholash, o‘quvchi xatolarini diagnostika qilish va refleksiv faoliyatni tashkil etish bo‘yicha amaliy metodik seminarlarni yo‘lga qo‘yish mumkin.

Taklif qilinayotgan modelning muhim jihatini uning hududiy sharoitga moslashuvchanligidir. U tayyor, o‘zgarmas metodik sxema sifatida emas, balki hududlardagi maktablarning imkoniyatlari va o‘quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqib takomillashtiriladigan pedagogik tizim sifatida qaraladi. Masalan, moddiy-texnik imkoniyatlari yuqori bo‘lgan maktablarda raqamli matnlar va elektron resurslar ulushini oshirish mumkin bo‘lsa, texnik imkoniyatlari nisbatan cheklangan sinflarda bosma materiallar, mahalliy axborotlar, badiiy parchalar, jadvallar va o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan topshiriqlar asosiy vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Muhimi, metod emas, o‘qish savodxonligini shakllantiruvchi kognitiv faoliyatning izchilligi saqlanishidir.

Bugungi kunda ta‘lim muhitining yangilanib borayotgani bunday modelni tajriba-sinov asosida joriy qilish uchun muayyan pedagogik imkoniyat yaratadi. Xususan, 2026-yilda tumandagi 8-maktabda energiya samarador va zamonaviy ta‘lim maskani qurilishi rejalashtirilgani rasmiy manbalarda qayd etilgan [E-kengash, 02.04.2026]. Shu sababli o‘qish savodxonligi modeli alohida maktab yoki sinf tajribasidan boshlab, diagnostika – tajriba-sinov – monitoring – tahlil – takomillashtirish – ommalashtirish ketma-ketligida rivojlantirilishi mumkin.

Mazkur modelning kutilayotgan natijasi o‘quvchining faqat tez va ravon o‘qishida emas, balki o‘qigan matni asosida mustaqil fikrlashida namoyon bo‘ladi. O‘quvchi matndan kerakli ma‘lumotni izlaydi, uning asosiy g‘oyasini anglaydi, turli axborotlarni birlashtiradi, xulosa chiqaradi, matnning mazmuni va shakliga munosabat bildiradi, o‘z fikrini dalillar bilan asoslaydi hamda olingan bilimni yangi vaziyatga ko‘chira oladi. Shu ma‘noda o‘qish savodxonligi barcha fanlarni o‘zlashtirishga xizmat qiluvchi universal ta‘lim kompetensiyasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Aytish mumkinki, hududlarda o‘qish savodxonligini rivojlantirishning pedagogik modeli diagnostika, motivatsiya, mazmun, faoliyat, kommunikatsiya, baholash va refleksiya jarayonlarining uzviy birligiga asoslanishi maqsadga muvofiq. Modelning markazida o‘quvchining matn bilan faol intellektual munosabati turadi. Unda o‘qish jarayoni «matnni o‘qish – savolga javob berish» chegarasidan chiqarilib, «matnni anglash – axborotni izlash – dalilni aniqlash – ma‘lumotni bog‘lash – xulosa chiqarish – baholash – shaxsiy fikrni asoslash» tizimiga olib chiqiladi. Hududiy materiallardan foydalanish, differensial topshiriqlar, ochiq savollar, raqamli va bosma matnlar bilan ishlash, ota-ona hamkorligi hamda muntazam diagnostik monitoring mazkur modelning amaliy samaradorligini oshiruvchi omillar sifatida xizmat qiladi. Natijada o‘quvchining nafaqat o‘qish texnikasi, balki matnni anglash, fikrlash, muloqot qilish, axborotni baholash va undan amaliy foydalanish kompetensiyalarini izchil rivojlantirish uchun yaxlit pedagogik sharoit yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mullis I. V. S., Martin M. O. [eds.]. *PIRLS 2026 Assessment Frameworks*. – Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, 2024.
2. Tracey D. H., Morrow L. M. *Lenses on Reading: An Introduction to Theories and Models*. 4th ed. – New York: Guilford Press, 2024. – ISBN 9781462554669.

3. Verhoeven L. [Ed.]. *Functional Literacy: Theoretical Issues and Educational Implications*. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1994. – ISBN 9789027217912.
4. Harrison C. *Understanding Reading Development*. – London: SAGE Publications, 2004. – ISBN 0761942505.
5. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
6. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
7. Akbaraliyeva M. D. A library culture in the world //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 6. – С. 1351-1354.
8. Акбаралиевна, Муминова Дилафроз. «Библиотека — это высокая добродетель». Европейский журнал инноваций в неформальном образовании 2.5 (2022): 42-45.
9. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S., Tursun Sh., Hakimova N., Baxtiyorova H. *Ona tili va o‘qish savodxonligi: 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma*. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 128 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Asqarova Maxfuza Zahiriddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang‘ich talim) **mutaxassisligi magistranti**

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254239>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati va pedagogik imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi. Bugungi kunda ta‘lim jarayonida o‘quvchiga faqat tayyor bilim berish yetarli emas. O‘quvchi mustaqil fikrlashi, savol berishi, turli vaziyatlarga o‘z nuqtayi nazaridan yondashishi, muammolarga yangi yechimlar topishi va o‘z fikrini erkin ifodalashi kerak. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davri bunday ko‘nikmalarni shakllantirish uchun qulay bosqich hisoblanadi. Maqolada muammoli ta‘lim, didaktik o‘yinlar, loyiha metodi, “aqliy hujum”, fanlararo integratsiya, mustaqil topshiriqlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchining o‘quvchini qo‘llab-quvvatlashi, uning fikrini hurmat qilishi va xatolarni o‘rganish jarayonining bir qismi sifatida qabul qilishi kreativ fikrlashni rivojlantirishda muhim omil ekanligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, kreativ fikrlash, ijodkorlik, mustaqil fikrlash, innovatsion ta‘lim, pedagogik yondashuv, muammoli ta‘lim, didaktik o‘yin, loyiha metodi, o‘quv motivatsiyasi, fanlararo integratsiya.

Matn. Hozirgi kunda jamiyat hayotining barcha sohalarida tezkor o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bunday sharoitda ta‘lim oldida turgan asosiy vazifalardan biri o‘quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yangilikka intiladigan va turli muammolarga yechim topa oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. Shu sababli zamonaviy ta‘limda kreativ fikrlash tushunchasiga katta e‘tibor berilmoqda. Kreativ fikrlash deganda insonning mavjud bilimlaridan foydalanib, yangi g‘oyalarni ilgari surishi, muammoga turli tomonlardan qarashi va odatdagidan farqli yechimlarni topishga harakat qilishi tushuniladi. Bu qobiliyat faqat ijodkorlik bilan bog‘liq bo‘lib qolmay, balki o‘qish, yozish, hisoblash, muammolarni hal qilish va kundalik hayotdagi vaziyatlarda ham namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf davri bolaning dunyoqarashi, fikrlashi va qiziqishlari faol shakllanadigan muhim bosqichdir. Bu davrda bolalar ko‘p savol beradilar, atrofdagi voqealarga qiziqadilar, turli narsalarni tasavvur qiladilar va o‘z fikrlarini bildirishga intiladilar. Shuning uchun aynan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning tabiiy qiziqishi va ijodiy imkoniyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish katta ahamiyatga ega. Agar o‘qituvchi bolaning savollarini qo‘llab-quvvatlasa, unga mustaqil fikrlash va izlanish imkoniyatini bersa, o‘quvchida kreativ fikrlash ko‘nikmalari asta-sekin rivojlanib boradi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun, eng avvalo, dars jarayonini faqat tayyor ma‘lumotlarni tushuntirishga asoslanmaslik kerak. O‘quvchi darsda faol ishtirok etishi, savollarga javob berishi, o‘z fikrini aytishi, guruh bilan ishlashi va turli topshiriqlarni mustaqil bajarishi zarur. Masalan, matematika darsida masalani faqat bitta usulda yechishni talab qilish o‘rniga, “Bu masalani yana qanday usulda yechish mumkin?” degan savol berish mumkin. Bunday topshiriq o‘quvchini o‘ylashga va boshqa yechimlarni izlashga undaydi. Ona tili yoki

o‘qish darslarida esa o‘quvchiga hikoyaning davomini o‘zi tuzish, qahramonning xatti-harakatiga o‘z munosabatini bildirish yoki voqeani boshqa tarzda yakunlash taklif qilinishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlar bolaning tasavvurini kengaytiradi va mustaqil fikrlashiga yordam beradi. Kreativ fikrlashni rivojlantirishda muammoli ta‘lim usulidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Muammoli ta‘limda o‘quvchiga tayyor javob berilmaydi. Aksincha, unga o‘ylashni va izlanishni talab qiladigan savol yoki vaziyat taklif etiladi. Masalan, tabiiy fanlar darsida “Nima uchun ayrim o‘simliklar quyoshga qarab o‘sadi?” yoki “Agar o‘simlikka uzoq vaqt suv berilmasa, nima bo‘ladi?” kabi savollar berish mumkin. O‘quvchilar o‘z taxminlarini aytadilar, fikrlarini asoslaydilar va tajriba yoki kuzatish orqali xulosa chiqaradilar. Bu jarayonda bola tayyor bilimni yodlab olishdan ko‘ra, bilimni o‘zi izlab topishga harakat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin juda tabiiy va qiziqarli faoliyat hisoblanadi. Shuning uchun darslarda didaktik va ijodiy o‘yinlardan foydalanish kreativ fikrlashni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Masalan, “Hikoyani davom ettir”, “Agar men ixtirochi bo‘lsam”, “Bu narsadan yana qanday foydalanish mumkin?”, “Sirli predmet” kabi o‘yinlar o‘quvchilarni erkin fikrlashga undaydi. Oddiy bir buyumga bir nechta yangi vazifa topish ham bolalarning tasavvurini rivojlantiradi. Masalan, oddiy qog‘ozdan faqat yozish uchun emas, balki turli shakllar, o‘yinchoqlar yoki foydali buyumlar yasash mumkinligini o‘quvchilarning o‘zlari taklif qilishlari mumkin. Bunda eng muhimi, bolaning fikrini darhol noto‘g‘ri deb baholamaslikdir. Kreativ fikrlashni rivojlantirishda “aqliy hujum” usulidan ham foydalanish mumkin. Ushbu usulda o‘quvchilarga ma‘lum bir muammo yoki savol beriladi va ular imkon qadar ko‘proq fikr bildiradilar. Masalan, “Maktabimizni yanada chiroyli qilish uchun nimalar qilish mumkin?”, “Suvni qanday tejash mumkin?”, “Kitob o‘qishni qanday qilib yanada qiziqarli qilish mumkin?” kabi savollar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtiradi. Dastlab barcha fikrlar tinglanadi, keyin ular birgalikda tahlil qilinadi. Shu orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin aytishga, boshqalarning fikrini tinglashga va yaxshi g‘oyalarni tanlashga o‘rganadilar.

Boshlang‘ich ta‘limda loyiha metodidan foydalanish ham o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Loyiha jarayonida o‘quvchi ma‘lum bir mavzuni mustaqil yoki guruh bilan o‘rganadi, ma‘lumot to‘playdi, uni tahlil qiladi va yakunda biror mahsulot yaratadi. Masalan, “Mening yashil maktabim”, “Tabiatni asraymiz”, “Sog‘lom ovqatlanish”, “Oilamizdagi kitoblar” kabi kichik loyihalarni tashkil etish mumkin. O‘quvchilar loyiha davomida rasm chizishlari, ma‘lumot yig‘ishlari, savollar tuzishlari, jadval va diagrammalar tayyorlashlari hamda o‘z ishlarini sinfdoshlariga taqdim etishlari mumkin. Bunday faoliyat ularda nafaqat kreativ fikrlashni, balki hamkorlik qilish, muloqot qilish va o‘z fikrini himoya qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Kreativ fikrlashni rivojlantirishda fanlararo bog‘liqlikdan foydalanish ham muhim. Bir mavzuni bir nechta fan bilan bog‘lab o‘rganish o‘quvchilarga bilimlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Masalan, “Suv” mavzusini tabiiy fanlarda suvning xususiyatlari orqali, matematikada suv miqdorini hisoblash orqali, ona tili darsida suvni tejash haqida matn tuzish orqali, tasviriy san‘atda esa suv manzarasini chizish orqali o‘rganish mumkin. Bu usul o‘quvchilarga bir mavzuga turli tomonlardan qarash imkonini beradi. Natijada ular bilimlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘ra boshlaydilar.

Bugungi raqamli texnologiyalar ham o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratmoqda. Turli taqdimotlar, elektron topshiriqlar, interaktiv mashqlar, ta‘limiy videolar va raqamli ijodiy loyihalardan foydalanish darsni qiziqarli tashkil etishga yordam beradi. Lekin texnologiyadan foydalanishning o‘zi kreativ fikrlashni rivojlantirib qo‘ymaydi. Muhimi, undan qanday foydalanishdir. Agar o‘quvchi faqat tayyor videoni tomosha qilsa yoki tayyor javobni belgilasa, uning ijodiy faoliyati cheklangan bo‘ladi. Agar unga o‘z taqdimotini yaratish, hikoya tuzish, rasm yoki loyiha tayyorlash imkoniyati berilsa, texnologiya kreativ faoliyat uchun samarali vositaga aylanadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining munosabati juda muhim. O‘qituvchi o‘quvchilarning fikrlarini hurmat qilishi, ularni savol berishga va o‘z fikrlarini bildirishga undashi kerak. Masalan, “Nima uchun bunday deb o‘ylaysan?”, “Boshqa fikr ham bo‘lishi mumkinmi?”, “Bu vaziyatni boshqa yo‘l bilan hal qilish mumkinmi?” kabi savollar o‘quvchini chuqurroq fikrlashga yordam beradi. O‘qituvchi faqat to‘g‘ri javobni izlashga emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayoniga ham e‘tibor berishi lozim. Chunki kreativ fikrlashda ba‘zan noto‘g‘ri javob ham yangi fikrning boshlanishi bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarni baholash jarayonida ham kreativ yondashuv talab etiladi. Odatdagi baholashda ko‘pincha javobning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi asosiy mezon bo‘ladi. Kreativ topshiriqlarda esa o‘quvchining nechta g‘oya taklif qilgani, g‘oyalarining xilma-xilligi, fikrini qanday asoslagani va taklifini rivojlantira olgani ham hisobga olinishi kerak. Masalan, “Kelajak maktabini tasvirlab ber” topshirig‘ida barcha o‘quvchilardan bir xil javob kutish to‘g‘ri emas. Har bir bola o‘z tasavvuriga ko‘ra maktabni turlicha tasvirlashi mumkin. Muhimi, u o‘z g‘oyasini tushuntira olishi va nima uchun aynan shunday fikrga kelganini aytib bera olishi kerak.

Shuningdek, kreativ fikrlashni rivojlantirishda har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. O‘quvchilarning qiziqishlari, bilim darajasi va fikrlash tezligi bir xil emas. Ayrim bolalar o‘z fikrlarini tez va erkin ifodalasa, boshqalarga ko‘proq vaqt yoki qo‘shimcha savollar kerak bo‘lishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi barcha o‘quvchilardan bir xil natijani kutmasdan, ularning individual imkoniyatlarini hisobga olishi kerak. Differensial yondashuv orqali har bir o‘quvchiga o‘z imkoniyatiga mos ijodiy topshiriqlar berish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta‘limning muhim vazifalaridan biridir. Kreativ fikrlash bolaning yangi g‘oyalarni yaratishi, muammolarga turli tomonlardan qarashi, mustaqil qaror qabul qilishi va o‘z fikrini asoslay olishi bilan bog‘liq. Boshlang‘ich ta‘limda muammoli ta‘lim, didaktik o‘yinlar, “aqliy hujum”, loyiha metodi, fanlararo integratsiya, raqamli texnologiyalar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish bu ko‘nikmalarni shakllantirishga katta yordam beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchi tomonidan erkin va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratilishi juda muhim. O‘quvchi o‘z fikrini bemaolol ayta oladigan, xato qilishdan qo‘rqmaydigan va yangi g‘oyalarini sinab ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lgan ta‘lim muhitida kreativ fikrlash yanada yaxshi rivojlanadi. Shunday ekan, boshlang‘ich ta‘limda asosiy e‘tiborni faqat bilimni yod oldirishga emas, balki o‘quvchining mustaqil, ijodiy va erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratish zarur. Bu esa kelajakda o‘z bilimini hayotiy vaziyatlarda qo‘llay oladigan, yangilikka intiladigan va muammolarga mustaqil yechim topadigan faol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

“Boshlang‘ich ta‘lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

1. Samiyeva Sh.X., Narzulloyeva F.F. Kreativ fikrlash (Darslik)- Buxoro 2022
2. Yaxyayeva U.Sh. *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kreativ tafakkurini rivojlantirishning pedagogik-psixologik omillari.* Toshkent, 2024.
3. Xoliqov A.A. Pedagogika. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Yo‘ldoshev J.G‘. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari. — Toshkent, 2020.
5. Hasanboyeva O. Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2019.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI ILMIY-IJODIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK YONDASHUVLARI

Umarov Xusniddin Egamboyevich

Guliston davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrasida katta o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254325>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinif o‘qituvchilarining ilmiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik tizimdagi o‘rni va asosiy metodologik yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarda ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ilmiy, ijodiy, kompetentlik, pedagogik muammo, ta‘lim, tarbiya, metodika, dolzarb mavzu, tadqiqot, shaxsiy sifatlar.

Аннотация: В статье анализируются роль и ключевые методологические подходы к развитию научно-творческих компетенций у будущих учителей начальных классов в рамках современной педагогической системы. Также обосновываются педагогические условия, необходимые для формирования у студентов исследовательских навыков и их подготовки к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: научный, творческий, компетенция, педагогическая проблема, образование, воспитание, методология, актуальный вопрос, исследование, личностные качества.

Abstract: This article analyzes the role and key methodological approaches regarding the development of scientific-creative competencies among prospective primary school teachers within the modern pedagogical system. It also substantiates the pedagogical conditions necessary for fostering research skills in students and preparing them for professional practice.

Keywords: scientific, creative, competence, pedagogical problem, education, upbringing, methodology, topical issue, research, personal qualities.

O‘zbekistonda yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o‘rgatishning davlat darajasidagi masalaga aylanishi bejiz emas. Chunki mustaqil fikr fuqarolarining erkinligi ta‘minlangan jamiyatda rivojlanadi, fikrning erkinligi esa jamiyatning kuchli bo‘lishi garovidir. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov shunday degan edilar: “Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bolalar erkin fikrlashni o‘rganmasa, berilgan ta‘lim samarasi past bo‘lishi muqarrar. Albatta bilim kerak. Ammo... ijodiy fikrlash katta boylikdir”, - deya millat rivoji va jamiyat taraqqiyotida ijodiy fikrlashning ahamiyati nechog‘lik zarurligini ko‘rsatib berdi[7]. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Milliy dastur hamda uzluksiz ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keyingi yillarda amalga joriy etilgan direktiv hujjatlar talablari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish masalasi pedagogika fani va amaliyoti zimmasiga yuklatildi[2].

Kompetensiyaviy yondashuv - bu ta‘lim va o‘qitish tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat bilimlarini, balki ularning malakalarini va ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan

yondashuvdir. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarga amaliy ko‘nikmalarni, muammolarni hal qilish va real hayot vaziyatlarida bilimlarni qo‘llashni o‘rgatish maqsadida ishlab chiqilgan. Kompetensiyaviy yondashuvda o‘qituvchi nafaqat ma‘lum bir mavzu bo‘yicha bilimlarni berish, balki ularga muayyan ko‘nikmalarni egallash va ulardan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu yondashuv asosida biz bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga “Boshlang‘ich sinfda epik asarlar ustida ishlash metodikasi” mavzularini o‘rgatishimiz mumkin. Ularga quyidagicha topshiriq berilishi mumkin: “Epik asarlar o‘quvchilarning ma‘naviy tarbiyasi va o‘qish savodxonligini rivojlantirishda qanday rol o‘ynaydi?” mavzusida 150-200 ta so‘zdan iborat esse yozing.

Ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv talabani individual qobiliyati, qiziqishi, ijodiy salohiyati, shaxsiy ehtiyojlari va kasbiy intilishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Har bir talabani ilmiy izlanishga, ijodiy faoliyatga yoki metodik yangilik yaratishga bo‘lgan qiziqishi turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ta‘lim jarayonida talabani passiv bilim oluvchi emas, balki o‘z rivojlanishining faol subyekti sifatida shakllantirish zarur. Bunda mustaqil ishlar, ijodiy topshiriqlar, loyiha faoliyati, portfoliolar, esse, taqdimot va tadqiqot ishlari samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv - bu bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘zi mustaqil ravishda bilim olish va ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Bu yondashuvda bo‘lajak o‘qituvchi o‘z faoliyatini boshqaradi, o‘zini o‘rganish jarayonida faol ishtirok etadi va o‘quv jarayonida o‘zini ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shaxsiy-faoliyatli yondashuv asosida har bir bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bilan individual tarqatma materiallar asosida ishlash, ijodiy topshiriqlar berish asosida ilmiy-ijodiy kompetensiyalari rivojlantiriladi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni bevosita amaliy faoliyat jarayonida shakllantirishga asoslanadi. Chunki ijodkorlik va ilmiy tafakkur nazariy tushunchalarni yodlash orqali emas, balki izlanish, tahlil qilish, kuzatish, tajriba o‘tkazish va natija chiqarish orqali rivojlanadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi dars jarayonini loyihalash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish, innovatsion metodlarni tanlash, ta‘limiy muammolarga yechim topish orqali o‘zining ilmiy-ijodiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning real ta‘lim muhiti bilan bevosita muloqotga kirishishi ularning kasbiy ijodkorligini kuchaytiradi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv - bu bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘zlashtirish jarayoniga faol ravishda jalb qilinishi, o‘quv materialini faqatgina eshitish yoki o‘qish orqali emas, balki amaliy harakatlar orqali o‘rganishning muhim tamoyilidir. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash, tahlil qilish va yaratish imkoniyatini beradi. Faoliyatli yondashuvning asosiy maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning ta‘limga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning o‘z bilimlarini faqat passiv ravishda qabul qilish emas, balki ulardan faol foydalanishga rag‘batlantirishdir. Bu yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari egallagan metodik bilimlarini real va amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Yozma va og‘zaki nutq orqali grammatik shakl va grammatik me‘yorlarni, qoidalarni o‘z faoliyatlarida to‘g‘ri qo‘llash imkoniyati yaratiladi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini

“Ona tili-o‘qish savodxonligi va uni o‘qitish metodikasi” darslarida faol ishtirokchiga aylantirish uchun xizmat qiladi.

Integrativ yondashuv ham mazkur jarayonning muhim metodologik asoslaridan biridir. Boshlang‘ich ta‘lim o‘z mohiyatiga ko‘ra integrativ xarakterga ega bo‘lib, unda ona tili, o‘qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar, tarbiya va san‘at elementlari o‘zaro bog‘liq holda o‘qitiladi. Shu bois bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi fanlararo aloqadorlikni tushunishi, turli bilim sohalarini uyg‘unlashtira olishi, mavzularni hayotiy tajriba bilan bog‘lay olishi lozim. Integrativ yondashuv talabaning ilmiy-ijodiy kompetensiyasini kengaytirib, unga pedagogik hodisalarni kompleks tahlil qilish, yangi metodik yechimlar yaratish va dars jarayonini mazmunan boyitish imkonini beradi.

Integrativ yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining turli fanlar, metodik bilimlar va pedagogik tajribalarni o‘zaro bog‘liq holda o‘zlashtirishini ta‘minlaydi. Shu sababli integrativ yondashuv talabalarda fanlararo tafakkur, tizimli fikrlash, muammoga kompleks yondashish va metodik ijodkorlikni rivojlantiradi. Masalan, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida matn ustida ishlash jarayoni faqat o‘qish texnikasini rivojlantirish bilan cheklanmaydi. Unda o‘quvchining nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, estetik didi, axloqiy tarbiyasi va ijodiy tasavvuri ham shakllanadi. Bo‘lajak o‘qituvchi bunday jarayonda pedagogika, psixologiya, metodika va tarbiya nazariyasiga oid bilimlarni uyg‘unlashtirib, darsni mazmunan boyitadi. Natijada talaba kelajakda o‘quvchilar bilan ishlashda bir fan doirasida emas, balki keng pedagogik tizim asosida faoliyat yuritishga tayyorlanadi. Integrativ yondashuv ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda nazariya va amaliyot birligini ham ta‘minlaydi. Talaba auditoriyada olgan nazariy bilimlarini pedagogik amaliyot, dars ishlanmalari, ijodiy topshiriqlar, metodik loyihalar va kuzatuvlar orqali amaliy faoliyatga tatbiq etadi. Bu jarayonda ilmiy bilimlar oddiy ma‘lumot sifatida emas, balki pedagogik muammoni hal qilish vositasi sifatida qo‘llanadi. Shu orqali bo‘lajak o‘qituvchida mustaqil fikrlash, darsni loyihalash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish va ta‘lim natijalarini baholash ko‘nikmalari shakllanadi.

Tadqiqotchilik yondashuvi bo‘lajak o‘qituvchilarda ilmiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv asosida talabalar pedagogik muammoni aniqlash, ilmiy savol qo‘yish, gipoteza ilgari surish, ma‘lumot to‘plash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish faoliyatiga jalb etiladi. Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talaba o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishi, o‘qish savodxonligi, matematik tafakkuri, mustaqil ishlash ko‘nikmasi yoki ijodiy fikrlashini o‘rganish orqali kichik ilmiy tadqiqot olib borishi mumkin. Bunday faoliyat uning ilmiy dunyoqarashi, metodik savodxonligi va ijodiy yondashuvini shakllantiradi.

Refleksiv yondashuv - bu o‘z-o‘zini tahlil qilish va o‘z tajribalari, fikrlari yoki amaliyotlarini tahlil qilish jarayonidir. Bu yondashuv, asosan, shaxs yoki jamiyatning o‘zini tushunishi va o‘z faoliyatini yaxshilash uchun ichki tajriba va muhitni ko‘rib chiqishga asoslanadi. Bu yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mutaxassis sifatida o‘z ijodkorlik qobiliyatlarini tahlil qila olish imkoniyati yaratiladi. Tadqiqotlarimiz davomida refleksiv yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga “To‘garak rejasini va mashg‘ulot ishlanmasini tuzish. Ona tili va o‘qish savodxonligi fanidan tanlovlar rejasini ishlab chiqish” mavzularida topshiriqlar ishlab chiqildi. Xususan, “Jajji tilshunoslar” to‘garagining yillik ish rejasini tuzib chiqish va mashg‘ulot ishlanmasini yaratish; “Ertakchi

bolajon” tanlovining Nizomini ishlab chiqish va ko‘rik-tanlovini pedagogik amaliyotlarda tashkil etish topshiriqlari berilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ilmiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik-metodologik asoslari kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, integrativ va tadqiqotchilik yondashuvlari bilan belgilanadi. Ushbu jarayonda semiosfera, duxosfera va texnosfera o‘zaro uyg‘unlashib, bo‘lajak pedagogning ilmiy tafakkuri, ijodiy salohiyati, ma‘naviy qadriyatlari va innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim talablariga javob bera oladigan, ilmiy izlanishga qodir, ijodkor, mas‘uliyatli va raqamli texnologiyalardan samarali foydalana oladigan pedagog kadrlar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni. 2020-yil 23- sentabr: <https://lex.uz/docs/50130071>.
2. Karimov I.A.Barkamol avlod orzusi.–T.: “SHarq” nashriyot-matbaa konserni, 1998. 33-b.
3. Bayto‘rayeva N. I. Mustaqil ta‘lim faoliyatida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (PhD) diss. – Toshkent: 2023, 165b.
4. Berdibekov P., Rashidova G. Ta‘lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik jihatlari/ Xalq ta‘limi. 2016 №2.29-b.
5. Казанцева В.В. Формирование творческой компетентности учителя начальной школы в самообразовательной деятельности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Воронеж – 2013. 205 с.
6. Muslimov N.A. Kasb ta‘limi o‘qituvchilarining didaktik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 b.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / Доклады 4-й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции «Обновление российской школы» (26 августа-10сентября 2002г.). - <http://www.eidos.ru/conf/>

MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING ATROF-MUHITGA MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION TA‘LIM HOLATI

Umarova Dildora Nizom qizi

+998991003498

umarovadildora@icloud.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254412>

Annotatsiya. Maktabgacha ta‘lim muassasasi tarbiyalanuvchilarini borliq va tabiatni sevishtirishga o‘rgatish. Bolalarda atrof muhitga munosabatni o‘rgatish nima uchun va animani o‘rgatish to‘g‘risida ma‘lumotlar berilgan. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni davlat talablariga muvofiq tafakkurini o‘stirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish bo‘yicha ta‘lim berish dasturlaridan foydalanilgan. Tabiat o‘zi nima ekanligi uni nima uchun asrab avaylash to‘g‘risida yoritilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar, pedagogik, maktabgacha ta‘lim tashkiloti, innovatsion muhit tabiat, ekologik qadriyat, ekologik bilim, tabiatga muhabbat, inson, rol, texnologiya .

Аннотация: Научить дошкольников любить существование и природу. Дается информация о том, зачем учить детей отношению к окружающему и учить аниме. Для реализации этих задач использовались образовательные программы, развивающие мышление дошкольников в соответствии с государственными требованиями, формирующие их самостоятельное мышление. Объяснено, что такое природа и почему ее нужно беречь.

Ключевые слова: дети, педагогика, организация дошкольного образования, инновационная среда, природа, экологическая ценность, экологические знания, любовь к природе, человек, роль, технология.

Abstract. Teaching preschool children to love the natural world and nature itself. The article discusses the importance of teaching children how to relate to their environment. To achieve these objectives, educational programs designed to foster cognitive development and cultivate independent thinking in preschool children—in accordance with state standards—were utilized. The nature of the natural world and the importance of preserving it are also highlighted.

Keywords: children, pedagogical, preschool educational organization, innovative environment, nature, ecological values, ecological knowledge, love for nature, human, role, technology.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va texnologiyasining asosiy vazifasi:

1. O‘rganish maqsadini aniqlash (Nima uchun o‘rganish kerak?);
2. Ta‘lim mazmunini oydinlashtirish (nimani o‘rgatish kerak?). Qanday aniqlanadi:
 - fundamental fanlar tahlil qilinadi: botanika, fizika, kimyo va boshqalar, maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllanadigan tushunchalarni tanlash;
 - bilim, ko‘nikma, qobiliyatlar tizimi aniqlanadi, bu ularni bolalarda shakllantirishni nazarda tutadi;

1. klassik pedagogikasining nazariy merosi;
2. Pedagogika, xususiy metodologiya va bolalar psixologiyasida psixologik-pedagogik tadqiqotlar;

3. Maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarining amaliy tajribasi. Ushbu usulga bir yoki ikki marta hissa qo'shgan uslubiy asoslar yoki yondashuvlar:

- 1) universal dialektik yondashuv pedagogik jarayonning ushbu tasvirga va - sohaning tanasiga nisbatan asosiy qonuniyatlarini aniqlashga imkon beradi: ta'lim, ta'lim va bola shaxsini rivojlantirishning ajralmas aloqalari, qo'llaniladigan narsalarning miqdori va sifati o'rtasidagi uylashtirilgan qarama-qarshiliklar. usullari, uslubiy texnikasi, aloqaning turli shakllari va vositalari, miqdoriy o'zgarishlarning sifatga o'tishi (bilimlarni to'plash, uni o'z xatti-harakatlari me'yorlariga aylantirish va boshqalar).

1. tizimli-strukturaviy - har bir mavzu yoki hodisa muhim tizim sifatida, o'zaro bog'langan elementlarning birligida ("o'quv material tizimi", "o'qitish usullari/shakllari tizimi" va boshqalar) ko'rib chiqiladi va ko'riladi.

2. sinergetik - o'quv jarayoni murakkab, o'zgaruvchanlik bilan ajralib turadigan ochiq tizim sifatida qaraladi; bolaning shaxsiyatining rivojlanishini, ijtimoiy tizimning o'zgaruvchan talablariga javob beradigan individualligini belgilaydigan o'z-o'zini tashkil etish, o'z-o'zini rivojlantirish.

3. keng qamrovli - bu usul barcha uslubiy toifalarni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi: maqsadlar, mazmun, triada doirasida o'qitish usullari (o'qitishning tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funktsiyalari).

4. didaktik - maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodologiyasining nazariy asoslarini ifodalaydi.

5. insonparvarlik - bunyodkorlik zaminida ta'lim jarayoni sub'ektlarining psixologik va mantiqiy birligi uchun shart-sharoitlar bilan yaratilgan takliflar.

6. kulturologik - tabiat va insonni eng buyuk qadriyatlar sifatida tushunish bilan bog'liq.

Ushbu yondashuvlar hozirgi bosqichda, toifasida, kelib chiqish va rivojlanish tarixida maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va usullarini rivojlantirishning eng muhim tendentsiyalarini aniqlashga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va usuli o'zaro bog'liq bo'lib, ular alohida mavjud bo'lishi va rivojlanishi mumkin emas. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish nazariyasi atrofimizdagi tabiatdagi geografik, biologik va ekologik naqshlar tizimidir. Metodika umumlashtirish uchun nazariy asos yaratadi va nazariy qonuniyatlar tizimini pedagogik tavsiyalar tizimiga aylantiradi.

So'zning keng ma'nosida tadqiqot usullari sub'ektiv voqelikni tushunishning muhim usullaridir. Pedagogik tadqiqot usullari pedagogik va uslubiy hodisalarni o'rganish usullari sifatida qaralib, faktlarni jamlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va texnologiyasida ilmiy tadqiqot usullarining tasnifi ko'proq qo'llaniladi:

1. Umumiy ilmiy usullar (turli fanlar tomonidan qo'llaniladi). Bularga quyidagilar kiradi:
 - umumiy nazariy (abstraksiya va konkretlashtirish, tahlil va sintez, taqqoslash, qarama-qarshilik, induksiya va deduksiya, ya'ni mantiqiy usullar);
 - sotsiologik (so'rovlar, suhbatlar, ekspert so'rovlari, reytinglar);

- ijtimoiy-psixologik (sotsiometriya, test, trening);
 - matematik (reyting, masshtablash, indekslash, korrelyatsiya).

2. Maxsus ilmiy (ayniqsa pedagogik). U quyidagilar bilan bog‘liq:

- nazariy (adabiyot, arxiv materiallari va hujjatlarini tahlil qilish; tadqiqotning asosiy tushunchalari va atamalarini tahlil qilish; analogiya usuli, gipoteza va fikr tajribalarini qurish, prognozlash, modellash va boshqalar);

- empirik (kuzatish, suhbat, so‘rov, o‘quvchilar faoliyatining mahsullarini o‘rganish usullari, maktab hujjatlari, baholash usullari (reyting, pedagogik kengash, o‘z-o‘zini baholash va boshqalar); usullar; o‘lchovlar va nazorat (masshtablash, kesish, test, va boshqalar), shuningdek, pedagogik eksperiment).

Nazariy va empirik usullar odatda matematik va statistik usullar bilan birgalikda qo‘llaniladi, ular o‘rganish davomida olingan ma’lumotlarni qayta ishlash, shuningdek, o‘rganilayotgan hodisalar o‘rtasidagi miqdoriy munosabatlarni o‘rnatish uchun ishlatiladi.

Pedagogik tadqiqotning keng tarqalgan usuli eksperimentdir. Bu pedagogik hodisalardagi sabab-oqibat munosabatlarini o‘rganish maqsadida olib boriladigan tadqiqot faoliyati. Ushbu pedagogik eksperimentning bir qismi sifatida nazariy va empirik usullar majmuasidan foydalaniladi.

Yakuniy maqsad quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- bayon qilish, faqat pedagogik jarayondagi ishlarning haqiqiy holatini belgilash;
- transformatsion, maktab o‘quvchisi yoki bolalar guruhining shaxsini rivojlantirish shartlarini (usullari, shakllari va ta’lim mazmunini) aniqlash uchun maqsadli eksperiment tashkil etilganda;
- aniqlash va o‘zgartirish jarayonida, shuningdek, laboratoriya tajribalarida olingan natijalarning ishonchlilik darajasini tekshirish uchun tashkil etilgan nazorat;
- uchuvchi (dastlabki), uning maqsadi tajriba texnikasining murakkabligi va sifatini tekshirishdan iborat.

Ushbu tajriba birinchi navbatda qisqartirilgan versiyada amalga oshiriladi. Shundan so‘ng, tajribaning alohida qismlarini tuzatish kerak, keyin ularni to‘liq bajarish kerak.

Inson tabiatning ajralmas qismidir, tabiat inson hayoti uchun zarur bo‘lgan hamma narsani beradi. Bu tabiatga hurmatni talab qiladi. Aks holda, insoniyat dahshatli yo‘qotishlarga duch kelishi mumkin.

Yosh avlodda bilim va malakalar tizimini shakllantirish ta’limning asosiy vazifalaridan biridir. Hatto K.D.Ushinskiy ham shunday degan edi: “Faqat tizim, albatta, ob’ektlarning mohiyatidan kelib chiqadigan oqilona tizim bizga bilimlarimiz ustidan to‘liq hokimiyatni beradi. Parcha-parcha, nomuvofiq bilimlar bilan to‘ldirilgan bosh hamma narsa parokanda bo‘lgan va egasining o‘zi hech narsa topa olmaydigan omborxonaga o‘xshaydi; Faqat bilimsiz tizim mavjud bo‘lgan bosh barcha tortmalarida yozuvlar bo‘lgan, lekin tortmalari bo‘sh bo‘lgan do‘konga o‘xshaydi.

Tabiat inson hayotida muhim rol o‘ynaydi. Inson jamiyatsiz mavjud bo‘lolmaydi, xuddi tabiatsiz. Inson, tabiat, jamiyat - bu sayyora hayotini tashkil etuvchi bir zanjirni tashkil etuvchi bir-biriga bog‘langan qismlar.

Tabiat bizga kislorod, oziq-ovqat, suv va boshqa zarur resurslarni beradi. Bundan tashqari, tabiat go'zallik va ilhom manbai bo'lib, u tinchlantirishi va shifo berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta‘lim muassasalarining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. -T., -2018.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. -T., -2018.
3. Djanpeisova G.E. Maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik ta‘limida modellashtirish usullaridan foydalanish.
Zamonaviy ta‘lim. 2017. №5. 94 b.
4. Mirzakarimova A.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy xususiyatlarni rivojlantirish. Zamonaviy ta‘lim. 2019. №
75-80 b.
5. Qodirova F., Toshpo‘latova Sh., A‘zamova M. Maktabgacha pedagogika. -T.: “Ma‘naviyat”. 2013. 679 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA PRODUKTIV O‘QISH ASOSIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Raximberdiyeva Moxidil

NamDPI Boshlang‘ich ta‘lim Magistranti

Ilmiy raxbar: Mamatqulov Mirzaolim Haydaraliyevich

Pedagogika fanlari doktori, professor

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254945>

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida produktiv o‘qish asosida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning nazariy-metodologik va metodik asoslari yoritilgan. Produktiv o‘qish o‘quvchining matnni shunchaki qayta hikoya qilishi emas, balki uning mazmunini anglash, inferensiya chiqarish, muallif pozitsiyasini aniqlash, savol qo‘yish, fikrini dalillash, suhbatdosh bilan dialogga kirishish, matnni turli nutqiy shakllarga transformatsiya qilish va yangi kommunikativ mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan integrativ faoliyat sifatida talqin etilgan. Kommunikativ kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv-mazmunliy, nutqiy-kommunikativ, interaktiv-pragmatik hamda refleksiv-baholash komponentlari aniqlashtirilgan. Produktiv o‘qishning “anglash – dialog – interpretatsiya – transformatsiya – kommunikativ mahsulot – refleksiya” algoritmiga tayangan metodik tizim taklif etilib, uni boshlang‘ich sinf o‘qish mashg‘ulotlariga tatbiq etish mexanizmlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, produktiv o‘qish, kommunikativ kompetensiya, o‘qish savodxonligi, o‘qib tushunish, dialogik ta‘lim, inferensiya, nutqiy faoliyat, refleksiya, kommunikativ mahsulot.

Аннотация: В статье раскрываются теоретико-методологические и методические основы формирования коммуникативной компетентности учащихся начальных классов на основе продуктивного чтения. Продуктивное чтение рассматривается как интегративная деятельность, предполагающая не только воспроизведение содержания текста, но и его осмысление, интерпретацию, постановку вопросов, аргументацию собственной позиции, диалогическое взаимодействие, преобразование текста и создание нового речевого продукта. Уточнены мотивационно-ценностный, когнитивно-содержательный, речекоммуникативный, интерактивно-прагматический и рефлексивно-оценочный компоненты коммуникативной компетентности. Предложена методическая система, основанная на алгоритме «понимание – диалог – интерпретация – трансформация – коммуникативный продукт – рефлексия».

Ключевые слова: начальное образование, продуктивное чтение, коммуникативная компетентность, читательская грамотность, понимание текста, диалогическое обучение, речевая деятельность, рефлексия.

Abstract: The article examines the theoretical, methodological and instructional foundations for developing primary school pupils' communicative competence through productive reading. Productive reading is interpreted as an integrative activity that goes beyond reproducing textual information and includes comprehension, inference, interpretation, questioning, argumentation, dialogic interaction, transformation of a text and production of a new communicative output. The motivational-value, cognitive-content, speech-communicative, interactive-pragmatic and reflective-evaluative components of communicative competence are specified. A methodological system based on the sequence ‘comprehension – dialogue – interpretation – transformation – communicative product – reflection’ is proposed and its implementation in primary reading lessons is substantiated.

Keywords: *primary education, productive reading, communicative competence, reading literacy, reading comprehension, dialogic teaching, inference, speech activity, reflection, communicative product.*

Zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki matn bilan faol munosabatga kirisha oladigan, o‘qiganini anglaydigan, fikrini mantiqiy va dalillangan tarzda ifodalaydigan, boshqa nuqtayi nazarlarni tinglaydigan hamda muloqot jarayonida yangi ma‘no yarata oladigan shaxs sifatida rivojlantirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, o‘qish texnikasini egallash boshlang‘ich ta‘lim natijasining zarur, biroq yetarli bo‘lmagan shartidir. O‘quvchining matnni tushunishi, mazmuniy aloqalarni aniqlashi, yashirin ma‘noni anglashga intilishi, savol qo‘yishi, xulosa chiqarishi va o‘qilgan materialni kommunikativ vaziyatga ko‘chira olishi o‘qish savodxonligining yuqori darajasini belgilaydi.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasining ilmiy shakllanishida D. Hymesning kommunikativ kompetensiyani faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish emas, balki til vositalaridan muayyan ijtimoiy vaziyatga muvofiq foydalana olish qobiliyati sifatida izohlashi muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nutqini baholashda to‘g‘rilik mezonini bilan bir qatorda maqsadga muvofiqlik, muloqot vaziyatiga moslik, tinglash, munosabat bildirish va fikrni tushunarli yetkazish kabi ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

M. Canale va M. Swain tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyada kommunikativ kompetensiyaning grammatik, sotsiolingvistik va strategik tarkiblari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida talqin qilinadi. Boshlang‘ich ta‘lim sharoitiga moslashtirilganda bu yondashuv o‘quvchining lug‘aviy-grammatik resurslardan foydalanishi, muloqot vaziyatini anglab yetishi, suhbatdoshga mos nutqiy usulni tanlashi hamda kommunikativ qiyinchilikni turli strategiyalar vositasida bartaraf eta olishini nazarda tutadi. Demak, kommunikativ kompetensiya alohida nutq ko‘nikmalarining yig‘indisi emas, balki bilim, tajriba, motiv, muloqot strategiyasi va refleksiyaning yaxlit birligidir.

Produktiv o‘qish mazkur kompetensiyani shakllantirish uchun tabiiy didaktik maydon yaratadi. Bunda matn o‘quvchiga tayyor mazmunni yetkazuvchi yakunlangan obyekt emas, balki uning shaxsiy tajribasi, bilimi va qadriyatlari bilan o‘zaro ta‘sirga kirishadigan ma‘no manbai sifatida namoyon bo‘ladi. L. Rosenblattning transaksion o‘qish nazariyasida o‘quvchi va matn o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir natijasida ma‘no yuzaga kelishi ta‘kidlanadi; ya‘ni matnning mazmuni o‘quvchi faol ishtirokisiz to‘liq pedagogik natijaga aylanmaydi. Shu sababli produktiv o‘qishda o‘quvchidan matnni “qayta aytish” emas, balki uning mazmuniga kirishish, savol qo‘yish, munosabat bildirish, muallif pozitsiyasi bilan ichki dialog yuritish va o‘z xulosasini yaratish talab etiladi.

Produktiv o‘qishning kommunikativ tabiatini L.S. Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi bilan ham izohlash mumkin. Olimning fikricha, yuqori psixik funksiyalar avval ijtimoiy faoliyat shaklida, so‘ngra shaxsning ichki faoliyati sifatida shakllanadi. Matn yuzasidan juftlikda va guruhda fikr almashish, savol-javob qilish, dalil keltirish, bir-birining fikrini to‘ldirish va bahslashish jarayonida o‘quvchi nafaqat nutqiy, balki tafakkur faoliyatini ham takomillashtiradi. Bunda o‘qituvchi tayyor xulosani yetkazuvchi emas, balki ma‘no yaratishga

yo‘naltiruvchi, o‘quvchilar o‘rtasidagi dialogni tashkil etuvchi va zarur pedagogik tayanchni taqdim etuvchi fasilitator sifatida faoliyat olib boradi.

O‘qib tushunishning zamonaviy konsepsiyalarida ham ma‘no yaratish jarayoni o‘quvchi, matn va faoliyat maqsadining o‘zaro ta‘siri sifatida talqin qilinadi. RAND Reading Study Group o‘qib tushunishni o‘quvchi va matnning maqsadga yo‘naltirilgan o‘zaro ta‘sirida mazmunni ajratib olish va uni konstruksiya qilish jarayoni sifatida tavsiflaydi. Ushbu ta‘rif produktiv o‘qish metodikasi uchun metodologik jihatdan muhimdir: o‘quvchi matndan ma‘lumot “olish” bilan cheklanmay, uni o‘z bilimlari va hayotiy tajribasi bilan bog‘lab, yangi mazmuniy konstruksiya hosil qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘qish faoliyatining reproduktiv xarakterda tashkil etilishi ko‘pincha “matnni o‘qi – savollarga javob ber – qayta hikoya qil” ketma-ketligi bilan cheklanadi. Bunday yondashuv o‘qish texnikasini va faktik mazmunni o‘zlashtirishni ta‘minlashi mumkin, biroq yuqori darajadagi kognitiv va kommunikativ harakatlarni yetarli darajada ishga tushirmaydi. Produktiv o‘qish esa “taxmin qil – o‘qi – tushunishni nazorat qil – savol ber – interpretatsiya qil – dalilla – muloqot qil – transformatsiya qil – yangi mahsulot yarat – refleksiya qil” ketma-ketligini nazarda tutadi. Ushbu algoritmning har bir bo‘g‘ini o‘quvchining kommunikativ faoliyatiga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot doirasida produktiv o‘qish tushunchasini boshlang‘ich sinf o‘quvchisining matn mazmunini anglash, undagi ochiq va yashirin axborotni aniqlash, mazmunni shaxsiy tajriba bilan bog‘lash, muallif va qahramonlar pozitsiyasini interpretatsiya qilish, savol va muammolarni shakllantirish, fikrini matndan olingan dalillar bilan asoslash, suhbatdosh bilan muloqotga kirishish hamda o‘qilgan material asosida yangi og‘zaki, yozma yoki multimodal kommunikativ mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan faol, ongli va refleksiv o‘quv faoliyati sifatida izohlash maqsadga muvofiq. Bu ta‘rifda “produkt” tayyor javob emas, balki o‘quvchi tomonidan yaratilgan yangi fikr, xulosa, savol, dialog, tavsifa, xat, taqdimot, muammoga yechim yoki matnning yangi talqinidir.

Produktiv o‘qish asosida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasini tashkil etishda o‘qish strategiyalarini o‘rgatish alohida ahamiyat kasb etadi. A.S. Palincsar va A.L. Brown tomonidan ishlab chiqilgan reciprocal teaching yondashuvida bashorat qilish, savol tuzish, tushunarsiz jihatlarni aniqlashtirish va umumlashtirish kabi strategiyalar dialogik o‘qish jarayonida qo‘llanadi. Mazkur strategiyalar boshlang‘ich sinfda o‘quvchini o‘z tushunishini nazorat qilishga, matnga nisbatan faol pozitsiya egallashga va fikrini verbal ifodalashga o‘rgatadi. Strategiya o‘qituvchining bevosita boshqaruvidan asta-sekin o‘quvchining mustaqil boshqaruviga o‘tishi bilan samarali bo‘ladi.

Produktiv o‘qishning birinchi metodik bosqichi matngacha bo‘lgan faoliyatdir. Uning vazifasi o‘quvchining mavjud bilimini faollashtirish, o‘qish motivini yuzaga keltirish va kelajakdagi muloqot uchun mazmuniy tayanch yaratishdan iborat. Sarlavha, illyustratsiya, kalit so‘zlar, muammoli vaziyat yoki biror predmet asosida “Bu matn nima haqida bo‘lishi mumkin?”, “Qahramon qanday muammoga duch kelishi ehtimol?”, “Siz bu vaziyatda nima qilgan bo‘lardingiz?” kabi savollar qo‘llanadi. Muhimi, o‘qituvchi taxminlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini darhol baholamaydi; ularni matn bilan tekshiriladigan gipoteza sifatida qabul qiladi. Shu orqali o‘quvchida o‘qishning shaxsiy maqsadi shakllanadi.

Ikkinchi bosqich matn bilan bevosita ishlash jarayonini qamrab oladi. Bu bosqichda faktik ma‘lumotni topish bilan birga sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, qahramonning motivini tushuntirish, muallif tanlagan til vositalarining vazifasini anglash, matnda bevosita aytilmagan xulosalarni chiqarish kabi topshiriqlar beriladi. O‘quvchi “Matnda bunga qanday dalil bor?”, “Qaysi jumla sening fikringni tasdiqlaydi?”, “Nima uchun muallif aynan shu so‘zni ishlatgan?” kabi savollar orqali matnning ichki mantiqiga kirib boradi. Natijada javob “menimcha” darajasida qolmay, “menimcha – chunki matnda – shuning uchun” ko‘rinishidagi dalillangan fikrga aylanadi.

Dialogik o‘qish jarayonining samaradorligi suhbatning sifati bilan belgilanadi. N. Mercer va K. Littleton bolalar tafakkurining rivojlanishida asosli, hamkorlikka yo‘naltirilgan va tushuntirishga boy dialogning alohida rolini ko‘rsatadilar. Shu bois o‘qish darsida savollarning faqat o‘qituvchi tomonidan berilishi yetarli emas. O‘quvchilar bir-biriga savol berishi, javobni aniqlashtirishi, “Men bu fikrga qo‘shilaman, chunki...”, “Men boshqacha o‘ylayman, sababi...”, “Sizning fikringizni matnning qaysi qismi tasdiqlaydi?” kabi kommunikativ formulalardan foydalanishi kerak. Bu formulalar o‘quvchilarda muloqot madaniyati va argumentativ nutqni bosqichma-bosqich shakllantiradi.

Uchinchi bosqich matndan keyingi produktiv faoliyatni o‘z ichiga oladi. Mazkur bosqichda o‘quvchi o‘qilgan axborotni yangi kommunikativ vaziyatga ko‘chiradi. Hikoyani dialog shakliga aylantirish, qahramonga xat yozish, voqeani boshqa qahramon nuqtayi nazaridan qayta hikoya qilish, intervyu tuzish, alternativ yakun yaratish, matndagi muammo yuzasidan sinfdoshlariga tavsiya berish, kichik taqdimot tayyorlash kabi topshiriqlar bunga misol bo‘la oladi. Bunday transformatsiya o‘quvchidan matn mazmunini qayta tashkil qilishni, adresatni hisobga olishni, zarur nutqiy vositalarni tanlashni va kommunikativ niyatni amalga oshirishni talab etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayonini baholash uchun uning tarkibiy tuzilmasini aniq belgilash zarur. Tadqiqot nuqtayi nazaridan mazkur kompetensiya beshta o‘zaro bog‘liq komponent orqali tavsiflanadi. Birinchisi, motivatsion-qadriyatli komponent bo‘lib, u o‘qish va muloqotga qiziqish, o‘z fikrini bildirish ehtiyoji, suhbatdoshga hurmat va hamkorlikka tayyorlikni aks ettiradi. Ikkinchisi, kognitiv-mazmuniy komponent – matn mavzusi va asosiy g‘oyasini aniqlash, muhim axborotni ajratish, inferensiya chiqarish va mazmuniy aloqalarni tushunish qobiliyatidir. Uchinchi, nutqiy-kommunikativ komponent fikrni aniq, izchil va mantiqiy ifodalash, savol tuzish, javobni kengaytirish, monolog va dialog yaratishni qamrab oladi. To‘rtinchi, interaktiv-pragmatik komponent suhbatdoshni tinglash, muloqot navbatiga rioya qilish, fikrga munosabat bildirish va vaziyatga mos nutq strategiyasini tanlash bilan bog‘liq. Beshinchi, refleksiv-baholash komponent o‘z nutqi va fikrlash jarayonini tahlil qilish, xatoni ko‘rish, javobni takomillashtirish va o‘z pozitsiyasini qayta ko‘rib chiqishga tayyorlikni bildiradi.

O‘qish savodxonligini xalqaro baholash yondashuvlari ham boshlang‘ich sinfda matn bilan ishlashni faqat fakti qayta topish darajasi bilan chegaralamaslik zarurligini ko‘rsatadi. PIRLS 2021 baholash doirasida to‘rtinchi sinf o‘quvchilarining o‘qish faoliyati aniq ifodalangan axborotni topish, sodda xulosalar chiqarish, g‘oya va axborotni interpretatsiya hamda integratsiya qilish, matn mazmuni va elementlarini baholash kabi jarayonlar orqali ko‘rib

chiqiladi. Ushbu kognitiv jarayonlarni kommunikativ topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchining o‘qib tushunish natijasini nutqiy faoliyatga aylantirish imkonini beradi.

Metodikaning didaktik mexanizmini “matn – anglash – savol – dialog – interpretatsiya – dalillash – transformatsiya – kommunikativ mahsulot – refleksiya” zanjiri sifatida ifodalash mumkin. Bunda matn kommunikativ faoliyatni yuzaga keltiruvchi stimulus, savol fikrlashni faollashtiruvchi vosita, dialog ma‘noni hamkorlikda qurish maydoni, dalillash fikrni asoslash mexanizmi, transformatsiya o‘zlashtirilgan mazmunni yangi vaziyatga ko‘chirish usuli, kommunikativ mahsulot esa kompetensiyaning amaliy namoyon bo‘lish shaklidir. Refleksiya ushbu jarayonni yakunlab, o‘quvchining “men nimani bildim?” savolidan “men qanday tushundim, qanday fikr bildirdim va muloqotimni qanday yaxshilay olaman?” savoliga o‘tishini ta‘minlaydi.

Produktiv o‘qish metodikasining samarali ishlashi uchun o‘qituvchi topshiriqlarni kognitiv-kommunikativ murakkablik tamoyili asosida izchil tuzishi lozim. Dastlab o‘quvchi aniq axborotni topadi; keyin axborotlar o‘rtasidagi aloqani tushuntiradi; so‘ng yashirin ma‘noni interpretatsiya qiladi; undan keyin pozitsiyasini baholaydi va matndan dalil keltiradi; keyingi bosqichda mazmunni boshqa nutqiy shaklga o‘tkazadi; yakunda esa o‘qilgan materialni yangi hayotiy vaziyatga tatbiq etib, mustaqil kommunikativ mahsulot yaratadi. N.K. Duke va P.D. Pearson o‘qib tushunishni rivojlantirishda strategiyalarni aniq o‘rgatish, model ko‘rsatish, boshqariladigan mashq va o‘quvchining mustaqil qo‘llashi o‘rtasidagi izchillikni muhim deb hisoblaydilar. Bu metodik tamoyil produktiv o‘qishni boshlang‘ich sinf o‘quvchisining yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich shakllantirish uchun ayniqsa ahamiyatlidir.

Amaliy mashg‘ulotlarda “fikr – dalil – izoh” modeli kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali mikromexanizmi sifatida qo‘llanishi mumkin. Masalan, “Qahramon to‘g‘ri ish qildimi?” savoliga bir so‘zli javob berish o‘rniga o‘quvchi “Menimcha, qahramon to‘g‘ri ish qildi, chunki matnda u do‘stini yolg‘iz qoldirmagani aytilgan. Bu uning mas‘uliyatli ekanini ko‘rsatadi” shaklida javob beradi. Mazkur strukturani muntazam qo‘llash o‘quvchida fikr va dalil o‘rtasidagi aloqani anglash, mantiqiy bog‘lovchilardan foydalanish, matnga qayta murojaat qilish va mulohazani tushunarli yakunlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Produktiv o‘qishda o‘qituvchining savol berish madaniyati ham o‘zgaradi. Yopiq, yagona javobli savollar o‘rnini asta-sekin divergent va interpretativ savollar egallashi kerak. “Qahramon qayerga bordi?” savoli fakti aniqlaydi; “U nima sababdan bordi?” sababni tushuntirishni talab qiladi; “Uning qaroriga qanday munosabat bildirasiz va nima uchun?” savoli baholashni, dalillashni va shaxsiy pozitsiyani yuzaga chiqaradi; “Agar voqea boshqa sharoitda sodir bo‘lganida, natija qanday o‘zgarardi?” savoli esa transfer va yaratuvchan fikrlashni ishga tushiradi. Savollarning bunday gradatsiyasi darsni oddiy nazoratdan kommunikativ izlanish maydoniga aylantiradi.

Metodik tizimda refleksiv topshiriqlarga ham alohida o‘rin berish lozim. Dars yakunida “Bugun men matndan qanday yangi xulosa chiqardim?”, “Qaysi fikrimni matn bilan dalillay oldim?”, “Kimning fikri mening qarashimni o‘zgartirdi?”, “Keyingi safar javobimni qanday yaxshilayman?” kabi savollar o‘quvchining o‘z kommunikativ faoliyatiga nisbatan ongli munosabatini rivojlantiradi. Refleksiya baholashning faqat o‘qituvchi tomonidan amalga

oshirilishidan o‘quvchining o‘z faoliyatini nazorat qilishi va takomillashtirishiga o‘tishni ta‘minlaydi.

Kommunikativ kompetensiyaning rivojlanganlik darajasini baholashda mazmuniy-anglash, nutqiy ifoda, dialogik-interaktiv faoliyat, dalillash, pragmatik moslik, produktiv-ijodiy faoliyat va refleksiya kabi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Har bir mezon bo‘yicha o‘quvchining faoliyati “mustaqil va barqaror bajaradi”, “qisman mustaqil bajaradi”, “pedagogik yordam bilan bajaradi”, “hali namoyon etmaydi” kabi sifat darajalari asosida kuzatilishi mumkin. Bunday baholash o‘quvchining faqat natijasini emas, balki rivojlanish dinamikasini ham ko‘rsatadi va o‘qituvchiga keyingi metodik yordam yo‘nalishini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotda ilgari surilayotgan metodik yondashuvning ilmiy yangilik jihatida produktiv o‘qish bilan kommunikativ kompetensiyani bitta didaktik tizimda integratsiyalash bilan belgilanadi. Birinchidan, produktiv o‘qish boshlang‘ich sinf sharoitida anglash, dialog, interpretatsiya, transformatsiya, kommunikativ mahsulot va refleksiyadan iborat ketma-ketlik sifatida aniqlashtirildi. Ikkinchidan, kommunikativ kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv-mazmuniy, nutqiy-kommunikativ, interaktiv-pragmatik va refleksiv-baholash komponentlari produktiv o‘qish faoliyatining bosqichlari bilan funksional bog‘landi. Uchinchidan, matn bilan ishlash topshiriqlari reproduktiv javobdan mustaqil kommunikativ mahsulot yaratishgacha bo‘lgan kognitiv-kommunikativ murakkablik asosida tizimlashtirildi. To‘rtinchidan, “fikir – dalil – izoh” va “matn – dialog – mahsulot” mikromodellari boshlang‘ich sinf o‘quvchisining dalillangan nutqini bosqichma-bosqich shakllantirish vositasi sifatida asoslandi.

Mazkur metodikaning amaliy ahamiyati shundaki, u o‘qish darsida alohida “nutq rivojlantirish” mashg‘ulotini kutmasdan, matn bilan ishlashning o‘zini kommunikativ kompetensiyani shakllantirish vositasiga aylantiradi. O‘quvchi har bir o‘qilgan matn bilan muloqot qiladi, sinfdoshlari bilan fikr almashadi, o‘z qarashini asoslaydi, boshqa fikrni tinglaydi va mazmunni yangi shaklda ifodalaydi. Shu tariqa o‘qish va nutq rivojlantirish jarayonlari sun‘iy ajratilmaydi, balki yagona pedagogik faoliyatga integratsiyalanadi. O‘qituvchi uchun esa metodika darsning maqsadini “matnni o‘qib chiqish”dan “matn asosida anglangan va dalillangan kommunikativ faoliyatni yuzaga keltirish”ga o‘zgartiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish produktiv o‘qishning maqsadli va izchil tashkil etilishi bilan bevosita bog‘liq. Produktiv o‘qish o‘quvchini faktlarni qayta hikoya qiluvchi ijrochidan matnning faol interpretatori va muloqot subyektiga aylantiradi. Matngacha bo‘lgan taxmin va maqsad qo‘yish, matn jarayonidagi savol, inferensiya va dalillash, matndan keyingi transformatsiya va kommunikativ mahsulot yaratish hamda yakuniy refleksiya o‘qish savodxonligi bilan kommunikativ kompetensiyaning integrativ rivojlanishini ta‘minlaydi. Natijada boshlang‘ich ta‘limning muhim natijasi sifatida o‘qiganini anglaydigan, fikrini mantiqiy va asosli ifodalaydigan, suhbatdoshni tinglaydigan, turli nuqtayi nazarlarni qiyoslaydigan va yangi vaziyatda mazmunli muloqot qila oladigan o‘quvchi shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hymes, D. On Communicative Competence // Pride, J.B., Holmes, J. (Eds.). Sociolinguistics: Selected Readings. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.

2. Canale, M., Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47.
3. Rosenblatt, L.M. The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978.
4. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
5. Snow, C.E. (Chair). Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension. – Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2002.
6. Palincsar, A.S., Brown, A.L. Reciprocal Teaching of Comprehension-Fostering and Comprehension-Monitoring Activities // Cognition and Instruction. – 1984. – Vol. 1, No. 2. – P. 117–175. DOI: 10.1207/s1532690xc0102_1.
7. Mercer, N., Littleton, K. Dialogue and the Development of Children’s Thinking: A Sociocultural Approach. – London: Routledge, 2007.
8. Mullis, I.V.S., Martin, M.O. (Eds.). PIRLS 2021 Assessment Frameworks. – Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College, 2019. – 88 p.
9. Duke, N.K., Pearson, P.D. Effective Practices for Developing Reading Comprehension // Farstrup, A.E., Samuels, S.J. (Eds.). What Research Has to Say About Reading Instruction. – Newark, DE: International Reading Association, 2002. – P. 205–242.
10. Pressley, M. Reading Instruction That Works: The Case for Balanced Teaching. 3rd ed. – New York: Guilford Press, 2006.
11. Alexander, R. A Dialogic Teaching Companion. – London: Routledge, 2020.
12. Fisher, D., Frey, N., Lapp, D. Text Complexity: Raising Rigor in Reading. – Newark, DE: International Reading Association, 2012.
13. Kintsch, W. Comprehension: A Paradigm for Cognition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
14. Pearson, P.D., Cervetti, G.N. The Roots of Reading Comprehension Instruction // Israel, S.E. (Ed.). Handbook of Research on Reading Comprehension. 2nd ed. – New York: Guilford Press, 2017. – P. 12–56.
15. Shanahan, T., Shanahan, C. Teaching Disciplinary Literacy to Adolescents: Rethinking Content-Area Literacy // Harvard Educational Review. – 2008. – Vol. 78, No. 1. – P. 40–59.
16. Afflerbach, P., Pearson, P.D., Paris, S.G. Clarifying Differences Between Reading Skills and Reading Strategies // The Reading Teacher. – 2008. – Vol. 61, No. 5. – P. 364–373.
17. Guthrie, J.T., Wigfield, A., You, W. Instructional Contexts for Engagement and Achievement in Reading // Christenson, S.L., Reschly, A.L., Wylie, C. (Eds.). Handbook of Research on Student Engagement. – Boston, MA: Springer, 2012. – P. 601–634.
18. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019. DOI: 10.1787/b25efab8-en.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING ZAMONAVIY DARSNI TASHKIL ETISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Turg‘unboyeva Mashxura Ikromjon qizi

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi,

Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: mashuraturgunboeva85@gmail.com

Tel: +998946537711

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255319>

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining zamonaviy darsni loyihalash va o‘tkazishga tayyorgarligi kompetensiyaviy, integrativ va refleksiv yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Nazariy tahlil, qiyoslash va pedagogik modellashtirish metodlari orqali zamonaviy darsning maqsadga yo‘naltirilganlik, o‘quvchi faolligi, fanlararo integratsiya, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish, differensiallash va formativ baholash kabi belgilari aniqlashtiriladi. Bo‘lajak o‘qituvchi uchun yetti bosqichli darsni loyihalash algoritmi hamda oliy ta‘limdagi metodik tayyorgarlikni kuchaytirishga doir amaliy tavsiyalar taklif etiladi. Natijada zamonaviy dars texnologiya namoyishi emas, balki o‘quvchi faoliyati, fikrlashi va mustaqilligini rivojlantiradigan yaxlit pedagogik tizim ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy dars, kasbiy kompetensiya, integrativ yondashuv, raqamli pedagogika, sun‘iy intellekt, differensial ta‘lim, formativ baholash, refleksiya.

Аннотация: В статье на основе компетентностного, интегративного и рефлексивного подходов анализируется готовность будущих учителей начальных классов к проектированию и проведению современного урока. Посредством теоретического анализа, сопоставления и педагогического моделирования уточнены такие признаки современного урока, как целевая направленность, активность ученика, межпредметная интеграция, целесообразное использование цифровых средств, дифференциация и формативное оценивание. Предложены семиэтапный алгоритм проектирования урока и практические рекомендации по совершенствованию методической подготовки в высшей школе. Обосновано, что современный урок является не демонстрацией технологий, а целостной педагогической системой, развивающей мышление, самостоятельность и деятельность ученика.

Ключевые слова: будущий учитель, начальное образование, современный урок, профессиональная компетентность, интегративный подход, цифровая педагогика, искусственный интеллект, дифференцированное обучение, формативное оценивание, рефлексия.

Abstract: The article analyses the readiness of prospective primary school teachers to design and conduct a modern lesson through competency-based, integrative and reflective approaches. Theoretical analysis, comparison and pedagogical modelling clarify the key features of a modern lesson: purposeful planning, learner agency, interdisciplinary integration, meaningful use of digital tools, differentiation and formative assessment. A seven-stage lesson-design algorithm and practical recommendations for strengthening methodological preparation in higher education are proposed. The study substantiates that a modern lesson is not a display

of technology but a coherent pedagogical system that develops learners’ activity, thinking and independence.

Keywords: prospective teacher, primary education, modern lesson, professional competence, integrative approach, digital pedagogy, artificial intelligence, differentiated instruction, formative assessment, reflection.

Kirish

Boshlang‘ich ta‘lim bolaning keyingi o‘qish faoliyati, muloqoti va ijtimoiy moslashuvi uchun poydevor yaratadi. Shu sababli kelajak o‘qituvchisini faqat mavzuni tushuntirishga emas, balki o‘quv maqsadini aniq belgilash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish, fanlararo bog‘lanishlarni ko‘rsatish, individual ehtiyojlarni hisobga olish va natijani dalillar asosida baholashga tayyorlash zarur. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida maktablarda ta‘lim sifatini oshirish hamda pedagog kadrlarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish vazifalari belgilangan [1, IV bo‘lim, 40-maqсад]. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida esa pedagoglar malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qayd etilgan [2, 4-maqсад]. Bu vazifalar pedagogika oliy ta‘lim muassasalaridagi metodik tayyorgarlik mazmunini zamonaviy dars talablari bilan uyg‘unlashtirishni taqozo etadi.

Zamonaviy dars tushunchasi ko‘pincha interaktiv metod yoki raqamli qurilma ishlatilgan mashg‘ulot bilan cheklanadi. Aslida esa darsning zamonaviyligi vositaning yangiligi bilan emas, o‘quvchi qanday fikrlayotgani, muammoni qanday hal qilayotgani, tengdoshlari bilan qanday hamkorlik qilayotgani va o‘z natijasini qanday tahlil qilayotgani bilan belgilanadi. UNESCO texnologiya ta‘lim muammosini o‘z-o‘zidan hal qilmasligini, undan foydalanish maqsadga muvofiq, teng imkoniyatli, dalillarga asoslangan va barqaror bo‘lishi kerakligini ta‘kidlaydi [5, 6-10; 21-22-b.]. Demak, bo‘lajak o‘qituvchining raqamli savodxonligi pedagogik maqsad, metod va baholash bilan bir butun holda shakllanishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi - bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasining tarkibini aniqlashtirish, darsni loyihalash algoritmini ishlab chiqish va oliy ta‘lim amaliyotiga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar berish. Tadqiqotda ilmiy-pedagogik manbalarni nazariy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish va pedagogik modellash metodlaridan foydalanildi. Maqolaning ilmiy yangiligi zamonaviy dars kompetensiyasini o‘zaro bog‘langan maqsadli-motivatsion, metodik, raqamli-axborot, kommunikativ, baholash-dagnostik va refleksiv komponentlar tizimi sifatida talqin qilish hamda uni darsning yetti bosqichli loyihasi orqali amaliy ifodalashdan iborat.

Asosiy qism

Kompetensiyaviy yondashuvda bilim yakuniy natija emas, balki real vaziyatda oqilona harakat qilish vositasidir. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlardan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, o‘zaro muloqoti va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [3, 863-869-b.]. Boshlang‘ich sinfda bu g‘oya bolaning tayyor javobni eslab qolishi bilan emas, savol berishi, taxmin ilgari surishi, usul tanlashi, xatosini tekshirishi va xulosasini izohlashi bilan namoyon bo‘ladi. Shunday faoliyatni yuzaga keltirish uchun bo‘lajak o‘qituvchi dars maqsadini “mavzuni o‘tish” shaklida emas, kuzatiladigan o‘quv natijasi shaklida belgilashi kerak.

Zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasining birinchi komponenti maqsadli-motivatsion tayyorgarlikdir. O‘qituvchi o‘quv dasturidagi natijani bolaning yosh xususiyatiga mos topshiriqqa aylantiradi, muvaffaqiyat mezonlarini sodda tilda ifodalaydi va o‘quvchida bilishga ehtiyoj uyg‘otadigan muammoli vaziyat yaratadi. Ikkinchi komponent metodik kompetensiya bo‘lib, u faol o‘qitish usullarini maqsadga muvofiq tanlash, yakka, juftlik va guruh ishini uyg‘unlashtirish, vaqtni boshqarish va fanlararo integratsiyani ta‘minlashni qamrab oladi. Integratsiya alohida fanlarni sun‘iy birlashtirish emas; u umumiy tushuncha, hayotiy muammo yoki amaliy mahsulot atrofida matematika, ona tili, tabiiy fanlar, texnologiya va san‘at mazmunini mantiqan bog‘lashdir.

Uchinchi komponent raqamli-axborot kompetensiyasidir. Multimedia, interaktiv mashq, virtual tajriba, elektron taqdimot yoki sun‘iy intellekt vositasi dars maqsadiga xizmat qilgandagina pedagogik qiymat kasb etadi. UNESCOning o‘qituvchilar uchun sun‘iy intellekt kompetensiyalari doirasi inson markazidagi yondashuv, sun‘iy intellekt etikasi, uning asoslari va qo‘llanilishi, AI pedagogikasi hamda kasbiy rivojlanish kabi besh yo‘nalishni ajratadi [6, 23-35-b.]. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi raqamli materialning yoshga mosligi, aniqligi, mualliflik huquqi, shaxsiy ma‘lumotlar himoyasi va algoritmik xato ehtimolini tekshirishi shart. Sun‘iy intellektidan tayyor javob tarqatish uchun emas, topshiriq variantlarini yaratish, matn murakkabligini moslashtirish, savollar bankini tuzish yoki o‘qituvchi refleksiyaiga ko‘maklashish uchun nazorat ostida foydalanish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi komponent kommunikativ va inklyuziv kompetensiyadir. Zamonaviy darsda o‘qituvchi yagona axborot manbai emas, balki muloqot va hamkorlikni boshqaruvchi fasilitator vazifasini bajaradi. U ochiq savollar beradi, bolaning javobini tinglaydi, fikrni asoslashga undaydi va xatoni jazolash vositasi emas, o‘rganish manbai sifatida talqin qiladi. Boshlang‘ich sinflarda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, sinkveyn va zigzag kabi interfaol usullar o‘quvchilarning muloqoti va faol ishtirokini kuchaytirishi mumkin [4, 56-59-b.]. Topshiriqlar murakkabligi, yordam turi, javob shakli va bajarish vaqti bo‘yicha differensiallashtirilsa, turli tayyorgarlik darajasidagi bolalar umumiy maqsad sari harakat qila oladi. Bunda past natijali o‘quvchiga faqat soddalashtirilgan vazifa, yuqori natijali o‘quvchiga esa shunchaki ko‘proq mashq berish yetarli emas; tayanch sxema, namuna, savol, tanlov va ijodiy kengaytirish kabi mos yordamlar zarur.

Beshinchi komponent baholash-dagnostik kompetensiyadir. Formativ baholash dars yakunidagi ball qo‘yish bilan cheklanmaydi; u dars davomida o‘quvchining ayni holatini aniqlash va keyingi pedagogik qarorni tanlash jarayonidir. O‘qituvchi kirish diagnostikasi, kuzatuv, savol-javob, qisqa yozma javob, o‘zaro baholash, “chiqish bileti” va refleksiya orqali dalil to‘playdi. Baholash mezonini topshiriqdan oldin tushuntirilsa, bola nimaga intilishini biladi. Qayta aloqa esa “yaxshi” yoki “xato” degan umumiy hukm emas, bajarilgan ishning kuchli jihati, tuzatiladigan nuqtasi va keyingi qadami haqida aniq ko‘rsatma bo‘lishi kerak.

Oltinchi komponent refleksiv kompetensiyadir. Bo‘ljak o‘qituvchi darsdan keyin “reja bajarildimi?” degan savol bilan cheklanmasdan, qaysi o‘quv natijasi qay darajada yuzaga kelgani, buni qaysi dalil tasdiqlashi, kimlar qiyinchilikka duch kelgani, qaysi metod nima sababdan ishlagani yoki ishlamagani haqida xulosa chiqarishi lozim. Refleksiya keyingi darsni qayta loyihalashga olib kelgandagina kasbiy rivojlanish vositasiga aylanadi. Dars

videoyozuvini mezonlar asosida tahlil qilish, tengdosh kuzatuvi va mikrodarsdan keyingi yozma tahlil pedagogik refleksiya rivojlantirishning samarali shakllaridir.

Zamonaviy darsni loyihalash algoritmi

Bosqich	Loyihalash vazifasi	Bo‘lajak o‘qituvchining amaliy harakati
1	Diagnostika	Avvalgi bilim, qiziqish, til va o‘quv ehtiyojlarini qisqa topshiriq orqali aniqlaydi.
2	Natija va mezon	Kuzatiladigan o‘quv natijasini va muvaffaqiyat mezonini o‘quvchi tushunadigan tilda belgilaydi.
3	Muammoli vaziyat	Hayotiy savol, rasm, tajriba yoki qarama-qarshi fikr yordamida bilishga ehtiyoj uyg‘otadi.
4	Faoliyat dizayni	Yakka, juftlik va guruh ishini; fanlararo bog‘lanish va differensial yordamni rejalashtiradi.
5	Vosita tanlash	Ko‘rgazma va raqamli vositani maqsad, yosh, xavfsizlik va mavjud sharoit mezonida tanlaydi.
6	Formativ baholash	Dars davomida dalil yig‘adi, aniq qayta aloqa beradi va zarur joyda o‘qitish yo‘lini o‘zgartiradi.
7	Refleksiya va transfer	O‘quvchiga nima o‘rganganini anglatadi, bilimni yangi vaziyatga ko‘chirish topshirig‘ini beradi va o‘z darsini tahlil qiladi.

Mazkur algoritmi qat‘iy qolip emas. Dars turi va mavzuga ko‘ra ayrim bosqichlar bir-biriga qo‘shilishi yoki takrorlanishi mumkin. Uning asosiy vazifasi bo‘lajak o‘qituvchining e‘tiborini “qaysi metodni ishlataman?” savolidan “o‘quvchi qanday natijaga, qaysi faoliyat va qaysi dalil orqali erishadi?” savoliga ko‘chirishdir. Masalan, 4-sinf tabiiy fan darsida suvning holatlari mavzusi kichik tajriba, natijani jadvalda qayd etish, matematik taqqoslash, xulosani ona tilida asoslab yozish va kundalik hayotdagi qo‘llanishini muhokama qilish orqali integratsiyalanishi mumkin. Raqamli animatsiya esa kuzatish qiyin bo‘lgan jarayonni ko‘rsatish uchun qisqa va maqsadli qo‘llanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Birinchidan, metodika fanlaridagi topshiriqlar dars ishlanmasini yozish bilan tugamasligi kerak. Talaba o‘quv natijasi, baholash mezonini, topshiriq va qayta aloqa o‘rtasidagi moslikni asoslab berishi zarur. Har bir ishlanmaga “bu faoliyat qaysi kompetensiyani rivojlantiradi?” va “natijani qaysi dalil orqali bilamiz?” savollari kiritilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, mikrodarslar muntazam tashkil etilib, ularning tahlili yagona rubrika asosida olib borilishi lozim. Rubrikada maqsadning aniqligi, o‘quvchi faolligi, savol sifati, differensial yordam, vaqt boshqaruvi, formativ baholash, raqamli vositaning pedagogik

zarurati va refleksiya kabi mezonlar bo‘lishi kerak. Tahlil shaxsga emas, kuzatilgan pedagogik harakat va uning o‘quvchi faoliyatiga ta‘siriga qaratiladi.

Uchinchidan, pedagogik amaliyot oliy ta‘limdagi nazariya bilan uzviy bog‘lanishi zarur. Talaba maktabdagi bir darsni kuzatib, o‘quvchi faoliyati xaritasini tuzishi; keyin darsning bir qismini qayta loyihalashi, sinovdan o‘tkazishi va natijalar asosida takomillashtirishi mumkin. Bunday “loyihalash - amalga oshirish - dalil yig‘ish - refleksiya - qayta loyihalash” sikli kasbiy qaror qabul qilishni shakllantiradi.

To‘rtinchidan, raqamli va sun‘iy intellekt vositalari bo‘yicha tayyorgarlik alohida texnik mashg‘ulot sifatida emas, fan metodikalari tarkibida berilishi kerak. Talaba bir vositaning imkoniyati bilan birga cheklovi va xavfini ham baholaydi, yaratilgan materialni faktik aniqlik, yoshga moslik, xolislik va maxfiylik mezonlari asosida tekshiradi. Raqamli vosita pedagogik maqsad, o‘quv mazmuni va inson mas‘uliyati bilan uyg‘unlashtirilgandagina ta‘limiy qiymat kasb etadi [6, 29-35-b.].

Beshinchidan, talabalar metodik portfel yuritishi foydali. Portfelda dars loyihalari, diagnostik topshiriqlar, baholash mezonlari, o‘quvchi ishlarining anonim namunalari, kuzatuv varaqalari va refleksiv yozuvlar jamlanadi. Semestr oxirida faqat yakuniy mahsulot emas, talabaning dastlabki va takomillashtirilgan ishlanmasi o‘rtasidagi o‘sish ham baholanadi. Bu yondashuv uzluksiz kasbiy rivojlanish odatini shakllantiradi.

Muhokama

Taklif etilgan model zamonaviy darsni alohida metodlar to‘plami emas, o‘zaro bog‘liq pedagogik qarorlar tizimi sifatida ko‘rsatadi. Ushbu qarorlarning markazida o‘quvchi faoliyati va o‘quv natijasining dalili turadi. Raqamli vosita, guruhli ish yoki o‘yin elementi o‘quv natijasini yaxshilamasa, u darsni tashqi jihatdan qiziqarli ko‘rsatishi mumkin, biroq metodik jihatdan zarur vosita hisoblanmaydi. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchining metod tanlash erkinligi uning pedagogik mas‘uliyati va dalillarga tayangan refleksiyasi bilan birga rivojlantirilishi lozim.

Modelni amaliyotga joriy etishda moddiy-texnik sharoit, talabalarning boshlang‘ich raqamli savodxonligi, amaliyot maktablari bilan hamkorlik va mentor o‘qituvchilarning tayyorgarligi hisobga olinadi. Texnik imkoniyat cheklangan sinfda ham zamonaviy darsni muammoli savol, hamkorlikdagi topshiriq, differensial yordam, oddiy ko‘rgazma va formativ baholash yordamida tashkil etish mumkin. Bu holat zamonaviylikning asosiy mezonini qurilma emas, pedagogik dizayn ekanligini yana bir bor ko‘rsatadi.

Xulosa

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasi maqsadli-motivatsion, metodik, raqamli-axborot, kommunikativ-inklyuziv, baholash-diaagnostik va refleksiv tarkibiy qismlarning birligida shakllanadi. Zamonaviy dars o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, savol beruvchi, hamkorlik qiluvchi, tanlov qiluvchi, natijasini baholovchi va bilimni yangi vaziyatda qo‘llovchi subyektga aylantirishi bilan ahamiyatlidir. Taklif etilgan yetti bosqichli algoritm dars maqsadi, faoliyat, vosita va baholashni o‘zaro moslashtirishga xizmat qiladi. Oliy ta‘limda mikrodars, mezonli kuzatuv, metodik portfel, amaliyot bilan integratsiya va refleksiv qayta loyihalash tizimli yo‘lga qo‘yilsa, bo‘lajak o‘qituvchining nafaqat dars o‘tish, balki o‘z pedagogik qarorini asoslash va muntazam takomillashtirish qobiliyati rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. IV bo‘lim, 40-maqsad. <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida. 4-maqsad. <https://lex.uz/docs/-6600413>
3. To‘raqulov A.R., Bobonazarova D.Sh. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish // Journal of Universal Science Research. - 2023. - 1(5). - B. 863-869.
4. Хамидова Ш. Практическое использование интерактивных методов в начальных классах // TADQIQOTLAR.UZ. - 2024. - T. 30, № 1. - С. 56-59.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Summary. - Paris: UNESCO, 2023. - P. 6-10, 21-22. - 34 p.
6. Miao F., Cukurova M. AI Competency Framework for Teachers. - Paris: UNESCO, 2024. - P. 23-35. - 52 p.
7. <https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/technology>
8. <https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-learning-compass-2030.html>
9. <https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-teachers>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INNOVATSION YONDASHUVLARNI TASHKIL ETISHNING TARIXIY TARAQQIYOTI

Bo‘ronova Iroda Bo‘ronovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi va amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: irodaburonovna86@gmail.com

Tel: +998885494444

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255459>

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinflarda innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish mazmuni, sharq va g‘arb olimlarining pedagogik qarashlari haqida ma‘lumot berilgan. O‘quv jarayonini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish zarurati asoslangan. Innovatsion pedagogika tushunchasi mazmuni

Kalit so‘zlar: innovatsiya, ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik, pedagogik, pedagogik mahorat, insonparvarlashtirish, konsepsiya, innovatsion pedagogika, innovatsion ta‘lim.

Аннотация. В данной статье раскрывается специфика имплементации инновационных подходов в образовательный процесс начальной школы. Проводится сравнительно-сопоставительный анализ педагогических концепций восточных и западных мыслителей. Обосновывается объективная необходимость интеграции современных образовательных технологий в организацию учебного процесса. Детализируется концептуальное содержание понятия «инновационная педагогика» и её роль в модернизации начального образования.

Ключевые слова: инновация, социальный аспект, экономический фактор, психологическое измерение, педагогическая система, педагогическое мастерство, гуманизация образования, научно-педагогическая концепция, инновационная педагогика, инновационное обучение.

Abstract. This article elucidates the specifics of implementing innovative approaches within the primary school educational process. A comparative analysis of pedagogical concepts from Eastern and Western thinkers is conducted. The objective necessity of integrating modern educational technologies into the organization of the learning process is substantiated. Furthermore, the conceptual content of "innovative pedagogy" and its pivotal role in modernizing primary education are detailed.

Keywords: innovation, social aspect, economic factor, psychological dimension, pedagogical system, pedagogical skill, humanization of education, scientific and pedagogical concept, innovative pedagogy, innovative learning.

Kirish. XX asrning boshlarida yangi bilim sohasi innovatika-yangiliklar kiritish haqidagi fan paydo bo‘ldi, unda moddiy ishlab chiqarish sohasidagi texnik yangiliklarning qonuniyatlari o‘rganiladi. Innovatikada asosiy tushuncha - innovatsion jarayon hisoblanadi. Ta‘limda innovatsion jarayonlar uch asosiy jihatdan qarab chiqiladi: ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy-boshqaruv. Ushbu jihatlar innovatsion jarayonlar o‘tadigan umumiy iqlim va sharoitlarga bog‘liqligi sababli mavjud sharoitlar innovatsion jarayonga hissa qo‘shishi yoki to‘sqinlik qilishi mumkin.

Asosiy qism. Sharqning buyuk allomalari Xorazmiy, Farg‘oniy, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, M.Ulug‘bek, A.Navoiy, Z.M.Boburlarning pedagogik qarashlarida yangicha yondashuv va g‘oyalar ilgari surilgan.

Jahon ilm-ma‘rifatining buyuk nomoyondasi Abdullox Muxammad ibn Muso al-Xorazmiy induksiya yo‘li bilan umumiy echish usullarini hal etdi, deduksiya yo‘li bilan umumiy usullar yordamida turli xususiy masalalarni echdi. Shuningdek, ta‘lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirishda ko‘rgazmali vositalardan foydalanish, ta‘limda mantiqiy tafakkurga, shaxsiy kuzatish va tajribalarga suyanish, savol-javob, bahs-munozara kabi ta‘lim usullarini keng qo‘llash, olgan bilimlarni amaliyotga tatbiq eta olish ko‘nikma va malakalarini tarkib toptirish to‘g‘risida to‘xtalib: “...sezgi orqali bilish, bu qilgan bilim bo‘lsa, mantiqiy bayon, aqliy bilish esa, haqiqiy bilishning muhim tomonini bayon etadi. Insonning xulq-atvori, xatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin” - degan xulosaga keladi.

Abu Rayxon Beruniy ta‘lim-tarbiyani amalga oshirishda ta‘lim oluvchilarni zeriktirmaslik va xotirasini toliqtirmaslik uchun o‘rganiladigan fanlarni yangisi bilan almashtirib turish zarurligi va o‘qitishda turli yangi ta‘lim usullaridan foydalanish haqidagi ilg‘or fikrlari xozirgi davr uchun ham dolzarbdir.

Ibn Sinoning “Tadbir ul-manozil” asarida bayon etilgan o‘qitish usullari hozirgi davr ta‘limotlariga mos kelishi ham nazariy, ham amaliy jihatdan qimmatlidir. “Bola baquvvat bo‘lib, so‘zlashuv nutqini yaxshi tushuna boshlagandan so‘ng u savod o‘rganishga qobil bo‘ladi, shundan so‘ng savodga o‘rgata borish mumkin”.

Ibn Sino o‘quvchiga bilim berishda o‘qituvchining pedagogik mahorati va mas‘uliyatli burchi masalasiga alohida to‘xtalib, o‘qituvchi bolalarga bilim berishga kirishishidan avval, ularning xulq – atvorini o‘rganishi va bilimlarini tekshirib ko‘rishi, qiziqishini, nimaga qodir ekanligini tavsiya etishi kerakligi haqida fikr yuritar ekan, murabbiylarga shunday yo‘l-yo‘riqlar beradi:

- bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo‘lishi, berayotgan bilimning qanday o‘zlashtirib olayotganiga e‘tibor berishi;
- ta‘limda turli o‘qitish usullari va shakllaridan foydalanishi;
- ta‘lim oluvchining xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi;
- fanga qiziqтира olishi;
- berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olishi;
- bilimlarni talabalarga tushunarli, uning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda berishi;
- har bir so‘zning bolalar hissiyotini uyg‘otish darajasida bo‘lishiga erishish zarur.

Ibn Sino maktabda bolalarni alohida – alohida o‘qitishdan ko‘ra jamoa tartibida o‘qitishni afzal deb biladi. “O‘quvchilar birga bo‘lganda bir-birlari bilan gaplashadilar va bu bilan o‘z xotiralari va nutqini rivojlantiradilar” - deydi. Bugungi kunda allomaning g‘oyasi kollobarativ o‘qitish uslubiga mos keladi.

Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bek o‘quv tizimini isloh qilib, falakiyot, matematika, geografiya kabi aniq fanlarni o‘qitishni joriy etdi. Ta‘lim mazmunining sifatini oshirdi va o‘qish-o‘qitish uslubini yangilashga jiddiy e‘tibor berdi. Madrasada olgan nazariy bilimlarni, rasadxonada amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazishni yo‘lga qo‘ydi. Muddarislarning mas‘uliyatini va

pedagogik mahoratini oshirishga alohida e‘tibor berdi. Ulug‘bekning fikricha, talabalarni bilim olishni istamasligi va zerikishi muddarislarning o‘quvsizligidandir, deydi. Chunki bunday muddaris-tarbiyachilar ta‘lim usullarini noto‘g‘ri qo‘llash bilan talabalarning bilimga qiziqishini so‘ndiradi. Darsliklar qaysi fan, voqea, hodisani aks ettirishidan qat‘iy nazar, hayot haqidagi haqiqatdan uzoq bo‘lmasligi va yangi mazmun bilan boyitib borilishi kerak. Olim mustaqil mutoala qilish – bilim manbaidir, degan g‘oyani ilgari suradi.

XI asrning boshida ta‘lim jarayonini insonparvarlashtirish, o‘quvchini o‘z xohish-istagiga qarab, o‘z qiziqishini qondirish maktabga bog‘liqdir degan g‘oya ilgari suriladi. Har bir bolani hurmat qilish, sevish, uni shaxsini rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlarni tug‘dirish, ta‘limni o‘quvchining tabiatiga moslashtirish masalasi kun tartibiga qo‘yiladi. Qisqa qilib aytganda o‘quvchi shaxsi ta‘lim-tarbiya jarayonining markazida bo‘lishi haqidagi masalalar ko‘riladi.

Shu davrda o‘quvchi shaxsiga qaratilgan ta‘lim vujudga kelib insonparvarlik pedagogikasi nomi bilan yuritila boshlandi. Uning bosh g‘oyasi yoki konsepsiyasi o‘quvchi shaxsini himoya qilish, uning huquq va erkinliklarini, baxtini, shaxsning ichki imkoniyatlarini ochish va rivojlanishiga ijodiy muhit yaratish, mehnat qilish, ta‘lim olishlariga zaruriy muhit yaratib berishdan iboratdir.

Insonparvarlashtirish pedagogikasi shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limdir. Insonparvarlik pedagogikasini innovatsion pedagogika deb ham ta‘riflashadi. Bu degani avtoritar pedagogikadan voz kechib, hamkorlik va hamijodkorlik pedagogikasiga o‘tish jarayonidir.

Innovatsion pedagogika- ilmiy nazariyalar tizimi bo‘lib, tarbiyalanuvchining o‘quv-tarbiyaviy jarayonning faol, ongli, teng huquqli, o‘z ichki imkoniyatlariga suyanigan holda yuritilishi tushuniladi.

Insonparvarlik pedagogikasiga asos solgan va uning asoschilaridan biri AQShlik gummanist olim Karl Rodjersdir (1902-1987). U maktabda o‘qib yurgan vaqtida qobiliyatsiz o‘quvchi sifatida ko‘p tanbehlar eshitib, o‘qishni bitiradi. Keyinchalik o‘qishni bitirib o‘qituvchilik qiladi. Eski gunohlarini yuvish uchun o‘quvchilarga mehribonlik, ularning qiziqish, hoxish-istaklarini ro‘yobga chiqarish uchun o‘quvchilarni sevish va ularga yaxshilik qilishni o‘zining hayot tarzi sifatida qabul qiladi. O‘quvchilar bilan insonparvarlik yo‘nalishi asosida ishlash bo‘yicha oldin to‘garak, keyinchalik uni ilmiy-tekshirish markaziga aylantiradi.

Insonparvarlashtirish orqaligina bola xulqini, o‘zini tutishi, mas‘uliyatni his qilishga erishish mumkin degan xulosaga keladi. Bu muammoni hal qilishda faqat muhit yaratish, ilg‘or tajribaga suyanishni o‘zi etarli emas deydi. Insonparvarlik asosida bolani o‘zligini anglash, ijodiy muhitni yaratish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, takomillashtirish, tarbiya toptirish orqali o‘qishni engillashtirish, uni o‘qishini quvonch maktabiga aylantirish mumkin. Quvonch maktablarida bolalarga eng yaqin murabbiylar faslitatorlardir degan fikrga keladi. Tarbiyalanuvchi uning shaxsiga hurmat bilan qaralayotganini, sevishi, mehribonlik ko‘rsatilayotganini, u bilan ishlashga, uning taqdiri bilan qiziquvchi murabbiylar borligini his qilishlari kerak.

Innovatsiyalar dastlab madaniyat sohasida qo‘llanila boshlagan va dunyo madaniyatining jadallik bilan taraqqiyoti va rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan. Umummadaniyatni rivoji asosida ma‘naviy madaniyat, moddiy madaniyat, badiiy madaniyatlar tarmoqlari vujudga kelgan. Ular o‘z navbatida yana yangi tarmoq madaniyatlarini kelib chiqishiga va takomillashishiga sabab

bo‘lgan. Masalan, badiiy madaniyat cholg‘u asboblari, mumtoz qo‘shiqlar, estrada qo‘shiqlari va musiqasi, lirik qo‘shiqlar, kino va teatrlar sohasini rivojlanishiga sabab bo‘lgan.

“Innovatsion ta‘lim” deganda o‘quv jarayoniga yangi elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta‘lim tizimida innovatsiya o‘zgartirish bilan bevosita bog‘liq. G‘arb maktablari ekstensiv yo‘l bilan pedagogik mahsulotni yangi informatsion texnologiyalar, vaqtni turli xil o‘quv faoliyatlariga taqsimlash, sinfdagi differentsiatsiya va individuallashtirish hisobiga oshirish bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan pedagogik mahsulot sifati yaxshilanmoqdaki, bu savol aniqligicha qolmoqda: ko‘pchilik mustaqil ekspertlar bunga ishonchsizlik bildirmoqdalar. Bu holatdan chiqish yo‘li «O‘zaro bog‘liqlikdagi innovatsiya (yangiliklar)» deb ataluvchi, intensiv va ekstensiv yo‘llarni birlashtirishga imkon beruvchi pedagogik tizim rivojlanishi hisoblanadi. Bu pedagogikaning foydalanish imkoniyatlarini chuqur tekshirishni talab qiladi, bu esa ular turli ko‘rinishdagi turli harakterli va turli darajadagi pedagogik tizim tashkil etuvchilari uchrashgan nuqtada namoyon bo‘ladi.

Xulosa. Bola maktabga qabul qilinishi bilan o‘qish etakchi faoliyatga aylanishi zarur bo‘ladi. O‘qish o‘yindan farqli o‘laroq majburiylik kasb etadi, u aniq maqsadga qaratilgan, ijtimoiy ahamiyatga molik bo‘lgan hamda tizimga solingan faoliyat turi hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflarda bolalarni o‘qitish jarayonida ham o‘yinlardan foydalaniladi, lekin endi ular o‘qish, o‘qitish vazifalari bilan bog‘langan bo‘ladi.

Innovatsion o‘yinnning maqsadi, turi, tashkil etish sharoitlari ham o‘zgaradi. Boshlang‘ich sinflarda bolalarning o‘qish faoliyatini tashkil etishda o‘qituvchi o‘qish jarayoniga, ya‘ni harakatlarni bajarish usullariga alohida e‘tibor beradi. Chunki o‘qishning pirovard maqsadi muayyan bilim va malakalarni egallab olishdangina iborat bo‘lmay, balki kelgusida ishlab chiqarish, fan yoki insonlar bajaradigan boshqa ijtimoiy faoliyat turlarining murakkab muammolarini hal qilishda kerak bo‘lgan mustaqil ravishda bilim olish mahoratini o‘zlashtirish hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mavlanova R.A., Raxmankulova N.X., Matnazarova K.O. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. T.: 2012-180 b.
2. Xoshimov K., Ochil S. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: 2010 -300b
3. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. T., Iqtisod-moliya, 2010-176 b.
4. Ergashev R.N. va boshq. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. Darslik. T.: 2021-217 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA ALLOMALAR MEROSINI O‘RGANISHDA IJODIY VA MANTIQIY TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Najmiddinova Madina Abduraxim qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti

2-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255533>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida Alisher Navoiyning ma‘naviy merosini o‘rganish jarayonida ijodiy va mantiqiy topshiriqlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Ijodiy va mantiqiy topshiriqlarning mazmuni, turlari, ularni dars jarayonida qo‘llash bosqichlari hamda o‘quvchilar faoliyatini baholash mezonlari bayon etilgan. Shuningdek, 4-sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan topshiriq namunalari keltirilib, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va ma‘naviy dunyoqarashni shakllantirishdagi imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: tarbiya darsi, Alisher Navoiy, allomalar merosi, ijodiy topshiriq, mantiqiy topshiriq, mustaqil fikrlash, dunyoqarash, funksional savodxonlik, baholash mezonlari.

Kirish

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ta‘limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda Sharq allomalarining boy ilmiy-ma‘naviy merosidan foydalanish katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Yosh avlodning fikrlashi va dunyoqarashini buyuk allomalarimizning ma‘naviy merosi bilan uzviy bog‘liq holda shakllantirish kelajakda yuksak ma‘naviyatli, mustaqil fikrlaydigan va barkamol insonni tarbiyalashga yordam beradi.

Alloma va adiblarimiz qoldirgan ma‘naviy boyliklar o‘quvchilarda ezgulik, insonparvarlik, ilmga intilish, mehnatsevarlik, halollik va vatanparvarlik kabi fazilatlarni tarkib toptirishda muhim manba vazifasini bajaradi. Ularni o‘quv jarayonida ijodiy va mantiqiy topshiriqlar asosida muntazam qo‘llash o‘quvchilarning olgan bilimlarini mustahkamlash, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur tezisning maqsadi 4-sinf tarbiya darslarida Alisher Navoiyning ma‘naviy-axloqiy merosini o‘rganishda ijodiy va mantiqiy topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlarini yoritish, ularni qo‘llash bosqichlari va baholash mezonlarini taklif etishdan iborat.

Ijodiy topshiriqlar va ularning pedagogik ahamiyati

Ijodiy topshiriq — o‘quvchining nazariy bilimlarini takrorlashi bilan cheklanmay, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati va muayyan muammoga o‘ziga xos yondashuvini namoyon etishga qaratilgan o‘quv vazifasidir. Bunday topshiriqlar o‘quvchidan tayyor ma‘lumotni yodda saqlashni emas, balki uni tahlil qilish, qayta ishlash, shaxsiy munosabat bildirish va yangi g‘oya yoki mahsulot yaratishni talab qiladi.

Boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida ijodiy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Ayniqsa, Sharq allomalari hamda buyuk adiblarimizning hayoti, asarlari va ma‘naviy-axloqiy qarashlari asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarda ezgulik, mehnatsevarlik, ilmga intilish, adolatparvarlik va vatanparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Allomalar merosini o‘rganish jarayonida esse va hikoya yozish, rasm chizish, sahna ko‘rinishi tayyorlash, muammoli vaziyatga yechim taklif qilish, taqdimot va kichik loyihalar yaratish kabi ijodiy topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bunday vazifalar o‘quvchilarning allomalar merosini chuqur anglashi, olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llashi va shaxsiy xulosa chiqarishiga yordam beradi.

Mantiqiy topshiriqlar va ularning ahamiyati

Mantiqiy topshiriqlar — o‘quvchidan tayyor qoida va yodlangan bilimlarni takrorlashni emas, balki kuzatuvchanlik, diqqat, izchil fikrlash, tahlil qilish va asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatini talab etadigan o‘quv vazifalaridir. Ular berilgan ma‘lumotlarni o‘zaro taqqoslash, bog‘lanishlarni aniqlash, sabab-oqibat munosabatlarini belgilash hamda muammoga maqbul yechim topishga yo‘naltiriladi.

Mantiqiy topshiriqlar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, voqea-hodisalarni izchil tahlil qilish va o‘z fikrini dalillar asosida ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tarbiya darslarida allomalarning hayoti, asarlari va ma‘naviy-axloqiy qarashlari asosida tuzilgan bunday topshiriqlar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati bilan birga ma‘naviy dunyoqarashini ham shakllantiradi.

Mantiqiy topshiriqlarni shartli ravishda vaziyatli, matnli, matematik-mantiqiy va ko‘rgazmali turlarga ajratish mumkin. Vaziyatli vazifalarda o‘quvchi muayyan axloqiy holatni tahlil qilib, uning sabablari va ehtimoliy oqibatlarini aniqlaydi. Matnli topshiriqlarda ma‘lumotlar taqqoslanib, ular orasidagi mantiqiy bog‘lanish topiladi. Ko‘rgazmali topshiriqlarda esa rasm, jadval, sxema, rebus va belgilardan foydalaniladi.

Alisher Navoiy merosini tanlash asoslari

Tadqiqot doirasida 4-sinf tarbiya darslari uchun Alisher Navoiyning insonparvarlik, ezgulik va komil inson haqidagi qarashlari tanlandi. Mazkur sinf o‘quvchilari yaxshilik va yomonlikni farqlash, voqealarni tahlil qilish, o‘z fikrini mustaqil ifodalash hamda oddiy xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega. Shuningdek, ular badiiy va tarbiyaviy mazmundagi matnlarni anglash, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildirish ko‘nikmalarini egallab boradilar.

Alisher Navoiy ijodida insonparvarlik, saxovat, adolat, ilmga intilish, halollik va xalqqa xizmat qilish g‘oyalari muhim o‘rin egallaydi. Mutafakkir asarlarida komil insonning ma‘naviy fazilatlarini hikmatli fikrlar, badiiy obrazlar va hayotiy voqealar orqali ifodalangan. Navoiy merosini ijodiy va mantiqiy topshiriqlar asosida o‘rganish o‘quvchilarga ushbu tushunchalar mazmunini anglash va ularni kundalik hayot bilan bog‘lash imkonini beradi.

Topshiriq namunalari

Mantiqiy topshiriqlar

1. Yashirin taxallus. Alisher Navoiy turkiy tildagi asarlarida “Navoiy”, forsiy tildagi ijodida esa boshqa taxallusdan foydalangan. F, O, N, I, Y harflarini to‘g‘ri joylashtirib, uning ikkinchi taxallusini toping. Nima uchun ijodkorlar taxallusdan foydalangan deb o‘ylaysiz?

2. To‘g‘ri ketma-ketlik. O‘qituvchi taqdim etgan qisqa tarjimayi hol matniga tayanib, Alisher Navoiyning Husayn Boyqaro bilan ta‘lim olishi, davlat ishlarida faoliyat yuritishi, “Xamsa” asarini yaratishi va forsiy she‘rlarini “Foniy” taxallusi bilan yozishi haqidagi ma‘lumotlarni vaqt ketma-ketligida joylashtiring.

3. Asar nomining ma‘nosini aniqlang. “Lison ut-tayr” asari nomi “Qushlar tili” ma‘nosini anglatadi. Asardagi birlik va ezgulik g‘oyasiga eng yaqin fikrni belgilang: a) faqat bir tilda gaplashish; b) mehr-oqibat va hamjihatlik asosida yashash; v) boshqalardan ajralib yashash. Tanlangan javobni 2–3 ta gap bilan asoslang.

4. Axloqiy vaziyatni tahlil qiling. Ikki o‘quvchidan biri faqat yaqin do‘stiga yordam berish kerakligini, ikkinchisi esa yordamga muhtoj har bir insonni qo‘llab-quvvatlash lozimligini aytdi. Qaysi fikr Navoiyning insonparvarlik g‘oyalariga ko‘proq mos keladi? Javobingizni asoslang.

Ijodiy topshiriqlar

1. Zamonlararo xat. Tasavvur qiling, vaqt mashinasi orqali XV asrga borib, Alisher Navoiy bilan uchrashdingiz. Buyuk mutafakkirga bugungi yoshlar nomidan 4–5 ta gapdan iborat minnatdorchilik xati yozing. Xatda uning ijodidan nimani o‘rganganingizni ko‘rsating.

2. Rasmlı hikoya. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaroning yoshlikda birga ta‘lim olayotganini tasavvur qiling. Shu tasavvuriy lavha asosida uch kadrda iborat rasmlı hikoya yarating. Qahramonlarning ilm, do‘stlik va odob haqidagi suhbatini yozing.

3. Fikrni davom ettiring. “Odobli inson...” jumlasini ijodiy davom ettiring. So‘ng o‘z fikringizni ifodalovchi 4–5 ta gapdan iborat hikoyacha yoki to‘rt misralı she‘r tuzing.

Topshiriqlarnı darsda qo‘llash bosqichlari

Ijodiy va mantiqiy topshiriqlarnı tarbiya darslarida samarali qo‘llash uchun ular o‘quvchilarning yoshi, bilim darajasi va psixologik xususiyatlariga mos ravishda ishlab chiqilishi lozim. Topshiriqlar allomalar merosining mazmunini anglash, undagi tarbiyaviy g‘oyalarnı hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirilishi zarur.

Birinci bosqichda o‘quvchilarga allomaning hayoti, ijodi va ma‘naviy-axloqiy qarashlari haqida qisqa ma‘lumot beriladi. Bunda murakkab tarixiy ma‘lumotlarnı ko‘paytirishdan ko‘ra, Navoiy asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, do‘stlik, ilmga intilish, saxovat, odob va adolat kabi g‘oyalarga e‘tibor qaratiladi.

Ikkinchi bosqichda o‘quvchilarga alloma merosiga oid matn, hikmatli fikr yoki tarbiyaviy vaziyat taqdim etiladi. Ular matnnı o‘qib, asosiy mazmunni aniqlaydi, notanish so‘zlarnı izohlaydi hamda qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildiradi.

Uchinchi bosqichda mantiqiy topshiriqlar bajariladi. O‘quvchilar ma‘lumotlarnı taqqoslaydi, voqealarnı ketma-ketlikda joylashtiradi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi va o‘z xulosalarini dalillar bilan asoslaydi.

To‘rtinchi bosqichda o‘quvchilar ijodiy faoliyatga jalb etiladi. Ular xat, hikoya, she‘r yoki sahna ko‘rinishi yaratadi, rasm va komikslar chizadi, shuningdek, muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim taklif qiladi. Har bir o‘quvchining shaxsiy fikrini erkin ifodalashi qo‘llab-quvvatlanadi.

Yakuniy bosqichda ishlar belgilangan mezonlar asosida baholanadi. O‘quvchilar o‘z javoblarini taqdim etadi, sinfdoshlarining fikrlarini tinglaydi va umumiy xulosa chiqaradi. Refleksiya jarayonida “Men Navoiydan nimani o‘rgandim?” va “Bu g‘oyani hayotimda qanday qo‘llayman?” kabi savollardan foydalanish mumkin.

Baholash mezonlari

Topshiriqlarnı baholashda faqat to‘g‘ri javob emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayoni, mustaqil yondashuvi va o‘z xulosasini asoslay olishi ham hisobga olinadi.

	‘rsatkich	
	Alloma merosidagi asosiy g‘oyani tushunadi	
	Fikrini matn yoki misol bilan asoslaydi	
	‘ziga xos g‘oya taklif qiladi	
	Fikrini ravon, tushunarli va savodli ifodalaydi	

Natijalar quyidagicha talqin qilinadi: 9–10 ball — yuqori daraja; 7–8 ball — yaxshi daraja; 5–6 ball — o‘rta daraja; 0–4 ball — qo‘shimcha yordam talab etiladi. Bu yondashuv o‘quvchining ma‘lumotni eslab qolishinigina emas, balki uni tushunishi, tahlil qilishi, yangi vaziyatda qo‘llashi va mustaqil munosabat bildirishini ham aniqlash imkonini beradi.

Kutiladigan natijalar

Alisher Navoiy merosiga asoslangan ijodiy va mantiqiy topshiriqlarni tarbiya darslarida muntazam qo‘llash natijasida o‘quvchilarda quyidagi bilim va ko‘nikmalar shakllanishi kutilmoqda:

- allomaning hayoti va ma‘naviy merosi haqida dastlabki bilimlarga ega bo‘lish;
- insonparvarlik, ezgulik, do‘stlik, ilm va odob tushunchalarining mohiyatini anglash;
- matndagi asosiy fikrni aniqlash va uni sharhlash;
- voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini topish;
- ma‘lumotlarni taqqoslash va asoslangan xulosa chiqarish;
- shaxsiy munosabatini mustaqil va ravon ifodalash;
- ijodiy mahsulot yaratish va uni taqdim etish;
- olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llash;
- milliy va ma‘naviy merosga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.

Mazkur natijalar o‘quvchilarning bilim darajasi bilan bir qatorda, ularning ma‘naviy dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy munosabatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf tarbiya darslarida allomalar merosidan foydalanish o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini va dunyoqarashini shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Alisher Navoiyning insonparvarlik, ezgulik, ilmga intilish, do‘stlik va odobga oid qarashlari 4-sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos tarbiyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Alloma merosini faqat tayyor ma‘lumot sifatida yetkazish kutilgan natijani to‘liq ta‘minlamaydi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchini mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va shaxsiy munosabat bildirishga undaydigan ijodiy hamda mantiqiy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mantiqiy topshiriqlar o‘quvchilarning ma’lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va dalillangan xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Ijodiy topshiriqlar esa ularning tasavvuri, mustaqil fikrlashi, nutqi va o‘ziga xos g‘oya yaratish ko‘nikmalarini takomillashtiradi. Ikki turdagi topshiriqni o‘zaro uyg‘unlashtirib qo‘llash o‘quvchilarning bilish faolligi va darsga qiziqishini oshiradi.

Shunday qilib, Alisher Navoiy merosiga asoslangan ijodiy va mantiqiy topshiriqlarni tarbiya darslariga tatbiq etish o‘quvchilarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning funksional savodxonligini oshirish va ma’naviy dunyoqarashini shakllantirishning samarali usullaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Xamsa.
2. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr.
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub.
4. Alisher Navoiy korpusi. Tarjimai hol.
5. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun Tarbiya darsligi.
6. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
7. Акбаралиевна М.Д. Роль чтения в личностном развитии // Европейский журнал инноваций в неформальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 138-141.
8. Akbaraliyeva M. D. A library culture in the world //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 6. – С. 1351-1354.
9. Акбаралиевна, Муминова Дилафро'з. «Библиотека — это высокая добродетель». Европейский журнал инноваций в неформальном образовании 2.5 (2022): 42-45.
10. Акбаралиевна, Муминова Дилафро'з. Книги и библиотека являются зеркалом человеческой духовности //ResearchJet Журнал анализа и изобретений. – 2021. – &. – 2021. – Т. 2. – С. 135-140.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GEOMETRIK TUSHUNCHALARNI O‘RGATISHDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Husanboyeva Lobar Murodjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Tel: +998 (94) 228-90-07

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256001>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida geometrik tushunchalarni o‘rgatish orqali o‘quvchilarning ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Geometrik materiallarni o‘zlashtirishda STEAM yondashuvi, interfaol metodlar hamda amaliy topshiriqlarning o‘rni va ahamiyati ilmiy tahlil qilingan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fazoviy tasavvurni shakllantirish va konstruktiv fikrlashni o‘stirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar va dars ishlanmasi namunalari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, geometrik tushunchalar, ijodiy fikrlash, fazoviy tasavvur, STEAM texnologiyasi, interfaol metodlar, mantiqiy fikrlash, matematik savodxonlik, amaliy mashg‘ulotlar.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития творческого и логического мышления учащихся на уроках математики в начальных классах посредством обучения геометрическим понятиям. Научно проанализированы роль и значение STEAM-подхода, интерактивных методов и практических заданий при освоении геометрического материала. Даны практические рекомендации и примеры разработок уроков по формированию пространственного воображения и конструктивного мышления у младших школьников.

Ключевые слова: начальное образование, геометрические понятия, творческое мышление, пространственное воображение, STEAM-технологии, интерактивные методы, логическое мышление, математическая грамотность, практические занятия.

Abstract. This article examines the issues of developing primary school students' creative and logical thinking skills through teaching geometric concepts in mathematics lessons. The role and significance of the STEAM approach, interactive methods, and practical tasks in mastering geometric material are scientifically analyzed. Practical recommendations and lesson design examples for shaping spatial imagination and constructive thinking in primary school students are presented.

Keywords: primary education, geometric concepts, creative thinking, spatial imagination, STEAM technology, interactive methods, logical thinking, mathematical literacy, practical tasks.

Zamonaviy ta‘lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy, ijodiy va fazoviy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan milliy o‘quv dasturida o‘quvchilarning nafaqat tayyor bilim ko‘nikmalarini o‘zlashtirishi, balki ularni amaliyotda qo‘llay olish, muammoli vaziyatlarda ijodiy yechimlar topish hamda nostandart fikrlash malakalarini rivojlantirish alohida ta‘kidlangan [1].

Matematika fanining tarkibiy qismi bo‘lgan geometriya elementi boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarda ob‘ektiv borliqni to‘g‘ri idrok etish, jismlarning shakli, o‘lchami va fazoviy joylashuvini anglash imkonini beradi. Biroq, an‘anaviy ta‘lim usullarida geometrik

tushunchalar ko‘pincha qat‘iy qoidalar, formulalar va sxematik yodlash orqali o‘rgatilib, o‘quvchining ijodiy salohiyati va kashfiyotchanlik ishtiyoqi yetarlicha inobatga olinmaydi. Shu sababli, geometrik tushunchalarni o‘rgatish jarayoniga interfaol, STEAM va muammoli ta‘lim usullarini tatbiq etish orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish ushbu tadqiqotning asosiy dolzarbligini tashkil etadi.

Ijodiy (kreativ) fikrlash – bu shaxsning mavjud bilimlarga tayanib, yangi, original va samarali g‘oyalarni shakllantirish, muammoli vaziyatlardan nostandart chiqish yo‘llarini topish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari shuni ko‘rsatadiki, 7–10 yoshli bolalarda ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli fikrlash yetakchi o‘rin tutadi [2]. Bu davrda geometrik shakllarni sezgi va ko‘rish vositasida qabul qilish, ularni ushlab ko‘rish va modellash orqali o‘zlashtirish eng yuqori samaradorlikni beradi.

B.S. Abdullayeva va M.E. Jumayevlarning ilmiy izlanishlarida ta‘kidlanishicha, boshlang‘ich sinf matematika darslarida geometrik materiallarni o‘rganish uch asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi [2, 3]:

- 1. Sensomotor (hissiy-amaliy) bosqich:** O‘quvchi geometrik shakllarni bevosita ushlab ko‘radi, qog‘ozdan qirqadi, buyumlar bilan taqqoslaydi.
- 2. Vizual-tasavvuriy bosqich:** Shaklning muhim belgilari va xossalarini xotirada tiklaydi, chizmalarni tahlil qiladi hamda tasavvurida qayta ishlaydi.
- 3. Mantiqiy-konstruktiv bosqich:** Shakllar o‘rtasidagi bog‘liqlik va munosabatlarni aniqlaydi, yangi murakkab shakllarni va konstruksiyalarni loyihalashtiradi.

Aynan mantiqiy-konstruktiv bosqichda ijodiy fikrlash komponentlari – divergent fikrlash (bitta muammoga ko‘plab turli yechimlar topish), moslashuvchanlik va originallik namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun an‘anaviy topshiriqlardan ko‘ra izlanishli va amaliy-loyihaviy xarakterdagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San‘at va Matematika) integratsiyasi geometriya elementlarini o‘rgatishda yuqori natija beradi.

Quyidagi interfaol metod va amaliy mashqlar o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishda alohida o‘rin tutadi:

- a) Tangram va Geometrik Pazzllar:** Yetti yoki undan ortiq geometrik shakllardan (uchburchak, kvadrat, parallelogramm) hayvonlar, binolar, transport vositalari tasvirini yasash. Bu topshiriq o‘quvchida shakllarni kombinatsiyalash va analiz-sintez qilish ko‘nikmasini o‘stiradi.
- b) Origamometriya (Origami va Geometriya):** Qog‘ozni buklay orqali to‘g‘ri burchak, bissektisa, simmetriya o‘qi, kvadrat va to‘g‘ri to‘rtburchak xossalarini amalda kashf etish. Origami o‘quvchilarning nozik motorikasini hamda fazoviy tasavvurini tezkor rivojlantiradi.
- c) Geoboard (Geometrik taxta) va Rezinalar bilan ishlash:** O‘quvchilar maxsus mixli taxtachalarda elastik rezinalar yordamida har xil ko‘pburchaklar, perimetr va yuza tushunchalarini vizual va amaliy ko‘rinishda barpo etadilar.
- d) "Shakl metamorfozasi" va Geometrik konstruktorlik:** Berilgan geometrik shakldan minimal o‘zgartirishlar orqali boshqa shakl hosil qilish (masalan, 2 ta teng uchburchakdan kvadrat yoki parallelogramm yasash).

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida geometrik tushunchalarni samarali o‘rgatish va o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirish bo‘yicha quyidagi amaliy tavsiyalar taklif etiladi [4]:

1. Mashg‘ulotlarda har doim ko‘rgazmali va tarqatma materiallardan (cho‘plar, geometrik shakllar to‘plami, elastik rezinalar, plastilin) unumli foydalanish.
2. O‘quvchilarga yagona to‘g‘ri javobga ega bo‘lmagan ochiq tipdagi muammoli savollar berish (masalan: "Perimetri 16 cm bo‘lgan nechta turlicha to‘g‘ri to‘rtburchak chizishingiz mumkin?").
3. Geometrik tushunchalarni atrof-muhit va kundalik hayot bilan bog‘lash (masalan, sinf xonasidagi buyumlarning shaklini tahlil qilish, arxitektura elementlarini o‘rganish).
4. Kichik guruhlarda ishlash orqali jamoaviy geometrik loyihalarni amalga oshirish (masalan: "Kelajak shaharchasi loyihasi" – unda kub, piramida, silindr va prizma shaklidagi maketlar yig‘iladi).

Boshlang‘ich sinflarda geometrik tushunchalarni o‘rgatish faqatgina shakllarning nomlari va formulalarini yodlatish bilan chegaralanmasligi zarur. Geometrik material boy va serqirra bo‘lib, u o‘quvchilarning ijodiy, fazoviy va mantiqiy fikrlashini o‘stirishda beqiyos manba hisoblanadi. Darslarda STEAM yondashuvini qo‘llash, interfaol o‘yinlar va konstruktiv topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi, mantiqiy fikrlash madaniyatini shakllantiradi hamda kelgusidagi aniq fanlarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishiga puxta zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi. Boshlang‘ich ta‘limning Davlat ta‘lim standarti va o‘quv dasturi. – Toshkent, 2023.
2. Abdullayeva B.S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish nazariyasi hamda amaliyoti. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 180 b.
3. Jumayev M.E. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi (O‘quv qo‘llanma). – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020. – 312 b.
4. Bikbayeva N.U., Yangabayeva E. Boshlang‘ich sinflarda geometrik materialni o‘rgatish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 144 b.

4-SINF ONA TILI DARSLARIDA LOYIHA FAOLIYATI ASOSIDA O‘QUVCHILARNING ZAMONAVIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Akbarova Nozimaxon,

Namangan davlat pedagogika institute magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256075>

Annotatsiya. Mazkur maqolada 4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatini tashkil etish orqali o‘quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik asoslari yoritilgan. Loyiha faoliyatining boshlang‘ich ta‘limdagi didaktik imkoniyatlari, uning ona tili fanining mazmuni bilan integratsiyalashuvi hamda o‘quvchilarning kommunikativ, axborot bilan ishlash, hamkorlikda faoliyat yuritish, muammoni hal qilish va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, 4-sinf ona tili mavzulariga mos loyiha ishlarini tashkil etishning bosqichlari, metodlari, shakllari va baholash mezonlari taklif etilgan. Loyiha faoliyatining “muammoni aniqlash – maqsadni belgilash – axborot izlash – tahlil qilish – mahsulot yaratish – taqdim etish – refleksiya” ketma-ketligi asosida tashkil etilishi o‘quvchilarning bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: loyiha faoliyati, loyiha metodi, boshlang‘ich ta‘lim, ona tili, 4-sinf, zamonaviy kompetensiyalar, kommunikativ kompetensiya, axborot kompetensiyasi, ijodiy fikrlash, hamkorlik, refleksiya.

Аннотация. В статье освещаются методические основы развития современных компетенций учащихся посредством организации проектной деятельности на уроках родного языка в 4-м классе. Раскрываются дидактические возможности проектной деятельности в начальном образовании, особенности её интеграции с содержанием обучения родному языку, а также роль проектов в развитии коммуникативной, информационной, творческой, коллаборативной и проблемно-ориентированной компетентностей учащихся. Предлагаются этапы организации проектной работы, соответствующие возрастным особенностям младших школьников, а также методы, формы и критерии оценивания результатов. Обосновано, что организация проектной деятельности по последовательности «определение проблемы – постановка цели – поиск информации – анализ – создание продукта – презентация – рефлексия» способствует осознанному применению учащимися полученных знаний в практических ситуациях и повышает их самостоятельность в учебной деятельности.

Ключевые слова: проектная деятельность, метод проектов, начальное образование, родной язык, 4-й класс, современные компетенции, коммуникация, информационная компетентность, творческое мышление, сотрудничество, рефлексия.

Abstract. This article discusses the methodological foundations of developing students' modern competencies through project-based activities in Grade 4 native language lessons. The study examines the didactic potential of project-based learning in primary education, its integration with the content of native language instruction, and its role in developing students'

communication, information literacy, collaboration, creative thinking, and problem-solving competencies. The article proposes methodological stages, forms, activities, and assessment criteria for organizing project work in accordance with the age characteristics of primary school learners. A project sequence consisting of problem identification, goal setting, information search, analysis, product creation, presentation, and reflection is suggested. It is argued that such organization of project activities creates opportunities for students to apply language knowledge in practical contexts, work collaboratively, search and evaluate information, express ideas creatively, and reflect on their learning outcomes.

Keywords: project-based learning, primary education, native language, Grade 4, modern competencies, communication, information literacy, collaboration, creative thinking, problem-solving, reflection.

Kirish. O‘zbekistonda ta‘lim sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish hamda ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: *“Yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezgu fazilatlar egasi bo‘lgan insonlar etib voyaga yetkazamiz”* [1]. Mazkur vazifa boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning faolligi, mustaqilligi va ijodiy fikrlashini ta‘minlovchi zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, 4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatini tashkil etish o‘quvchilarning bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, axborot izlash va qayta ishlashi, hamkorlikda ishlashi hamda o‘z fikrini asoslab bera olishiga xizmat qiluvchi samarali metodik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ona tili ta‘limining mazmuni o‘quvchilarning nazariy bilimlarni egallashi bilangina cheklanmay, ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish, mustaqil va ijodiy fikrlash hamda nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. K. Qosimova, S. Matchonov, X. G‘ulomova va boshqalar ona tili o‘qitish metodikasining muhim vazifalaridan biri sifatida o‘quvchilarning olgan bilimlarini *“amaliyotda tatbiq eta olishlariga”*, shuningdek, ularning *“mantiqiy tafakkurini, ijodiy o‘ylashini, nutqini o‘stirishga”* xizmat qiladigan metod va vositalarni ishlab chiqishni ko‘rsatadilar [2; 298].

Loyiha asosida o‘qitish zamonaviy ta‘limda o‘quvchini tayyor bilimlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki muammoni aniqlash, axborot izlash, uni tahlil qilish, amaliy vazifani bajarish va muayyan mahsulot yaratish jarayonining faol ishtirokchisi sifatida shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi. M. Ferrero, M.A. Vadillo va S.P. Leon tomonidan amalga oshirilgan tizimli tadqiqotda loyiha asosida o‘qitishning maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarining akademik natijalariga ta‘siri o‘rganilgan. Tadqiqotchilar boshlang‘ich ta‘limga oid 11 ta empirik tadqiqotni va jami 722 nafar o‘quvchi ma‘lumotlarini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalari loyiha asosida o‘qitishning samaradorligini baholashda metodik shart-sharoitlar, loyiha faoliyatining asosiy komponentlariga rioya etilishi va o‘qituvchi hamda o‘quvchilarning faoliyatni to‘g‘ri tashkil etishi muhimligini ko‘rsatadi [3].

Mazkur xulosa 4-sinf ona tili ta‘limi uchun ham metodik jihatdan ahamiyatlidir. Chunki ona tili darslarida loyiha topshirig‘ining mavjudligi o‘z-o‘zidan kutilgan ta‘limiy natijani kafolatlamaydi. Loyiha aniq o‘quv maqsadiga, o‘quvchilarning yosh va bilish imkoniyatlariga,

ona tili fanining mazmuniga hamda amaliy kommunikativ vazifalarga moslashtirilishi lozim. Masalan, o‘quvchilarga “Mahallamizdagi kasblar”, “Oilamizdagi qadriyatlar”, “Tabiatni asraylik” kabi mavzularda loyiha topshirig‘i berilganda, ular ma‘lumot to‘plash, savollar tuzish, suhbat o‘tkazish, matn yaratish, tahrirlash va taqdim etish orqali bir vaqtning o‘zida bir necha nutqiy faoliyatni amalga oshirishi mumkin [4].

R. Yusri, A.M. Yusof va A. Sharina tomonidan 2016–2023-yillarda loyiha asosida o‘qitish bo‘yicha Scopus indekslangan jurnallarda chop etilgan 34 ta maqola asosida amalga oshirilgan tizimli adabiyotlar tahlili loyiha faoliyatining zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlarini yanada aniqroq ko‘rsatadi. Mualliflar loyiha asosida o‘qitish bilan bog‘liq tadqiqotlarda ijodkorlik, hamkorlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, innovatsion fikrlash, muammolarni hal qilish, motivatsiya va o‘ziga ishonch kabi ko‘nikmalar rivojlantirilishini qayd etganlar [5].

Mazkur ilmiy xulosalar 4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatidan foydalanishning metodik imkoniyatlarini belgilash uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, loyiha jarayonida o‘quvchining *axborot izlash va saralash, savol berish, fikr almashish, matn yaratish, o‘z nuqtayi nazarini asoslash, jamoada ishlash va tayyor mahsulotni taqdim etish* faoliyatlari zamonaviy ompetensiyalarning tarkibiy ko‘rsatkichlari sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ona tili darslaridagi loyiha topshiriqlarini faqat grammatik yoki leksik bilimlarni mustahkamlash vositasi sifatida emas, balki kommunikativ, axborot bilan ishlash, ijodiy va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantiruvchi metodik vosita sifatida loyihalashtirish maqsadga muvofiq.

mavjud tadqiqotlar tahlili loyiha asosida o‘qitishning boshlang‘ich ta‘limda qo‘llanilishi uchta o‘zaro bog‘liq jihatni qamrab olishini ko‘rsatadi: *o‘quv mazmunini amaliy faoliyat bilan bog‘lash; o‘quvchini mustaqil va hamkorlikdagi izlanishga jalb etish; zamonaviy kompetensiyalarni kompleks rivojlantirish*. Biroq mazkur yondashuvni aynan 4-sinf ona tili darslari mazmuni asosida o‘quvchilarning kommunikativ faoliyati va til kompetensiyalarini zamonaviy kompetensiyalar bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish masalasi alohida metodik yondashuvni talab qiladi.

Asosiy qism

Loyiha faoliyatining asosiy xususiyati o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi subyekt emas, balki bilimni izlash, qayta ishlash va amaliy faoliyatda qo‘llash jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishdan iborat. Bunda o‘quv faoliyati muayyan muammo yoki savol atrofida tashkil etiladi va yakunda muayyan natija – loyiha mahsuloti yaratiladi.

4-sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda loyiha topshiriqlari murakkab ilmiy-tadqiqot faoliyatiga emas, balki o‘quvchilarning kundalik tajribasi, qiziqishlari va amaliy ehtiyojlari bilan bog‘liq, tushunarli hamda ijodiy faoliyatga yo‘naltirilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslarida “*Sinfimizning so‘zlar xazinasi*” va “*Maqollar – xalq hikmati*” kabi loyihalarni tashkil etish metodik jihatdan samarali imkoniyat yaratadi. “*Sinfimizning so‘zlar xazinasi*” loyihasida o‘quvchilar turli manbalardan yangi, kam qo‘llanadigan yoki ma‘nosi qiziqarli bo‘lgan so‘zlarni izlab topish, ularning ma‘nosini aniqlash, gap tarkibida qo‘llash va umumlashtirish asosida sinf lug‘atini shakllantirish faoliyatini amalga oshiradilar. “*Maqollar – xalq hikmati*” loyihasida esa o‘quvchilar maqollarni to‘plash, ularning mazmunini izohlash, mavzular bo‘yicha tasniflash hamda muayyan hayotiy vaziyatlar bilan

bog‘lash orqali til birliklarining mazmuniy va kommunikativ imkoniyatlarini anglaydilar. Mazkur loyihalar o‘quvchilarning ona tili bo‘yicha bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish bilan bir qatorda, axborot izlash va qayta ishlash, mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish, hamkorlikda ishlash hamda o‘z faoliyati natijasini taqdim etish kabi zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Loyiha topshirig‘i o‘quv dasturidagi mavzu bilan bevosita bog‘langan holda quyidagi tarkibiy qismlarni qamrab olishi maqsadga muvofiq:

	O‘quvchi yechishi yoki o‘rganishi lozim bo‘lgan savol
	Loyiha yakunida erishilishi kutiladigan natija
	Maqsadga olib boruvchi amaliy harakatlar
	Darslik, badiiy adabiyot, lug‘at, suhbat, raqamli resurslar
	Izlash, tanlash, tahlil qilish, yozish, tasniflash, ijodiy ishlash
	Lug‘at, buklet, poster, taqdimot, hikoya, albom, elektron material va boshqalar
	Tayyorlangan mahsulotni sinf oldida himoya qilish
	O‘quvchining o‘z faoliyati va natijasini tahlil qilishi

Bunday tuzilma loyiha ishini oddiy ijodiy topshiriqdan farqlaydi. Chunki loyiha faoliyatida faqat yakuniy mahsulot emas, balki unga olib keluvchi izlanish, hamkorlik, tahlil va refleksiya jarayoni ham muhim hisoblanadi.

Zamonaviy kompetensiyalarni o‘quvchining muayyan bilimlarni egallashi bilangina chegaralab bo‘lmaydi. U bilimni vaziyatga mos qo‘llashi, axborotni izlab topishi va baholashi, o‘z fikrini ifodalashi, boshqalar bilan hamkorlik qilishi hamda yangi mahsulot yaratishi bilan tavsiflanadi.

4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyati orqali quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati mavjud:

4-sinf ona tili darslarida loyiha ishlarini tashkil etish bosqichlari

Loyiha faoliyatini metodik jihatdan izchil tashkil etish uchun uni quyidagi bosqichlarda amalga oshirish maqsadga muvofiq:

		Loyiha faoliyatida o‘quvchi faoliyati	Rivojlantiriladigan ko‘nikma va malakalar	Ona tili darsidagi metodik namoyon bo‘lishi
		, yozma matn yaratadi, loyiha natijasini og‘zaki	Fikrni izchil, aniq va tushunarli ifodalash; suhbatdoshni tinglash; dalillash; nutqiy muloqotga kirishish	Loyiha himoyasi, suhbat, intervyu, matn tuzish va taqdimot jarayonida

		Loyiha uchun zarur ma'lumotlarni turli	Axborotni izlash, saralash, taqqoslash, ishonchligini baholash, manbaga murojaat qilish va undan maqsadli foydalanish	Lug‘at, kitob, darslik, ensiklopediya, elektron manbalar va boshqa axborot resurslari bilan ishlashda
		Guruh a‘zolari o‘rtasida vazifalarni taqsimlaydi, o‘zaro	Jamoadi ishlash, o‘zaro muloqot, mas‘uliyatni taqsimlash, boshqalarning fikrini hurmat qilish	Guruhli loyiha, rolli topshiriqlar, birgalikda matn yoki loyiha mahsulotini yaratishda
		Muammoni aniqlaydi, zarur ma'lumotlarni	Muammoni tahlil qilish, savol qo‘yish,	Muammoli vaziyat, amaliy topshiriq va loyiha mahsulotini yaratish jarayonida
		Matnni qayta ishlaydi, yangi g‘oya taklif qiladi,	Yangicha fikrlash, g‘oya yaratish, matnni ijodiy qayta tuzish, o‘ziga xos	Lug‘at, plakat, buklet, taqdimot, hikoya, maqollar to‘plami va boshqa loyiha mahsulotlarini yaratishda
		Loyiha yakunida o‘z faoliyatini tahlil	O‘z faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash, o‘z-o‘zini	“Men nimani o‘rgandim?”, “Nimada qiynaldim?”, “Guruh ishiga qanday hissa qo‘shdim?” kabi refleksiv savollar asosida

Jadvaldan ko‘rinadiki, loyiha faoliyati 4-sinf ona tili darslarida alohida kompetensiyalarni bir-biridan ajratgan holda emas, balki o‘zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchi “Sinfirmizning so‘zlar xazinasini” loyihasini bajarish jarayonida axborot izlaydi va saralaydi (axborot bilan ishlash), guruh a‘zolari bilan vazifalarni taqsimlaydi (hamkorlik), to‘plangan so‘zlardan foydalanib matn yaratadi (kommunikativ), lug‘atni o‘ziga xos shaklda rasmiylashtiradi (ijodiy), yuzaga kelgan muammolarga yechim izlaydi (muammoni hal qilish) hamda loyiha yakunida o‘z faoliyatini tahlil qiladi (refleksiv kompetensiya). Mazkur bosqichlar qat‘iy va o‘zgarmas ketma-ketlik sifatida emas, balki loyiha mazmuni, davomiyligi va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga qarab moslashtiriladigan metodik tizim sifatida qaralishi lozim.

Masalan, “Maqollar – xalq hikmati” mavzusidagi loyiha 4-sinf ona tili darsida o‘quvchilarning bir nechta kompetensiyalarini bir vaqtning o‘zida rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Loyiha maqsadi: maqollarning mazmunini tushunish, ularni mavzu jihatidan guruhlash va nutqda to‘g‘ri qo‘llash.

Loyiha vazifalari:

- turli manbalardan maqollar to‘plash;
- maqollarning mazmunini izohlash;
- ularni mavzular bo‘yicha tasniflash;
- maqollar ishtirokida gaplar tuzish;
- loyiha mahsulotini tayyorlash;
- natijani sinfda taqdim etish.

Loyiha mahsuloti: “Maqollar xazinasini” nomli sinf albomi yoki elektron taqdimot.

Guruhlar faoliyati:

- 1-guruh – mehnat haqidagi maqollarni to‘playdi;
- 2-guruh – bilim va ilm haqidagi maqollarni izlaydi;
- 3-guruh – do‘stlik va hamjihatlikka oid maqollarni tanlaydi;
- 4-guruh – maqollarni kundalik hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga misollar tayyorlaydi.

Mazkur loyiha davomida o‘quvchilar faqat maqollarni yodlab qolmaydi. Ularni izlash, tanlash, ma‘nosini tushunish, guruhlash, nutqda qo‘llash va taqdim etish orqali ona tili bo‘yicha bilimlarini faoliyatga aylantiradi.

Loyiha faoliyatida faqat yakuniy mahsulotni baholash o‘quvchining real faoliyatini to‘liq aks ettirmaydi. Shu sababli baholash jarayon va natijani birgalikda qamrab olishi kerak.

4-sinf o‘quvchilari uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

		O‘rta daraja	Boshlang‘ich daraja
	Ma‘lumotlar to‘g‘ri va mavzuga mos		
	Guruh ishida faol ishtirok etadi		
	O‘ziga xos mahsulot yaratadi		

	Fikrini aniq va izchil bayon qiladi		
	O‘z faoliyatini mustaqil tahlil qiladi		

Bunday baholash o‘quvchini faqat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” natija bilan chegaralab qo‘ymasdan, uning loyiha jarayonidagi faoliyatini ham hisobga olish imkonini beradi.

Shuningdek, *o‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash* elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, loyiha yakunida o‘quvchilarga “Men loyiha ishida faol qatnashdim”, “Men guruhdoshlarimning fikrini tingladim”, “Men yangi ma‘lumot topdim”, “Men o‘z fikrimni taqdim eta oldim” kabi mezonlar asosida o‘z faoliyatini baholash topshirig‘i berilishi mumkin.

4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatining samaradorligini ta‘minlash uchun bir qator metodik shartlarga rioya qilish talab etiladi.

Birinchidan, loyiha mavzusi o‘quv dasturidagi ona tili mazmuni bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi kerak. Loyiha dars mazmunidan ajralib qolsa, u qo‘shimcha faoliyatga aylanib, fan maqsadiga to‘liq xizmat qilmasligi mumkin.

Ikkinchidan, loyiha topshiriqlari o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos bo‘lishi zarur. 4-sinf o‘quvchisiga haddan tashqari murakkab axborot izlash yoki uzoq muddatli mustaqil tadqiqot topshirig‘ini berish o‘rniga, aniq va bosqichma-bosqich bajariladigan vazifalarni belgilash samaraliroqdir.

Uchinchidan, o‘qituvchi loyiha jarayonida tayyor yechimni beruvchi emas, balki o‘quv faoliyatini yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi lozim.

To‘rtinchidan, loyiha mahsuloti o‘quvchi uchun mazmunli va namoyish etishga arzigulik bo‘lishi kerak. Mahsulotning murakkabligi emas, uning o‘quv maqsadiga muvofiqligi asosiy mezon sifatida olinadi.

Beshinchidan, loyiha faoliyatida raqamli vositalardan foydalanilganda ularning didaktik maqsadga muvofiqligiga e‘tibor qaratish lozim. Masalan, elektron taqdimot, raqamli plakat yoki onlayn lug‘atdan foydalanish o‘quv faoliyatini mazmunan boyitishi kerak, aks holda texnologiya loyiha maqsadining o‘rnini egallab qolishi mumkin.

Xulosa. 4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatini tashkil etish o‘quvchilarning tilga oid bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, mustaqil izlanish va ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda zamonaviy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun metodik imkoniyat yaratadi. Loyiha metodining samaradorligi uning shunchaki ijodiy topshiriq sifatida emas, balki aniq maqsad, muammo, vazifalar, axborot izlash, tahlil, mahsulot yaratish, taqdimot va refleksiyaning qamrab oluvchi yaxlit faoliyat sifatida tashkil etilishiga bog‘liq.

Ona tili darslarida loyiha faoliyati orqali kommunikativ, axborot bilan ishlash, hamkorlik, muammoni hal qilish, ijodiy fikrlash va refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirish mumkin. Bunda loyiha mavzularining o‘quv dasturi mazmuniga mosligi, topshiriqlarning o‘quvchilarning yosh imkoniyatlariga muvofiqligi va baholash mezonlarining oldindan belgilanishi muhim metodik shartlar hisoblanadi.

Shu asosda 4-sinf ona tili darslarida loyiha faoliyatini “*muammo – maqsad – izlanish – tahlil – yaratish – taqdimot – refleksiya*” izchilligida tashkil etish o‘quvchini bilimni o‘zlashtiruvchi subyektdan bilimni izlovchi, qayta ishlovchi va amaliyotda qo‘llovchi faol subyektga aylantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy

kompetensiyalarni rivojlantirishning amaliy-metodik mexanizmlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi // O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. – 2020. – 29 dekabr. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/4057> (murojaat qilingan sana: 21.09.2026).
2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi: boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabalari uchun darslik. – Toshkent: Nosir, 2009. – 352 b.
3. Ferrero M., Vadillo M.A., León S.P. Is project-based learning effective among kindergarten and elementary students? A systematic review // PLoS ONE. – 2021. – Vol. 16, №4. – e0249627. – DOI: 10.1371/journal.pone.0249627.
4. Yusri R., Yusof A.M., Sharina A. A systematic literature review of project-based learning: research trends, methods, elements, and frameworks // International Journal of Evaluation and Research in Education. – 2024. – Vol. 13, №5. – DOI: 10.11591/ijere.v13i5.27875.
5. Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf. I qism. Toshkent – 2023.; Boynazarova D.D., Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf. II qism. Toshkent – 2023.; Boynazarova D.D. Ona tili. 4-sinf. III qism. Toshkent – 2023.; Boynazarova D.D., Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf. IV qism. Toshkent – 2023.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA SUN‘IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Xabibullayeva Nozima Maxmudjon qizi
NDPI 2-bosqich magistranti

Ilmiy maslahatchi: Lutfetdinova Ra‘no Xusnetdinovna Namangan davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim innovatsiyalari kafedrasida dotsenti (PhD).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256154>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil etilgan. Zamonaviy raqamli ta‘lim muhitida sun‘iy intellektning o‘quv materiallarini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, ta‘lim natijalarini monitoring qilish, o‘qituvchi faoliyatini metodik jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada sun‘iy intellekt o‘qituvchining o‘rmini bosuvchi vosita emas, balki ta‘lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi pedagogik resurs sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, sun‘iy intellekt, raqamli texnologiyalar, raqamli ta‘lim, individual ta‘lim, kreativ fikrlash, ta‘lim sifati, pedagogik texnologiya, raqamli kompetensiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности использования технологий искусственного интеллекта в процессе начального образования. Раскрывается значение искусственного интеллекта в современной цифровой образовательной среде для индивидуализации учебных материалов, повышения познавательной активности учащихся, мониторинга образовательных результатов, методической поддержки деятельности учителя, а также развития творческого и критического мышления учащихся. В статье искусственный интеллект рассматривается не как средство, заменяющее учителя, а как педагогический ресурс, способствующий эффективной организации образовательного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровое образование, индивидуализированное обучение, творческое мышление, качество образования, педагогическая технология, цифровая компетентность.

Abstract. This article analyzes the pedagogical opportunities of using artificial intelligence technologies in primary education. It highlights the importance of artificial intelligence in the modern digital learning environment for individualizing educational materials, increasing students' cognitive engagement, monitoring learning outcomes, providing methodological support for teachers, and developing students' creative and critical thinking skills. The article considers artificial intelligence not as a tool that replaces the teacher, but as a pedagogical resource that contributes to the effective organization of the educational process.

Keywords: primary education, artificial intelligence, digital technologies, digital education, individualized learning, creative thinking, quality of education, pedagogical technology, digital competence.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta‘lim tizimining mazmuni, shakllari va metodlarini yangilashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, sun‘iy intellekt

texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga kirib kelishi o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Sun‘iy intellekt asosidagi vositalar matn yaratish, axborotni qayta ishlash, topshiriqlarni shakllantirish, ta‘limiy materiallarni moslashtirish, savollar tuzish va o‘quv faoliyatini tahlil qilish kabi imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi shaxsning keyingi ta‘lim faoliyati uchun zarur bo‘lgan fundamental bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli mazkur bosqichda raqamli texnologiyalarni, xususan, sun‘iy intellekt imkoniyatlarini maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan holda qo‘llash alohida ahamiyat kasb etadi.

Sun‘iy intellektdan boshlang‘ich ta‘limda foydalanish masalasiga faqat texnologik yangilik sifatida emas, balki ta‘lim metodikasini takomillashtirish vositasi sifatida yondashish lozim. Chunki texnologiyaning mavjudligi o‘z-o‘zidan ta‘lim sifatining oshishini ta‘minlamaydi. Uning samaradorligi pedagogik maqsadning aniq belgilanishi, o‘quvchining yosh xususiyatlariga mosligi, topshiriqlarning didaktik qiymati va o‘qituvchi tomonidan nazorat qilinishiga bog‘liq.

Sun‘iy intellekt – kompyuter tizimlarining inson intellektiga xos bo‘lgan ayrim faoliyatlarni, jumladan, ma‘lumotlarni tahlil qilish, til bilan ishlash, muayyan xulosalar chiqarish va tavsiyalar shakllantirish kabi jarayonlarni amalga oshirish imkonini beruvchi texnologiyalar majmuasidir.

Ta‘lim sohasida sun‘iy intellektdan foydalanish bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, u o‘quv materiallarini o‘quvchining ehtiyojiga moslashtirish imkonini beradi. Ikkinchidan, o‘qituvchining darsga tayyorgarlik jarayonini yengillashtiradi. Uchinchidan, turli darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqish va o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilishda yordamchi vosita vazifasini bajaradi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanishning asosiy tamoyili “texnologiya - maqsad emas, pedagogik vazifani hal etish vositasi” degan yondashuvga asoslanishi kerak. O‘qituvchi avvalo dars maqsadini belgilaydi, shundan keyingina sun‘iy intellekt vositasidan foydalanish zarurati aniqlanadi.

Sun‘iy intellektdan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari:

1. Ta‘limni individuallashtirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim darajasi, qiziqishi va o‘zlashtirish sur‘ati bir xil emas. An‘anaviy dars jarayonida barcha o‘quvchilarga bir xil topshiriq berish ayrim o‘quvchilar uchun topshiriqning juda oson, boshqalari uchun esa murakkab bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Sun‘iy intellekt yordamida topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra moslashtirish imkoniyati kengayadi. Masalan, o‘qish darsida bir guruh o‘quvchilarga matn mazmunini aniqlashga qaratilgan savollar, boshqa guruhga sabab-oqibat munosabatlarini topish, yuqori tayyorgarlikka ega o‘quvchilarga esa matn asosida xulosa chiqarish topshiriqlari ishlab chiqilishi mumkin.

Bunday yondashuv differensial ta‘limni tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

2. O‘qish savodxonligini rivojlantirish. Boshlang‘ich ta‘limning muhim vazifalaridan biri o‘quvchilarda matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, muhim axborotni ajratish, savollarga javob berish va matn asosida xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishdir.

Sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanib turli murakkablikdagi matnlar, savollar, lug‘aviy topshiriqlar va mantiqiy mashqlar yaratish mumkin. Bunda o‘qituvchi tayyorlangan materialni albatta pedagogik ekspertizadan o‘tkazishi zarur.

Masalan, o‘quvchilarga qisqa axborot matni berilib, quyidagi topshiriqlarni bajarish taklif qilinadi:

- a) matnning asosiy g‘oyasini aniqlash;
- b) matndan muhim ma‘lumotlarni topish;
- c) sabab va natijani ajratish;
- d) matnga mos sarlavha tanlash;
- e) qahramon yoki voqea haqida xulosa chiqarish;
- f) matn mazmuni asosida yangi savol tuzish.

Shunday qilib, sun‘iy intellekt o‘qish savodxonligini rivojlantirish uchun turli tipdagi topshiriqlar bankini shakllantirishda o‘qituvchiga yordam berishi mumkin.

3. Kreativ fikrlashni rivojlantirish. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchining ijodiy fikrlashini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Sun‘iy intellektidan foydalanishda o‘quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki g‘oya yaratuvchi subyekt sifatida shakllantirishga e‘tibor qaratish lozim.

O‘quvchilar dastlab o‘z fikrlarini mustaqil shakllantiradi, keyin sun‘iy intellekt tomonidan taklif etilgan variantlar bilan taqqoslaydi.

Bunday faoliyat o‘quvchining mustaqil fikrlashi, taqqoslash, baholash va yangi g‘oya ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. O‘qituvchi faoliyatini metodik qo‘llab-quvvatlash. Sun‘iy intellekt o‘qituvchining kundalik metodik faoliyatini yengillashtiruvchi yordamchi vosita sifatida ham muhim imkoniyatlarga ega. U:

- a) dars mavzusiga mos savollar yaratish;
- b) turli darajadagi topshiriqlar ishlab chiqish;
- c) didaktik materiallar uchun g‘oyalar taklif qilish;
- d) baholash mezonlarini shakllantirish;
- e) matnlar asosida test topshiriqlarini tayyorlash;
- f) darsning turli bosqichlari uchun faoliyat turlarini taklif qilishda yordam berishi mumkin.

Biroq sun‘iy intellekt tomonidan yaratilgan har qanday material o‘qituvchi tomonidan tekshirilishi va o‘quv dasturi talablariga moslashtirilishi kerak.

5. Formativ baholash imkoniyatlarini kengaytirish.

Ta‘lim jarayonida faqat yakuniy natijani emas, balki o‘quvchining o‘rganish jarayonini kuzatish ham muhimdir. Sun‘iy intellekt asosidagi ayrim vositalar o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilish va xatolar xarakterini aniqlashda yordam berishi mumkin.

Masalan, ona tili darsida o‘quvchi yozma topshiriqni bajargandan so‘ng, xatolar turini aniqlash va keyingi mashqlarni belgilash mumkin. Bunda o‘qituvchi natijalarni tahlil qilib, o‘quvchiga individual tavsiya beradi.

Demak, sun‘iy intellekt baholashning o‘rnini egallamaydi, balki o‘qituvchining diagnostik faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi.

Sun‘iy intellektni boshlang‘ich ta‘limga joriy etishda quyidagi ketma-ketlikni taklif etish mumkin:

Bosqich	O‘qituvchi faoliyati	Sun‘iy intellekt imkoniyati
1. Maqsadni belgilash.	Dars maqsadini aniqlash	Maqsadga mos topshiriqlar g‘oyasini taklif qilish
2. Mazmunni tanlash.	O‘quv dasturiga mos mazmunni belgilash	Matn va mashqlar variantlarini yaratish
3. Differensiallashtirish.	O‘quvchilar darajasini hisobga olish	Turli murakkablikdagi topshiriqlar yaratish
4. Faoliyatni tashkil etish.	O‘quvchilar faoliyatini boshqarish	Interaktiv savol va topshiriqlar taklif qilish
5. Baholash.	Natijalarni pedagogik tahlil qilish	Javoblarni dastlabki tahlil qilishga ko‘maklashish
6. Refleksiya.	O‘quvchi faoliyatini umumlashtirish	Refleksiv savollar variantlarini ishlab chiqish

Mazkur modelda markaziy o‘rinni o‘qituvchi egallaydi. Sun‘iy intellekt esa pedagogik jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida ishtirok etadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanish samaradorligi bir qator shartlarga bog‘liq.

Birinchidan, yosh xususiyatlariga moslik ta‘minlanishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga taqdim etiladigan axborot sodda, tushunarli va bolaning psixologik imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.

Ikkinchidan, pedagogik nazorat saqlanishi zarur. Sun‘iy intellekt yaratgan javob yoki material har doim ham to‘g‘ri va metodik jihatdan mukammal bo‘lmasligi mumkin.

Uchinchidan, mustaqil fikrlashni saqlab qolish muhim. O‘quvchining har bir topshiriqda sun‘iy intellektga tayyor javob uchun murojaat qilishi uning mustaqil fikrlash faolligini pasaytirishi mumkin. Shu bois AI vositalari o‘quvchini fikrlashga undaydigan topshiriqlar bilan birgalikda qo‘llanishi kerak.

To‘rtinchidan, raqamli xavfsizlik va axborot madaniyati masalalariga e‘tibor qaratish lozim. O‘quvchilarning shaxsiy ma‘lumotlarini himoya qilish, ishonchsiz axborotni ajrata olish va raqamli muhitdan mas‘uliyatli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Sun‘iy intellektning ta‘lim jarayoniga kirib kelishi o‘qituvchining ahamiyatini kamaytirmaydi, aksincha, uning pedagogik va metodik mas‘uliyatini yangi mazmun bilan boyitadi.

An‘anaviy modelda o‘qituvchi ko‘proq axborot manbai sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa, raqamli ta‘lim sharoitida u:

- ta‘lim jarayonining dizayneri;
- o‘quv faoliyatining tashkilotchisi;
- raqamli resurslarni tanlovchi;
- o‘quvchining individual rivojlanishini kuzatuvchi;
- axborotning ishonchliligini baholovchi;

f) o‘quvchini mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Shu nuqtayi nazardan, kelajakdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining raqamli kompetensiyasi uning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismiga aylanadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanish ta‘lim jarayonini individuallashtirish, o‘quv materiallarini diversifikatsiya qilish, o‘qish savodxonligi va kreativ fikrlashni rivojlantirish, formativ baholashni takomillashtirish hamda o‘qituvchining metodik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Biroq sun‘iy intellektni ta‘limga joriy etish texnologik yangilikni shunchaki qo‘llash bilan cheklanmasligi kerak. Uning samaradorligi pedagogik maqsadning aniqligi, o‘quvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o‘qituvchi nazorati, raqamli xavfsizlik va mustaqil fikrlashni qo‘llab-quvvatlash kabi omillar bilan belgilanadi.

Boshlang‘ich ta‘limda sun‘iy intellektdan foydalanishning istiqboli uni o‘qituvchining o‘rnini bosuvchi texnologiya sifatida emas, balki o‘qituvchi va o‘quvchining ta‘limiy imkoniyatlarini kengaytiruvchi intellektual pedagogik yordamchi sifatida qo‘llash bilan bog‘liq. Bunday yondashuv raqamli ta‘lim muhitida ta‘lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-son qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 25-yanvardagi “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta‘lim olishlarini tashkil etish va ularni rehabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 46-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim va tarbiya sohasiga oid me‘yoriy-huquqiy hujjatlar.
5. Lutfetdinova R. X. System And Stages Of Implementation Of Teaching On The Basis Of Modular Technology In Pedagogical Activity // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Vol. 7. – №12.
6. Makhmudova N. The content of the development of independent cognitive activity in students through self-assessment // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Vol. 3. – №3. – P. 215–221.
7. Lutfetdinova R. X. Formation of communicative competence in primary school students through productive learning // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Vol. 12. – №4. – P. 300–307.

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI AJDODLARGA HURMAT VA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Jo‘rayeva Rashida Abduraximovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23256278>

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar va sun‘iy intellektdan foydalanish masalasi yoritilgan. Shuningdek, tarixiy shaxslar va ajdodlar merosini innovatsion vositalar orqali o‘rgatishning o‘quvchilarda ajdodlarga hurmat, vatanparvarlik, o‘qishga qiziqish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy texnologiyalar, sun‘iy intellekt, ajdodlar merosi, vatanparvarlik, innovatsion ta‘lim, tarixiy shaxslar.

Bugungi globallashuv davrida ta‘lim tizimining asosiy maqsadi shaxsni mustaqil fikrlashga, axborotlarni tahlil qilishga va ulardan samarali foydalanishga qodir etib tarbiyalashdan iborat. Ushbu maqsadga erishishning eng muhim omili esa o‘qish savodxonligi hisoblanadi. O‘qish savodxonligi faqatgina matnni o‘qish tezligi yoki texnikasini emas, balki o‘qilgan ma‘lumotni anglash, tahlil qilish, baholash va uni kundalik hayotda qo‘llay olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Mazkur ta‘limiy maqsadlar nafaqat milliy pedagogika doirasida, balki global miqyosda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini oshirish va dars jarayonlarida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish masalasi mustahkam me‘yoriy-huquqiy asosga ega. Bugungi kunda yurtimizda ta‘lim sohasiga juda katta e‘tibor qaratilmoqda. Bu tizimni isloh qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar ham salmoqlidir. Bu tizimda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlar joriy qilish, ta‘lim tizimini yuqori va zamon talablariga moslash bo‘yicha amalga oshiralayotgan ishlardan ushbu fikrlarimizni isbotini topishimiz mumkindir. O‘rta va oliy ta‘lim uchun sun‘iy intellekt (AI) ilovalarini ishlab chiqish va joriy etish o‘quvchilarning fanlarni o‘rganishi va o‘qituvchilarning dars berish usullarini ijobiy tomonga o‘zgartirish imkoniyatlariga ega. Sun‘iy intellekt va kompyuter texnologiyalarni ta‘lim sohasiga joriy etish zamonaviylashayotgan dunyoning talabiga aylanib bormoqda. Ta‘limni raqamlarga ko‘chirish albattaki bu sohani rivojlantirishda o‘z ahamiyatini kasb etadi. Xususan, sun‘iy intellektni ta‘limning poydevori bo‘lgan Boshlang‘ich ta‘limga joriy qilish eng katta yutuqlardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli “2022-2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida boshlang‘ich sinf yoshidanoq o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan kuchli motivatsiyani shakllantirish hamda ta‘limga innovasion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish ustuvor vazifa qilib belgilangan. Shuningdek, O‘zbekistonning PIRLS xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishi, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarini faqatgina an‘anaviy matn o‘qish bilan

cheklamay, xalqaro andozalarga mos didaktik va interaktiv o‘yinlar orqali tashkil etishni taqozo qilmoqda.

Vatanparvarlik-insonning o‘z ona yurtiga, tug‘ulib o‘sgan zaminiga bo‘lgan cheksiz muhabbati, sadoqati va mas‘uliyat tuyg‘usidir. Shunday ekan, bolalarning kichik yoshidanoq ya‘ni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanga muhabbat va vatanparvarlik tuyg‘usining shakllantirish lozim. Ularning qalbida vatan uchun jon fido qilgan ajdodlarimizga mehr uyg‘otishimiz zarur. O‘tmishdagi qahramonlar masalan Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur siymosi orqali ajdodlarga hurmat, ularga munosib voris bo‘lish yo‘llari kichik yoshdagi bolalarga o‘rgatiladi.

Boshlang‘ich sinflar o‘quvchilarining o‘qishga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish va mustahkam bilim poydevorini yaratish davri hisoblanadi. Shu sababli, bu bosqichda o‘qitish jarayonini tashkil etishga bo‘lgan yondashuvni tubdan o‘zgartirish, ya‘ni an‘anaviy metodlardan voz kechib, innovatsion metodlardan keng foydalanish dolzarb vazifadir. Tarixsiz kelajak bo‘lmaydi shunday ekan, Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarixiy shaxslar, allomalar bilan tanishtirish, AI yordamida 1-4 sinf o‘qish savodxonligi darslarida buyuk shaxslarni gavdalantirish, ularning bosib o‘tgan yo‘llari, bajargan ezgu ishlarini va asarlarini jonlantirish bolalar ruhiga singdirish muhim vazifadir. Xususan, 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligining 4-qismi 2- mavzusi – “Manguga muhrlanganlar” nomini olgan bo‘lib, unda buyuk ajdodimiz Amir Temur va uning tarixiy merosi haqida boy ma‘lumotlar va qimmatli materiallar keltirilgan. Ushbu mavzuni o‘rganishda AI yordamida Amir Temurning hayoti, harbiy yurishlari, davlat boshqaruv faoliyati, ilm-fan va mamlakatning madaniyatini Sohibqironning o‘z tilidan eshitish va bevosita ko‘rish o‘quvchilarga darsning mohiyatini anglashiga yordam beradi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish masalasi ilmiy-metodik jihatdan yoritilgan. Tadqiqot davomida boshlang‘ich ta‘lim jarayonida zamonaviy pedagogik va interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslangan.

Bu sohani rivojlantirish hamda ta‘lim sohasida sun‘iy intellektni keng joriy etishimiz ta‘lim sohasini davr talabiga moslashimizga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son “2022–2026-yillarda xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni ishlab chiqish to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. Qodirov S. Boshlang‘ich sinfdagi o‘qish savodxonligini tuzatish usullari. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2019.
3. Isroilov I. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qish savodxonligini yaxshilash. – Farg‘ona: Farg‘ona davlat universiteti, 2021.
4. Jo‘rayeva T. Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida o‘zining texnologiyadan yo‘nalish usullari. – Namangan: Namangan davlat pedagogika instituti, 2026.
5. Sobirjonov R.A., Ayupov R.X va boshq. Zamonaviy texnologiyaning imkoniyatlari. – Toshkent: “Media” nashriyoti, 2022

6. Umarjonovna J. R. T. U., Qizi Y. D. T. BOSHLANG ‘ICH SINFI O‘QUVCHILARIDA JAMOAVIY ISHLASH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH ORQALI TARBIYALASH YO‘LLARI //Central Asian Journal of Academic Research. – 2025. – T. 3. – №. 12. – C. 130-133.
7. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Z3KCkAIAAAAJ&citation_for_view=Z3KCkAIAAAAJ:_FxGoFyzp5QC